

અથમાશ્રિતિ

પ્રત ૩૦૦૦]

[સંવત ૧૯૯૫]

મુદ્રક-પ્રવાસક : દરિયાવ મગનલાલ બટ્ટ,
મુદ્રણમાન - શ્રી બારડી મુદ્રણાલય,
ખાંડિયા-ગોવિંદ, અમદાવાદ.

પ્રકાશકનું નિવેદન

આ ગ્રંથમાળાનો ઉદ્દેશ સ્વતંત્ર કે બીજી ભાષામાંથી ઉપ-
યોગી સાહિત્ય તૈયાર કરી વાચકો સમક્ષ રજૂ કરવાનો છે. એ
ઉદ્દેશ સફળ થાય તે માટે અમે અમારા વાચકોના સહકારની આશા
રાખીએ છીએ. તેઓ એની ભાષા, શૈલી તેમજ વિષય પરત્વે પોતાની
રીકાઓ વખતો વખત ચોક્કસતા રહેશે તો તેથી અમને સહેજે
મદદ મળશે.

આ પુસ્તક હપાઇને તો ક્યારેય તૈયાર પડ્યું હતું પણ અમુક
પ્રતિકૂળ સંજોગોને લીધે આજે જ પ્રગટ થઈ શક્યું છે. આથી
એમાંનું હિંદુસ્તાન વિષેનું પ્રકરણ કદાચ કાઇને અધૂરું લાગે, પણ
છેલ્લા વરસમાં જે બનાવો બન્યા છે તેનું મૂલ્યાંકન આપારે કરવું થયું
કઠણ છે અને તેથી આપારનો રાજકીય ધુમ્મસ બ્યાંસુધી વિલય
ન પામે ત્યાંસુધી એ વિશે પ્રતિહાસની દૃષ્ટિએ કંઈ કહેવું એ
સાહસનું કામ થઇ પડશે એ વિશે શકા નથી.

Will Durant જેવા ગ્રંથકર નિદાનના The Story
of civilization નામના પુસ્તકનો આ બાઇ ચંદ્રભાઈને
સ્વતંત્ર અનુવાદ છે. અને વિગતો બધી તેમાંથી લેવા તેનાં કારણો.

તેમણે તેમાંથી પોતાની સમાજવાદી દૃષ્ટિએ જુદા પરિણામો કાઢવાની ઇંટ લીધી છે. હિંદુસ્તાનના પ્રકરણમાં તો ખાસ એમણે પોતાને જે કહેવાનું છે તે કહી નાંખ્યું છે. ધણા એમના એ ગદ્યા મન્ત્રવ્યે સાથે સંમત નહિ થાય. અમને પોતાને તો એમાંના કેટલાક પરિણામો સાચાં હોવા વિશે શંકા છે. પણ તેથી પુસ્તકની ઉપયોગિતા જરાયે ઘટતી નથી. ઉલટી વધે છે. એ બનાવે છે કે ઇતિહાસ પણ મનુષ્યની જેમ ધીરે ધીરે ધડાય છે. તેનું મૂલ્યાંકન જુદી જુદી દૃષ્ટિએ જોનાં જુદું જુદું થાય છે. કાળનું સર્વભંક્ષી ચક્ર એમાંથી કેટલું રહેવા દેશે એ કહેવું કઠણ છે અને એની આસપાસ કેટલું નકામું ખડ પણ કાળાન્તરે ઉગી નીકળશે એ પણ અનિશ્ચિત છે. એ સ્થિતિમાં માણસે સહિષ્ણુ બની સારાસાર મઢણ કરવાનું જ શીખવું જોઈએ. આપણે આ પુસ્તકમાંનો જ એક ઉતારો જોઈએ.

"આજે મનુષ્ય સુધર્મો નથી, એના દયિયાર સુધર્મો છે, આજે માનવસમાજમાં યાંત્રિક સંસ્કૃતિ આવી છે. સંસ્કૃતિની ખીજ આજુ [Humanistic civilization] અથવા માનવ સુધારણા છે. એ સંસ્કૃતિ અથવા સુધારણાનું સ્વરૂપ એના મનુષ્ય મનુષ્ય સાથેના સંબંધો છે. એ સંબંધોની સુધારણા પર આખી માનવ સંસ્કૃતિ અવલંબે છે."

આજે જેઓ યુરોપના રાજકારણના અભ્યાસી છે તેમને તો ઉપક્રા વિધાનનું સ્વરૂપ સમજતાં વાર નહિ લાગે. યુરોપનો યાંત્રિક સંસ્કૃતિ આજે જાણે યુદ્ધના બચાકર જવાબામુખી ઉપર બેઠી, પોતાનો નાશ નોતરી રહી હોય એવા બચકારા વાગે છે. મધ્ય-યુગમાં જરા કંઈક વાંકું પડતાં મેકો તલવારો બેઝી કાઢતાં એવી સ્થિતિ આજે વ્યક્તિ પરત્વે નથી રહી છતાં રાષ્ટ્રો પૂરતું તો એ સ્થિતિએ વધારે બચાકર રૂપ ધારણ કર્યું છે. વ્યક્તિઓમાં જે સંયમ અને પરસ્પર સહાનુભૂતિની આજી રાખવામાં આવે છે

તેની રાષ્ટ્રો' અને સમૂહો પાસે કે જેમાં લાખો કરોડો મનુષ્યોના હિતનો સંબંધ છે કશી આશા નથી રાખવામાં આવતી. ત્યાં તો દેવળ બચતું કારમું સામ્રાજ્ય જ પ્રવર્તે છે અને તેમાંથી સંસ્કૃતિનાથક અને લાખો કરોડો મનુષ્યોનો સંહારક કારમો અગ્નિ ક્યારે ફાટી નિકળશે તેની ચિંતામાં આજે આખી દુનિયા વ્યગ્ર બની ગયેલી છે.

મનુષ્ય મનુષ્ય વચ્ચેનો સંબંધ પરસ્પર સહાનુભૂતિ, સંયમ અને સહિષ્ણુતા સિવાય બીજી રીતે સુધરે એમ નથી એટલું બાન જો આજે મનુષ્યોના અગ્રણીઓને યાદ અને તેઓ તેમના પોતાના કે પોતાના વર્ગના ક્ષુદ્ર રવાયોને દૂર કરી એ દિશામાં પ્રયાત્ન કરે તો એ એક ડગલું હાથ તરતને માટે તો દુનિયાના વિકાસમાં અત્યંત મહત્વનું ગણાશે.

આ પુસ્તકમાં દષ્ટિદોષને લીધે કેટલીક ભુલો રહી ગઈ છે તેને સાડ વાચક ક્ષમા કરશે એવી આશા છે.

આપાદ સુદિ ૧૧, ૧૯૯૫.

પૃષ્ઠાંક

વેદનું સાહિત્ય	૧૫૧-૧૫૮
મહાવીર અને બુદ્ધ	૧૫૯-૧૬૨
મહાવીર	૧૬૩-૧૬૮
બુદ્ધ	૧૬૯-૧૭૭
એલેક્ઝાન્ડરથી હર્ષ સુધી	૧૭૮-૧૮૯
ધર્મ પછીના અંધેરયુગના મંડાળ	૧૯૦-૧૯૭
લોકચલન (વિપાદન)	૧૯૮-૨૩૨
પરાધીન હિંદ	૨૩૩-૨૫૮

ચીન

પૂર્વ ઇતિહાસ	૨૫૯-૨૬૨
સંસ્કૃતિની શરૂઆત	૨૬૩-૨૬૯
કનકબુદ્ધિઅસ	૨૭૦-૨૭૬
ઈતિહાસ રેખા	૨૭૭-૨૯૦
લોકચલન	૨૯૧-૩૨૧

જાપાન

બૌદ્ધ જાપાન	૩૨૨-૩૨૯
સરકારી સરમુખત્યારી	૩૩૦-૩૩૬
લોકચલન	૩૩૭-૩૪૮
નૂતન જાપાન	૩૪૯-૩૫૫

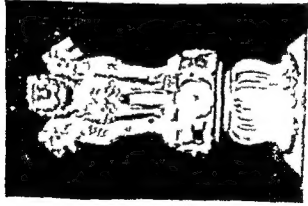
અનુક્રમણિકા

	પૃષ્ઠાંક
ઓળખ	૧-૯
શિક્ષાધુગની શરૂઆત	૧૦-૧૭
મુમેરીઆ	૧૮-૨૩
—આર્થિક જીવન	૨૪-૨૭
કૃષિની બૌદ્ધિક પરિવર્તિ	૨૮-૩૮
બેબીજોનીયા	૪૯-૫૫
—સે કજીવન (વહેપાર ઉદ્યોગ, ખેતીવાડી)	૫૬-૬૬
એરીરિયા	૬૭-૭૧
—સેકજીવન [સરકાર]	૭૨-૭૫
—અદાલતી પ્રજાઓ	૭૬-૮૫
પસિંવા	૮૬-૯૦
—સેકજીવન (વહેપાર ઉદ્યોગ)	૯૧-૧૦૪
પૂર્વ ઇતિહાસ	૧૦૫-૧૨૮

સંસ્કૃતિનાં વહેણ

દૂર પૂર્વના દેશોમાં

	પૃષ્ઠાંક
પરિચય	૧૨૯-૧૩૧
ઈતિહાસ પદેવાંનો ઇતિહાસ	૧૩૨-૧૩૪
ઈ-ડો આર્થિક	૧૩૫-૧૪૦
આયોની સમાજરચના	૧૪૧-૧૫૦

અરેરાળા અર્ધના પિંડ બા. ૧
૧૦ ~ ૧૧૫)

અનુસાધાપર (મીરાન) ની શિલ્પ-મૂર્તિ

ઝાળખ

સંસ્કૃતિ શું છે ?

સંસ્કૃતિકાળ

જેને આપણે સંસ્કૃતિ કહીએ છીએ તે સંસ્કૃતિનો કાળ ઇતિહાસની શરૂઆતથી ચાલુ છે. ઇતિહાસની શરૂઆત ન્યારથી માનવજાતનો ઇતિહાસ લખાવો શરૂ થયો ત્યારથી નહિ પણ ન્યારથી મનુષ્યનું મનુષ્ય તરીકેનું જ્ઞાન ઉદય પામ્યું ત્યારથી કહી શકાય. જેને ઐત્રીકમાં (Pre. Historic time) ઇતિહાસ પહેલાનો સમય કહે છે, એ સમય ધણા હજારો વર્ષો જેટલો લાંબો છે. એ સમયમાં મનુષ્યનો કાળ અજ્ઞાત કાળ કહી શકાય.

સંસ્કૃતિની વ્યાખ્યા

સંસ્કૃતિ શબ્દનો અર્થ કરવા એના સ્વરૂપની સ્પષ્ટતામાં ઊત્તરોત્તર, પણ જેમ ઘણાખરા નાગો કોઈ એક કે બીજી વસ્તુના નામે સૂચવે છે તેમ સંસ્કૃતિ કોઈ વસ્તુનું નામ નથી. એ ક્રિયા છે, એક પ્રક્રિયા છે. આગળ વધતા, વિકાસ પામતા મનુષ્ય-

ત્વની એ ક્રિયાને આપણે સંસ્કૃતિ કહીએ છીએ. તદ્દન સરલ શબ્દોમાં કહીએ તો સંસ્કૃતિ એટલે સુધારો અથવા સંસ્કૃત થવું એટલે સુધરવું.

સંસ્કૃતિનાં પૂર્વલક્ષણો

સંસ્કૃતિનાં પૂર્વલક્ષણો અથવા સંસ્કૃતિની આવશ્યકતાઓ કે જેના વિના સંસ્કૃતિની ક્રિયા અશક્ય બને, તે મનુષ્યમાં રહેલી કાર્યકારણ દૃષ્ટિ છે. એની એ દૃષ્ટિ એને વિવેક શીખવે છે. અને એના એકેએક વિચારને કાર્યકારણના સ્વરૂપમાં ઘડે છે. એમ કીર્ત બધા પ્રાણીઓમાંથી મનુષ્ય જુદું પડે છે. પણ મનુષ્યની એ બુદ્ધિશક્તિ એના વિચારનું સ્વરૂપ સતત રીતે ધરી શકતી નથી. એ સ્વરૂપ જેમાં ઘડાય છે તે પરિસ્થિતિ જેમ જેમ બદલાય છે તેમ તેમ બદલાતી જતી બદારની પરિસ્થિતિ સાથે એનાં વિચારનાં સ્વરૂપો પણ પરિવર્તન પામ્યાં કરે છે. અને છતાં એ મૌખિક સંગઠ રહેનારી એવી એક ક્રિયા બદારની પરિસ્થિતિઓમાં કાર્યકારણને શોધનારી એની બુદ્ધિની ક્રિયા છે.

ધીમે ધીમે માઝલા જેવા જુદા જુદા જતુથી આખો મહાસાગર ભરાઈ ગયો. એ દગ્ધાન પૃથ્વીપટ ઊડવાઓ બગી ગયા હતા અને મમુદ્રમા બિભરાર્જ જતા જતુઓને બહાર નીકળી પોતાની જીવવાની જગ્યાઓ શોધી લેવાની ફરજ પડતી હતી. મહા-માગમના નહિ સમાઈ ગયાથી સમુદ્રને તળીએથી નીકળી મહા-સાગરના નાનામોટા પ્રાણીઓએ ઊડવાઓ પર, નાના મોટા ઊડના ઓની ઘટામા, પરંતોની તળેગીમા અને બિનાશવાળી જગ્યાઓમા સમુદ્રના કિનારા પામેજ પોતાના નવા વગ માડ્યા અને મોતાના એ નવા વચનાટમા એમણે મહાન્ની હના દરેકરી સરે રી દીધી એ રીતે જીવવાની એકડો વર્ષ સુધી તાનીચ લીધા પછી માર જીવવા આવેલા પ્રાણીઓ જેટલી મહેનાઈથી પ્રાણીની અદર જીવતા હતા તેટલી જ સહેલાઈથી પ્રાણીની મહાર જીવવા માગ્યા.

મહાન્ની પરિસ્થિતિ બદલાતી જતી હતી. જમીનપર જ ગણેા ઊગતા જતા હતા અને બહાર આવેલા પ્રાણીઓના જીવનની રીત બાતો અજ્ઞાત રીતે બદલાતી પરિસ્થિતિ માથે બધમેસતી થતી હતી. એ પ્રાણીઓમાના ઝટલાક પેઠે ચાલનાગ, સાપ ગીલોડી જેવા રાક્ષસી કદના પ્રાણીઓ હતા અને શાન્તિથી જતુઓનેા બોગક મોઢવા અવાજ દર્પા વિના પેટથી ઘસડાતા જતા હતા. પણ બોગક શોધવાની એટલી ઝડપ પૂરતી નહોતી. બહારની પરિસ્થિતિને પહેાચી વળવા એ પેટ ચાલતા પ્રાણીને પણ આવવા માડ્યા અને બહારની પરિસ્થિતિમા જીવવા માટે કેટલાકને ઝાડપર ચઢીને રહેવાની ફરજ પડી. ઝાડપર ચઢેલા એ પ્રાણીઓમાથી કેટલાકને પાખો પણ આવવા માડી પાછા એક નવી જાતના પ્રાણીઓ બદલાતી જતી પરિસ્થિતિને અનુકૂળ હિપજ થવાલાગ્યા એ પ્રાણીઓ 'મેમોલીયા' (Mammalia) હતા તેઓ પોતાના અભ્યાને સ્તનથી ધવડાવના હતા. એ જાતના પ્રાણીઓને વૈજ્ઞાનિક પરિભાષામા મેમલ્સ (mammals) કહે છે. એ જાતના નવા પ્રાણીઓને માઝલીના સરીર પર હોય છે તેવી છીપ

નહોતી કે પક્ષીને 'હોય' છે તેવી પાંખ નહોતી પણ આખા શરીર પર વાળ હતા. એ નવી જાતનાં પ્રાણીઓને જીવનની પરિસ્થિતિ બીજા પ્રાણીઓ કરતાં અનુકૂળતાભરેલી લાગી. એ પ્રાણીની માદા ઈંડાને પોતાનાં પેટમાં જ રાખવા લાગી. એ રીતે તેણે પોતાનાં બચ્ચાંને બહાર ઠંડી તાપ અથવા બીજા પ્રાણીઓના ભયમાં રાખવાને બદલે પોતાના શરીરમાં જ રાખવા માંડ્યાં. એ રીતે આ નવા પ્રાણીનાં બચ્ચાંને જીવનકલ્પમાં જીવી જવાની વધારે તક મળી.

મનુષ્ય પણ એક મેમ્બલ જાતનું પ્રાણી છે. એ પોતાના આગલા પગને હાથ તરીકે વાપરતાં શીખ્યું છે. એના પગના પંજાઓએ પકડાતી જતી જીવનપરિસ્થિતિમાં આંગળાનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. લાખો વર્ષ પહેલાં એ નવી જાતના પ્રાણીએ પોતાના આગલા પગથી શિકાર પકડી રાખવાની, પાછલા પગથી ચાલવાની, ઉભા રહેવાની અને દોડવાની શરૂઆત કરી. પણ જેને આપણે મનુષ્ય કહીએ છીએ એવું મનુષ્ય બનતાં હજારો વર્ષ વીતી ગયાં. એ હજારો વર્ષનો કાળ ઇતિહાસકાળ નહોતો. કારણ કે ઇતિહાસના ક્રમમાં બહારની પરિસ્થિતિઓ સામે મનુષ્યની જે બાનવાન ક્રિયા હોય છે, તેવી કોઈ ક્રિયા નહોતી.

એ લાખો વર્ષનું આખું જીવન જે રીતે બદલાતું જતું હતું તે બદલાતી જતી પરિસ્થિતિઓમાં કામ કરતો કુદરતનો અજ્ઞાત નિયમ હતો. જેને આપણે બાન અથવા જાગૃત દયા કહી શકીએ એવી કોઈ પાત્ર જાતની ક્રિયા વિના બધાં પ્રાણીના જીવનઅવધારો બદલાતી જતી પરિસ્થિતિને અનુકૂળ અજ્ઞાત રીતે બદલાતા જતા હતા. એટલે કે જીવનને સુધામન રાખવા અજ્ઞાત રીતે બહારની પરિસ્થિતિ સાથે બંધબેસના થતા જતા હતા.

એ પણ એક જાતનો જીવનવિકાસ હતો જ પણ જીવનનાં એ ઉત્તરોત્તર અધિવાસી થતાં જતાં સ્વરૂપોમાં કોઈ બાનવાળી ક્રિયા

હતી નહિ, પણ દુદરતની અગ્રાત કિંમત માત્ર હતી એટલે આપણે એ કારણે એને સર્વતિકાળ ન કહી શકીએ આપણે આગળ નોંધ ગયા તે પ્રમાણે બકારની પગિચ્છિતિઓ માથે બલાતા જતા અને એ રીતે ઉત્તરોત્તર વિકાસ પામતા જ્ઞાનવાન મનુષ્યોના જ્ઞાનવાન વ્યવહારોને જ આપણે ઇતિહાસની મરફતિની કિંમત ગણાવી શકીએ એવી સમૃદ્ધિની કિંમત એકના મનુષ્યના જીવનમાં જ શક્ય છે કારણ કે જાડી જીવનસૃષ્ટિમાં મનુષ્યનું જીવન જ અમુક અંશે જ્ઞાનવાન છે અને તે વધારે ને વધારે જ્ઞાનવાન થતું જાય છે સમૃદ્ધિનો ઇતિહાસ એટલે મનુષ્યના જ્ઞાનના વિકાસનો ઇતિહાસ છે. મનુષ્યની જ્ઞાનરાગી દશા એના જીવનવ્યવહારના સ્વરૂપોને બદલના કરે છે મનુષ્યજીવનમાં આવે છે એના વિકાસના પરિવર્તનો બીજા પ્રાણીના જીવનમાં સંભવી શકતા નથી કારણ કે એ જીવનોમાં કોઈપણ જ્ઞાનવાન પ્રેરક બળ નથી

કાગડા જે કુતંગ અથવા વાઘ કે વગેરે ગમે તેટલા હજારો વર્ષ હવે તોપણ દુદરતનું માર્ગ અગ્રાત જાય એમના જીવનમાં પડે ન આણે ત્યાંસુધી તેઓ એકની એક જ રીતે જીવ્યા કરતા હોય છે એ પ્રાણીઓના જોવાના, કરનાશ્રનાના કે ખાવાપીવાના જીવન વ્યવહારો જેવા હતા તેવા છે અને ગમે તેટલા કાગડા પણ બદલાઈ શકે તેમ નથી જ્યારે મનુષ્ય એક જ્ઞાનવાન પ્રાણી હોવાથી એણે બદલાતી પગિચ્છિતિને અનુકૂળ ગ્રહી પોતાની સુધારણા પોતાના હાથમાં લીધી છે એના જીવનવ્યવહારો જેવા હજારો વર્ષ પહેલાં હતા તેના આજે નથી એના વ્યવહારોના સ્વરૂપ ઉત્તરોત્તર વિકાસ પામતા જાય છે, સુધગતા જાય છે એ સુધારણાનો ઇતિહાસ એટલે જ્ઞાનવસમૃદ્ધિનો ઇતિહાસ

મનુષ્યની સર્જકતા

ઇતિહાસકાળ પહેલાનો મનુષ્ય મનુષ્ય-પશુ હતો અને બીજાં પશુઓની જેમ બકારની પગિચ્છિતિઓના અગ્રાત જાડે આવીને

રહી કેનળ પ્રભોત્પત્તિ કર્યે જતો હતો પણ એના ઇતિહાસની શરૂ-આતથી એટલે સમૃદ્ધિકાળની શરૂઆતથી વધારે ને વધારે જાનવાળા બનતા એના જીવનવેગે એને ઉત્પાદક કે સર્જક (Creative) બનાવવા માડયો પ્રાણીઓમા એ એની વિશિષ્ટતા હતી

કોઈ પણ બીજી પ્રાણી મર્જક કે ઉત્પાદક નથી એનું મનુષ્યજ મર્જક કે ઉત્પાદક છે બહારની પરિસ્થિતિમા જીવતા એણે પરિસ્થિતિને અનુજી અને બધમેમતા એવા ઉત્પાદનો અને સર્જનો કરવા માડ્યા એના ઉત્પાદનો અને સર્જનો સુધરતા અથવા વિકાસ પામતા ગયા એ સુધારણા અથવા નિધામનો જાગ મનુષ્યજી છે એ ॥ ઉત્પાદનો અને સર્જન સુધરતા ગયા તેમ એના વ્યવહારો પણ સુધરતા ગયા એ વધારે મારી રીતે એજ સુધરેલી રીતે ખાતા શીખ્યો સુધરેલી રીતે ચરીર ઢાલતા શીખ્યો. ઓ સુધરેલી રીતે હરતાફરતા શીખ્યો. એના ઉત્પા નો ઓ સર્જનો સુધરતા જતા હતા ઓ માથે સાથે એના ઉત્પાલનના માધ્યો પણ સુધ ના જતા હતા જાણે આજે એમ લાગે છે કે આપણ એરી સુધારણા કે સમૃદ્ધિની ટોચપર પહોંચી ગયા હીએ એ સુધારણા કે સમૃદ્ધિએ આજ સુધી મનુષ્યના હથિયારો અથવા સાધનો સુધાર્યા છે અને સુધરેલા હથિયારો કે સાધનો મનુષ્યના જોડના વ્યવહારો સુધારી ગ નેટલા મનુષ્યના વ્યવહારો સુધર્યા હ

તો પણ માનવસુધારણા માં એ એકજ જાંજી રહી મદદનાય એ સુધારણાએ મનુષ્યો માનિક સુધારણા (Mecioanization) ની બેટ આપી છે પણ જો મનુષ્ય પોતાના સાધનો કે વજના સુધારણીજ સુધરેલો થઈ જતો હાય તો આગલી સુધારણામનુષ્ઠિ સમ્પૂર્ણ અધારણા કરેલાય

સમૃદ્ધિ અને માનવતા

પણ પાંજ મલાલ થાર છે કે માણસ સુધવા છી આજે એના જવાજમા એજુજ દલી શકાય તેમ છે, કે મનુષ્ય સુધવા

નથી, એનાં હથિયાર સુધાર્યાં છે. આજે માનવ સમાજમાં યાંત્રિક સંસ્કૃતિ આવી છે. સંસ્કૃતિની બીજી જાગૃત માનવસંસ્કૃતિ અથવા માનવસુધારણા છે. (Humanistic Civilisation). એ સંસ્કૃતિ અથવા સુધારણાનું સ્વરૂપ એના મનુષ્ય મનુષ્ય સાથેના મુંગંધો છે. એ મુંગંધની સુધારણા પર આખી માનવસંસ્કૃતિ અવલંબે છે.

સમાજ અને સંસ્કૃતિ

પહેલાંના મનુષ્યને જંગલની પરિસ્થિતિ સાથે અનુકૂળ રહી અથવા એ પરિસ્થિતિમાં પરિવર્તન કરી આગળ વધવું પડતું હતું. જેમ તે સમયે મનુષ્યની સામે જંગલની ધટના હતી તેમ આજના મનુષ્ય સામે સામાજિક ધટના છે (Social structure). એ ધટનામાં રહીને મનુષ્ય પોતાનાં ઉત્પાદન કે સર્જનો કરતો હોય છે. અને પોતાના વધતા જતા જ્ઞાન સાથે એ ઉત્પાદન અને સર્જનોના પ્રકારો બદલતો જાય છે. મનુષ્યની સામાજિક ક્રિયાનો એવો ક્રમ છે. પણ એવો કાળ આવી જાય છે કે જ્યારે અમુક જાતની સમાજધટના આગળ વધતાં મનુષ્યના સર્જનો અથવા ઉત્પાદનોને અટકાવી દે છે. એના વેગને રૂંધે છે. એના જીવનને કચડે છે. સમાજધટનાનું તે સ્વરૂપ એટલું સાંકડું હોય છે અને એની મર્યાદાઓ એવી સંકુચિત હોય છે કે મનુષ્યની ઉત્પાદનશક્તિ આગળ વધી શકતી નથી, ત્યારે મનુષ્યનો જીવનવેગ એ સમાજ-જીવનની સાંકડી મર્યાદા કે દિવાલોને તોડી નાખવા બિછાળા મારે છે. મનુષ્યના સર્જન માટે નકામી પડેલી એવી જૂની સમાજધટનાનો વિનાશ થાય છે. અને જેમાં મનુષ્યોના સર્જનોનો વિસ્તાર અને વિકાસ આગળ વધી શકે એવું. સમાજધટનાનું નવું સ્વરૂપ નિર્માય છે. પણ પાછો એવો કાળ આવી જાય છે કે જ્યારે એ નવું સ્વરૂપ પણ જૂનું બને છે. સમાજધટનાના એ સ્વરૂપમાં મનુષ્યની આગળ વધતી સર્જન શક્તિ ફરી પાછી ગૂંચવાઈ પડે છે. મનુષ્યની

સર્જક શક્તિને માટે સમાજઘટનાની એ દિવાલો કે મર્યાદાઓ સાંકડી પડે છે. પાછો ઉત્પાદન કરનાર કે સર્જન કરનાર માનવ-સમાજ બિછાળો મારે છે. એના સર્જનોના વિકાસ માટે નકામી પડેલી એ સમાજઘટના નાશ પામે છે અને ફરી પાછી એની સર્જકશક્તિને પ્રભોષે અને પોતે એવી નૂતન સમાજરચના અસ્તિત્વમાં આવે છે. એવો સામાજિક ક્રમ ચાલ્યા કરતો હોય છે. પહેલાં માનવસમાજની જંગલી પરિસ્થિતિ હતી. એ પરિસ્થિતિમાં શક્ય હોય તેટલાં સર્જનો મનુષ્યે કર્યાં પણ આગળ વધતી એની સર્જકશક્તિને માટે પરિસ્થિતિ નાલાયક નીવડી. એ પરિસ્થિતિનો લય થયો. અને જોને આપણે રજવાડાશાહીને નામે (Feudalism) ઓળખીએ છીએ તેવી સમાજ ઘટના અસ્તિત્વમાં આવી. એ ઘટનામાં શક્ય એટલો મનુષ્યના સર્જનોનો વિકાસ સધાયો. ત્યારે સમાજ ઘટનાના એ ચોક્કામાં એની આગળ વધતી સર્જનશક્તિનો વિકાસ અશક્ય જણાયો ત્યારે એ ઘટનાનો અંત આવ્યો અને માનવસમાજની મૂડીવાદી ઘટના જન્મી. ત્યારે આગળ વધતી મનુષ્યની સર્જકશક્તિનો વિકાસ એ ઘટનામાં રૂંધાશે ત્યારે એનો પણ અંત નિર્માર્ધ ચૂક્યો છે.

સંસ્કૃતિની દિશા.

એ રીતે સતત ચાલતી સંસ્કૃતિની ક્રિયા સમાજઘટનાના સ્વરૂપો બદલતી આગળ વધતી આપણે જોઈ શકીએ છીએ. મનુષ્યે શોધેલાં બધાં વિજ્ઞાનો એના સર્જનોને વેગ આપતાં દેખાય છે. એ વેગવાળી સંસ્કૃતિ કઈ દિશામાં જાય છે તે પણ આપણે સમજવું જોઈશે. આજ સુધીની સંસ્કૃતિની કૃત્ય મનુષ્યની સર્જક શક્તિના હથિઆરો સાધનો સુધારવા માટે થઈ છે. પણ સંસ્કૃતિની એ ક્રિયા એટલેથી અટકી ગયેલી ગણાવી નથી. આજે એ ક્રિયાનો આખો વેગ જાણે મનુષ્ય મનુષ્યના સંબંધો સુધારવા મચી પડ્યો.

હોય તેમ દેખાય છે આજની નવી જૂમ અને આજનું નવું જ્ઞાન મનુષ્ય મનુષ્યના સગવો મુદારના એ છે, માટે સમૃદ્ધિની એ નવી દિશા કહેનાર

સમૃદ્ધિની ક્રિયાનું અરૂપ

સમૃદ્ધિની ક્રિયાના અરૂપનું લક્ષણ હમેશા અજ્ઞાતમાથી જ્ઞાતમાં જવાનું રહે છે મનુષ્યના જ્ઞાનો આખો ઇતિહાસ એના આગળ વધતા જાનનો ઇતિહાસ છે માનવસમૃદ્ધિનો ઇતિહાસ એ એની જગૃત થતી ચેતનાનો સગવ ઇતિહાસ છે આજે જે એને અમળતું નથી તે આવતી કાલે એના આગળ અપ્રકૃત થાય છે એની આખ આગળ નવાનના સત્યો જોવા તો જાય છે એને નવા નવા નિયમો ઓળખાતા જાય છે એના નિકાસની મીમા આગળ ને આગળ મનાવિત ને નિઃતાપ પામતી જાય છે અને તોપણ મનુષ્યનું આજનું જ્ઞાન કેટલું બધું ઓછું છે ? જેમ મહાગાગરની સપાળી-નીચે અગાધ બેઠાણો પડ્યા હોય છે તેમ આજે એના જ્ઞાનની સપાળી નીચે અમાપ અને અગાધ અજ્ઞાત પરિમલો પડ્યા છે એની સમૃદ્ધિની આખી ક્રિયા એ અજ્ઞાતને જ્ઞાત કરવાની ક્રિયા છે

પ્રકરણ ૨

શિક્ષાયુગની શરૂઆત

જંગલની પરિસ્થિતિ

ઐતિહાસીક તવારીખોના ઊગમ, પહેલાના માનવકાળમાં મનુષ્યે જુદી જુદી રીતે પોતાના મેમાલિયન હરીફ સાથેના ભયંકર ને જીવલેષુ કલ્પદોમાં પહોંચી વળવાની અને વિજય પામવાની શક્તિ મેળવવાના પ્રયત્નો કર્યા છે, અને એને વિજય મેળ્યો છે. પણ એ વિજયના મૂળ આક્રિતા એના સંજોગો અનેક જાતના અધોર અને લોહીલુહાણુ પ્રસંગોથી ભરપૂર છે. જ્યારે જંગલના અનંત વિસ્તાર પર છટાછવાયા ઝરણાં પથરાયાં હતાં, જ્યારે આખી ધરતી બીવણુ અને બયાનક એવા વિશાળ જંગલોથી ભરપૂર હતી, તે સમયનું જંગલનું ખદખદનું જીવન અનેક જાતના વિકટ અને વિકાળ વિતરોથી ભરચક હતું. નદીઓના કિનારા પરથી મોટી ગળાડતી શિક્ષાઓ જેવાં હીપોપોટેમસ હાક વગાડતાં હતાં. તથા ફૂટના લાંગા શીંગડાથી ધરતીના ટગલા ખોદી નાખતા, ઝાડના થડ મચડી પાડતા, અને શિકારી પ્રાણીઓના અંગેઅંગ મચડી છૂટા પાડી દેતા ગેંડાઓ જંગલ આખાને પોતાના અવાજથી ભરી દેતા ગરજતા હતા. સૂંઢ માથા પર અદર ઊંચકી મઢ ઝરતા હાથીઓ લોખંડી મંડરથળને ઝૂકાવતા હતા. મગરના કુદેખના જંગલમાં રહેવા આવેલાં પેટ ચાલતાં વિકાળ પ્રાણીઓ મોં વિકારીને

પડ્યાં હતાં. એવા અધોર જંગલમાં શિકાર શોધતા મનુષ્ય પશુનાં માથાપર મોટા મોટા અજગરો લટકતા હતા. મોટી મોટી કટારો જેવાં શીંગડાંવાળી ભેંસો જીવનકલહમાં કારમી દોડતી હતી. જાણે હમણાં બિડી જશે એવા ઘોડાઓ જંગલનાં સામ્રાજ્યમાં પ્રાણુ ખચાવવા પડાપડી કરતા હતા. ગાયો, ભેંસો ને ખીંજ ઘાસ ખાનારો પશુઓ અકસ્માત જેવાં જંગલમાં ચરતાં હતાં. હરણનાં જૂથનાં જૂથ કોઈ પણ પળે કડખાઈ જતાં જીવનમાં ખીંકણુ બિનાં હતાં.

મનુષ્ય એવા શિકાર અને શિકારી જંગલના જીવનમાં શિકાર અને શિકારી બન્ને હોતો. એનો નાગો દેહ વાળથી ઢંકાયેલો હોતો. એની આંખોમાં વાધદીપડાનાં ખૂનસ હતાં. એના બાવડામાં ઝાડની ડાળીઓ તોડી નાંખે એવા જોરદાર તંતુઓ હતા. એના પંજમાં ફાડી નાખવાની તીક્ષ્ણતા હતી. એના દાંત માછલાને ચાવી ખાતાં અને ઠાઠાં માંસને કચડી ખાતા હતાં. એવો એ માનવી જ્યારે પોતાના શિકાર પાછળ પડતો ત્યારે વાધ ને દીપડાની જેમ ધૂરકતો હોતો, અને એંડાની જેમ ત્રાડ દેતો હોતો. એ કોઈવાર હરખાતો પણ હોતો ને ત્યારે એનું ત્રિકરાળ હસવું જંગલમાં ગાજી બિહતું હતું. અને જ્યારે એ શુરસે થઈ રાડ નાખતો કે રડતો ત્યારે એની આસપાસની ગિરિકંદરાઓ કંપી બિહતી હતી. ધતિદાસ પહેલાનો માનવી એવો અખુદ ને અધોર હોતો.

એના શરીરને ઢાંક્યા વિના લોહીને દારી દે તેવી ઢંડીમાં અને ખોપરીને ફાડી નાખે એવા તાપમાં એ એનો જોરાક શોધતો હોતો. એ કંદમૂળ ને જંગલના ફળ ને ફૂલોને પોતાનો જોરાક બનાવતો હોતો. અને ઘણીવાર કોઈ ઝાડ પાછળ લપાઈને આંખ ને કાનથી કોઈ શિકારને બેતો કે સાંજળનો બેસતો હોતો. ઝાડપરથી તૂટી ગયેલી ડાળીની સાંગ એની પાસે પડી હતી. ખીંકના, જૂખના, તરસના અને

આત્રી પડતાં દુઃખના અવાગે એજ એની બાપા હતી. એ બાપાનો બચંકર ચિત્કાર કરી એ કાઈકાઈવાર ટોડી આવતા શિકારી પશુઓની ખજર ખોતાના સાથીદારોને આપતો હતો.

એના હાથ અને હાથમાંની સાંગ સિનાળ એની પાસે એના રક્ષણનું એકે સાધન હતું નહિ. એને રહેવાનું ધર હતું નહિ. એના રોગ અને દુઃખમાં દિલાસો આપે એવો અગ્નિ પણ હતો નહીં. એનો કોઈ શિક્ષક નહોતો. એવી એની શરુઆત બારે બચંકર અને ચિત્કારાળ હતી. પણ એ શરુઆતમાં એ શીખતો હતો. એના અનુભવો એને શીખવતા હતા.

મનુષ્યની પરિસ્થિતિ

પણ એ એની સ્ત્રી અને બાળકો સાથે એકસોજ હતો. બીજા પ્રાણી સાથીદારોએ એની સેવા સ્વીકારી નહોતી. એની પાસે ગાય, ઘેટાં કે બકરાં હતાં નહિ. ધોડો કે કુતરો પણ હતો નહિ. એણે કોઈવાર જમીન ખેડવાનું કે બીજા વાવવાનું સાંભળ્યું નહોતું. અગ્નિમાં, માટીને પકવી વાસણો બનાવવાનો એને ખ્યાલ નહોતો. એને હજુ એકેએક હથિઆર શોધી કાઢવાનું બાકી હતું.

ધર અને કપડાં વિનાનો એ એકસો જાટકતો હતો. એને જાટકતાને એની જંગલની પરિસ્થિતિએ શીખાવવા માંડ્યું, કે એના એકલા શરીરજગ્યાથી એ જંગલની દરીશાઈમાં નભી શકશે નહિ. કેટલાંએ હજારો વર્ષ પછી પત્થરની સાંગ બનાવવાનો એને ખ્યાલ આવ્યો, અને એક પર બીજને પત્થર પછાડી પત્થરના હથિયાર બનાવવા માંડ્યાં. એવા હથિયારો લાખો વર્ષ પહેલાંના મનુષ્યની શોધકબુદ્ધિની સાક્ષી પૂરતાં આજે પણ મળી આવે છે.

પછી એ ધીમે ધીમે એના પત્થરના હથિયારો મુધારતો ગયો અને નવાં બિંદેરતો ગયો. એણે એકલે હાથે હથિયારોની

મનથી જંગલની કુદરત અને જંગલના જનવરો સાથે બીપાળુ યુદ્ધ જરૂરી રાખ્યું. કુદરતનો એવો એકે જનાવ નહોતો જે એને પીડતો નહોતો. અને જંગલનું એવું એકે જનવર નહોતું જે એને કોઈને કોઈ રીતે હેગન ન કરતું હોય. એ કોઈ પ્રાણીનો મિત્ર નહોતો એટલે જધા પ્રાણીનો દુશ્મન હતો. જે એનું સાચી નહોતું તે ઔ એની સામે હતાં. આજે એને મદદ કરનારાં અને એના સાચી બનનારાં પશુઓ પણ એનાથી જુદાં અને એકલાં ફરતાં હતાં.

ઇતિહાસ પહેલાનો ઇતિહાસ.

મનુષ્યે એની જીવનકથાનો ઇતિહાસ તાઃ પત્રો પર, ધાતુનાં પતરાં પર, શિવાલેખોમાં કે પુસ્તકોમાં લખ્યો છે અને ઇતિહાસ-લેખનના પહેલાના માનવ ઇતિહાસના લાખો ઉલ્લેખો ધરતીના પડોમાં અંધારી રખાયા છે. પૃથ્વીના પડો બેઠેલાંતા આજે એ ઇતિહાસ પહેલાંના ઇતિહાસ જેવા જાણવાના મગે છે. એ ઇતિહાસની કોઈ બાબત નથી. એની તવારીખોની માત્રી પૂરતા જુદાં જુદાં ઓળતરો, હથિયારો, જનાવરો, ચિત્રો અને મનુષ્યના હાડકાંઓ અને હાડપિંજરો આજે પૃથ્વીના પડોમાં પડ્યા છે.

એક સ્પેનિશ ઉમગેવ એની જાગીરમાં આવેલી એક ગુફાને ખોદાવી અંદર પેઠો ભાંડો અને લાખો વર્ષ પહેલાંના ચક્રમકના હથિયારો મળી આવ્યાં. એની માથે ગુફામાં ઊતરેલી એની દીકરીએ માથાપગની છત જોઈ જૂમ મારી. “ ટોરોમ, ટોરોમ, ” (આખલા) જંગલની બેસો અને આખવાના ચિત્રો એ છત પર ચિતરાયાં હતાં. ઇટાલીના જૂમખના કિનારા પર ત્રિમાલડી પાસે એવી એક બીજી ગુફા જડી આવી હતી. એમાં હજારો વર્ષ જૂની રાખનાં પડ હતાં. હાડકાંના ખડક ગાત્રી ગયાં હતાં. છૂટા છૂટા પડેલાં ગેંડાના હાડકાંના હથિયારો હતા, અને માણસના હાડપિંજરોને સંતાડતી પાંચ કબરો હતી.

એ હકીકતો ઉપરથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે એની આસપાસ બટકતાં રાક્ષસી પશુઓનો સામનો કરવા એણે હથિયારો શોધ્યાં હતાં. એ હથિયારો કાંઈ પણ બાપા નિના હાડપિંજરો અને ઓઝારોના શબ્દમાં ઇતિહાસની સાક્ષી પૂરે છે. એ ઇતિહાસની શરૂઆતના શિલાયુગમાં જુદા જુદા હથિયારો અને સાધનો જનાવવાની યુક્તિઓની નમ્ર શરૂઆત જડી આવે છે. એ શરૂઆતમાં સંસ્કૃતિના ધડનરની અને ઇતિહાસના જિગમની સ્પષ્ટ શરૂઆત છે.

સંસ્કૃતિની શરૂઆતનાં સંજોગો.

માણસ પામે પાળેલાં પશુઓ નહોતાં. જોઈએ તેવાં અને તેટલાં હથિયારો નહોતાં. એના આવેગોના આવિષ્કાર જેવી ચીસો ને ખૂમો શિવાયની કાંઈ વધારે સારી બાપા નહોતી. એને દિવસો કે કલાકોમાં અને વર્ષો કે મહિનાઓમાં ઠાળવું માપ નહોતું. એ ઝડપના ક્રમ જોતો આવ્યો હતો.

એ ક્રમમાં એણે એક અજબજબ જેવો ફેરફાર જોયો. કંઈ બદલાતું હતું. ઉનાળાના ગરમ દિવસોને આવતાં ખૂબ મોડું થયું હતું. ફોજોને પાકતાં ધણીવાર લાગી હતી. પર્વતોના શિખરો જે વનસ્પતિથી ઢંકાયેલાં દેખાતાં હતાં તેના પર બરફ જમી ગયો હતો. એ પર્વતોની ખીણોમાં પણ બરફ પથરાતો જતો હતો. એ લીસો સાગતો બરફ ધીમે ધીમે આગળ વધતો હતો. પર્વતો પરથી ગંબડતા બરફના પહાડો રાતના બેંધવા સુતેલા મનુષ્યોને કચરી નાંખતા હતા. ઝાડનાં ઝાડ છૂંદાઈ જતાં હતા.

આકાશમાંથીયે બરફ વર્ષવો શરૂ થયો. પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિઓ એક સાથે મરવા લાગ્યાં. માણસે સૂર્યના પ્રકાશની શોધમાં દોડવા માંડ્યું. એની પીઠપર લઈ ચકાવ એટલો ખોરાક હતો. એની માદાની કાખમાં તરતનાં જન્મેલાં બાળકો હતાં. એ દોડતો હતો. એની સાથે સાથે બીજાં પશુઓ ને પ્રાણીઓ પણ દોડતાં

જતાં હતા. એ બીજાં જ્યાં પાસે એના કગ્તાં વધારે બળવાન શરીરો હતાં. વધારે મજબૂત અને ઝડપવાળા પગ હતા મૌ એક બીજાથી આગળ દોડવા મથતુ હતું માણસ મૌની પાછળ પડતો હતો.

પણ બીજાઓ પાસે જે નહોતુ તેવી એક વસ્તુ એની પામે હતી. એ વસ્તુ તે એની વિચાર-શક્તિ હતી. એને વિચાર કરીને જીવવાનો ઉપાય મોઢવાની ફરજ પડી, અને જે કાર્ક ઉપાય ન જડે તો હંકું મળ્યુ તેની આખ માગે ધૂગતુ ધ્રુ હતુ એણે વિચાર કર્યો એણે બગ્દમાથી જ્યવા માટે ઝાડની ઘાસ અને ચામડા ઓઢવા શરૂ કર્યાં.

અને તોપણ હડી જીવેણુ હતી. હમણાગધ બાળનો, જીવવાનો ને ધરડા મરવા સાચા એને એક વસ્તુ યાદ આવી મર્ક. એણે જવાવા-સુખીઓ જ્ઞેયા હતા જ ગણોના ઝઝાવાતોમા એક બીજા માથે ઘસાઈને સળગી ઊઠતી ડાળીઓ બાળી હતી એણે અગ્નિ માચવી ગખવા માડ્યો. એની ગુદાઓમા તાપણીઓ સળગવી શરૂ થઈ. એણે એ અગ્નિમા એનો ખોનાક પડાવો પણ શરૂ કર્યો એણે એ અગ્નિનો ઉપયોગ હથિયારો બનાવવામા પણ કર્યો. એણે એ અગ્નિથી જીની માટીના જીદા જીદા આકારો સૂકવવા માડ્યા જાણે એના માથામા પણ અગ્નિ સળગતો હતો એની આસપાસ એને ઘેરીને ઊભેલા જૂખમરો, હડી અને મરણુ એને મગજ વાપગવાની ફરજ પાડતા હતા. એ બગ્દના મકટમાથી જીવી જતો મનુષ્ય અગ્નિના ઉપયોગ શોધતો હતો. પત્થર અને હાડકાના હથિયારો બનાવતો હતો અને એ રીતે સમૃદ્ધિની શરૂઆત કરતો હતો.

શિલાયુગનાં સાધનો

એની મૂડીમા પકડાય તેવુ પત્થરનુ પહેલુ સાધન થા હથિયાર એને જડ્યુ. એ આગળથી તીલું હતું, પાછળથી પકડાય તેવુ હતુ. એ હથિયાગના જીદા જીદા આકારોમા હથોડી, દાતરડા,

કરવતી, છત્રી રંગેરના પ્રાથમિક અરૂપો હતા એજ ગતે જાડની ડાળી-
ઓમાથી અને હાડકામાથી બાના અને માણુ જેવા તથા ગે દ્રવ્યોને
સાગ જેવા દહિયારો બનાવા માળ્યા ખજરો, માજલા પકવાના
આકાશ, ખીલીઓ તથા હારપુનો જેવા ઓળનો પણ બનતા જતા હતા.

પણ એ સૌને વેગ આપનાર ગોધ તે અગ્નિની ગોધ હતી.
એ અગ્નિના ઉપયોગો એની આગળ વધતી બુદ્ધિ માથે વધતા
ગયા એના બધજ દુઃખનોને શોધી કાઢવા માટે અને તેને
બીવડાવવા માટે એણે મમાનો રાગગાવવા માડી એને જડી આવતી
ધાતુઓને નરમ કરવા માટે એણે અગ્નિનો ઉપયોગ કરવા માળ્યા.
આગ્ન એનો દેવ બની ગ્દો અગ્નિને હમેશા સળગતો રાખવાની
પ્રથા એણે એના ધર્મમાં દાખલ કરી અગ્નિની મદદથી એની
આર્થિક મુશ્કેલીઓ અને ગૂંચો ઉકલવા લાગી એ દહિયાર
વાપરનાર પ્રાણી બાના માડ્યુ

એણે શિકારની શરુઆત ધ્યાં પડી તે મીઠા પશુઓ કરતા
શક્તિમાન શિખરી થયો હતો પણ એમાં એની મુખ્ય તરીકે
વિશિષ્ટતા એથી વધારે હતી નહિ જો એ શિખરીજ ગ્દો હોત
તો આજે પણ એની ગણના એક પશુ તરીકેજ થાત પણ એના
બહાગના સન્નેગો ઉપર વિચાર કરવું મન એને માનવતા તરફ
જાતુ હતું એના મિત્રમાં કોઈ જ પકાવેલું કે અપલું ગ્દો
ગયેલું પ્રાણી એને સન્ને આવતું એો પ્રથમ સહે આવનાર
ધોડો હતો ધોડાએ માણુમની ગુનામી સ્ત્રીમાં એની ખીડપર
જેમીને ફવાનો વિચાર માણુમને આવ્યો પશુઓ પાળવાની એ
સરઆન હતી ધીમે ધીમે જાણાતો કે ધામ આપારા બાગ
પશુઓ પણ ધોડાનું અનુકરણ કરતા હતા શિકારી મનુષ્ય ધીમે ધીમે
બગવા બનતો હતો માગ સાથે કદમૂઠા કે ફાળા પશુ ખાતો હતો
અને એના પશુઓમાં કાદસા સાથે રોળાવધ ફરતો હતો એ

જંગલમાં ઊભી નીકળતાં અનાજ પણ ખાતાં શીખતો હતો. કુદરતને
 જોતાં અને તેનું અવલોકન કરતાં શીખ્યો હતો. એના મગજમાં ખેતી
 કરવાનો નવો ખ્યાલ ઉત્પન્ન થયો. એણે અણીવાગી લાકડીથી જમીન
 ખોદી, બીજ વાવવાં શરૂ કર્યાં. હવે એને એક રથજેથી બીજો બટ-
 કું પાડવું નહિ. એણે ઝાડની ડાગોઓ અને ઘાસથી ઝૂંપડાં ગાંધરાં
 શરૂ કર્યાં. એણે માંસ માથે અનાજ પણ ખાવું શરૂ કર્યું. એણે
 શિકાર જનતાં પશુઓના લોહી માથે પાણેલાં પ્રાણીઓનું દૂધ પણ
 પીવા માંડ્યું. એના બાગકેનું મરણપ્રમાણ બીજાં પ્રાણીઓનું ધી
 પીવા મળવાથી એાંનું ધવા લાગ્યું. એણે મંત્રદ શરૂ કર્યો. એણે
 મધમાખીઓને દુઃખના દિવસો માટે મંત્રદ કરતાં જોઈ હતી. પશ્ચિ-
 મોને માળાઓમાં ખોગક એકઠો કરતા દેખ્યાં હતાં. હજારો વર્ષના
 દુઃખના અનુભવો પછી બુદ્ધિમાન જાનવી માસને રોકીને કે આથીને
 કે દારીને મંત્રદ કરતાં શીખવું હતું. અને અનાજ સડી ન જાય
 તે રીતે તેને એની શુદ્ધાઓ બરી રાખતા શીખવું હતું.

માનવમઝૂતિનો આખો ઇતિહાસ ત્રણ પાયા પર રચાયો છે. એક
 અગ્નિની શોધ. બીજી ખેતીવાડીની શોધ. અને ત્રીજો વેપાર. ખેતીવા-
 ડીની પ્રાથમિક શરૂઆત માનવ જાતની મઝૂતિમાં મહત્વનું પગલું હતું.

ઇતિહાસનો ઊગમ.

માણસ એનાં માથેનો, એાગરો, અને હથિયારોની બનાવટ
 આગળ વધારે જતો હતો. એ બધા સાધનોમાં મોથી મહત્વનું
 એનું એક એાગર પેકું હતું. માણસે એની શરૂઆત કરી હતી.
 પ્રાથમિક ચકરડીઓ અને ઘંટીઓ બનાવી હતી. જાણે યંત્રવાદની
 શરૂઆતના ચક્રો ફરતાં થયાં હતાં. એની માથે માથે જ કુંબારકામ
 અને સુધારકામની શરૂઆત થતી હતી. પણ લેખિત ઇતિહાસની
 શરૂઆત તો શિવાયુજના અંત સાથે અને માનુષ્યોના ઉપયોગની
 શરૂઆત સાથે થાય છે. એ શરૂઆત કચાંથી અને કચારથી થઈ એ
 ઇતિહાસનો વિષય છે. એવી સંસ્કૃતિની શરૂઆતનો ઇતિહાસ પૂર્વના
 દેશોમાંથી શરૂ થાય છે અને પશ્ચિમ તરફ જાય છે.

પ્રકરણ ૧

સુમેરીઆ

પશિયન અખાતમાંથી શરૂ કરી ટાર્ઝમીસ અને મુફેટીસ ન્યાં જુદી પડે ત્યાંથી મુફેટીસ સાથે સાથે પશ્ચિમ તરફ જઈએ તો પુરાણા સુમેરિઆના દટાર્ઝ ગયેલાં શહેરો માલુમ પડે છે.

મેસોપોટેમીઆનો પૂર્વ ઇતિહાસ સુમેરીઆના લોકોનો કીશ અને આગેડમાંથી આવેલા લોકો સામે પોતાના સ્વાતંત્ર્ય માટેના રમખાણોનો ઇતિહાસ છે. એ રમખાણોની વચમાં એક મોટા વિસ્તારવાળી સંસ્કૃતિ ઇતિહાસમાં અજોડ એવી ઊભી છે. એ જૂલી જવાપણી સંસ્કૃતિ સૌથી જૂનામાં જૂની છે. જેને આજે આપણે સંસ્કૃતિના જૂના ઇતિહાસ તરીકે ઓળખીએ છીએ તે ઇતિહાસની પ્રગ્નઓને પણ સુમેરીઆની જાણ ન હતી. આજે આપણે રોમન, ગ્રીક અને જ્ય સંસ્કૃતિઓને જોટલી જૂની માનીએ છીએ તેટલી જ જૂની તે વખતના ગ્રીક, રોમન અને જ્ય સુમેરીઆની સંસ્કૃતિને માનના દના. ખીરોસસ નામના એક બેબીલોનીઆના ઇતિહાસલેખકે એ સુમેરીઆની સંસ્કૃતિનો ઉલ્લેખ ઇ. પૂ. ૨૫૦ પહેલાં એક દંતકથાના રૂપમાં કર્યો છે. ઇગ્નનના અખાતમાંથી જન્મી નીકળતા ગ્રાસો તરીકે સુમેરીઆની જૂની સંસ્કૃતિવાળી

પ્રજ્ઞને ચીતરવામાં આવી છે દતકધાના સ્વરૂપમાં એ મન્દુત
પ્રજ્ઞને ગણસો તરીકે આવેખી તે ગણમેને જાણના જગતમાં
ખેતીવાડીનું વિનાન ધાતુઓનું ઉત્પાદન તથા લેખન જાણને લાવતા
ખનાવ્યા છે એ લેખક જણાવે છે કે જીવનને કલ્યાણકારી બની
ખનાવે એ ગણમાં પ્રજ્ઞના એક ઓએનીમ નામના મંદારે શીખવી
છે અને ત્યાર પછી દુનિયામાં ઈર્ષ પશુ વધારે અગત્યની ગોધખોળ
થઈ નથી એ ઇતિદામ લેખક ખીરોસમના મળુ પછી એ હજાર
રોં સુમેરીઆની સમૃત્તિની ગોધ થઈ

સુમેરીઅન પ્રજ્ઞ

એ સુમેરીઅન પ્રજ્ઞ ઈર્ષ જતની હતી તથા સુમેરીઆમાં
જ્યે ગનેથી પેની તેની ચોક્કમ માહિતી હજુ સુધી ઈર્ષ મેળવી
શક્યું નથી કદાચ એ પ્રજ્ઞ મધ્ય એશિયામાંથી આવી હોય તથા
એ પ્રજ્ઞ મોગોલ જતની હોય એવી ધારણા હવામાં આવે છે એ
અતિ જૂની મન્દુતિના જડી આવતા હાડપિંજરો અને ખીજા
આરકો પગથી માલમ પડે છે કે એ લોકો મન્દુત હીંગણા, સીધા
નાકવાળા ડિપસી આવતા કપાળવાળા તથા નીચી હજતી આખો-
વાળા હશે એ લોક દાદી ગખતા અને મૂંછ મૂંડાવતા હશે, તથા
જિનના કપડા પહેરતા હશે સુમેરીઅન સ્ત્રીઓ ડાંગા ખમા પરથી
વસ્ત્ર લગ્નકરુ ગખતી હશે તથા પુરો શરીરનો ઉપરો ભાગ ખુલ્લો
રાખી નાથતા હશે સુમેરીઅન પ્રજ્ઞએ વખત જતા માયાથી
પગ મુનીનો પોષાક ધાગણ કર્યો હશે પણ એ પ્રજ્ઞના દાસ
દાસીઓ કેડ પરથી માથા સુધીનો ભાગ દરબિયાત ખુલ્લો રાખતા
હશે એ પ્રજ્ઞમાં સ્ત્રીઓ ને પુરુષો જૂદ તથા પાવડીઓ પહેરતા
હશે તથા વીંતીઓ, હારો, એર્ગો, વગેરે અનેક જાતના અનકારો
જે આજની સ્ત્રીઓ પહેરે છે તે સર્વે સુમેરીઅન સ્ત્રીઓ પહેરતી
હોવી જોઈએ

ઇતિહાસ

સુમેરીઅન સંસ્કૃતિના ઠાળની ગણના નિપુર નામનાં એક નગરના જડી આવેલાં ખંડેરા ઉપરથી થઈ શકે છે. ખંડેરા પર આજે છાસક ફીટ જોટલી જમીનનું પડ ચડી ગયું છે. અને નિપુર નીચે ખીગ છાસક ફૂટ જોડાણમાં સારગોન અને અછડ નગરો સૂતાં છે. એ ઉપરાંત એ સંસ્કૃતિના કીશ અને ઉર નામનાં નગરો પણ જડી આવ્યાં છે. એ સૌધખોળ ઉપરથી એવી ગણતરી થઈ શકે એમ છે કે નિપુર નગર ઇ. પૂર્વે ૫૨૬૨ વર્ષ પહેલાં હશે. તથા કીશ ઇ. પૂ. ૪૫૦૦ વર્ષ પહેલાં અને ઉર ઇ. પૂ. ૩૫૦૦ વર્ષ પહેલાં હશે, તથા એ છેલ્લાં બે નગરોમાં સેમીટીક અને નોન-સેમીટીક પ્રજાઓની હરિશર્ષની શરૂઆત થઈ હશે.

ઉરના ખંડેરામાંથી મળી આવેલી માટીની છંટા પરથી તે સમયના રાજા મહારાજના રાજ્યારોહણ, તાજપોષીઓ, વિજયો તથા જગજગમયા મરણોનો ખ્યાસ આવે છે. એ રાજાઓ ઉર-લાગાસ અને ઉરકના નગરરાજ્યોમાં રાજ્ય કરતા હોવા જોઈએ. લાગાસનો એક રાજા ઉરકેગીના એક સુધારક રાજા હતો. એ રાજાએ ગરીબોનું શોષણ કરતા 'શ્રીમંતો' સામે અને સૌનું શોષણ કરતા ધર્મગુરુઓ સામે ફરમાનો કાઢ્યાં હતાં. દુનક્રિયા પર લેવાતા કરો ઓછા કરી નાખ્યા હતા. તથા ધર્મગુરુઓ અને અમલદારોના દેવોને અપાતાં બલિદાનોમાં નક્કી થએલા અમલદારો તથા ધર્મગુરુઓના ભાગને નાબૂદ કર્યા હતા. એ રાજા મગશરીથી કહેતો હતો કે એણે પોતાની પ્રજાને સ્વતંત્રતા આપી હતી.

એના પછી એક લુગલ જાગીથીએ લાગા પર ચડાઈ કરી. સુરકેગીનાને મારી હરાવ્યો. નગરને તારાજ કર્યું. દેવળોનો નાશ કર્યો. તથા લોકોની ક્તલ યજ્ઞાવી. તે સમયના એક સુમેરીઅન કવિ ડાંગીરાડામુએ એ બનાવનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. ત્યાર પછી અછડ નગર-

રાત્ર્યમા માગ્ગોન નામના એક ગજએ યાણું જમાવ્યું એક પત્થરના
 મ્હારક પર એ સારગોનનું બન્ધ દાઢીરાણું અને સત્તાશીલ પોપાકરાણું
 એક ચિત્ર લાડી આવ્યું છે એ ગજનો જન્મ ગજવશમા નહોતો.
 ઇતિહાસને એના બાપની હજુ ઓગળ્ય ચર્ચ નથી. એની માતા
 એક મદિની વેશ્યા હતી સુમેરીઅન દત્તકયામા એ ગજ પોતાની
 આત્મકથા કહેતો બોલે છે કે, “મારી નમ્ર માતાએ મને ખાનગીમા
 ધાણું ક્યોં મુપકીથી જન્મ આપ્યો એવું મને એક ટોપલીમાં
 તમ્બો મૂકી દીધા” એવો એ ગજ ગયો ગયો અને એક ગજને
 ત્યાં ઓડામા મોટું ગ્જો પડી એણે બગવો ક્યોં અને ગાદી
 પચાવી પડ્યો એ પોતાને ચક્રવર્તિ કહેડાવતો હતો અને મેમો-
 પોમોઆમા ગજ કન્નો હતો ઇતિહાસકારો એને મહાન કહે છે,
 કોરણુંક એણે ધણા નગરો પર ચઢાઈ કરી હતી હમયાન ધ લૂટો
 હતી હતી તથા ધણા મનુષ્યની કતલ કરી હતી એ વિનંતાએ
 ચારે દિશાએ દુય કરી હતી એણે ઇલામ જીત્યું હતું એણે
 ઈગિપ્તના અખાતમા પોતાના લોકીનાગા હથિયારો ઘેર્યા હતા.
 તથા ઇતિહાસે કહી નહિ લેયેતું એનું મહાસામ્રાજ્ય જમાવ્યું
 હતું ૫૫ વર્ષ સુધી એણે જુઝી ગભ્ય કર્યું હતું તથા એ
 જુઝીમાગની આમપામ દત્તકયાઓએ દિવ્યતા મર્જ હતી એ
 ભગવાન ગણાતો હતો એ ભગવાનના મળ્ય પછી એના સામ્રાજ્યમા
 ઠેક ઠેક બાગરાઓ ફાળી નીવળ્યા હતા

એને તલ્લુ દીકરા હતા ત્રીજો નરામ્મીન બાધકામનો જન્મરો
 શોખીન હતો એણે ચણાવેની જ પ ઇમારતોના આગે કોઈ કોઈ
 પત્થરો મળી આવે છે હીમોર્ગાને ૧૮૯૭મા નગમસીનનું પ્રયત્ન
 આગે શોધી કહાડ્યું હતું એ આગકમા નગમસીન ધનુષ્ય અને
 બાણ માથે પોતાના દુશ્મનોના મૃત સરીરો પર ચાલતો તથા દયા
 માટે બિખ માગતા ગીગ્ગ હારેના દુશ્મનોને ન્હેસી નાખતો ચીતર-
 વામા આવ્યો છે એ ચિત્રની ચિત્રકળા ખૂબ વિકાસ પામેલી લાગે છે.

ઈ. પૂ. ૩૫૦૦ વર્ષ પહેલાં ઉરનગર રાજ્યનો ઇતિહાસ ખૂબ જ લખ્યો હતો. ત્યાંના એક ઉરજોંગર નામના રાજાએ પશ્ચિમ એશિયા પર પાસીરીક સામ્રાજ્ય જમાવ્યું અને આખા સુમેરિયા માટે કાયદાની જાહેરાત કરી. ઉરનગર યુક્રેડીસમાં ચાલતા વેપારથી ખૂબ આગાદ થયું હતું. એ નગરને ઉરજોંગર રાજાએ મંદિરોથી ઘણાં ઘણાં કરાવ્યાં હતાં તથા લારસા, ઉરક અને નિપુરમાં મોટી મોટી ભવ્ય ઇમારતો બાંધી હતી. એના એક કુંગી નામના દીકરાએ એના કામને અટકાવન વર્ષ સુધી આગળ ધપાવ્યું અને એટલા ઉદ્દાપણથી રાજ્ય ક્યું કે સોકોએ એ રાજ્યને સુવર્ણયુગ માન્યો તથા રાજા કુંગીને દેવ તરીકે પૂજ્યો.

પણ એ સોનેરી રંગો એસરી જતા હતા. પૂર્વમાંથી હક્ષેમાઈસ અને પશ્ચિમમાંથી એમોગ્રાઈસ ટોળીએ ઉરપર ધસી આવી. ઉરના આરામનો અંત આવ્યો. ઉરનો શાન્તિ નાશ પામી. ઉરનો રાજા કેદ થયો અને ઉરનગર ખંડેર બન્યું. ઉરનગરની દેવી હશતારની મૂર્તિને મંદિરમાંથી ઉખેડી નાંખવામાં આવી. એ કલેઆમનો ઇતિહાસ આલેખતી એક કવિતાના રૂઢનો સ્વર ચાર હજાર વર્ષ પહેલાંથી આજ સુધી સંભળાય છે. એ ઉરનગરની દેવી આકંદ કરતી કહે છે કે, “એ સોકોએ મને ભણ કરી. ગંદા હાથે એ સોકોએ મારા દેહને ચૂંધી નાંખ્યો. જાણે હું બપયી મરણ પામી. હું ખૂબ દુઃખી છું. એ સોકોને મારા તરફ જરાએ ભાવ હતો નહિ. એ સોકોએ મારાં વસ્ત્રો ઉતરાવી નાખ્યા અને તે વસ્ત્રો એમની સ્ત્રીઓને પહેરાવ્યાં. એ સોકોએ મારા અર્ધકાર જૂંટવી લીધા અને એ અર્ધકારથી પોનાની દીકરીઓને ઘણાં કરી. એ સોકો મારા મંદિરમાં ધસી આવ્યા. હું બીકથી ધ્રુજી જીડી. માગ મંદિરની દિવાલો હચમચી જીડી. દેવજમાંનાં કળ્પતરો જીડી ગયાં. એ સોકો દેવજમાં મારી પાછળ પડ્યાં. રૂઢી જોડેલાં કળ્પતરોની જેમ હું ધ્રુજી જીડી. જેમ કળ્પતરો પાછળ બાજ પડે તેમ એ સોકો મારી પાછળ પડ્યા, અને મને સોંપી દેવાડી.”

એ ઇતિહાસની છેલ્લી તવારીખોમાં ઈલામ અને આમોર સુમેરીઆ પર રાજ કરતાં હતાં. પછી ઉત્તર તરફથી બેબીલોનનો રાજા હેમુગબી ચડી આવ્યો. હેમુગબીએ ઇલેમાઈટ્સ લોકો પાસેથી, ઉરક અને હમીન જ્યાં. અને દૂર એસિરીઆ સુધી પોતાની સત્તા જમાવી. આજે કેટલાંક સૈકાઓથી ઇરાનના ઉદય પછી એ નદીઓ વચ્ચેના પ્રદેશ ઉપર સેમીટીક લોકો ગળ્ય કરે છે. ઇતિહાસના અંધારામાં અને ઇતિહાસનાં આલેખન જોવાં ધરતીનાં બ્રહ્મા પટોમાંથી સુમેરીઆ વિશે બીજું વિશેષ કંઈજ સંભળાતું નથી. ઇતિહાસના અનંત ચોપડામાં સુમેરીઆના ઇતિહાસનું પ્રકરણ પૂરું થાય છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

આર્થિક જીવન

આ સંસ્કૃતિના પાયામાં પાણીનાં પૂરથી ફળદ્રુપ અનેલી જમીનના ઉત્પાદન હતાં.

સુમેરીઅન લોકજીવન એ પાણીના પ્રવાહોને નહેરોદ્વાગ સંયમિત કરતાં શીખ્યું હતું, બળદોથી ખેંચાતું હજી પણ તે વખતે વપરાતું હતું.

સુમેરીઅન લોકો તાંબા અને લોખંડના પતરાનો ઉપયોગ કરતાં શીખ્યાં હતાં. લોકોનાં મોટાં મોટાં ઓળરો બનાવવાનું જાણતાં હતાં પણ ધાતુની છત જોઈએ તેટલી હતી નહિ. સુમેરીઅન સાધનો ઘણાખરાં પત્થરનાં હતાં. કપડાં વણવાનો ઉદ્યોગ સગ્કારના હાથ નીચે ચાલતો હતો. માટીનાં ને લાકડાનાં ઘર બનતાં હતાં. ખેતીવાડીમાં ઉપયોગી એવી ગાયો, ઘેટાં, બકરાં, ડુકરો વગેરે માણસના સાથીદાર તરીકે રહેતાં. પીવાના પાણી માટે કુવા હતાં.

માલની આવક જમીન કગ્તા પાણીના માર્ગે વધારે હતી ઇજ્જત અને હિંદ સાથે વેપાર શરૂ થયો હતો ખરીદ અને વેચાણના સાધનરૂપ સિંધો શોધી કઢાયો ન હતો. વેપારના બધા વિભાગ સાટાથી ચાલતા હતા.

શ્રીમતો અને ગરીબો ઘણા મોટા વર્ગોમાં વહેચાઈ ગયા હતા. ગુલામીની પ્રથાનો ખૂબ વિકાસ થયો હતો અગત મિલકત પવિત્ર બની ચૂકી હતી નાના વેપારીઓ, શિક્ષકો, વૈદ્યો અને ધર્મગુરુઓના મધ્યમ વર્ગ બનતો હતો વૈદ્યશાસ્ત્ર ધર્મશાસ્ત્રથી હજુ જુદું પડ્યું નહોતું વૈદ્યો ધર્મગુરુઓ હતા અને માદગી એ સેતાનની પેદાશ છે એમ મનાતું હતું.

મગદાર

સગાનું સ્વરૂપ ધર્મસત્તાથી જુદું નહોતું રાજા પેટેસી અથવા ધર્મગુરુ ગળ કહેવાતો પેટેસી એક નગર અથવા બીજાં વધારે નગરો પર પોતાનું બચકર બળ જમાવતો અને જે પશુમગને લીધે એ જુલમકાર જીવન જીવી શકે તો તેમ પશુમગ બીજા કોઈમાં એના કગ્તા વધારે પ્રમાણમાં દેખાતું ત્યારે એનો તાજ પડાવી લેવાતો હતો એ મોગ કિલ્લા જેવા મહાવરમાં રહેતો હતો કે જેને બે બાગણા હતા, અને દરેક બાગણે એકથી વધારે માણસો જઈ શકે નહિ એવી વ્યવસ્થા હતી એ પ્રવેશદારની બંને બાજુ ઉઘાડા ખજા રાખી ખાનગી ચોકીદારો ગળપામે જતી કોઈ પણ વ્યક્તિને તપાસતા હતા એવા રાજમહાલમાં દેવમંદિર પણ ખાનગી હતું એ ખાનગી મંદિરમાં બીજા લોકોની જેમ દેવપૂજ કરવાનું અથવા તો કોઈ ન જાણે તેમ એવી પૂજાઓ તમ્હ બેદનકાર બનવાનું ગળ માટે શક્ય બની શકતું.

પેટેસી અથવા ધર્મરાજ સ્થામ બેબીને લડાઈ કરવા નીજતો વેપારી માલ પડાવી લેવા માટે, વેપારના માર્ગો મેળવવા માટે ખુલ્લી રીતે યુદ્ધ ચલા એવા વેપારી રમખાણોને સતાવવાની

કોઈ આદર્શવાદી શબ્દજાગો ગ્યાર્થ નહોતી ગળ મેનીત્સુએ
 જાણે કર્યું હતું કે તે પોને ઈલામની ગ્યાળી ખાણે જીતવા ચડાઈ
 કરે છે એવા બધા ગમખાણે મૂળમા વેપારી ઉદ્દેશોવાળા
 હતા એ દરેક ગમખાણુમા હજારો ગુલામો લૂટમા આવતા
 હતા એ ગુલામો પાસે ડગનનાની વેદની કે એ ગુલામોને વેચવાની
 અગવડ માનમ પડતા એ મૌને કાપી નાખવામા આવતા કોઈ
 કોઈ વાગ એવા સેકડો ગુલામોને જકડી ગાધી તગ્ગા દેવાને
 એમના કોહીના મલિદાનો આપરામા આવતા ધીમે ધીમે મામાનિક
 ઘનનાડુ સ્વર્ગ રજવાડાશાહી બનતું જતું હતું વિજેતા રાત
 પેતાના સગદારોને નાના મોળા પ્રદેશો ભેટ કરતો એવા પ્રદેશો પગ
 સગદારો ની સત્તા ચાનતી હતી એવા સગદારો પોતપોતાના પ્રદેશો
 માથી ગળને જરૂર પડે ત્યારે કપાર્થ જવાને તૈયાર એના ચિપાર્થ એ
 મોખતા

એ રીતે મહાવલા મામનના કાયદાઓ પડાતા હતા એ
 કાયદા વડનારાના નામમા ગજ દેમુગળીનું નામ સૌથી આગળ આવે
 છે એણે વડેના કાયદાઓ સ્વીકરુના જતીય સમઘોના, બધી
 વેપારી કોનોના ઇજગ માટેના તથા બધી ખરીદી અને વેચાણ
 માટેના હતા અદાનનો દેવગોમા જેસતી અને મોટે ભાગે બધા
 ન્યાયાધિગો ધર્મશુરઓ હતા

ધર્મનીતિ

ગળ ઉગ્રે ગરે પોતાના બધા કાયદાઓ મહામગવાન શામારાના
 નામના ધયા હતા કાણુકે વેપારની જેમ રાજકાણુને પણ
 મગવાનની જરૂર માનમ પડી દેવદેવીની સખ્યા ત્રેક શહે મા
 વધની જતી હતી સૂર્યપૂજ આલકાગથી પ્રચલિત હતી,
 પ્રદાશના મગવાન એના સૂર્યનારાયણ ઉત્તમના બિજાણુમા ફગતા ગહે
 છે અને મવાનમા પોતાના દત્તાત્રયમાથી બહાર આવે છે અને ગ્યમા
 એમી આગ્રશમા સદર કરે છે એવી માન્યતા હતી રાજા નીપૂરે

બગવાન એનહીલ અને તેની રખાત નિન્હીલ માટે મોટાં દેવજોડ
ખંવાડ્યાં હતાં. રાગ ઉરક ખાસ કરીને જૂનીદેવી ધનીનીને બગવતો
હતો. નીનગીરસુ પાણીનો દેવતા હતો તથા તામુક ખેતીવાડીનો દેવતા
હતો. એ રીતે દેવદેવીઓની હારમાળા ખૂબ મોટી થઈ હતી. ધણ-
ખસ દેવોનો વાસ દેવજોમાં મનાતો હતો. તથા દેવજોમાં વસના દેવોના
ઉપયોગ માટે, પેસા તથા ખેરાકના દગલા અને સ્ત્રીઓના સમુદાય
રાખવામાં આવતા. હનરો ગગદો, ગકરાં, ઘેટાં, કખૂનરો, મરધાં,
ખતકો, માડલાં, ખજૂર, અંજી, માખજુ અને તેલ જેવી અનેક
વસ્તુઓ દેવોના ખેરાક માટે સરસ મનાતી. પદેવાનાં દેવોને માખુ-
સનું માંસ ખૂબ બાવે છે એમ મનાતું પામુ જેમ જેમ સુમેરીઅન
લોકજીવન અગમ્ય વધતું ગયું તેમ તેમ દેવોને ખીખાં પ્રાણીઓનાં
માંસથી જ સંતોષ માનવો પડ્યો. બગવાનના એ બધા પ્રસાદોથી
ધર્મશુઓ વર્ગ ખૂબ શ્રીમંત તથા સત્તાવાન બનતો જતો હતો.
રાજસત્તાની પશ્ચીખરી ગાગનો તેમના હાથમાં હતી.

ધર્મની જુદી જુદી દંતકથાઓ આકાર લેતી હતી. મરણ
પછીના જીવનમાં માનતા સુમેરીઅનો શય સાથે કગરોમાં ખેરાક ને
હથિયારો રાખતાં હતાં.

ચિત્રાચુ એ ધર્મનીતિનો એક માત્ર બાગ હતો. બધી નિશાળો
દેવજોમાં બેસતી હતી. અને છોકરાછોકરીઓ અક્ષરજ્ઞાન લેતાં હતાં
તથા ગણિત શીખતાં હતાં. ધર્મશુઓ એમને સ્વદેશાભિમાન તથા
ધર્મ શીખાતા. એ ઉપરાંત શિક્ષણનો ઉપયોગ સરકારી કારકુનો
બનવા માટે હતો.

નીતિના બધા કાયદાઓના પાયામાં મિલકતનું રક્ષણ એ એક
માત્ર ઉદ્દેશ હતો. અને એવી મિલકતના સ્વરૂપ જેવી સુમેરીઅન
સ્ત્રીઓ પણ ખૂબ મોટી સંખ્યામાં ભગવાનને સંતોષવા માટે દેવજોમાં
રહેતી. દેવના નામોમાં એ રીતે ધર્મશુઓના ઉપયોગ બનવામાં
કાંઈ પણ સુમેરીઅન છોકરી શરમ માનતી નહોતી. એ રીતે પોતાની

દીકરીઓનાં દાન દેવામાં સુમેરીઅન માયાપો અભિમાન લેતાં હતાં. એની રીતે સુમેરીઅન છોકરીઓને વિધિપૂર્વક દેવજોને ભેટ ધરવામાં આવતી. તે વખતની લગ્નગંધ્યા ઘણા કાપદાઓથી નિર્ભર થયેલી હતી. છોકરી પગથીને પોતાના ધણીને ત્યાં જતી. પોતાના બાળકો ઉપર તથા પોતાની અને ધણીની મિલકત ઉપર કમગીની મેન્દાજીમાં સ્ત્રી હકદાર ગણાતી. સ્ત્રી પામે પોતાના ગુલામો પણ હતા અને એ ગુલામોને વેચવા સ્ત્રી અનન ગણાતી. આમ છતાં પણ કાપદાની દ્રષ્ટિએ પુરુષ ગૌરવી વડે માલિક હતો. પોતાના દેવાં ચૂકવવા માટે પોતાની સ્ત્રીને પણ વેચવાની સત્તા ધરાવતો, બાંધિયાર હતો, પુરુષ ધૂની ગણાતો પણ દંડાતો નહિ પણ પોતાના ધણી મિવાય બીજા કોઈ પણ પુરુષ સાથે મગધ ગમતી સ્ત્રીને માત્રી નાખવામાં આવતી. સ્ત્રીને એકમાત્ર ઉપવેગ પોતાના ધણી માટે વધારેમાં વધારે બાળક જન્માવવાનો હતો. જો કોઈ સ્ત્રી વધ્યા માવમ પડે તો બીજુ કોઈ પણ કાગળ આપ્યા વિના તેનો ત્યાગ કરવામાં આવતો. જો સ્ત્રી પ્રત્યેત્પત્તિ કરવાની ના પાડે તો તેને ડૂળાડી દેવામાં આવતી. બાળકો માયાપની મિલકત ગણાતા અને માયાપો જો તેમને પોતાના ઘરમાંથી કાઢી મૂકે તો મરકાવ પણ તેમને સંધતી નહિ.

પ્રકરણ ૩

હજીમની ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ

ભૂમધ્ય સમુદ્રને મળવા ધમતી નાંતિ નદીની કંપના એક મોટા ઊંચા ઝાડના ગરુડાના ઢેરા એ નાંતિ નદીએ ભૂમધ્ય મહાસાગરના પોતાના મુખ આગળ એક મોટા દ્વીપ પ્રદેશ ઊભો કર્યો છે એક વખતે એ પ્રદેશ અખાન હતો પણ નાંતિ નદીના પાણીમા આવતા માગીના જળાએ એ અખાતને પૂરી દીધો, આજે એ પ્રદેશ પર લાખો ખેડૂતો કપાસના વાવેતર કરે છે એ પ્રદેશ હજી પણ પાણીથી ભર્યો દેકાવતો છે અને એ પ્રદેશ પર કેટલેક ખાઈઓ તથા નહેરોની અધીઓ આવી રહી છે એ પ્રદેશની ખાઈઓ તથા ખેતરો પર કેટલાક વીંગળી અર્ધનાગા શરીંગવાળા ખેડૂતો મજૂરી કરે છે હજારો વર્ષ સુધી એ પ્રદેશ પર જિભા ગદી ખેડૂતોએ નાંતિના ચ તા પાણી આગ્રહતાથી જોયા છે અને એ ચડતા પાણીથી ખુશ થતા ખેડૂતોએ એ પાણી એમરી ગયા પછી પણ પોતાની જમીન પગના પાક લીલા ગમવા નહેરો બાધી છે. કૃતિકાએ ન જોયેના એવા ઝાગથી એ ખેડૂતો વાસ પર બાધેલી ડાનથી પોતાના ખેતરોને ખાઈઓના પાણી પાતા આવ્યા છે.

અને એમ કગતા જુદા જુદા ગીતો લવકારતા આવ્યા છે જમીન પર મજૂરી કરતા એ મજૂરોનું મ ગીત નાર્મવ નદી છેવ્યા પાસે હમગ વર્ષથી મામળતી આવી છે

નાર્મવ નદીએ બનાવેલા એ પ્રદેશ પર એવકાન્ત્રીઆથી પચાસ માઈવ દક્ષિણ પશ્ચિમમા નોદેટીમ નગર હતું ત્રીસ માઈવ હૂં પૂર્વમા માઈમ નગર હતું. તથા દક્ષિણ પૂર્વમા એકમો ઓગણત્રીસ માઈવ હૂં કેરો હતું. કેરો નગર બહુ મુદ્દ હતું, પણ ઇજ્જામન ન હતું.

મિતેતા મુસલમાનોએ ઇ મ હાદમા ફરીવાર એ બાધ્યુ-એ બધા પ્રદેશો પર ચર્ધ ઇજ્જામની પુરાણી મસ્જીત વાચવા આપણે પિરામીડ તરફ જવું જોઈએ જે લાગા રમ્તેથી પિરામીડ પહોચાય છે, તે રમ્તાગ્ધગ્ધી ખૂમ ફગ્ધી જોતા પિરામીડ ખૂમ નાના લાગતા હોય છે, પણ જોરથી દોડી જતા આપણા આજના વાહનોની ગતિ સાથે જાણે એ પિરામીડોના દેહ આકાશમા બિયા બિજાળતા હોય એના દેખાય છે અને જાણે રેતીના ગ્ધુમાથી બગી નીકળતા હોય તેમ મનુષ્યની અજમ કૃતી જેવા સામે બિમા મહે છે એ પિરામીડ સામે સીઝર અને નેપોલીયન એક વખત વહેતીઆ જંગ બિમા હતા. પચાસ સૈકાઓનો ઇતિહાસ બોલતા એ પિરામીડો ઇતિહાસનું ખૂમ જૂનું દર્શન કરાવે છે રેતીમા પાસેજ સિદ્ધના અધી-શરીરાળી એક ચિતકની મૂર્તિ બની છે એ સિદ્ધ જાણે ખૂબ જયકર રીતે આખા રણ તરફ એનો પૂજને લિગામે છે. તથા વેતીઆ લાગતા કેઈ પણ વટેમાર્ગ સામે તથા અનત દેખાતા મેદાન સામે જગ પણા હાલ્યાચાલ્યા વિના જોઈ રહે છે એ સિદ્ધનું શરીર માયા આગળથી મનુષ્યનું બની જાય છે એ શરીરને ઘડનાર સસ્કૃતિએ ઘડેલી આખોમા જે વિકાળ દર્શન મૂક્યું છે તે સાક્ષી પૂરે છે કે એ સસ્કૃતિએ જગતનું જીવન પણજોયું હશે.

ઇ. સં. પૂ. ૪૦૦૦ વર્ષ પહેલાં નાઇલના લોકોએ રાજતંત્રનું સ્વરૂપ ઘડી કહાડ્યું હતું. નદીકિનારે વસેલા લોકો જુદી જુદી જાતિઓ (Nomies) માં વહેંચાઈ ગયા હતા. દરેક જાતિ કોઈ એક (ટોટેમ) માનતી હતી, એક જ નાયકને આધીન રહેતી હતી, અને એક જાતના દેવને આરાધતી હતી. આ જાતિઓ (નામ) પોતાના રાજકર્તાના ઓછાવત્તા પ્રભાવ પ્રમાણે પોતાની સત્તા જમાવતી. વખત જતાં એ નામ જુદાં જુદાં રાજ્યમાં વ્યવસ્થિત થયાં. એમાં મુખ્ય બે વિભાગ હતા. એક ઉત્તર, બીજો દક્ષિણ.

મીનીસ નામના એક રાજાએ જન્મે વિભાગને જોડી તેના પર પોતાનું પ્રભુત્વ જમાવ્યું. અને થોડા બગવાનના નામમાં કાયદાઓ ઘડ્યા. એણે મેમ્પ્રીસને પોતાની રાજધાની બનાવી. ઇ. સ. પૂર્વે ૩૧૫૦ માં રાજા જોસર રાજ્ય ટરતો હતો. એની પાસે એક છમહો-ટેફુ નામનો વૈજ્ઞાનિક તથા મોટો કલાકાર હતો. ઇજીપ્તની સંસ્કૃતિને આગળ ધપાવવા એણે ઘણું કર્યું છે. એણે સાકારાનો પિરામીડ બાંધાવ્યો, નેજોસફના મંદિરો બાંધાવ્યાં.

ત્યાર પછીના એક રાજા હાકેનું નામ સંબળાય છે. એણે છપ્પન વર્ષ સુધી ઇજીપ્તમાં રાજ્ય કર્યું. આજે કેરો મ્યુઝિયમમાં માથાપર બાજ પક્ષીનું રાજસત્તાનું પ્રતીક ધારણ કરી એ બેઠો છે. એની મગર, રિધર અને નિર્બચ આકૃતિ; શક્તિશાલી નાક તથા જોરદાર આંખો આજે પણ સાક્ષી પૂરે છે, કે તે વખતે આવી જાણ્ય વ્યક્તિઓ જન્મતી હતી, તથા તે વખતની કલા એ વ્યક્તિઓને પત્થરમાં નિખજાવતી હતી.

ઇજીપ્તમાં જાણે રાજાઓનો રાક્ષો કાટ્યો હતો. ઇતિહાસે એ રાજવંશોની હારમાળાના નામ જગવી રાખ્યાં છે. ઇ. સ. પૂર્વે ૨૬૪૪ સુધી પેપી બીજો રાજા કરતો હતો. એના મરણ પછી અંધિર અને વિનાશ આવ્યાં. ચાર શ્રેણીઓ સુધી ચાલેલા એ અંધિરમાંથી મજબૂત ઇજીપ્તશક્તિવાળો શાસકેન આવ્યો. એણે

ગાંધાની મેમ્બર્સશીપથી થીમમમા ખસેડી એના ગાંધીમા ,ગિ'પ અને કળા ઉત્તમતાએ પહોંચ્યા, પૈમો વધ્યો મોટી મોટી ધમાતો અને નેહરો બધાઈ, ન ઈલચી નના મમુદ્ર સુધીની મોટી નેટર જુખીઅન લોકોને ડગી ગહી.

ટેંગે મદિરો ફૂગી નીડળ્યા પણ થોડક વર્ગો પછી ઇજ્જતમા પાછુ અધેર આન્યુ એસિયાગાથી લીખોસ નામની એક જાતિ ઇજ્જતપર ચડી આની શહેરો મળગી જા'યા મદિરો ખડેર બન્યા લક્ષ્મી લૂટાવા માડી જાનો સહાર થયો અને બમો વર્ષ સુધી ભરવાડ મગમો ઇજ્જતપર મગમ કરી લાગના થોડા જ સમયમા વિજેતાઓ હીના પના લાગના ઇજ્જતપરનોએ મુક્તિજગ માડયો હીપ્સોમ લોકોને લાકી સહવામા આવ્યા. પણ નવો યુગ મડાર્ડ ચૂકયો હતો ઇજ્જત અને પશ્ચિમ એશિયા વચ્ચે એક હમર વર્ષ સુધી ચાલવાનુ યુદ્ધ શરૂ થઈ ચૂક્યુ હતુ. તે વખતે ઇજ્જતનુ સૂકાન રાજ મટમોમે થાન્યુ કર્યુ હતુ. એણે પશ્ચિમ એશિયા પર પ્રભુત્વ જમા યુ એટલુંજ નહિ પણ ગીરીઆ ઉપર ચડાઈ કરી અને થીજમમા લૂટના ઢગલા આપના

એના પત્રી મગમની લમામ એની દીકરી હેમેપસુટે ધાગ્યુ કરી પણ ઇજ્જતના રીવાજોમા સ્ત્રી મગમકર્તા મની શકે એમ હતુ નહિ મણી હેમેપસુટે પોતાની જાતને દેવી અને પુરુષત્વવાળી જાહેર કરી એના લોકોના વહેમોને સતોતવા માગે એ મણીએ પોતાના ચિત્રોમા દાકી પહેવા માડી અને પોતાની જાતને સૂર્યપુત્ર તરીકે જાહેર કરી.

એણે આતઝ્યવચ્ચા જમાવી આફ્રિકાના પૂર્વ કિનારા પર ચડાઈ કરી પોતાના વેપારીઓને નવા જગરો કરી આપ્યા આનીમ વર્ષ સુધી રાગીએ ડડાપણથી મગમ કર્યુ, ત્યાગપત્રી એના દીકરાએ પોતાના લસ્કરો દૂર દેશમા દોડાવવા માડયા એણે પશ્ચિમ

એશિયામાં વિજય મેળવ્યો. એણે જૂમધ્યની દુનિયામાં માલિકી મેળવી. એણે ઠેરઠેર ગવર્નરો નીમ્યા.

દુનિયાના ઇતિહાસમાં સામ્રાજ્ય બાંધવામાં મદાસાગરની શક્તિને ઓળખનાર એ પહેલો રાજા હતો. એણે એક મોટો દરિયાઈ કાફલો તૈયાર કર્યો. પાસેના - પૂર્વ પ્રદેશો પર વેપારી જૂટ ચલાવતાં એના વડાણો ઘૂમી વળ્યાં. સીરીઆમાંથી એણે ધનના ટગસા ઊપાડી આપ્યા. એણે ઇજીપ્તને શલુમારાય એટલે શલુગાર્યો. એના રાજના બંડારોમાં સોનારૂપાના ટગસા ઊભરાઈ જવા લાગ્યા. પહેલાં કેઈ દિવસે હતો નહિ એવો વેપાર થીજસમાં જામી ગયો, પહેલાં સંભળાતી નહોતી એવી બધંકર ચીમોવાળા એના દેવલો બસિદાનેથી ખદખદી હાક્યાં, અને રાજા અને ભગવાનના ઘસ ગાતી ઇમારતો ગગનચુંબી જતી રહી. એ રાજાએ જૂમધ્ય સમુદ્રમાં પોતાની સરદારી સંપૂર્ણ બનાવી દીધી.

એના પછી એક બીજો વિજેતા એમેનહેટેપ નામનો થયેલ. એણે પણ સીરીઆ પર ચડાઈ કરી અને થીજસમાં સાન જીવતા રાજાએને કેદ પકડી આપ્યા. એ સાનેને એણે શારી ગ્રહખામાંથી ઉંધે માથે લટકાવ્યા અને તેમાંના છનો પોતાના હાથે એમોન ભગવાનને ભોમ આપ્યો. આ વિજેતાએના શાસનકાળમાં થીજસનગર ઇતિહાસમાં અજોડ એવું બધ્ય જન્મ્યું, એનાં બગરોમાં વેપારીએનાં ટોળેટોળાં ઊભરાવા લાગ્યાં, એની ઇમારતોમાં, એના મકાનોમાં આખી દુનિયાના માણસ ઊભરાયા. અનેક નાના રાજ્યોમાંથી થીજસનગરમાં ખંડણીએના ખજાના ફલવાયા. એના થીમતોના નકશા વધારવા શુલામોના જૂથનાં જૂથ લોહી નીચોવી રહ્યાં. એના ચોને મટેલા મંદિરોમાં બસિદાનેના લોહી ઊભરાયાં. એના આરામખાલો અને કિંગ્ડમ્સો માલિક લોકો માટે સુખચેન અને રસની રેલમજેલ ઊભાગી રહ્યાં. એવું ઇજીપ્તનું રાજનગર થીજસ એના મહા દિવસ પહેલાં ઇતિહાસમાં બધ્ય ઊભું હતું. પણ મહારાજ્યોનો વિનાશ લાવતા ઇતિહાસમાં ઇજીપ્તના પત-

નના આંકડા મંડાર્ધ ચૂક્યા હતા. ઇજ્જમના રાજનગર થીયસની મનરંજન વનરાજ્યોનો, મોહક આરામગાદોનો, ગગનચુંબી ઇમારતોનો તથા બિભરાર્ધ જતી દોલતનો તથા વેડકાર્ધ જતી શક્તિનો વિનાશ નિર્માર્ધ ચૂક્યો હતો.

ઈ. પૂ. ૧૨૮૮ની આસપાસનો કાળ હતો. તે વખતે રામેશીસ ખીન્ને રાજ્ય કરતો હતો. ઇતિહાસે એના જેવો સુંદર રાજા ભાગ્યેજ નોંધેો હશે. એ જેટલો સુંદર હતો તેટલોજ બહાદુર હતો. જેટલો બહાદુર હતો તેટલોજ પ્રેમાળ હતો. એણે માયા પર તાજ ગોઠવી તુખીઆ પર ચઢાર્ધ કરી. તુખીઆની સોનાની ખાણો પર પોતાનો અધિકાર જમાવ્યો. અને ઇજ્જમના ભંડારો બિભરાવી નાખ્યા. એશિયાના જે ઇલાકાઓએ સ્વતંત્ર થતા માયુ' બંચકપું હતું તે સૌને એણે ફરીવાર દાખી દીધા. ત્રણ વર્ષ સુધી એણે પેલેસ્ટાઈન સાથે મુકાબલો કર્યો. પેલેસ્ટાઈનને નમાવ્યું અને બધૂ લોકોને ઇજ્જમમાં ગુલામ તરીકે પકડી આણ્યા. એ સેંકડો સ્ત્રીઓ સાથે પરણ્યા. એણે પોતાની ઘણી દીકરીઓ સાથે પણ લગ્ન કર્યું. એ મરણ પામ્યો ત્યારે પોતાની પાછળ સો દીકરાઓ ને પચાસ દીકરીઓ મૂકતો ગયો. એના પછી એક શૈકા સુધી લોકોએ એના દીકરાઓ-માંથી રાજાઓ પસંદ કરવા માંડ્યા.

એણે કરનાક આગળ બન્ધ મોટો રંગમંડપ બંધાવ્યો. હુકમોરનું વિશાળ મહિર ચણાવ્યું. એણે પોતાનું કીર્તિમંદિર બંધાવ્યું. આતુસીબેલા આગળ એક મોટો પિરામીડ બંધાવ્યો અને આખા પ્રદેશ પર પોતાની મૂર્તિઓ મઢાવી. એણે જૂમધ્ય અને મુએઝમાં વેપારને પૂરબેશમાં ધીકતો કર્યો. એણે નાઈલથી રાતાસમુદ્ર સુધી ખીજ નહેર બંધાવી. એ ઇ. સ. પૂ. ૧૨૨૫ માં મરણ પામ્યો. એના પછીનો કાળ ઇજ્જમનો પતનકાળ હતો. ઇતિહાસમાં બે સત્તાઓ બિબી ચર્ધ હતી અને એક બીજી સાથે અથડાતી હતી. એક સત્તા રાજસત્તા હતી અને બીજી સત્તા

ધર્મશુરની સત્તા હતી. અભ્યાસ સુધી ગજસત્તાએ પોતાના બધા વિજયો ભગવાનના નામમા કર્યા હતા પોતાની બધી લૂટા ભગવાનને ચરણે ધરી હતી પોતાની બધી કતવો દેવમદિમા સમર્પણ કરી હતી રાજસત્તાના પશુમગે માડેના હત્યાકાંડ ને લૂટકાટોને ધર્મશુરએ પવિત્ર ગણી હતી ધર્મશુરએએ એ સૌ અનાચારને ભગવાનની મરજી તરીકે લેખાવ્યા હતા અને ધર્મશુરએએ જ એ પાશવ પરિસ્થિતિને દૈવી મનાવી હતી એના બદલામા ધર્મશુરએએ, દેવદેવીઓને તથા મદિરેને લૂટકાટોમા મોટા દિગ્ગસા મળ્યા હતા મનુષ્યથી માડીને એક એક પ્રાણીના મનિદાન ભેટ ધરાયા હતા બધી જાતના સુખએન અને આગમના સાધનો ધર્મની જમાતો બક્ષીસ આપવામા આવ્યા હતા અને શુદ્ધમા મુદ્દા સ્ત્રીઓના મધને ધર્મના ઉપભોગ માટે દાન દેવામા આવ્યા હતા આથી પાશવી ગજમત્તા સાથે એ પાશવમગની પૂગ અને ગ્રેગ એવી ધર્મસત્તા પણ સમાતર ગીતે જોરદાર થતી હતી

રાજા ગમેગીસ ત્રીજાના શાસનમા એ જન્મે સત્તાઓના વૈભવમગ અને સંપત્તિ શિખરે પહોંચ્યા હતા અને એક બીજાની હરીફ એવી એ જન્મે મત્તાઓના આર્થ જુદા પડતા હતા અને જન્મે મત્તાઓ ઉવટનો નિકાવ કળવા એક બીજા માથે મુકામદો માળતી હતી. ઉત્પાદનો કરતા કામદાર ગુલામો વધારે ને વધારે જૂખમરામા ગપાતા જતા હતા અને વધારે ને વધારે ઉમ્ર ખનના જુદમ નીચે કચડાતા જતા હતા.

ભગવાન અને રાજા બેના વધી ગયેલા પેગમા રોકાઈ ગયેલી સંપત્તિને લીધે લોકસમાજ વધારે ને વધારે જૂએ મરતો હતો

વખત જતા એમોનના મુખ્ય ધર્મશુરએ રાજસત્તા હાથ કરી ગજ રમકડું બન્યો ધર્મના શામન મડાવા છજખતના ધર્મ-માત્રાન્યમા મોટી છમારતો જાધાવા માંડી અનેક પ્રકારના વહેમો ફેલાવા માંડ્યા ગાદીજવન સડી ગયું ધર્મશુરનો એકેએક

નિર્ણય દેવી લેખાવા માંડ્યો. આટઆટલા હત્યાકાંડ પછી
અને અલિધાનોના ડુંગર પછી નહિ ધરાયેલાં દેવદેવીઓ
લોકસમાજનો ભોગ લેવા લાગ્યાં. ઇશ્વરનું લોકજીવન
દેવોની ન છીપે તેવી સજગતી તરસ નીચે સૂકાવા લાગ્યું.
ઇતિહાસના ક્રમમાં નાસાયક નીવડેલું ઇશ્વરનું સામ્રાજ્ય વિનાશ
તરફ દ્રવ્ય કરતું હતું. એની અધી સરહદો ઉપર એના દુશ્મનો
ઊભા થતા હતા. જૂમધ્ય મહાસાગર પર એની આગાદીને અનુરૂપ
એવા બૌદ્ધોદ્ધિ સંલેગોને લીધે એને ત્યાં ઊભરાયલી ધાતુઓ અને
ધનના દગલાથી એ પશ્ચિમમાં લીળીઆનું સ્વામી બન્યું હતું અને
ઉત્તરમાં તથા પૂર્વમાં શીનીશીઆ, શીરીઆ અને પેલેસ્ટાઇન પર
અધિકાર જમાવી શક્યું હતું.

પણ હવે વેપારના પરિબળો દિશા બદલતાં હતાં. વેપારના
બીજા માર્ગ પર એસીરીઆ, બેબીલોન અને ધરાકમાં નવી પ્રજાઓ
ઊગતી હતી. અને એ પ્રજાઓમાં ભેરહાર થવાની ઇચ્છાઓ જાગતી
હતી. એ પ્રજાઓ શોધખોળ કરતી જતી અને સાહસિક બનતી જતી
હતી. તથા એ પ્રજાઓને વેપારી વર્ગ ખાઈબદેલા ઇશ્વરોનો
સાથે વેપાર અને ઉદ્યોગોની હસ્તિધર્મમાં ચિતરતો હતો. જૂમધ્યના
ઉત્તર કિનારા પર સડો લાગુ પડી ચૂક્યો હતો. ઇશ્વર એનો
વેપાર ગુમાવતું હતું. સોનું ગુમાવતું હતું. એની પાસેથી એની
સત્તા અને કળા સરી પડતાં હતાં. એનું અભિમાન પણ ડમાતું
હતું. એક પછી એક એના હરીફો એની જમીનપર ચિતરી પડતાં
હતાં. એને વેરાન અને હેરાન કરતાં હતાં.

ઇ. સ. પૂ. ૯૫૪માં ઇશ્વર પર લીળીઆન લોકો પશ્ચિમની
ટેકરીપરથી ધસી આવ્યા અને ગુસ્સાથી ઇશ્વરના લોકોપર તૂટી
પડ્યા. ઇ. પૂ. ૭૨૨માં બુબોપીઆના લોકો દક્ષિણમાંથી પેકા, અને
પોતાને ગુલામો બનાવવા માટેનું જૂનું વેર લીધું. ઇ. પૂ. ૬૦૪માં
ઉત્તરમાંથી એસીરીઆન લોકો ચિતરી પડ્યા. અને ઇશ્વરના ધર્મ-

રાજ્યોને ખંડિયા બનાવ્યા. ઇ. સ. પૂર્વે ૫૨૫માં સીરસની સરદારી નીચે ધિરાની લોકોએ સૂએઝને ઝોળાંગી અને ઇજીપ્તની સ્વતંત્રતાને અંત આપ્યો. ઇ. સ. પૂ. ૩૩૨માં સીકંદર એશિયામાંથી ઇજીપ્ત પર આવ્યો અને ઇજીપ્ત આખાને મેકેડોનનો એક પ્રદાનો બનાવ્યો. ઇ. પૂ. ૪૮માં ઇજીપ્તની નવી રાજધાની એલેક્ઝાંડ્રીયાને જીતવા સીકંદર આવ્યો. અને ઇ. પૂ. ૩૦માં ઇજીપ્ત રોમનો એક પ્રદાનો બની ગયું, અને ઇતિહાસમાંથી અદસ્ય થયું.

લોકજીવન

ખેતીવાડી

ઇજીપ્તની જમીનનો એકેએક ટુકડો રાજ્યનો હતો. અને જમીનપર મહેનત કરનારા રાજ્યની મહેરબાનીથી જમીનનો ઉપયોગ કરતા જમીનને ખેડનારા ખેડૂતો રાજ્યને દર વર્ષે હિપાદનનો વીસ ટકા જેટલો ભાગ કર તરીકે આપતા. મોટા મોટા અમીરો પાસે જમીનના વિશાળ પ્રદેશો હતા. દરેક ઉમરાવ કે શ્રીમંત પાસે ખૂબ દોસન હતી. અને દરેક જમીનદારો પાસે સેંકડો ગાયો તથા બળદો હતા. જેમ આજે છે તેમ ત્યારે પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાં પણ જમીનના ખેડનારાઓની દશા ભારે ખૂરી હતી. જેમ આજે છે તેમ તે સમયે પણ જમીનના ગુલામોને ખાવા જેટલું માંડ માંડ મળતું હતું. તે સમયની પ્રાથમિક દશાની ખેતીમાં હિપાદનનો અર્ધો ભાગ જંતુઓ ખાઈ જતાં, હીપોપોટિમસ જેવાં પ્રાણીઓ ઘસેા મોટા નાચ કરતાં, લૂંટારાઓ પણ ઓછા નહોતા. એ બધામાંથી પસાર થયા પછી ખેડૂતો પર કર ઉઘરાવવા જમીનદાર અને રાજાના માણસો ફાટી પડતા. જે ખેડૂતો કર ન આપી શકતા તેમને ખાંધીને પાણીમાં ડૂબાડી દેવામાં આવતા તથા ખેડૂતોની સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને ખેડીઓ પહેરાવી લઈ જવામાં આવતાં.

એ ઉપરાત જ્યારે જ્યારે ગમ્મને જગ પડતી ત્યારે ખેડ-
તોને નહેરો ખોદવા માટે ગ્તાઓ બાધવા માટે તથા ગમ્મના
આગે મનાવવા માટે અથવા તે પિગમીડો પર પધગે ચડાવવા
માટે તથા દેરગો તથા ગમ્મદાવવાના બાધકામમાં મજૂરી માટે
જાન-જમીની ધમ્મી જવામાં આવના આ ખેડતોમાં ધણાખરા
સગર્મી આવના ગુનાઓ રના એ ગુનાઓ જેમ જેમ આવતા
જેમગુનમથી મગી નતા હતા તેમ તેમ નવા ગુનાઓ આવતા
હતા ધણીવાર નવા ગુનાઓ પકડી લાવવા માટે ખીજ દગોખા
સમ્કરો મોકલવામાં આવતા હતા તથા પુકડા સજ્જામાં સ્ત્રી
પુરો અને બાળકો પકડી લાવવામાં આવતા પડી ગુનાઓના
બ તરો મડાતા આ ગુનાઓના નામ આ રૂપ પ્રમાણે તમના
શરીરની દગછ બોલાતી આજે પણ ગુનાઓના ગમ્મમાં ઊભેલા
પીકડા ગધાવવા હાથરાજ તથા રૂઝા બાકાની ખેડીતાના
ગુનાઓના ચિત્રો ઇજ્જતીયન મસ્તિએ પત્થર પર કેતરી રાખેલા
જોડે ૬

ઉદ્યોગ

એ પ્રમાણે મેજત નોના ગુનાઓની જનમહેનતથી માલિક-
લોક પામે વનના બગર વધવા લાગ્યા તે વધ નના માનમાંથી
માનિક્ષેત્રો પેતી ચિત્રાત મીજ ઉદ્યોગોના મજૂરોને પણ પે રી
શકે તેમ હતા પણ ઉદ્યોગોમાં ખનીજ પ થિંની જગ પ તી હતી,
ઇજ્જતની જૂનિ પામે એવા મર્ધિગદાર્ય હતા નહિ એને ઇજ્જતે
અરેમીયા અને નુમીયા પર લમ્કરો દેડાવ્યા અરે રીઆ અને
નુમીઆની ખનીજ દોનતપર ગ તની માનિયી મોલાર્ક મર્ધ અને
મેજાઓ મુધી બધા આવુના ઉદ્યોગો પર મન્કાની ઇમરો દાખન
થયો તામુ જુ મોટા પ્રમાણમાં નરોતું નુખીઆના પૂર્વ
કિનારા પર મોનાની ખાણો જડી આવી એ ખાણો ખોલનારા
ખાણીઆઓ ખોદવાના હથિારો અને દિવા સાથે પૃથ્વીના

અધારા પેન્ના પેમતા હતા એ ખાણીઆઓના આગકો વાન
દાર ધાતુઓને જમીનમાથી જીંચળી વાવતા હતા એ ખાણીઆ-
ઓના ડોસા ડોસીઓ ખાણુમાથી નીકળેલી ધાતુઓને વોઈને
ચોકખી કગ્તા ઇજ્જની શ્રીમતશાહીને તેમના નફા માટે વેક
કરનારી મનુષ્યની જાતમહેનત ખૂબ મોઢી મગતી ઇજ્જના
રાજાઓ પામે કેદીઓ તરીકે મૂકતા ધણા માણસો હતા
એ ઉપગત એમની પાસે લાઈના અને કેદીઓ હતા એના
યુદ્ધના દીઓ પોતાના કુટુંબ માટે પડાતા હતા એ કેદી
ઓને તેમની સ્ત્રીઓ તથા ગણકો માથે મોનાડી ખાણેમા મજૂરી
કગ્વા મોકલવામા આવતા આવા ગુન મળેના કામ રો પેતાના
શરીરની મમાગ લઈ જતા નહિ એમના શગ ને લાકવા એકે
વજ્ર અપાતુ નહિ એવા કામ રોની ગિમાટે શરીરની ના
જાર્ક કે સ્ત્રીઓની નાશુ તા ખ્યાનમા તેવાના નહિ પણ મૌને
એક માથે આડે પકોર સુમવતી ચાતુડે નીચે ગામમા જોવાના
આવતા એવા કામ રો માધી મેન્ડો કામ કરતા મરી જતા હતા

ઇજ્જ તા માથે દીનને બેજલી ગામ મનાવના શીખરું
હતુ એ ધાતુના યુદ્ધમા વપગના દયિરારો તથા ઉલોગના માધનો
ખનના હતા ઇજ્જના મન રો ઈટો મનાવતા હતા માગીના
વામણેને ચગગ્તા કગ્વા હતા કાન મનાવના હતા તમા જુ !
જુ ! રગોનું કામ કગ્તા હતા એ લોકો લાકડાનુ કોનગકામ માર્ક
કરી જાણના હતા વડાચો, માગીઓ ખુગ્શીઓ તથા પલગો
તથા સુવાનું મન થઈ જા. એડી મડાપેગીઓ ખનવના હતા
ખાણીઓના ચામ ના વન્નો લાલો, મેકો વમેરે મનાવતા હતા
ધળી મનના ચધુઓ લાવતા હતા તથા દારા માદડીઓ અને
કાગગ પણ જનાવતા હતા તથા ધાતુઓને ગુલ જુ ! દોગ
ચાવતા હતા અને સુર વોગનીચ કતા હતા એ ઉપરાંત એ લોકો
કલાના નમૂના જેવા તમા વણદ ઇતિહાસમા અનેક એવા બારી

તંતુઓ વણતા હતા. ચાર હજાર વર્ષો પહેલાંના એવા નમૂના અને ઝીણા વણાટના તંતુઓ આજે પણ સુક્ષ્મ કાચથી જોવા પડે છે. અને આજનાં યંત્રોનો વણાટ એ હજારો વર્ષ પૂર્વે વણાટ સાથે સરખાવતા નિતરતી જાતનો માલમ પડે છે.

વધતા જતા ઉદ્યોગ સાથે ઇજ્જતના સતત જોડો પણ કારીગર બનતા જતા હતા. વિકાસ પામતા ઉદ્યોગ માથે દરેક વેપાર તથા ધરો આજે હિદમા છે તેવા નર્ણો જમાવતા હોય છે અને એક વર્ણુમા જન્મેલા બાળકો પોતાના બાપદાદાનો ધર્મ આપુ ગમતા હતા. વેપાર ઉદ્યોગોનો વિકાસ યુદ્ધમાથી આવતા ગુલામોની મહેનતથી આગળ વધતો જતો હતો. રાજ રામેસીસ ત્રીજાએ એટલા બધા ગુલામો પકડી આજના હતા કે એણે એક લાખ તથા તે હજાર ગુલામો મહિરોને ભેટ કર્યા હતા એવા ગુલામ કામદારોમાથી કામના બોજ નીચે ભરણ પામતા ઉપગત ઘણા ગુલામોને દેવના બલિદાન તરીકે વરેગી દેવામા આવતા હતા.

ઇજ્જતની સમૃદ્ધિ વધારનાર કામદારો પર સતત ચાલતા આવા ધાતકી તથા ભયંકર વર્તીવ સામે ટાઈઝાઈ વાર ઇજ્જતના કામદારો પોકાર ચલાવતા તથા હડતાલ પર પણ જતા, એવા ઉશ્કેખ ઇજ્જતના ઇતિહાસમાથી જડી આવે છે એક વખતે તો ઇજ્જતના ભૂખે મળતા કામદારોએ ઉદ્યોગોના એક મોટા મથળપર ચડાઈ કરી હતી “અમે ભૂખ અને તરમન” મારી અહીં મોડી આપ્યા છીએ અમને કપડા આપો અમને તેવ આપો અને અમને બોગક આપો,” એવા પોકારો એ કામદારોએ કર્યા હતા. મીક ઇતિહાસકારોનો એવો ઉશ્કેખ છે કે એ ગુલામ કામદારોએ જુલમો નહિ મહન ચવાથી બળવો જમાવ્યો હતો એક મોટો ઇલાકો થતી લીરો હતો. અને તે ઇલાકા પર લાગા વખત સુધી પોતાનો અમલ જારી રાખ્યો હતો.

ઇજાપતમાં યંત્રો ધણું ઓછાં હતાં કારણકે મનુષ્યની જાત-મહેનત ધણી હતી. સેંકડો ફૂટ લાંબા લાંબા મોટા વહાણો નાઈલ નદી પર અને રાતા સમુદ્રપર ફરતાં હતાં, તથા જુમધ્યપર હંકારી જતાં હતાં અને ઇજાપતનો વહેપાર ધમધોકાર ચલાવે જતા હતા. એ વહાણના હંકારનાર હજારો ગુલામોના હાથ મરણ પામીને મરી જાય ત્યાં સુધી હલેસાં માર્યા કરતા. શરૂઆતમાં જમીન પર માત્ર લઈ જવા લાવવા માણસોનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો. પછીથી જમીનપર વેપાર ખેડવા માટે ઘોડા અને ગધેડાનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો. જિંટ ધણું મોડાં આવ્યાં. ગરીબ લોકો બધી મુસાફરી પગે ચાલીને કરતા. માસિક લોકો ગુલામો પાસે શિક્ષાઓ કે પાલખીઓ ખેંચાવતા હતા.

વેપારઉદ્યોગને ખૂબ જરૂરી એવું પોસ્ટખાતું ઇજાપતમાં સારી રીતે વિકાસ પામ્યું હતું. મોટા રસ્તાઓ ધણું ઓછાં હતાં અને બયાનક હતા. ઇજાપતના બજારોમાં દૂરદૂરથી વેપારીઓ આવતા હતા અને નાઈલના બંદરોમાં માલથી બરેલાં મોટાં મોટાં વહાણો લંગરોતાં હતાં.

સરકાર

રાજ્યો અને તેના ઉમરાવો તથા મોટા મોટા વેપારીઓ કાયદા ધડતા હતા. બધા રાજવહીવટો માટે ખૂબ મોટી મંજૂરમાં કારકુનો કામકાજ કરતા હતા. તેઓ વસ્તીગણતરી કરતા તથા કરવેરા તપાસતા હતા. દીવાની અને ફોજદારી કાયદાઓ ખૂબ વિકાસ પામી રહ્યા હતા. અંગત મિત્રકતના રક્ષણ માટેના જુદા જુદા કાયદાઓ ઘડાયા હતા. અદાલતમાં સૌને સમાન ગણવામાં આવતા. ન્યાયાધિશેષ બધા કેસ લખાણથી ચલાવતા હતા. મોટાં ખત કરનારને મરણની શિક્ષા થતી હતી. ગુનેગારોને મનાવવા માટે જુદી જુદી પાતનાઓ યોજવામાં આવી હતી. ફટકા મારવાની શિક્ષા સામાન્ય હતી. ધણી-વાર એક કે બીજું અંગ કાપી નાખવામાં આવતું. મોટા ગુનેગારોને

ખાણુમા મજૂરી કરી મરી જવા મોકલવામા આવતા તથા કાસીએ
સંક્રાવાતા અમર જીવતા સગાવી મૂકવામા આવતા

ઇજ્જતની મૌથી બચવું શિક્ષા જીવતા મરીગને ધીમે ધીમે
કાચી તેમા મમાલો ભગવાની હતી ઇજ્જતના જઘા કાયદાએને
નિશાળોમા શીખવવામા આવતા તથા એ કાયદાએની પવિત્રતા
જાળવી રાખના ધર્મના ફરમાનો નીકળતા મૌથી રડી અદાવત રાખ
ગોતે હતો પીરો નામના મોગ ગગમખમાથી ગજ ન્યાય કરતો
રાખના વ્યક્તિત્વને દેવી લેખનામા આપતુ તુ ગજસેવામા મોટા
મોટા અગરદુકો અને સેનાપતિઓ દાનગર રહેતા

નીતિ

ગજ પોતાની મેન ? દીઠરી સાથે પણ લગ્ન કરી શકતો
ઇજ્જતમા ભાઈ અને મે. એ શબ્દો ગુજરાતીમા વપગતા પ્રિય અને
પ્રિયતમા એવા શબ્દોને મગતા આવે છે ગજ પોતાની બેનેને
પરણુતો તે ઉપગત એના અતપુગમા સેકડા ગુલામ સ્ત્રીઓ ગખ
વામા આવતી તથા ગજના ઉમગવો પોતાની દીકરીઓ રાખને
એટ તરીકે મોકલતા આ મધા ઉપરાત બીજા મુલકામાથી પણ
થશી સ્ત્રીઓ ગજને નજગણુમા મોકલવામા આવતી

સામાન્ય લોકોમા સામાન્ય રીતે એક સ્ત્રી પગણુમા
આવતી પોતાને બેવશ જણાતી કાર્ડ પણ સ્ત્રીને પાંડપણ જાતને
જાણે આપ્યા શિવાય પુરુષ કાઠી મૂકી શકતો પણ તેજ રીતે પુરુષની
સ્ત્રી તરફની વફાદારી સત્ત ગખવામા આવતી સ્ત્રીઓને કાયદાના
જવા હક્કો હતા સ્ત્રીઓ પોતાના મિત્રોને છૂટથી મળી શકતી હતી
અને જાહેર રીતે ખાણુમા જઈ શકતી હતી સ્ત્રીઓ વેપારઉદ્યોગમા
પણ છૂટથી મળી શકતી હતી સ્ત્રીઓની આવી સ્વતંત્રતા બેઝિને
તે સમયે ઇજ્જતમા થીક વેપારીઓ આશ્ચર્યચિત થઈ જતા હતા
સ્ત્રી પોતાની મિલકત ગખી શકતી હતી અને પોતાની ઇચ્છા મુજબ
વારસો આપી શકતી હતી ઘરમા પુરુષ માથે સ્ત્રી પણ મરી ગીતે હક્ક-

દાર હતી, એટલું જ નહીં પણ બધી મિશ્રકત સ્ત્રીના નામ પર ચાલતી હતી. આના મૂળમાં એક એ વસ્તુ પણ છે કે લોકો પોતાની ગહેન સાથે પરણતા હતા, અને તે રીતે સ્ત્રી પુરુષના મિશ્રકત અને બીજા સંબંધોમાં સમાનતા સચવાઈ રહેતી. ઇજીપ્તની સ્ત્રીઓનું એકેએક બાળક હાથદેસર મનાતું હતું. અર્થાત સરકાર બાળહલ્લા કરનાર કોઈ પણ સ્ત્રી પાસે મરેલા બાળકને ત્રણ દિવસ અને ત્રણ રાત હાથમાં બંધકાવી રાખવાની શિક્ષા કરતી. બાઈઓ અને બહેનો એક સાથે પરણી શકતાં હોવાથી અને બાળકોનું રક્ષણ સારું થતું હોવાથી ઇજીપ્તના કુટુંબો વિશાળ બનતાં હતાં તથા ઝૂંપડીઓ તથા મહેલોમાં બાળકો ભિમરાતાં જતાં હતાં. શ્રીમંત લોકોને એટલાં બધાં બાળક થતાં હતાં કે ઘણીવાર એ લોકો બાળકોની ગણતરી પણ રાખી શકતા નહોતા. એ રીતે નીતિની દૃષ્ટિએ ઇજીપ્તની સંસ્કૃતિ તદ્દન જુદી હતી અને ઇજીપ્તના નીતિના વહેમો પણ આજે આપણે ત્યાં છે તે કરતાં તદ્દન જુદી રીતના હતા.

ધર્મ

આખો ઇજીપ્તનો ઇતિકાસ એના ધર્મનો ઇતિકાસ છે. ઇજીપ્તના લોકજીવનના વિકાસના એકેએક ક્ષેત્રમાં ધર્મનું સ્વરૂપ ચોક્કસ જોઈ શકાય છે. ઇજીપ્તનાં સરકાર, સાહિત્ય ને કલા તથા જીવનની એકે એક રીત બાત ધાર્મિક રંગથી રંગાયેલી છે. ઇજીપ્તના માનવજીવનનો અભ્યાસ કરવા માટે એમના દેવદેવીનાં જીવનનો પણ આપણે અભ્યાસ કરવો પડે છે.

શરૂઆતમાં આકાશ અને નાઈલ બેજ હતાં, એમ ઇજીપ્તનો ધર્મ બોલે છે. આકાશની વચમાં એક મોટી ગાય બિમી હતી કે જે હેથોર દેવી હતી. એના પગ નીચે પૃથ્વી હતી અને એના પેટપર દસ હજાર તારાઓ બિખ્યા હતા. આકાશ પણ શીજુ-નામનો એક બગવાન હતો. પૃથ્વી નીચ નામની એક દેવી હતી. એ દેવદેવીના સંયોગથી બધા પ્રાણીઓ અને પદાર્થો જીવન્ન થયા છે. સૌથી

જૂનો દેવ ચંદ્ર છે અને મીઠી મેણી મૂંગ છે. મૂંગનું નામ રા હતું. આ હિપરાંત ઇશ્વરનો ધર્મ જીવનના એકે એક સ્વરૂપને પૂજતો હતો અને પવિત્ર ગાનતો હતો. ઘણી વનગપતીઓ ઇશ્વરના લોકોને મન ખુશ પવિત્ર હતી. અને કેટલાયે પ્રાણીઓ એમના દેવ હતા. ઇશ્વરની એક નોમ એક પ્રાણીને બજતી તો બીજી બીજાને બજતી. એવા પૂજાને પાત્ર દરેવા પ્રાણીઓ આખરો, મગર, જાગ, ગાય, દંડ, ઘેડું, જાકર, ગિલાડી, કુતરું, મગરો, ચિત્તાળ, સાપ, વિગેરે હતાં. એ પ્રાણીઓ દેવજમાં છટકી ધરી ચક્રાં હતાં. જેમ જેમ ઇશ્વરના લોકોનો આર્થિક વિકાસ થતો ગયો, જેમ જેમ એના જીવનના સાધનો વધતા ગયાં, તેમ તેમ એના દેવદેવીઓ પણ બનવાતા ગયા. ઇશ્વરના દેવ-દેવીઓ હવે પ્રાણીઓ મરી અર્ધા મનુષ્ય બન્યા હતા. એ દેવ-દેવીઓનું અર્ધું શરીર પ્રાણીઓનું બનેલું હતું. ઘણીવાર એવા અર્ધા પશુ અને અર્ધા મનુષ્ય દેવોને સ્ત્રી મયોગ માટે સ્ત્રીઓના બલિદાન દેવામાં આવતા. ધીમે ધીમે આગળ વધતા ઇશ્વરના દેવોના પશુસ્વરૂપો અદૃશ્ય થતા ગયા અને દેવદેવીઓએ મનુષ્યના શરીર ધારણ કર્યા માડયાં. જેમ દરેક ધર્મની ગરબાના હોય છે તેમ ઇશ્વરના ધર્મમાં પણ લિંગ પૂજા બાળીય પૂજા હતી. ઇશ્વરના લોકો પ્રત્યેક પાત્રના લોકોને પૂજતા હતા એ પૂજના પ્રતીક જેવાં આખરો અને જાકરો હતા. એ બંને પશુઓ એસીરીસ એટલે સુધી દેવતાના સ્વરૂપ હતા. એસીરીસ દેવતાના એ સ્વરૂપનાં લિંગોના મરદમો નીકળતા તથા ખામ કરીને ઇશ્વરના સ્ત્રીઓ તેની પૂજા કરતી.

જેવટે દેવદેવીઓ મનુષ્ય બન્યા. અથવા તો મનુષ્યોએ પોતાના આકારમાં પોતાના દેવદેવીઓનું સર્જન કર્યું. ઇશ્વરના દેવદેવીઓ મનુષ્યના આકારમાં ખડાં થયાં એ દેવદેવીઓના આકૃતિઓ મનુષ્યના માંસલ દેહ જેવી બનાવવામાં આવી. આ દેવદેવીઓ

જૂઝ્યા થતા હતા, ને ખાતા હતા તરખ્યા થતા હતા ને પાપી પીતા હતા પ્રેમ જરતા ને મળધ કરતા હતા ધિક્કાગતા હતા ને એક બીજાને મારી નાખતા હતા ધગ્ગા થતા હતા ને મરી જતા હતા નાઈનમા પાણી આવે ત્યારે મીઠી મેળા દેવ ઓસી રીસ જનમતો હતો અને નાઈનના પાણી ઓમગી જન ત્યારે એના મણનો ઉત્તમ જિજ્વાનો હતો

બવા દેવદેવીઓમા સૌથી મોગી માતા ધમીમ હતી સૌથી મોગા ભગવાન ઓમીરીમની એ વદાદાગ મહેન અને જી હતી એણે પ્રેમ દાગ મરખુને ઝલ્યુ હતુ નાઈન નદીના પ્રદેશને ઓસીરીસ અડવતો અને એ પ્રદેશ એના મ્પગમાનથી ગર્મ ધારણુ કરતો તે ગૃહ એરી ઉત્પાન્નશક્તિની પ્રતીક હતી જેરી હિન્દમા ઠાની ખાતા ઇ એશિયામા ઝશતર ઓ સીમેગી છે મીમમા ડીમીગ છે અને સીરીમ છે તેરી એ ધજ્જતની ધમીસ હતી

આ ઓસીરીસ અને ધમીમનુ જોડુ ઝજ્જના દેવદેવીઓ મા મવોપરી હતું ઓમીરીમના માથાપર માજ પચી હતુ એના કપાગમાથી સાપ નીકળતો હતો રા ન પશ એવો દેવ ગણાતો હતો

ધર્મના આના પ્રચુ કમદાણુમા ધજ્જતના ધર્મગુરુઓ ગળ્યના મ્તમ મન્યા હતા અને લોકોના સામાજિક જીવનના મોડીતાગ બન્યા હતા ધર્મગુરુઓનુ પદ વારમાગત બન્યુ હતુ ઓ ગાકુકુંબ જેનુ ખૂમ વિગ્તાગ પામ્યુ હતું દેવોને અપાળ બલિદાનના દગધા ધર્મગુરુઓ આરોગતા હતા તથા દેવો માટે તૈયાર થયેલા મોગા વિગાળ મદિરમા રહેતા હતા દેવોને અંગે રાખવામા આવતી મોગી જમીનોના મોગા પ્રદેશોપર ગુલામો પાસે ખેતી કરાવતા હતા નિશાળો ચલાવતા હતા ઓ દવાઓ કરતા હતા તથા જાદુવી તથા ચમત્કારોથી લોકોને ઝગવતા હતા

આ ધર્મના એક મોગા ઓ ગૂ મિતારા જેવો પિરામીડ બિબો હતો ધજ્જતની દોલનો, શક્તિનો અને કૌસલ્યનો એ ખ્યાવ

આપતો હતો. હમે માર્કસ મુધી પથગઓ પાયગ્વા અને કેલાએ દન મુધીના પથગને પાયસો શીટ મુધી ઉંચે લઈ જવા તથા એ બધી વેડ કગ્તા લાખો ગુલામોને ખોગક આપી વીસ વર્ષ મુધી કામ કગવવુ એ બધી ઇંતની વિચારતાના સ્થૂલ ખ્યાનો આપતી પ્રયત્ન પણ વાસ્તવ વાતો છે એ જાધકામ પાછા ધર્મના અમગપણની (Immortality) ભાવનાનો ખ્યાન આવે છે મરી ગયેલા મરીરોને એ રીતે પિરામીડમા સભાગી ગખવામા આવતા.

ઇજીપ્તનો ધર્મ માનતો હતો કે મનુષ્યના શરીરમા એનો આત્મા હોય છે, એ કા અથવા આત્મા મરતો નથી અને મરણ પછી એ જાડપરથી બીજા જાડપર બેઠી મરે છે એ મરી ગયેલા શરીરને જળવી ગખવામા આવે તો આત્મા એમા વસી શકે છે અને ઓસીરીસ ભગવાનની દયાથી મરેલા મનુષ્યના પાપ ધોવાઈ ગયા પછી મરી ગયેલુ મનુષ્ય સ્વર્ગના બગીચામા જઈ શકે છે એવા ખ્યાલથી ઇજીપ્તના મૃતશરીરોને ધર્મગુરુઓ ધાર્મિક ક્રિયાથી પિરામીડમા મૂકાવતા હતા અને શરીરો સાથે ખાવાના ખોગકોના દગના, પીણા તથા નોકરો પણ મૂકવામા આવતા, એ ઉપરાંત દેવોને પ્રિય એવા જંગી મૂકવામા આવતા મરેના માછલા, ગીધ, સાપ પણ મૂકવામા આવતા ધર્મગુરુઓએ લખેલી જુદી જુદી જાતની પ્રાર્થનાના પુસ્તકો મૂકવામા આવતા.

વિજ્ઞાન

ઇજીપ્તના ધણખરા વિદ્વાનો ધર્મગુરુઓ હતા કારણ કે એ લોકોનેજ મદિરોના આરામગાહમા અને જીવનના સાધનોની પુષ્કળતામા વિચાર કરવાનો મગતો હતો. ઇજીપ્તના ઇતિહાસમા ગણિતશાસ્ત્ર ખૂબ વિકાસ પામેલુ જણાય છે. પિરામીડના ચોક્કસ માપ અને આકારો ગણિતવિદ્યાનો વિકાસ સૂચવે છે. ઇજીપ્તના ગણિતના આકડા જુદી જાતના હતા એકડા માટે એક ચિન્હ

હવે, જગડા માટે એ ચિન્હ હતા અને નવડા માટે નવ ટપકા હતા એ રીતે મજ્જા માથે ટપકાની મજ્જા વધતી જતી હતી દશકની સમ્યા ટપકાથી શુદ્ધ જાતની હતી દશવાખની મજ્જાનું ચિન્હ હવે વડે માથું દગ્ધતા માથુમ જેવું હતું નવમે નવાણું લખવા માટે એ લોકો મનાવીમ જાતના ચિન્હ દગ્ધતા હતા એ લોકો પાસે અપૂર્ણા હતા પણ અશમા હમેશા એકડો જ રાખતા હતા જેથી નજીક ચતુર્થાસ લખવા માટે તેમને ફેનફે લખવું પડતું હજીમનું જૂગિતી શાસ્ત્ર ચોન્સના વર્તુળોના અને ધનના માપ કાઢવું હતું ॥ પાઈના ચિન્હની કિંમત એ લોકોએ ૩૧૬ આપી હતી આજે આપણે ચાગ હજાર વોંમા ૩૧૬ થી ૩૧૪૧૬ વખા છીએ હજીમના પદાર્થ વિજ્ઞાન, નસાયણ વિજ્ઞાન તથા ખગોળશાસ્ત્ર વિશે આપણે ઘણું જાણીએ છીએ પૃથ્વીને હજીમના લોકો એક અદ્વિકાળીઆ પેઠી જેવી ધારતા અને પર્વ-તોના ટકાપગ આકાશ જિજ્ઞાસુ એમ માનતા હતા મનુષ્યોની નોંધ એ લોકો ગમતી નહતી મુગ્ધ ક્યારે ડિગશે અને નાઈવ નહીના પાણી ક્યારે ચડશે એટલા માપ એ લોકોની પામે ચોક્કસ હતા આ મધ્ય વિજ્ઞાનને ધર્મશુદ્ધિ ગૂંચોમ રિઘાઓ માનતા હતા એવું જ્ઞાન આમાન્ય લોકો આપણા પાપ માનતા હતા શરીરવિજ્ઞાનનું જ્ઞાન હજીમને મરેલા શરીરોમા મચાવો પૂગાથી થયું હતું તે લોકો એમ ધારતા હતા કે જેમા લોકો ફરે છે તે ધોરી નમોમા હવા પાણી અને ખીજ પ્રવાહી પદાર્થો ફરતા હતા હૃદય અને આત્મગામા મગજ હતું હાડકા વિશે એ લોકોને ચોક્કસ જ્ઞાન હતું હજીમમા શરીર વિજ્ઞાન સાથે વૈદ્યનીય જ્ઞાન પણ સાં હતું એ શાસ્ત્રની શરૂઆત જનકમાથી થઈ હતી દવાની ટીકડીઓ કમ્તા ગળામા પહેરવાના માદગિરા વધારે પ્રચલિત હતા સરદી મગજમા માટે મત્રો બોલવામાં આવતા હતા તેમ છતાં પણ ઇ સ ૫, ૧૬૦૦ નાં પદેલા હજીમમા વાદનપનું વિજ્ઞાન વિકાસ પામ્યું હતું.

ચિત્તિસા અને નિદાન પછી વાઢકામ કરવામા આવતી હતી
 ઇજ્જતના પિંગમીડોમા પૂજી રાખવામા આવેલા મૃત શરીરોના
 અભ્યાસ પંથી જણાય છે કે ઇજ્જતના લોકોને કરોડના ટાપનો,
 પથ્થરીનો મળાઆનો પક્ષાવાતનો, એનેમીયા, ગાંઠ તથા એપેન્ડી
 માઈગિમનો આ એવા બીજા આગે થાય છે તેવા રોગો થતા હતા
 ઇજ્જતના લોકોને મીથીલીમ અને મ્લમ્ જેવા જાતીય રોગ થતા
 હોય એમ દેખાતું નથી વદાય એનું કાણુ સ્ત્રી પુરુષની જાતીય
 સ્વતંત્રતાને લીધે હોય

હલ્લા

ઇજ્જતની જિ પકળા પ્રાચીન કળાઓમા મૌથી વધારે ઉત્તમ
 છે કમરોને અને ગરોને શલુગારથી એની ગઢઆત થાય છે
 થણાખરા ઘરો માગીના હતા અને છાપગ લાડના હતા વરોની
 આસપાસ ગાગમગીયા હત શહેરોમા ગરીબો માટે મહેવાના
 ઘર હતા નહિ પણ જાહેર મગમગીયાઓ હતા લેકા ખુર
 શીઓને બંને રંગ અને માફડીઓનો ઉપયોગ કરતા હતા ગાપાનીમ
 લોકોની પેટે ઇજ્જતના લોકો ૭ શ્રીટ પિયા ટેમન પર ખાવાનું
 ખાતા હતા વખત જતા ગાદોવાળી ખુશીઓ પર બેરોના
 શ્રીમતોને એક પછી એક કાળિયો લાઇને ગુલામો ખવરાવતા
 હતા ધર્મશુઓ, ગજાઓ અને અમીર ઉમરાવોના ઘરો પથરના
 બનેલા હતા પિરામી ના ગાધકામમા એકબની બિલુપ તથા મિશ
 તાનું જેર માનમ પડે છે અને તોપણ એ ગાધકામમા બચતા
 ઉદાત્તતા, જાહોજલાલી તથા સત્તાનો ખ્યાલ નજરે પડે છે શિપના
 અદ્ભુત આકર્ષણો જેવા પથરપરના શલુગાર પણ અગેડ હતા
 દુનિયાના ઇતિહાસમા ઇજ્જતના શિપીઓ મૌથી વધારે મહાન છે
 એ શિપીઓએ મનુષ્યને પશુના આકારવાળા દેવદેવીઓના અમર
 અવરો પથરમા સગળ્યા છે રાગઓના પ્રભાવશાળી ચિત્રો પથરમા
 ચીતર્યા છે ચિત્રોમા તરી આવતી મત્તા ને બચતા આજે પણ

એાછાં થયાં નથી. આજે સ્થિર ઊમેશાં અને જડ જેવાં જુણાતા એ ચિત્રોમાં ઊતારવામાં આવેલું હાસ્ય અને મનના જુદા જુદા ભાવે પાંચ હજાર વર્ષે પણ જેવાં ને તેવાં મોજૂદ છે. પણ ધીમે ધીમે કળાની અંદર ધર્મની વિરૂપતા પેસતી મર્ઝ લાગે છે. હમેશા આગળ વધવાને જદ્દને ને વહેની રહેવાને જદ્દને કળા રૂઢિમસ્ત અને ગૂંગળાતી જની મર્ઝ હતી. તે છતાં પણ ઇંછિતનું શિષ્ય અને કળા ઇંછિતની કળાના મુખ્ય અંગે છે. દુનિયાના ઇતિહાસમાં કોઈ પણ પ્રજાએ પોતાની દિવાલો ઉપર આટલી સરસ રીતે પોતાનો ઇતિહાસ ચીનર્યો નથી. શરૂઆતમાં કંટાળો ઉપજાવે એવા સામ્યથી ચતા માપ અને ‘પરસ્પેક્ટીવ’ની ગેરહાજરીથી આપણા કળાકારોને કદાચ આધાત થાય અને આપણા ચિત્રકારોને ઇંછિતના ચિત્રોની ખૂબ મોટી આંખો, ખૂબ આગળ આવેલા ચહેરાઓ તથા રતન જેઈને અને નાક, હડપથી તથા પગ ખૂબ સંકેત્ય પામતા જેઈને કંટાળો ઊપજે પણ એ તો ઇંછિતની શરૂઆતની કળા હતી. આગળ જતાં ઇંછિતની ચિત્રકળાનો વિકાસ આપણે જેઈ શકીએ છીએ. આપણે મહાસાગરના એસરતા પાણીમાં ફૂચ કરતા વહાણો દેખીએ છીએ. વહાણોને ચસાવતા ગુલામો દેખીએ છીએ. ચળકી રહેલા રાજાઓ અને લોભથી આવકાર પામેલા વહાણોને અંદર પર લંગરતા દેખીએ છીએ. અને વેઠ કરતાં ગુલામોને નમી ગયેલી કેડો પર બોલે લઈ માથે ઊતારતા જેઈએ છીએ. એ રીતે ઇંછિત પોતાના ધર્મનો અને રાજાઓનો ઇતિહાસ પણ પત્યરો પર લખી રાખ્યો છે.

પ્રકરણ ૪

બેબીલોનિયા

સંસ્કૃતિના વહેણનો ક્રમ એવો કલહમય છે એ કલહ જીવનનો મૃત્યુ સાથેનો કલહ છે એ કલહ જીવનના જૂના સ્વરૂપને ફેંકી દઈ નવા સ્વરૂપને ધાગણ કરી જીવનને ટકાવી રાખે છે તેવો સંસ્કૃતિનો કલહમય પ્રનાહ સુમેશિયાથી ઇજિપ્ત પહોંચ્યો. ઇજિપ્તથી બેબીલોન અને બેબીલોનથી જુડીઆ અને નીનીવેહ પહોંચ્યો અને ત્યાંથી પર્સિપોલીસ, સાર્ડીશ અને મીલેટસમાં થઈ રોમને કિનારે ઊતર્યો.

આજે બેબીલોનના ખડેરો પર નજર નાખી કોઈ પણ ભાગ્યેજ એમ કહી શકે કે એ મળગતા વેરાન પ્રદેશ ઉપર યુક્રેનીસના કિનારા પર એક વખતે સત્તાવાન અને શ્રીમત એડુ સંસ્કૃતિનું પાટનગર વસતું હતું કે જેણે ખગોળશાસ્ત્રને જન્મભાગ્યુ હતું. વૈદકશાસ્ત્રને મિક્સાન્યુ હતું અને બાબાનું શાસ્ત્ર ત્યાંથી મોટા મોટા કાયદાઓની હાથમાળા ધડી કાઢાડી હતી તથા ગ્રીક સોઅને ગણિત, પદાર્થવિજ્ઞાન અને તત્ત્વચિંતન રીખવ્યા હતા. યુદ્ધોએને દત્તકથા બણાવી હતી અને આરમોને વિજ્ઞાન અને રીપબ્લિકાથી

જગાડયા હતા. જેમ ઇજ્જતમાં નાઈલ હતી, તેમ બેખાલાનમાં ટીકીસ અને સુફેટીસનાં પાણી હજારો માઈલ સુધી જમીનને ફળદ્રુપ બનાવતાં હતાં અને વહેવારને વિકસાવતાં હતાં.

ઇતિહાસની દ્રષ્ટિએ બેબીલોનિયા એ અકાડીઅન અને સુમેરિયન લોકોનો સંગમ હતો. એમના સંબંધથી બેબીલોનીઆના લોકો જન્મ્યા. એ બેમાંથી અકાડીઅન લોકો આગળ આવ્યા અને લોકોએ મેસોપોટેમિયાનું પાટનગર બેબીલોન બન્યું.

ઇતિહાસની શરૂઆતમાં હેમુરાબીનું ઈ. પૂ. ૨૧૨૩નું ચિત્ર નજરે ચડે છે. એણે તેંતાલીસ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. એ એક વિજેતા હતો અને કાયદા ઘડનાર હતો. એના ઇતિહાસના ઉલ્લેખ એને એક પુદ્ધિમાન અને સળગતા જુવાન તરીકે ચિત્રે છે. રણજૂમિમાં એ વંટોળિયો બનતો હતો. અને એની સત્તા નીચે સૌને ચમદી નાંખતો હતો. એના દુશ્મનોના અંગ ચીરી નાંખતો હતો. દૂર દૂર એવા પવંતો પર કૂચ કરતો હતો અને એણે આપેલાં વચનોનું બરાબર પાલન કરતો હતો.

ખીજ વાત એણે રચેલા કાયદાઓની છે. એ કાયદા ૧૯૦૨ માં મુસા આગળ ખોદી કાઢવામાં આવ્યા હતા. મેસોસના કાયદાઓની જેમ એ કાયદાઓ સ્વર્ગમાંથી ઘડાઈને મોક્લવામાં આવ્યા હતા. જેમ શિવાજીને બવાનીએ તક્તવાર આપી હતી તેમ સામાસ બગવાને હેમુરાબીને હાથોહાથ કાયદાઓ આપ્યા હતા. એ કાયદાઓની શરૂઆત દેવોને વંદન કરવાથી થાય છે. પછી તે પછી એ કાયદામાં દેવોનું નામ નથી આવતું, ખૂબ પુદ્ધિમાન એ કાયદાઓ સાથે બપોરે શિક્ષાઓ નોડવામાં આવી છે. બધા મળીને ૨૮૫ કાયદાઓ, અંગત મિલકત, યોગ્ય મિલકત, વહેવાર ઉઘોગ, કુટુંબ, નુકસાનો તથા શ્રમના મથાળા હેઠળ ગોઠવવામાં આવ્યા છે.

નીચેના શબ્દો સાથે હેમુગામી એ કાવદાઓની પોથીઓને પૂરી કરે છે. “હું મામક અને વાલી છું. મારા હૃદયમાં સુખ અને આકાંક્ષા સોડો વસે છે. મારા હૃદયપણથી સત્તાવાન લોકો મરીબોને ન રંજડે તેવી રીતે બધા લોકોને વશ વર્તીવું છું. અનાથો અને વિધવાઓને ન્યાય આપુ છું. જે કોઈ દુઃખી હોય અને જેને કોઈને દુઃખિયાદ કરવાનું કારણ હોય તે મારી ન્યાયમૂર્તિ મામે આવજો, મારા સખેલાં આગક વાંચજો, મારા વજનદાર શબ્દો તમને ધ્યાન આપજો. એમ કહેવાથી મારા સમારકો તેને જુદી આપશે અને પોતાનો દાવો સમજાવશે અને તે ખૂબ પાડી ઉઠશે કે હેમુગામી લોકોના બાપ જેવો છે. તેણે હંમેશાં યાસે એણે લોકકલ્યાણકારી તંત્ર સ્થાપ્યું છે અને દેશને કોઈપણ જાતના દુષણ વિનાની સરકાર આપી છે.”

એ હેમુગામીના હુકમથી કોઈ અને ઈરાનના અખાત સુધી એક મોટી નદી જોડાયા આવી હતી. એ રીતે દક્ષિણના નગરોને રક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું. અને જમીનના મોટા પ્રદેશને દુનિયા બનાવવામાં આવ્યો હતો. એણે મોટામોટા મંદિરો અને કિલ્લાઓ બાંધ્યા હતા તથા ધર્મગુરુ અને દેવો માટે ધનના ભંડાર ભરી ગણવા માટે મોટામોટા કોશરો ચલાવ્યા હતા. કમ્બાથી એણે કાવદો અને વ્યવસ્થા સાચવનાર સરકારો બનાવ્યાં હતાં અને ગંજનગર શહેરો બંધાવ્યાં હતાં.

હુકેટીસના જન્મે કિનારા પર નગરનો વસવાટ કમવવા એણે નદીપર પૂલ બાંધ્યો. ઇશુ પહેલાં બે હજાર વર્ષ હિપ્પો બેબીલોનના ઇતિહાસે આજ સુધી કદી ન જોયેલી એવી સમૃદ્ધિ ધારણ કરી હતી.

પણ જે સમૃદ્ધિને સંસ્કૃતિ લાવે છે તે એનો નાશ પણ પોકારે છે. કારણ કે સમૃદ્ધિથી શહેરો અને એકાગ્રામ પણ વધે છે.

અને સમૃદ્ધ બનોલો નાનો સરખો સમાજ વિલાસ તરફ વળે છે. અને એ સમૃદ્ધિ સર્જનારો અમણી સમાજ શૂંચમર તરફ જાય છે. એ રીતે સમાજના બંને વર્ગો નબળા અને છે અને બીજા પ્રદેશના વધારે મજબુત હાથે તથા વધારે તીણા દાંતો મજબુત આક્રમણ કરે છે. બેબીલોનનું પણ તેવુંજ થયું. એની પૂર્વ સરહદ પર વસ્તા ફેસીટસ નામના ઉચ્ચ પ્રદેશના લોકો બેબીલોનના ધન પર ઈર્ષ્યાની નજરથી જોઈ રહ્યા હતા. હેમુરાબીના મરણ પછી આઠ વર્ષે એ લોકોએ બેબીલોન પર પોતાના આક્રમણ શરૂ કર્યો. ધણી વર્ષો સુધી બેબીલોનની કળા અને વિજ્ઞાન અટકી ગયાં.

હસો વર્ષના શાસન પછી બીજી વાર બેબીલોનના લોકોએ ફેસીટસ લોકોને હાંકી કાઢ્યા. ચારસો વર્ષ અંધાધુંધીનાં પસાર થઈ ગયાં, અને ત્યાર પછી એસીરીઆની ઊગતી સત્તાએ ઉત્તરમાંથી પોતાનો હાથ બેબીલોનિયા પર લગાવ્યો અને તેને નીનીવેહની રાજની સત્તા નીચે આણ્યો. ત્યાર પછી લોકો વર્ષો મીઠીસ લોકોએ એસીરિયાને નબળું કર્યું. અને તે લોકોની મદદથી બેબીલોનિયાના રાજા બેબેલસારે બેબીલોનીઆને સ્વતંત્ર કર્યું અને એ રાજાના મરણ પછી નેબુચેડરેઝર બીજો નામનો રાજા ગાદી પર આવ્યો. અને બેબીલોનના મુખ્ય ભગવાન માર્ડુકને પ્રાર્થના કરી કે મારા જીવન જોટલી જ હું મારી બુદ્ધિને ચાલું. હું તારા હુકમથી હે દયાળુ માર્ડુક મારો રાજમહાલય અમર તથા મારાં પુત્રપરિવારે ખૂબ વધો અને હું કુનિયાના બધા રાજાઓ પાસેથી ખંડણી મેળવી આખી મુખ્ય જાતનો રાજા બનું.”

એની આશાએને અનુરૂપ એવું એણે જીવન જીવ્યા માંડ્યું. એ અત્યંત રાજા સમીપપૂર્વમાં સૌથી વધારે શક્તિશાળી રાજા થયો. સૌથી મોટો ચોક્કસ બન્યો અને હેમુરાબી કરતાં એ ચડી જાય એવો રાજકારણી અને પ્રમંડ ઇમારતોનો અજાયબનાર થયો. જ્યારે હજી બેબીલોનિયાને જીતવાનું એસીરિયા સામે ધાવતું

કર્ચુ ત્યારે નેજુએડરેઝરે કર્ષેમીશ આગળ ધજીતના લશ્વરોને
કાપી નાખ્યા પેલેસ્ટાઈન અને સીગિયાને તાબે કર્યા. અને
બેબીલોનિયાના વહેપારીઓ માટે પશ્ચિમ એશિયાના તથા ધગનના
અખાતના તથા જૂમધ્ય સમુદ્રના બધા રસ્તાઓ ખુલ્લા કર્યા

હીરાટાટસ જેણે એની રાજધાની જેર્ધ હતી તેણે એ
રાજધાનીનું વર્ણન કર્યું છે કે એ રાજાનું પાટનગર એક
મોટા વિશાળ મેદાન પર બેસ્યું છે એની આસપાસની દિવાલ
છપ્પન માઈલ લાંબી છે અને એટલી તો પહોળા છે કે એના
માથા પર થઈને ચાર ઘોડા જોડેતો રથ દોડી શકે એ દિવાલે
બંને ચોરમ માઈલ જેટલો પ્રદેશ વીંટી લીધો છે તથા એ પાટ
નગરની વચ્ચે થઈને યુફ્રેઝ નદી વહે છે એ નદીના કિનારા
પર મોટા મોટા નાણિયેરીના ઝાડ છે, તથા એ નદીના
પાણી વહેપારીના મોટા, મોટા વહાણથી ઢકાયેલા ગહે છે તથા
એ નીચે મુજબ પૂલ નાખરામા આવ્યો છે પાટનગર તરફ
આવતો માર્ગ પણ મુમાફક સૌથી પહેલા એક મોટો ઈંટોનો પર્વત
અધરો દોષ એવો છે એ પચાસ ફીટ જિંચો સોનાથી મઢાયેલો સાત
માનવાગે માત્ર ૧૫૫ જુએ છે એના આગલા રગનડપમા
દેવોના આનંદ ઉપભોગ માટે દર ગરે જુદી જુદી મુદ્ર મંત્રીઓ
સૂચે છે પિરામીડથી પણ બધી એની આ હમારત બેરેવના
રાજા તરીકે ઓળખાતી હતી એની દક્ષિણે મારકુવતુ ગણસી
મદિર ૧૩૦ હજુ એ મદિરની આસપાસ આખું નગર પથરાયું
હતું અને નગરની મધ્યમા વહેપાર ઉદ્યોગથી ધગધમી ઊભેલા
એના બજારો આ-ત્યા હતા મદિરા તરફ જવા માટે એક ખામ
ગતો અણવામા આ રો હતો એ ગતો દેવો માટે હતો એ
રસ્તાપર થઈને દેવલેવીઓ જાય છે એમ લોકો માનતા હતા
એ ગતો પર મોટા મોટા એકસો વીંશ સિંહો ઘૂમતા ચિતગયલા

ઊભા હતા એ સિંહો શિવાના બનેલા હતા અને કાઈ અપવિત્ર પણ એ
 ગરતાપર ન પડે તેની ચોટી કગતા હતા એ ગગનાના અતપર
 જુદા જુદા ચિત્રોથી મદાપસો ધસ્તર દરવાજો આજો હતો બેબે-
 લના મિનારાથી ઇમોવાર દૂર એક મોટી ટેબી આવી હતી એ
 ટેકનીના મધ્યમા રાગનુ મ્હેમણુ હતુ એ મ્હેમણુનું તગિયુ પત્થનુ
 હતુ એના પ્રવેશદ્વારપર ગણમી કદના સિંહો ઊભા હતા
 એ રહ્યાપુને કગતા ફુનિયાની અગમ્યની જોવા જૂલના બાગો હતા એ
 બગીચાઓની ઉપર મુદર ફૂલજા- હતા તથા પાળીના નાના
 મોટા ઝગ હતા પત્થગના મોગ મોગ મિનારાઓમા સ્તંભવ
 મોટા મોટા દાહફોનીક એન્ડોને ગુલામો ચલાવતા હતા એ એની
 ઊંચાઈ પર મુકેગીમ નદીના પાણી બગીચાને નવચાવતા હતા
 જમીનથી પચોનેર ફીટ ઉંચી એ જૂલની વાગમગમોની મગમા
 ખુન્મો નાખ્યા વિના નાગની મેકટો નાખીઓ હતી ફગતી રતી
 અને એ વિશાળ બગીચાઓની નીચ મેરીઓમા વહેપારીઓ ફરતા
 હતા મજૂરો કામ કગતા હતા ઉત્રોગો ચાલતા હતા

વિનાશ પામતા વિકાળ પશુની જેમ બેખીતોનની સર્જિત
 ખડિત ચતી ગઈ હોય. એ દતકયાનો અર્થ જમે તે હો. પણ
 નેબુચેડરેઝરના મરણ પછી ત્રીસ વર્ષે એના સામ્રાજ્યના ઢુઢડા
 થઈ ગયા એના સરકરમા બગાણુ પડયા એના વહેપારીઓ
 વહેપારને માટે આખી દુનિયાની ખજારો છતનાના મોહમા દેશનુ
 ગજણુ જૂલી ગયા એના સત્તાવાન લોકો આનદના શોખમા યુદ્ધની
 ઢળા નિસરી ગયા એના ધર્મગુરુઓ વધારેને વધારે અકગતિયા
 બન્યા એક વખતે શત્રુઓને પડકારતા બેખીતોનિયાના સગદારો
 પર ઢાળની નોગતો વાગી ગઈ સીગસની સગદારી નીચે ધગનના
 લોકોએ એના દરવાજા ખખડાવ્યા બેખીતોને ધગનનુ સ્વામીત્વ
 રનીકાર્યું બસો વર્ષ સુધી ધગને બેખીતોનિયા પર અધિકાર
 નાખ્યો ત્યાર પછી બેખીતોનના બાગણુ સિવદરે ઢોકયા તેણે
 આખુ સમીપપૂર્વ છતી લીલુ, અને નેબુચેડરેઝરના ગજમહાસયમા
 પીવાય તેડલો દાર પીધો

પ્રકરણ ૫

લોકજીવન

વહેપાર ઉદ્યોગ ખેતીવાડી

શરૂઆતમાં ખેતીસોનિયાના પ્રદેશનો મોટો ભાગ જંગલી અને બપાનક હતો. અને અજગરો તથા સાપથી ઊભગતો હતો ખેતી-સોનિયાના રાજાએ વાઘ અને દીપડાના અને મિઠ અને સાપોના શિકારને પોતાનો ગોખ બનાવ્યો હતો. સરકૃતિની શરૂઆતે શિકારથી જંગલને છતતુ પડે છે અને સરકૃતિના આગળ વધના વહેણ શિકાર પછી બાકી મહેલા પ્રાણીની મિત્રાચારી માધે છે તથા એ પ્રાણીઓના અને મનુષ્યના અમથી ખેતીવાડી અને વહેપાર નીપજાવે છે.

ખેતીસોનિયાની શરૂઆતની ખેતી દ્રવ્યથી થતી હતી હજો બજારો ખેડતા હતા ખેતીસોનિયાની જમીનના માસિકો મોટા મોટા જમીનદાર હતા ખેતીસોનિયાની જમીન ખે નારા ગુલામો હતા હજીબતની જેમ ખેતીસોનિયાની જમીનપર નદીના પાણી પથગર્જ જતા નહોતા નદીના પાણીથી અચા માટે દરેક ખેતરની

આસપાસ મોટી મોટી પાળો બિભી કરવામાં આવી હતી જેમાંની થોડી આજે પણ બેવામાં આવે છે.

નદીના બિજરાઈ જતાં પાણી નહેરોમાં ભરાઈ રહેતાં અથવા તળવોમાં સંઘરવામાં આવતાં. એ પાણીને પાળપર બેસી ખેડૂતો ઊંચા નીચા ચતા વાંસપર છટકાવેલી ડાલોથી ખેતરમાં રેડતા. નેજુ-એડરેઝરે ખેતીવાડીને સમૃદ્ધ કરવા અનેક નહેરો બંધાવી હતી તથા એકસોને આસીસ ચોરસ માઈલ જેટલાં તળાવો બંધાવ્યાં હતાં. આજે પણ મેસોપોટેમિયામાં આ નહેરોનાં ખંડેર દેખાય છે.

આ રીતે ફળદ્રુપ બનેલી મેસોપોટેમિયાની જમીન અનેક જાતનાં ફળફૂલ, કઠોળ, ખજૂર તથા અનાજો પકવતી હતી. બેબીલોનિયાના સોડોને રોટલી, બાખરી અને મધ ખાવા મળતા હતા મેસોપોટેમિયામાં ત્રીસ અને રોમમાંથી દ્રાક્ષ અને ઓલીવ આવ્યાં હતાં. ઇરાનમાંથી પીજ આવ્યા હતા. દૂધ પણ પુષ્કળ હતું. માંસ ખૂબ ઓછું હતું અને ખરચાળ હતું તેથી તે શ્રીમતોને જ મળતું પણ માછલાની પેદાશ એટલી યધી હતી કે ગરીબમાં ગરીબ સોડો પણ તે ખાઈ શકતા.

ઉદ્યોગ

એ સાથે સાથે બેબીલોનિયાના માલિકો ગુલામ મજૂરો પાસે પૃથ્વી ખોદાવતા હતા, અને ખોદાતી ધગતીમાંથી તાંબુ, સોડું, સીસું, રૂપું અને સોતું શોધાવતા હતા. એ ધરતીમાં તેલના કુવા પણ જડતા હતા. આજે પણ તેલના કુવા મેસોપોટેમિયામાં છે. જ્યારે એલેક્ઝાન્ડરે મેસોપોટેમિયા છત્યું ત્યારે એલેક્ઝાન્ડરે મેસોપોટેમિયાની ધરતીમા મળગી શકે તેવું પાણી નીકળે છે એમ સાંભળ્યું એની અજાણીનો પાર રહ્યો નહિ. અને એ પાણી સળગે છે કે નહિ તેનો પ્રયોગ એક ગુલામ છોકરા પર કર્યો. એ છોકરાના આખા શરીર પર એ સળગી શકે તેવું પાણી ચોપડી દેવામાં આવ્યું અને મશાલથી એ છોકરાને સળગાવી દેવામાં આવ્યો. જે તેલના કુવા

ગુલામ મગૂરો ઉદ્વેગતા હતા તેજ તેમથી એ ગુલામોના હોકરાને સળગતો લોઈ એલેકઝાન્ડર હસતો હતો.

જમીનમાથી ખોદાણથી ધાતુના જુદાજુદા પદાર્થો ખનતા હતા એ સાધનો વડે જન અને કપાસનો વધુાઉલોગ વિકામાવવામા આવ્યો. બેબીલોનિયાના કામલાગે કપડા રમવાનુ કામ તો એટલુ સરમ કરતા હતા, કે આખી દુનિયાના લોક એ રમના એકે અવાજે વખાણુ કરતા હતા. મેસોપોટેમિયાના ઇતિહાસમા શાળા, મગ્ખો અને રેટિયો એટલા જ ઉલોગો જડી આવે છે.

મેસોપોટેમિયાનો વહેપાર ગધેડા પર આવતો હતો. ઘોડાની શરૂઆત ઈ. મ. પૂ. ૨૧૦૯ થી જણાય છે. ઘોડાઓ મધ્ય એશિઅના ઉચ્ચ પ્રાંથમાથી આન્યા લાગે છે. ઘોડાઓના આન્યા પડી ઘોડાઓની ગતિ માથે વહેપા ની ગતિ પણ વધી. બેબીલોનના બનગમા દેશદેશથી વહેપારી આવતા હતા. હિંદના વહેપારીઓ કાણુન થઈને આવતા હતા. ઇગ્મના વહેપારીઓ પેનુશીઅમ અને પેરેસ્ટાર્થન થઈને આવતા હતા. એશિયામાર્ડનોરના વહેપારી દાપર દહને આવતા હતા. સીડોન તથા સાગ્ગિનના વહેપારીઓ કાર્કશ થઈને આવતા હતા.

બેબીલોનિયન લોગે પામે મિસ્કા હતા નહિ. પરન્તુ એ લોકો સોના અને રૂપાના કટકાઓ બદલાના સાધન તરીકે વાપરતા હતા. એ ધાતુઓના કટકા કેઈ પણ જાતના સિસ્કા વિનાના હતા અને દરેક વખતે લેખવા પ તા હતા. એવા જૂનાજમાનાનો રૂપાનો કટકો અર્ધો આઉસના વજનવાગો હતો તથા તેને સિક્કલ કહેવામા આવતો. એવા સાઠ શકિલનો મીના થતો હતો અને સાઠ મીનાનો એક ટેલેન્ટ થતો હતો. આ રીતના સિસ્કાઓ તથા ખીજ માવમા વીચથી ત્રીશ ટકા જેટલા વ્યાજના દગ્થી ધીરધાર કે વામા અવતી હતી. ધીરધાર કગનારી બે કે હતી નહોં પણ કેટલાક સાકુકરો ધીન્ધાર કરતા હતા અને એવી ધીરધારના ખત લખારી લેવામા આવતા હતા. ધર્મગુરઓ

વર્ગ હતો. ગુનેગારો અને દાવા માંડનારાઓએ પોતાનો કેસ પોતાના સાક્ષીઓ લાવીને અદાલતમાં જતો લડી લેવાનો હતો. જેથી સોનિયાના પાટનગરમાં રાજ્યએ નીમેલા ખાસ ન્યાયવાધીશો અધીક્ષ સંબંધતા તથા રાજ્ય પોતે છેવટની અધીક્ષ ગણાતો.

ધર્મ

રાજસત્તા ઠાપદારથી કે સલાહકારથી નિયંત્રિત નહોતી પણ ધર્મગુરુઓથી હતી. રાજ્ય મુખ્ય દેવોનો પ્રતિનિધિ ગણાતો. બધી જાતના કરો દેવના નામે ઉપરાવાતા અને બધી જાતનો કરોનો મોટો ભાગ સીધી કે આડકતરી રીતે દેવજોના બંડારમાં જતો હતો. ધર્મગુરુઓ ધાર્મિક ક્રિયાથી રાજ્યનો અભિયોગ ન કરે ત્યાં સુધી રાજ્ય રાજ્ય ગણાતો નહિ. અભિયોગ વખતે રાજ્ય ધર્મગુરુનો પોપાક પહેરતો. આ રીતે ધર્મથી રક્ષાયણું રાજકારણ રાજ્યદ્રોહને ખૂબ મોટો બંધકર ગુન્હો ગણાવતું. તે ગુન્હો કરનાર કોઈ પણ દેહાંત દંડતી શિક્ષા પામતું એટલુંજ નહીં પણ એવા ગુનેગારનો આત્મા પણ નરકમાં પડે છે એમ મનાતું.

એ રીતે સત્તાવાન ધર્મની આવક વધતી જતી હતી. રાજ્ય-એને પણ એ ધર્મની જરૂર સમજાઈ હતી અને રાજ્યએ દેવજોમાં ધનના ઢગલા તથા ગુલામો ભેટ કરતા. દેવજોને જમીનના મોટા મોટા પ્રદેશો આપતા તથા વર્ષાસનો ખાંધી આપતા. યુદ્ધ છતાંય પછી યુદ્ધમાં પકડાયેલા કેદીઓ અને લૂંટનો મોટો ભાગ દેવજોને અર્પણ કરવામાં આવતો. ખેડૂતોને ફરજિયાત રીતે માલમાંથી અમુક ભાગ દેવજોને આપવો પડતો. એમ ન આપનાર ખેડૂતોની જમીનો ધર્મગુરુઓ પકાવી લેતા. ધર્મના પવિત્ર ખજાનાઓ ગરીબોનાં સોહીથી ખરડાયેલી વસ્તુઓથી હંમેશાં જિભરાતા રહેતા. આ બધા ધનના ઢગલા ધર્મગુરુઓ પોતાના ઉપભોગમાં વાપરી શકતા નહિ. નિરંકુશ ભોગવિલાસ પછી વધતી દોલતનો ઉપયોગ ઉત્પાદનના સાધનને ખરીદવામાં તથા મોટાં મોટાં બ્યાન્તે નાણાં

ધીરવામાં થતો. એ દોષતથી ધર્મગુરુઓ જમીનના મોટા મોટા પ્રદેશો ખરીદતા હતા એટલું જ નહિ પણ હજારો ગુલામોને તથા ખીજા હજારો મજૂરોની જાત મહેનત ખરીદી લેતા હતા, અને એ રીતે ખરીદાઈ ગયેલા મજૂરોને ખીજા લોકો પાસે વધારે કિંમત સર્થ મજૂરીએ મોકલતા હતા. ધર્મગુરુઓ મોટા વહેપારીઓ પણ હતા. દેવળોને બેટ ધરાયલી વસ્તુઓના ટગલા એ લોકો બેખીસોનના બજારમાં વેચતા. આ બધા ઉપરાંત ધર્મગુરુઓને એક ખીજા મોટો લાભ હતો. એ લાભ એમની સંસ્થાના સાતત્યનો હતો. રાજા મરી જતો હતો પણ દેવ અમર હતો. રાજાના કુટુંબી લડાઈમાં કપાઈ જતાં હતાં. પણ ધર્મગુરુઓને લડાઈમાં જવાનું ન હોવાથી જનમાલના જોખમો વહોરવા પડતાં નહિ.

ધર્મગુરુઓને આટલા સત્તાવાન બનાવનાર દેવદેવીઓને પણ આપણે ઓળખવાં જોઈએ. એ દેવદેવીઓ સંખ્યાબંધ હતાં. ઈ. સ. પૂ. નવમા સૈકામાં ચમેલી દેવદેવીઓની ગણતરી પ્રમાણે બધી સંખ્યા પાંચઠી હજાર હતી. દરેક રાદેરને પોતાનો જુદો દેવ હતો. દરેક ગામડાને પોતાના જુદાં જુદાં દેવદેવીઓ હતાં. બેખીસોનના લોકો સાથે દેવદેવીઓ પણ જાણે બળી ગયાં હતાં. દેવળોમાં રહેતાં મનાતાં હતાં. અનાજના ટગલા અને પશુઓનાં બલિદાન આરોગી જતાં હતાં, તથા ધાર્મિક પવિત્ર સ્ત્રીઓને દોષને ખજાર ન પડે તેમ બાળકો જન્માવતાં હતાં. જેમ બેખીસોનના રાજાશરણમાં એક રાજા ચક્રવર્તિ જનતો હતો. તેમ બેખીસોનના ધર્મકારણમાં દેવદેવીમાંથી કાઈએક સત્તાપર આવતાં હતાં.

એવા મહાન દેવોમાં મારહુક મોટો દેવ હતો તથા ઈસ્તાર મોટી દેવી હતી. એ દેવી સૌથી સુંદર મનાતી હતી, તથા ગ્રેમ અને માતૃત્વની અધિષ્ઠાત્રી લેખાતી. એ દેવી મોટી સર્જનશક્તિ હતી. એ દેવી મુદની દેવી હતી અને ગ્રેમની દેવી પણ હતી. માતાઓની પણ દેવી હતી, અને વેસ્થાઓની પણ દેવી હતી. એ

આજકાં માસિકનાં ગણતાં. ગુલામની અપવાદરૂપ સેવાના બદલામાં અથવા અપવાદરૂપ વફાદારીના બદલામાં કોઈ પણ માસિક ગુલામને ગુલામીમાંથી મુક્ત કરી શકતો પણ બેબીલોનના ઇતિહાસમાં એવી મુક્તિ ઘોડા ગણ્યામાંઠંઠા ગુલામોને જ મળી છે. ગુલામો ગુલામી કરવામાં અને અગ્ન્યાઓ જન્મવામાં આનંદ માતતા હતા. એ રીતે ગુલામોનો વર્ગ રોજ ને રોજ વધતો જતો હતો. બેબીલોનના રાજકારણમાં એ વધતો જતો ગુલામ વર્ગ એક દિવસે માસિકો સામે ઊઠવાનો હતો.

કાયદો

બેબીલોનની વહેપારી સંસ્કૃતિ જેવી સંસ્કૃતિવાળા કોઈ પણ સમાજ પ્રજાસત્તાકવાદ રવળે પણ પામી શકે નહિ. એ સંસ્કૃતિનું આકર્ષણ વહેપારી ધનથી ખાસ હક ધરાવતા હોયો. અને માસિકોથી પોપાયલી એવી રાજશાહીનું નિર્માણ કરે છે. એવી રાજશાહી પોતાની અદાલતો ને કાયદાઓ દ્વારા ખૂબ મોટા પાયા પર ચાલતી વ્યવસ્થિત હિંસાને કાયદેસર બનાવે છે. વખત જતાં એ રાજશાહી અને વહેપારી જન્માતના હિતો જુદાં પડે છે. રાજા અને શ્રમજીવી લોકસમાજની વચ્ચે એ લોકો ઊભા રહેતા હોય છે. એ રીતે રાજાના નિરંકુશ શાસનથી શરૂ થયેલી બેબીલોનની સંસ્કૃતિમાં ધીમે ધીમે અગ્રીર ઉભરાવો, હોયો, વહેપારીઓ અને ધર્મગુરુઓની લાગવગ વધતી ગઈ. રાજા પોતાના સલાહકાર તરીકે એ માસિક વર્ગોમાંથી માણસો પસંદ કરતો. રાજાના એ સલાહકારોને પણ સલાહ આપવા માસિક વર્ગમાંથી જ આજની મુનીસીપાલિટી જેવી સમાજો નીમાની. એવી શરૂઆત ટેમુરાગીથી થઈ ચૂકી હતી. અને પંદર સૈકાઓ સુધી કાયદેસર ચાલી આવી હતી.

બેબીલોનના કાયદાઓની શરૂઆતમાં કાયદાઓ એમ બોલના હતા કે સેનાન ગણતો પુરુષ અથવા બેવફા મનાતી સ્ત્રીને મુદ્દેટીસ નદીમાં નાંખી દેવામાં આવે અને તેમાં નાંખી દીધા પછી જે

લોક તરીકે બહાર નીકળી જાય તે નિદોષ મનાય એવીનોતની અદાલતના શરૂઆતના ન્યાયાધીશો ધર્મગુરુઓ હતા અને અદાલત દેવજોમા બેસતી હતી કાયદેમર શિક્ષાઓની શરૂઆત સમાન બદલાથી (Equivalent Retaliation) શરૂ થઈ હતી જે કોઈ માણસ કોઈની આખ કોડી નાખે, કોઈનો દાંત ખેંચી કહાડે કે કોઈનું અંગ છેદી નાખે તો તેના બદલામાં આખ, દાંત કે તેનું અંગ લેવામાં આવતું જે ઘર પડી જતું અને માણસ મરી જતું તો તેને બાધના કડીઆ કે શિપીને મારી નાખવામાં આવતો જે કોઈ માણસ છોકરીને મારી નાખે તો તે માણસને માની નાખતા નહિ પણ તેની દીકરીને મારી નાખવામાં આવતી

ધીમે ધીમે આ જાતની સમાન બદલાની શિક્ષાઓને બદલે વાપડાતું અરૂપ નુકસાની મરી આપવાનું થયું, એ સ્વરૂપમાં જુદી જુદી શારીરિક શિક્ષાઓ અને દડની પ્રથા દાખલ થઈ એ શિક્ષાઓમાં ગુનેગારને ગુનાની જાતપત્તી નહિ પણ ગુનો કો નાર માલિક છે કે ગુલામ છે તે ઉપરથી શિક્ષાનું અરૂપ નક્કી થતું હતું એટલે ગુના માટે કોઈ અમારું કે ઉમંગવને નહિ જેવી શિખા થતી હતી બ્યારે કોઈ ખેડૂત કે ગુલામને સખ્ત શિક્ષા થતી હતી દેહાત દડની શિક્ષાઓ પણ ઘણી વધારે અને ખૂબ બયબર હતી

વહેપારી ઝામદાઓ ઉપરાંત મરકાઝ કામના દરો વિશે પણ કાયદા કરતી હતી ડોક્ટરો કેટલી શી આપની તે પણ મરકાઝ નક્કી કરતી હતી કારીગરો, મજૂરો, કિમાનો તથા દગ્ગરો, સુથારો, ભગવાડો અને ખનસીઓને આપવામાં આવતા મજૂરીના દરો મરકાઝ નક્કી કરતી કાયદાની દ્રષ્ટિએ ગ્રીને વારમા હવ મળતો નહિ અદાલતોમાં અત્યારે છે તેવા વકિલોની મજ્યા દેખાતી નથી ખતોને પ્રમાણુ બનાવનાર ધર્મગુરુઓ સરદારના અફસરો મણુતા તથા દાવા અગ્રજ લખનાર કારકુનોનો જુદો

માગાપો પોતાની ઊકરીને પરણાવવા માગતા હોય તે પોતાની ઊકરી સાથે અમુક ચોક્કસ ઠેકાણે એકઠા થતા એ રીતે એકરી થયેલી ઊકરીઓને એક પત્રી એક આગળ કરવામા આવતી અને હરાજી કરવામા આવતી. પગલુનાર પુરુષ એ રીતે હરાજીમાથી પોતાને પસંદ પડે તે સ્ત્રીને પરણી શકેતા. એ રીતે પરણ્યા પત્રી કેાપિણુ સ્ત્રી ધણીને બેવડા નીવડે તેા તેને મારી નાખવામા આવતી પુરુષ સ્ત્રીને છોડી શકેતા પણ પુરુષને છોડનાર સ્ત્રીને કુમાડી દેવામા આવતી સામાન્ય રીતે ઇજ્જત કરતા બેમીક્ષોનમા સ્ત્રીનુ ધ્યાન ખૂમ નીચુ હતુ બેમીક્ષોનના શ્રીમતોની સ્ત્રીને પડદા પાઠળ રહેવુ પડતુ

કળાવિજ્ઞાન

બેમીક્ષોનની સરવૃત્તિ મુખ્યત્વે વહેપારી હોવાથી કલા કરતા વિજ્ઞાન તરફ વધારે અભિમુખ હતી બેમીક્ષોનના વહેપારી ઉદ્દેશોએ ગણિતને નિકમાવ્યુ હતુ એક વર્તુળને ૩૬૦ ડીગ્રીઓમા વહેચવામા આવ્યુ હતુ એક વર્તમા ૩૬૦ દિવસ નક્કી કરવામા આમા હતા ભૂમિતિમા પણ જુદા જુદા ક્ષેત્રફળની માપણી સુધી વિદ્યાસ થયો હતો બેમીક્ષોનનુ ખામ રિનુન ખગોળશાસ્ત્ર હતુ ખગોળના જ્ઞાન માટે બેમીક્ષોન ને મમથે આખી દુનિયામા વિખ્યાત થયુ હતુ એ વિજ્ઞાન વર્તણો અને કાદલાઓની ગતિની દિશા નક્કી કરતુ હતુ તથા જાહુની અમરથી મનુષ્યનુ ભવિષ્ય પણ બાખતુ હતુ બેમીક્ષોનના લોગપદલા બેમીક્ષો હતા અને પત્રી ખગોળશાસ્ત્રીઓ હતા એ ખગોળશાસ્ત્ર પ્રમાણે એકેએક ગ્રહ દેવ હને અને મનુષ્યના વ્યવહારમા ગમ ધરાવનેા હનેા જ્યુપીટર મારકુક દેવ હનેા સુગ્ર મારગ હને ચંદ્ર મિહ હનેા શનિ નિનીમ હનેા અને વિનમ ઇન્દ્રિયા હતી એકેએક તારાની હીન્દમાલ કેાઈને કેઈ મનવ બાખતી હતી એ રીતે તારાઓમાથી ભવિષ્ય બાખવનેા બેમીક્ષોનીઅન લોકોનેા મુખ્ય

આવેગ બન્યો. ધર્મગુરુઓ જે લોકો નવરા હતા તેમણે એ ધર્મો ઉપાડી લીધો અને તે વડે તેઓએ રાજ્ય અને લોકોને વશ કરીવવા માડ્યા. તેમના ક્રેટલાન સાચા અભ્યાસી હતા. જેખીતોનના વિજ્ઞાન પર ધર્મની ખૂબ અમગ હોવાથી એ અસરે પૈદશાનને પણ રગ્યુ હતુ. ધીમે ધીમે પૈદશાન ધર્મથી જુદુ પડી સ્વતંત્ર શાસ્ત્ર બનતુ જતુ હતુ. હેમુગખીના સમયથી વૈદનો ધર્મો જુદો બન્યો. ટો. સરકારી કાયદાઓ એ ધર્મો મરનાગઓ ઉપર નિયમન રાખતા હતા. ડોક્ટરોને આપવાની શી પણ સમગરે નક્કી કરી હતી. દવા કરતા જે ડૉક્ટર દર્દીને નુકસાન કરી બેસે તો તેને સરકાર શિક્ષા કરતી અને ડોક્ટરની બૂલથી જે ડૉક્ટર દર્દી મરી જાય તો તે ડોક્ટરની આગળ કાપી નાખવામા આવતી હતી. ધર્મગુરુઓ પણ વૈદકીય ચિકિત્સા કરતા ધર્મના વહેમો વધારે જોરદાર થતા જતા હતા. લોકો વૈદકીય ઉપાયોને બદલે આધિદૈવિક ચિકિત્સા તથા જાદુઈ ઉપાયોને વધારે ધન્યતા હતા. એ રીતે વૈદ્ય કરતા ઊંટવૈદ્ય વધારે રેલાતુ જતુ હતુ. રોગ વળગાડ મનાતો હતો અને પાપને લીધે થાય છે એમ મનાતુ અને તેથી રોગના ઉપાયોમા જન્મો, જાદુઓ અને પ્રાર્થનાનો ઉપયોગ થતો હતો. જે ડૉક્ટર પણ સારવારથી દર્દી માને થતો નહિ તો તેને બગરમા લઈ જવામા આવતો અને તેને માટે તેના મગાઓ જુદી જુદી ઉપાસનાઓ કરાવતા.

પ્રકરણ ૬

એસીરિયા

એ દુરમ્યાન બેબીલોનથી ત્રણસો માઈલ ઉત્તરે એસીરિયાની નવી મસ્જૂતિ જાગતી હતી કુગરાળ ઉચ્ચ પ્રદેશમાં વસતી ત્યાંની પ્રજાએ સમ્કરી શિસ્તને ખૂબ સખ્ત બનાવી પોતા પર બધી બાબતુથી હુમલા કરતા કુસ્મનેને વાળ્યા હતા. ઇલામ સુમેરિયા અકકડ અને બેબીલોનિયાના નગરોને છતા હતા શીનીશિયા અને ઇજીપ્ત પર કાબૂ બેસાડ્યો હતો અને બે સૈકાઓ સુધી તગવાગના જોરે મહીપપૂર્ણ અધિકાર જમાવ્યો હતો સુમેરિયાએ સર્જિતિને ઉપજાવી હતી, બેબીલોનિયાએ તેનો વિકાસ કર્યો હતો એસીરિયાને તેનો વાગ્ગો મળ્યો પણ મર્જિતિની આમપાસ હમેશા જ ગલવાદ હોય છે. અને તે સમય આવતા સર્જિતિને ઝડપી લે છે. એવો જ ગલવાદ હમેશા જ મળની જેમ લાદતો રહે છે અને પોતાની હાર કબૂલ્યા વિના શિકાર પર કૂદી પડવાની રાહ જોતો શિકારી પ્રાણીની જેમ ટાપી રહે છે

એસીરિયાની સર્જિતિ ટીઝીસની શાખાઓથી કળદ્રુપ બનેલાં ચાર નગરોની આસપાસ વિકાસ પામી. એ ચારમાનું એક શહેર

આસુર હતું જે આજે શેરધાર કહેવાય છે. ખીજું અરબેલાં હતું જે આજે ધરખીલ કહેવાય છે. ત્રીજું તાલાક હતું જે આજે નિમગુડ છે અને ચોથું નીનીવેહ હતું જે આજે કુચુન્જીક તરીકે ઓળખાય છે. આસુરમાંથી ઇતિહાસપૂર્વેના પત્થરનાં સાધનો તથા છરીઓ મળી આવ્યાં છે. અને કાળા રંગનું માટી-કામ તથા ભૂમિતિની આકૃતિઓ જડી આવી છે. નીનીવેહની પાસે ગાવરાની નજીક ઈ. પૂ. ૩૭૦૦ વર્ષ પહેલાંનું એક - શહેર જમીનની નીચે જડ્યું છે. જમીનના પડમાં આજે પણ સૂતેલાં એ શહેરનાં દેવળો, કાંસકાઓ, હીરાઓના અલંકારો તથા ખીજી અનેક વસ્તુઓ જડી આવી છે. એસીરિયાનું પાટનગર શરઆતમાં આસુર હતું અને પછીથી નીનીવેહ હતું. આસુરખાનીપાલ રાજના સમયમાં ત્રણ લાખ લોકો રાજનગરમાં રહેતા હતા અને દૂર દૂરના રાજ્યો ત્યાં ખંડણી બરવા આવતા હતા. શેલામાનેશીર નામના એક રાજ્યે ઉત્તર વિભાગના બધા નગરવિભાગને તાબે કર્યા હતા. તથા તાલકને પોતાનું પાટનગર બનાવ્યું હતું. ત્યાર પછીના એસીરિયાના ઇતિહાસમાં એક મોટા રાજનું નામ ટીમલાથ પિલેસર હતું. એ એક મોટો શિકારી રાજા હતો. એના સમારકમાં એ પોતે કહે છે કે એણે પગપર બેઠા રહી એકરો વીસ સિંહોનો શિકાર કર્યો હતો. એસેરિયાના ઇતિહાસના ખીજા ભાગમાં લખે છે કે એણે પ્રાણીઓ ઉપરાંત પ્રજાઓનો પણ શિકાર કર્યો હતો. નગરોનાં નગરો લૂંટ્યાં હતાં અને જંગમ મિલકતો પોતાને ત્યાં ઉપાડી લાવ્યો હતો. એકેએક દિશામાં એણે પોતાનાં સમુદ્ર દોડાવ્યાં હતાં. ચાલીસ પ્રજાને ચૂંચી નાંખી હતી. બેખીસોનને છૂડું હતું. અને ક્રિડાને ગમગાળી મૂક્યું હતું. એણે એ દલા-કાંડના વિગ્રહમાં દેવળો બંધાવ્યાં હતાં. અને એસીરિયાનાં દેવદેવીઓને બલિદાન આપ્યાં હતાં. પણ એના સમયમાં બેખીસોને બગવો કર્યો હતો. એના લરકરોને હરાવ્યાં હતાં. એના દેવળોને

લૂટગા હતા અને એના દેવદેવીઓને કેદ કરી બેખીસોનમાં આપ્યા હતા

ખીજી વાત આસુરખાનીપાલની છે એણે ઘણા રાજ્યો જીત્યા ધણી લડાઈઓ ખેડી એણે સ્ત્રીઓ અને લૂટના ઢગવા એસીરિયામાં આપ્યા હતા તથા સાથે સાથે ઘણા ટ્રેડી રાજ્યો પકડી આપ્યા હતા એણે એ કેદી રાજની આખો કોતરી કાઢી હતી એના વિજયનો ડોકો ડામારકસ સુધી વાગ્યો હતો પછી એના દીકરાએ એની સામે બળવો કરી રાજ્ય પડારી લીધું હતું ત્યારપછી દીગલાથ રીજાએ નવા લશ્કરો એકઠા કર્યા હતા આર્મીનિયાને જીત્યું હતું સીરિયા પર ચઢાઈ કરી હતી બેખીસોનિયાને વશ વતાવ્યું હતું અને પોતાનું શામન એમીરિયા થી કેકેસસ અને ઇજીપ્ત સુધી લાગા યુ હતું પછી તે યુદ્ધોથી વટાગી ગયો અને એણે પોતાનું ધ્યાન રાજકારણમાં તથા મદિરા ને મહાનયો મધાવનામાં દોડ્યું ત્યારપછી સાન્ગોન નામના એક અમનદારે એના મરણ પછી ગલ્લની લગામ પોતાના હાથમાં લીધી

પછીથી આસુરખાનીપાલનો દીકરો સેનાયેગીય માદી પર આવ્યો એણે અન્તરના બગવાઓ સમાવ્યા તથા જેરુસેલમ અને ઇજીપ્તને નમાન્યા એણે ફુસ્તનેના ચોરાખી નગરો તાગજ કર્યા એકસો વીસ બાગેનો નાશ કર્યો ૭૨૦૦ થોનાઓ, ૧૧,૦૦૦ ગધેડા, ૮૦,૦૦૦ ગળદો, ૮૦૦,૦૦૦ થેગ તથા ૨૫૦,૦૦૦ ટ્રેડીઓ એગીનિયામાં લાવ્યો પછી એ બેખીસોન પર મુગ્ધે ચઢી ગયો બે લીટોનને ઘેરો ઘાલ્યો, જીત્યું ને મગગાવી મૂક્યું બેખીસોનમાં વસતી બધી પ્રજાને બાગકોથી માડીને જીવોનો ને વગડાઓને અને સ્ત્રીઓને કાપી નાખ્યા શેરીઓમાં ગમના કુગમ ખડખડા દેવનો અને મકાલ્લોની દોલન લૂટી લીધી અને બેખીસોનના સર્વ શક્તિમાન બગસાનોના ઢુકડા કરી નાખ્યા આ મધી લૂટદાટથી

એણે નીનીવેહને ફગીવાર મધાવ્યું એ નગરનું નકસુ ખવા
 નદીઓના રમ્તા પણ બદલી નાખ્યા એવો એ વિજેતા એક
 વખત ઘૂટણીએ પડી ભગવાનને પ્રાર્થના કરતો હતો ત્યારે
 પાછળથી એના ઘોડા દીગ્ગ્યોએ આવી ભગવાનને નમનું એનું
 માથું કાપી લીધું અને એનો એ ઇમા હાડોન નામનો દીકરો
 ગાદીએ આવ્યો સાનપઠી આમુ માનીપાલ નામનો ગીળે રાજ
 નાનમત્તા પર આવ્યો એના ગજ દેખાન એમીગ્યા દોલ
 તથી ઉભગઈ ગયું પણ એના મધુ દગ્ધાન એસીધાનું
 પતન થયું થયું હતું એ આમુરમાનીપાલનું એ રમાર જે સે છે
 કે એણે એ પછી એક ખૂનખાર વિજયો ખેડ્યા હતા નગરોના
 નગરોને ભૂખમરાથી મારી નાખ્યા હતા કેદીઓના શરીર
 પ થી ચામડી ઉતારી લીધી હતી હતાએલા ગજ દુબોને નાગના
 અમનદારોને કાગીરોને અને પ્રજાઓને સ્ત્રી અને પુરુષો
 મૌને તથા એકેએક રાણીઓને કેદ કરીને એસેગ્યામા
 આવ્યા હતા એણે વિજયની મિજગાનીઓ મેલી હતી
 અને મિજાની માડતા માતા દુગ્ધનોના શરીર પરથી ઉતારી
 લીધેના લોહીઆળ માથા દેખ્યા હતા ગજ આમુરમાનીપાલને
 અથવા એના માથુમેને એવો ખ્યાલ પણ નહોતો કે પોને આ ભયકર
 હત્યાકાંડથી દૃશી અનીતિ એ છે ક્યોપિયાથી આર્મીનિના સુધી
 અને સીગ્યાથી માડિયા સુધી એણે લોહી વગ્મા યુ હતું

એ ઉપગત એ બધા પ્રદેશો ઉપ થી એણે શિ પીઓ અને કંદા
 કારોને બધા કપા હતા મદિરોને મદાન્યો અણાવ્યા હતા વિદ્વાનોને
 ઉતેળ્યા હતા એ ગજ કેવી રીતે મગ્ધુ પામ્યો તેની ઇતિહાસને
 ખગર નથી દતકથા એમ કહે છે એણે પોનાના મહેલને મજ
 ગાવી મૂક્યો અને એ અવતો સળગી ગયો એ દતકથાનો અર્થ
 એવો પણ હોય કે એ એસીગ્યાને માટે અપશુન્ન હતા
 અને એમેરિયાનો નાસ નિર્માઈ ચૂક્યો હતો એ યુદ્ધો ખેડીને

એમેરિયા બગવાન બન્યું હતું એજ યુદ્ધોને લીધે તે નમણુ ચર્ધ
 ગયું હતું. એકેએક વિજયમા એસીરિયાના બગવાન લોકો મરણુ
 પામતા હતા અને નમણા લોકો પાછળ જીવતા હતા. એ ઉપરાંત
 વિજયમા આવેલા લાખો કેદીઓ એમીગિયામા વસ્યા હતા, અને
 પોતાની વસ્તીને વધારી રહ્યા હતા. એવા બહારથી પકડી આણેલા
 લોકોથી લશ્કર ઊભારાઈ ગયું હતું અને સાથે સાથે આજુમાજુના
 ખીજા પ્રદેશોના આનતા ધસાગથી એસીગિયાની સરહદ તૂટી ગઈ હતી.

આજુમાનીપાય ઈ. પૂ. ૬૨૬મા મરણુ પામ્યો ત્યાં પછી
 ચૌદ વર્ષે બેબીલોનિયન લોકોએ મીડીશ અને સ્કીથિયન તથા
 કેકિસસના લોકો સાથે એમીરિયા પર ચઢાઈ કરી જેવો હુલા-
 કાડ એમીગિયાએ ખીજા પ્રદેશોના પાટનગરમા ચલાવ્યો હતો તેવા
 હુલાકાડ માથે નીનીવેહ ખડે બન્યું આખા નગરને મળગાવી
 મૂકનામા આજુ મદિરોને મહાલયોને ધરાશયી કંવામા આવ્યાં
 અને લોકોને ઠાપી નાખવામા આવ્યા એક જ ધા સાથે એસીરિયા
 ઇતિહાસમાથી અદૃશ્ય થઈ ગયું થોડા સમયમા એસીગિયાના મહા-
 રાજાઓ જૂલાઈ ગયા એમના રાજમહેલો પર રેતી ઊડી ગઈ.
 એમીગિયાના વિનાશ પછી બસો વર્ષે એનોફોનના દશ હજાર માણસો
 રેતી પર ફૂચ કળતા હતા એ રેતીની નીચે એસીરિયાનું પાટનગર
 નીનીવેહ સૂટું હતું એ ફૂચ કળતા લશ્કરને ખમર નહોતી કે પોતે
 ફૂચ દરે છે તે ધરતી નીચે અર્ધી દુનિયાને એક વખતે વશ વર્તાવતું
 રાજનગર સૂટું હતું

પ્રકરણ ૭ /

લોકજીવન

સરકાર

આસુર-માનીપાલની સરકાર જેણે એસીગિયા, બેબીલોનિયા, આર્મીનિયા, મીડિયા, પેર્સિયાઈન, સીગિયા ફીનીસિયા, સુમેરિયા અને ઇજિપ્ત ઉપર રાજ્ય કર્યું તે જૂઠાં, અથવા સમીપપૂર્વના જગતમાં સૌથી વધારે વિશાળ પાપાપગની સરકાર હતી તે સમયના પ્રમાણમાં એ ઉદાગમતવાદી સામ્રાજ્યવાદ હતો. મોટામોટા નગરોને આનંદ સત્તા આપવામાં આવી હતી અને એસીગિયાના સામ્રાજ્ય નીચે આવેલી દરેક પ્રજાને પોતાનો ધર્મ પાળવા દેવામાં આવતો હતો તે છતાં પણ તે સામ્રાજ્યવાદમાં મધ્યમ સરકારનું તત્ત્વ બહુ દીકું હતું અને તેથી પોતાના અધિકાર નીચેના પ્રદેશોમાં તેને વારંવાર યુદ્ધ કરવા પડતા હતા.

તેથી એ સરકારનું ખૂબ અગત્યનું અંગ સરકાર હતું અને તેથીજ યુદ્ધની કલા તરફ ખૂબ ધ્યાન આપવામાં આવતું હતું જુદી જુદી જાતના રથો, ઘોડેસ્વારોનું સરકાર અને પાવનની ટ્રક્ટરીઓ એ બધાને ખૂબ વ્યવસ્થિત બનાવવામાં આવ્યા હતા.

તથા છાપો ભાસ્વાના તથા ઘેરો ધાલવાનાં સાધનોનો વિકાસ કરવામાં આવ્યો હતો. એ ઉપરાંત મુદ્ર અંગેના બધા વ્યૂહો તથા નીતિરીતિનો ઝીણવટથી ખ્યાલ થયો હતો. લશ્કરનાં માથુસોને અખતર આપવામાં આવતાં હતાં. છતાંપણ શહેર લૂંટવામાં આવતું હતું અને તારાજ કરવામાં આવતું હતું. લશ્કરનાં માથુસોને પગાર ઉપરાંત લૂંટમાંથી ભાગ આપવામાં આવતા. મુદ્રમાં પકડાયેલા શુભાભેને મારી નાખવામાં આવતા હતા. દરેક સિપાઈને પોતે જોડેલાં માથાં ઠાપી લાવે તે પ્રમાણે ગણેો આપવામાં આવતો.

લશ્કર પછી ખીજ નંબરે રાગ્નનો આધાર દેવજો ઉપર હતો. ધર્મશુરઓને રાજશાહીનો ટેકો હોવાને લીધે તેમને ખૂબ દોલત આપવામાં આવતી હતી અને તેમનું રક્ષણ ખૂબ કાળજીપૂર્વક કરવામાં આવતું હતું. રાગ્નનાં બધાં ફરમાનો, બધા કાયદાઓ તથા બધી જાતના કરો અને બધાં મુદ્દો એસીરિયાના મુખ્ય દેવ આસુરના માનમાં થતાં હતાં. રાજ પોતે દેવની પ્રતિકૃતિ મનાતો હતો. એસીરિયાનો ધર્મ એની કલા અને વિજ્ઞાનની જેમ બેબીલોનિયાથી આવ્યો હતો.

ઉદ્યોગ વેપાર

એસીરિયાનું આર્થિક જીવન બેબીલોનથી વધારે જુદું પડતું નહોતું. શ્રીમંત એસીરિયન લોકો મોટા મોટા જમીનદાર હતા. બેબીલોનની જેમ એકજ નદી એસીરિયાની જમીનને ફળદ્રુપ બનાવતી હતી. બેબીલોનની જેમ એસીરિયાની મુખ્ય ખેતી નહેરો વડે થતી અને બેબીલોનની જેમ ખેતી કરનારા ખેડૂનો ચુલામ હતા.

ઉદ્યોગની અંદર એસીરિયાનાં શહેરોમાં બેબીલોનિયામાં હતા તેવો વહેપાર ચાલતો હતો. એકજ જાતનાં વજનો અને માપો વપરાતાં હતાં. ધાતુઓ ખોદી કાઢવામાં આવતી હતી અને મોટા

પ્રમાણમાં બહારથી લાવવામાં આવતી. કાચ બનાવવામાં આવતા હતા અને વણાટ ઉદ્યોગ તથા કપડાં રંગવાનું કામ કીક ચાલતું હતું. નીનીવેહ પાટનગરને ત્રીસ માર્ગે દૂરથી પાણી પૂરું પાડવામાં આવતું હતું. વહેપાર ઉદ્યોગમાં ધીરધાર કરનારા ખાનગી શાહુકાર લોકો હતા. વ્યાજનો દર ૨૫) ટકા જેટલો હતો. અત્યારના વેપારઉદ્યોગની દૃષ્ટિએ એસીરિયન સમાજમાં અમીર ઉમરાવો હતા. કારીગરના વર્ગો હતા. ખેડૂન જમીનદારો હતા અને મજૂરી કરનારા ઉદ્યોગના અને ખેતીના મજૂરો હતા. મિલકત વિનાના મજૂરો તથા દેવાદાર બનેલા ખેડૂતોને અને યુદ્ધમાં પકડાયેલા યુદ્ધામેને બંધી જાતનાં શારીરિક ચમનાં કામો કરવાં પડતાં અને સમાજમાં તેમનું સ્થાન ખૂબ નીચું મનાતું. પોતાના હલકા સામાજિક સ્થાનને બેનાવવા માટે એ લોકોને દરજિઆત રીતે કાન કાચાવવા પડતા હતા તથા માથાં મૂંઝવવાં પડતાં હતાં.

ધર્મ નીતિ

એસીરિયાનો નીતિનો કાયદો અને સરકારી કાયદાએ પ્રત્યેક પત્તિને ખૂબ ટેકો આપના હતા. ગર્ભપાનનો ગુનો ખૂબ મોટો ગણાતો હતો. જે સ્ત્રીઓ એવો ગુનો કરતી તેને જીવની સજાગાવી મુકવામાં આવતી હતી. બેબીલોન કરતાં એસીરિયામાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન વધારે નીચું હતું. સ્ત્રીઓ બહેરમાં જુરખા વિના વર્ષ શક્તી નહિ અને સ્ત્રીઓ પાસેથી સખ્ત વધાદારી માગવામાં આવતી. સખ્તસંસ્કૃતિ સ્ત્રીની ખરીદી ઉપર નમતી હતી.

સરકારના પશુપાળ પર નમના એસીરિયાના જીવનમાં દિવસા ખૂબ વ્યવસ્થિત અને આકરી હતી. ધર્મના નામમાં અનેક પશુઓ અને યુદ્ધામેનાં બલિદાનો આપવામાં આવતાં. આમુરખાનીપાલે ત્રણ હજાર કેદીઓને જીવતા સજાગાવી મુક્યા હતા અને હમ્મરોની કતલ કરી હતી. તેથી દેવદેવીઓ ખૂબ થાવ છે એમ

માનવામાં આવતું. ધર્મે અહિંસક વૃત્તિને ઉદાત્ત બનાવવા કાંઈ કંઈ નથી, આશુ એ ગદ્દ દેવતા હતો લોકો એમ માનતા હતા કે એ દેવતા દુશ્મનોની જોમ વધારે કતલ થાય છે તેમ આનંદ પામે છે એ ધર્મ જાદુઓ તથા મત્રો પર નભતો હતો અનેક જાતના વહેરો ધર્મે જાળની ગખ્યા હતા આખી દુનિયા રાક્ષસોથી ભરેલી છે અને તેમને ધાર્મિક મત્રોથી વશ કરી શકાય છે. એમ એમીરિયાનો ધર્મ શિખવતો હતો.

આવી જાતના વાતાવરણમાં યુદ્ધ ગિરાય બીજા એટલે વિજ્ઞાન વિકાસ પામી શકતું નથી. એસીગિયાનું વૈદ્યકીય જ્ઞાન બેબીલોનનું હતું. એસીગિયાનું ખગોળ જ્ઞાન પણ બેબીલોન પાસેથી મેળવેલું હતું.

પ્રકરણ- ૮

ખટખટતી પ્રજાઓ

સમીપપૂર્વના ઇતિહાસમાં રાજ્ય નેબ્રુએડરેઝરના સમયમાં નગર નોખીએ તો દેખાય છે કે તે સમયે મનુષ્યોનો એક મોટો મહાસાગર ખદખદનો હતો. હવનકલ્લ ખૂબ ભેરદાર હતો. વિશ્વહો ઊભરતા હતા, રમખાણો ફેલાતાં હતાં, એક બીજાને શુદ્ધાત્મો બનાવવામાં આવતાં હતાં અને એક બીજાના બલિદાન દેવામાં આવતાં હતાં. એક મોટો હત્યાકાંડ ખૂબ વિચાળ પાપા પર ચાલ્યો હતો. એ બધા હત્યાકાંડની આસપાસ જુદી જુદી પ્રજાઓ અથડાઈ રહી હતી. એમાંની કેટલીક ઘર બાંધીને રહેનારી પ્રજા હતી. બીજી એક રથજેથી બીજે રથજે બટકનારી હતી. એવી સેંદડો પ્રજાઓ જેમાંની સૌ દોષ પોતાને ઇતિહાસ અને જૂજોગના મધ્યખિંદુમાં માનતી હતી તે આજે સંસ્કૃતિના ઇતિહાસમાં એક નાનામાં નાના પ્રકરણ જેવી પણ નથી. એ ઇતિહાસમાં તે સમયે ઘરો બાંધનારી સ્થિર થઈને રહેનારી પ્રજાઓની આસપાસ બટકનારી (નાગેડ) પ્રજાઓ હતી. એ પ્રજાઓ સ્થિર રહેનારી પ્રજાઓને ખૂબ બચરખ હતી. એ બટકનારી પ્રજાની અંદર દુષ્કાળ

કે જૂખમરો આવતાની સાથે તેમની ટોળીઓ શ્રીમત થઈને રહે-
નારી પ્રજા પર તૂટી પડતી અને એ ગીતે સુદ્ધો અટક્યા વિના ચા-
લેતા હતા. આજે ઇતિહાસમા એવા પ્રદેશો પડ્યા છે જ્યાં એક
વખત મોટા સામ્રાજ્યો હતા. પણ સામ્રાજ્યના પતન પછી ત્યાં
વેગન બનેલા પ્રદેશો પર અને પૃથ્વીના પડપડ ભટકતી પ્રજાઓના
પશુઓ ચરતા હતા.

આર્ય પ્રજા

આ ગીતે તે સમયના સંસ્કૃતિના ઇતિહાસમા જુદી જુદી
પ્રજાઓનું નિર્માણ થતું હતું અને ઇંગ્લીશ પ્રજાઓની હતી નાબૂદ
થઈ જતી હતી એવી એક પ્રજાનું નામ મિટાનિયન હતું એ પ્રજા
ધરતીની દુકમન હતી અને એશિયામા જડી આવતા ઇન્ડોયુરોપી
યન જેવી હતી એશિયાની એ પ્રજા ઇન્ડ, ૪૩૫૫ વગેરે દેવાને
પૂજનારી હતી તથા એ પ્રજા ઇરાન તથા હિન્દ તરફ આગળ વધી
હતી એ પ્રજાને આર્ય પ્રજા કહેવામા આવતી હતી મીડાનિયન
લોકોની એક હેરી નામની ટોળીમા આર્ય શબ્દનો પહેલીવાર ઉપ-
યોગ થયો છે એ શબ્દ ઇરેપીઅન મુબુદ્ર પાસે ગ્રેહતા લોકોએ ઉપ-
યોગેનો હોય એમ લાગે છે આજે એ શબ્દનો ઉપયોગ મીડાનિયન
લોકોપર, હીટીસ લોકોપર, તથા મીડીઝ પર્સિયન તથા વૈદિક હિન્દુ
પર કરવામા આવે છે.

હીટીસ લોકો ઇન્ડોયુરોપીયન લોકોમા ખૂબ મુખરેલા અને
શક્તિવાળા હતા એ લોકો બોગ્દ્સ દેનેપાન્ડ ઇરેપીઅન અને ગ્રીક
સમં જોળાગીને આ યા હતા અને ડાગા મુબુદ્રની દક્ષિણે જે
પ્રદેશને આપણે એશિયા માઇનોર તરીકે જોગખીએ છીએ ત્યાં
લશ્કરી જાતિ તરીકે ગિયર થયા હતા ઈ પૂ ૧૮૦૦ ની આસ-
પાસ આપણે એ લોકોને દીઝીમ અને યુફ્રેસિસના ચૂળ આગળ વસેલા
જોઈએ છીએ ત્યાંથી એ લોકોએ પોતાના હાથ અને લાગવગ

સીરિયા સુધી લાખાવીને ઈજીપ્તમાં ઇતિરાજ બિની કરી. રાજા રેગે-
સીસ ખીજને એ લોકો સાથે સલાહ કરવી પડી હતી, અને તેને
હીટ્રીટ રાજાને પોતાની સમાન ગણવે પડ્યો હતો. તેમની બાબા
મન્ડોયુરોપીયન લોકોની બાબાને મળતી આવે છે અને થોડાક
શબ્દો અંગ્રેજી શબ્દો જેવા છે. એ હીટ્રીટ લોકો ઇતિહાસમાં જે
રીતે આવ્યા હતા તેવીજ ગૂઢ રીતે ઇતિહાસમાંથી અદ્યત્ત યર્ષ ગણ
છે. તેમનાં પાટનગરો એક પછી એક વિનાશ પામ્યાં છે. અને
તેમનું છેલ્લું નગર કાર્યેમીય ઈ. પૂ. ૭૧૭ માં એસીરિયન લોકોના
આક્રમણ સામે નાશ પામી ગયું.

ઉરાડુ

એસીરિયાની ઉત્તરે ઉરાડુ નામે એક પ્રજા જાણીતી હતી.
ઇતિહાસની શરૂઆતથી ધણા સૈકાઓ સુધી આર્મીનિયન તરીકે
ઓળખાતી એ પ્રજાએ પોતાની સ્વતંત્ર સરકાર, રીતરીવાજ અને
કળાઓ જાળવી રાખ્યાં હતાં. એ પ્રજાના સૌથી મહાન રાજા આર્ગી-
સીસ ખીજના સમયમાં એ પ્રજા લોકો ખેતી કાઢતી હતી અને તેને
એશિયા અને ગ્રીસમાં વેચી શ્રીમંત બની હતી. એ પ્રજાએ ધણી
જાતના આશમે અને મુખસંગવડો સંપાદન કર્યાં હતા. પત્થરોની
ઇમારતો બાંધી હતી અને ઉત્તમ જાતના પદાર્થો બનાવ્યા હતા. પણ
એ પ્રજાએ એસીરિયા સામે પોતાનો બચાવ કરવામાં પોતાની બધી
દોહલત ખોઈ નાખી અને વખત જતાં વિજેતા સીરસની સરદારી
નીચે લડતાં ઇરાનના અધિકાર નીચે આવી ગઈ.

સ્કિથિયન એસીરિયાથી દૂર ઉત્તરના કાળા સમુદ્રના કિનારા
પર એક પ્રજા બટકતી હતી. એ પ્રજા સ્કિથિયન પ્રજા હતી. એ
લડાયક પ્રજા અર્ધા મેગોલ અને અર્ધા યુરોપીયન હતી. બયંકર
દાદીવાળી એ પ્રજાના રાક્ષસી ચોદાઓ બાડીઓમાં રહેતા હતા
અને તેમની સ્ત્રીઓને પડદામાં રાખતા હતા. હિપોક્રેટસ એ પ્રજાની

સ્ત્રીઓ વિશે કહે છે કે એ સ્ત્રીઓ વ્યાંસધી કુમારીકાઓ હોય ત્યાં
 મુધી ઘોડા પર મવારી કરતી અને નિશાન તાકતા ગીખતી હતી,
 તથા મુદ્દોમા ઊતરતી હતી. જે જીવન છોકરી ઓછામાં ઓછાં
 ત્રણ દુશ્મનો મારી નાખતી તે પાંચવાલાયક ગણાતી એ છોક-
 રીઓનો જન્મ થયા પછી તેમના બાળપણમાં ઈન્દિયન માતાઓ
 પોતાની બાળકીઓની જમણી છાતી પર કાસના બનાવેલા એક
 સાધન વડે ડામ દેતી પછી એ છોકરીઓનું બધું બળ દુશ્મનો પર
 હથિયાર ચલાવવા માટે જમણા હાથમાં અને ખભામાં આવે છે
 એમ મનાયું. એ બચકર પ્રજા ઘોડાઓ પર જીન કે લગામ વગર
 સવારી કરતી જીવવા માટે બચકર ગમખાણો ખેડતી હતી અને બાણો
 સડવા માટે જીવતી હોય એમ દેખાતી હતી એ પ્રજા પોતાના દુશ્મ-
 નોનું કોઈ પીતી હતી અને તેના આંતરડાના અલ્લદારો પહેંતી
 હતી. એ પ્રજાએ એમીગિયા પર વારંવાર ધસાગ કરી તેને નબળું
 પાડ્યું હતું. એ પ્રજા ઈ. પૂ. ૬૩૦ થી ૬૧૦ મુધી પોતાના રસ્તામાં
 આવતી એકેએક વસ્તુનો વિનાશ કરતી ઇન્ડિયન અખાત પર
 આવેલાં શહેરો પર આવી પહોંચી હતી. એમ કહેવાય છે કે ત્યાં
 આવ્યા પછી એ પ્રજાને કોઈ બચકર રોગ લાગુ પડ્યો અને છેવટમાં
 બાકી રહેલી એ પ્રજાને મીડીસ લોકોએ તેમના ઉત્તર તરફના
 આવાસમાં પાછી હાકી કાઢી

ક્રીજિયન

ઈ સ. પૂ. નવમી સદીના અંતમાં એશિયામાઈનોગમાં એક
 નવી સત્તા ઉદય પામતી હતી એ નવી સંસ્કૃતિ લીડીઆ અને
 ગ્રીસ વચ્ચેના અંતરને પૂરતી એક પૂલ જેવી હતી. એ ક્રીજિયન
 સંસ્કૃતિ હતી. એનો પહેલો રાજા ગોર્ડીસ એક સામાન્ય ખેડૂત
 હતો. એના પછીનો રાજા મીડાસ થયો હતો. ક્રીજિયન લોકો
 એશિયામાંથી મુરોષમાં આવ્યા હોય એમ લાગે છે. એન્ડીરા નામનું
 પાટનગર બાધી સમીપપૂર્વના ગ્રામીણ માટે એમીગિયા ને ઇજીપ્ત

સાથે અથડામણમાં આવ્યાં. એ લોકોમા નામની એક દેવીમાં માનતા હતા. અને દેવીને એ લોકો પ્રાધીજ ઉત્પાદન શક્તિના કેન્દ્રરૂપ માનતા હતા. પવિત્ર વેશ્યાવૃત્તિથી એ દેવીની એ લોકો સેવા કરતા હતા.

લીડિયા

લીડિયા નામના એક નવા રાજ્યના ઉદય સાથે એશિયામાઈ નેરમાં ક્રીજિયાનો અંત આવ્યો. રાજા ગીશ્ટે લીડિયાનું પાટનગર સાર્ડીસને બનાવ્યું. ક્રીસસ નામના રાજાએ ઈ. સ. પૂ. ૫૭૦ માં આખા એશિયામાઈ નેરપર પોતાનો અધિકાર જમાવ્યો. એણે એક પછી બીજા રાજ્યો જીતી લઈ લીડિયાના અધિકાર નીચે આવ્યાં. ક્રીસસે સોના ને રૂપાના સિક્કાઓની શરૂઆત કરાવી. આખા ભૂમધ્ય પર વેપારને ઉત્તેજન આપ્યું. પછી સીરસનાં લંડકરો એના દરવાજા સાથે અથડાયાં. ધરાની લોકોનો વિનય થયો. લીડિયન લોકોનો અંત આવ્યો. સાર્ડીસ પડ્યું. જૂના રીવાજ પ્રમાણે ક્રીસસે એક મોટી ચિતા સળગાવી પોતાની સ્ત્રીઓ ને દોકરીઓ સાથે અને બીજા અમીર ઉમરાવો સાથે ચિતારોહણ કર્યું. ચિતા સળગી અને લીડિયાની સંસ્કૃતિનો અંત આવ્યો.

સેમીટિક લોકો

સમીપૂર્વનો પ્રદેશ પર્વતો ને રણોમાં વહેંચાઈ ગયો હતો. એ પ્રદેશમાં રહેતી જુદીજુદી જાતો રીતરીવાજો અને ભાષામાં જુદી પડતી હતી. પરંતુ વેપારના ઉદય સાથે અને તેથી એક-બીજાના સંપર્કથી એ જુદી જુદી જાતોના રીતરીવાજો અને ભાષાનું એકત્ર આવતું જતું હતું. સેમીટિક લોકોનું ઉદયસ્થાન અને વિકાસનું સ્થાન અરબસ્તાન હતું. એ વેરાન પ્રદેશ પરથી વધારે સારા પ્રદેશો જીતવા માટે જુદી જુદી ટોળાઓ કૂચ કરતી

હતી પણ જે લોકો અગમતાનમાં રહ્યા હતા તેણે અન્યસ્તાન અને બેદુરનની મસ્કૃતિનું નિર્માણ કર્યું. એ લોકો કુટુંબના વડાઓના અધિકાર નીચે જીવતો મમાજી હતો એ મમાજીરચનામાં આજ્ઞાધાન્કનાની નીતિ મહુ મખત ગીતે પ્રવર્તતી હતી મહમ્મદના આવતા સુધી એ લોકોએ ધર્મ તરફ જ્ઞાન આપ્યું નથી તથા એ લડાયક લોકોએ કળા અને જીવનના શણગારો તરફ અવગણના પૂર્વક જોયું હતું અને કલાઓને કાચા મુખ્યના પતનના ન્વરપર પે માની હતી થોડા વખત સુધી દુગ્ધપૂર્વનો વેપાર એ લોકોના કાખમાં હતો કાનોક અને એનના એમના મદરો છડીઝખાથી આણેલી દોનનથી ભિભગતા હતા અને એમના વેપારીના કાદવાઓ એ દોનતને શીનીશિયા અને ગેમીતે । દર્ન જતા હતા એમના પડોળા દોપકપમાં એ લોકો મોટામોટા નગરા, મદાનયો ને દેવગો બાધતા હતા પણ પરદેલીને એ બધું જોરા માટે એ લોકો આવવા હેતા નહોતા હજારો વર્ષ સુધી એ લોકો પોતાના જીવન પોતાની ગીતે ૮-યા છ પોતાના ગીતરીવાજને જાગરી ગમ્યા છે અને એ લોકોએ વિનાશ પામ્યા વિના મહા ગભ્યોના ઉદય અને અમત જોયા છે આજે પણ એ લોકોનો પ્રદેશ એમનો પોનારોજ છે અને એ પ્રદેશનું રક્ષણ કરી એ લોકો પરદેલીના બ્રહ્મ પગના, અને ઈતિગામ્યો આખોને નિરાની ન્લા છે

શીનીશિયન

તો સવાય થાય છે કે શીનીશિયન લોકો કાણ હતા? જેનો ઉલ્લેખ આગના પાનામાં ૬ વામાં આ ચો છે, જેના વહણ એકે-એક મદામાગર પર હકારાતા હતા અને એમના વેપારીઓ એકે-એક બદરમાં સોદા કરતા હતા તે શીનીશિયન લોકોના ઉદય વિશે ઇતિહાસકારે કાર્ડ ઉલ્લેખ કરેલો જણાતો નથી એ લોકો કયાથી આ-યા તેની આપણને ખબર નથી એ લોકો સેમીટિક હતા કે નહિ તેની પણ આપણને માહિતી નથી જુમખના કિનારા પર

એ લોકો આવ્યા તે કાળ ઈ પૂ. ૨,૮૦૦ જેટલો જૂનો કહેવાય છે. જે ફીનીશિયન કિનારા તરીકે ઓળખાય છે તે દગ માઈલ પહોળો ને સો માઈલ લાંબો એવો જમીનનો સાકડો કટકો છે સીંગિયા અને સમુદ્ર વચ્ચે ફીનીશિયન લોખિનો ફીનીશિયા પ્રદેશ હતો. એ પ્રદેશ પાછળની લેગાનોન નામની ટેકરીઓ પર વસવાનો ને તેના પર અધિભર જમાવવાનો તેમણે પ્રયત્ન કરેલો જણાતો નથી જે પ્રજા ઓના માસનો વેપાર દરિયાગિનાગના દરેક પ્રદેશો પર એ લોકો ખેડતા હતા તે લગભગ પ્રજાઓ પોતાનો નાશ ન કરે એટલું જ તે ધન્યતા હતા.

ઈ પૂ. ૧,૨૦૦ થી એ લોકો જૂમધ્ય સમુદ્રના માત્રિકો બન્યા હતા. એ લોકો વેપાર કરતા હતા એટલુંજ નહિ પણ કાચના અને ધાતુના જુદા જુદા પદાર્થો પણ બનાવતા હતા.

એ ઉપરાંત એ લોકો હિન્દુસ્તાનમાંથી ઘણી વસ્તુઓ લેતા હતા. તથા જૂમધ્ય સમુદ્રના કિનારા પગના ચહેરામાં વેચતા હતા. તથા કાગા સમુદ્રના દક્ષિણ કિનારા પરથી પોતાની પાસેની વસ્તુઓના બદલામાં સીસું, સોનું તથા લોખંડ લાવતા હતા. મિત્રસ-માંથી અનાજ લાવતા હતા આફ્રિકામાંથી હાથીદાંત લાવતા હતા. રપેઈનમાંથી રૂપું લાવતા હતા અને બ્રિટનમાંથી દીન લાવતા હતા. એ ઉપરાંત એ વેપારી લોકો એકેએક પ્રદેશમાંથી શુભામેને ઉદારી લાવતા હતા. એ વેપારીઓ વેપારમાં એટલા તો પાવરમાં બની ગયા હતા કે રપેઈનના વતનીઓ પામેથી તેમના બદલામાં વહાણો બરીને રૂપું લાવતા હતા. એ રૂપાનો જરૂર્યો એટલો મોટો હતો કે તેથી તેમના વહાણો બિભગઈ જતા અને એ જુદિમાન વેપારીઓ વહાણના વગરનદાર લગરો પત્થર કે લોખંડના ગખવનો બદલે રૂપાના ગખવના હતા. પણ એ વેપારીઓને આવા વેપારથી શાન્તિ વળી નડેલી એઈનના વતનીઓને એ લોકો ઉપાગી લાવતા હતા અને તેમને શુભામે તરીકે વેચતા હતા. તે અમુક વેપાર

અને લૂંટફાટમાં કોઈ ઝાઝો તકાવત હતો નહિ. એ વેપારના નામમાં નબળાઓનો નાશ કરવામાં આવતો હતો. શક્ય હોય ત્યાં લૂંટ ચલાવવામાં આવતી હતી અને ભલાભોળા લોકોને છેતરવામાં આવતા હતા. એ વેપારના નામેજ કોઈકોઈ વાર થીજન વડાણોને પકડવામાં આવતા હતાં તથા તેમના માલને જપ્ત કરવામાં આવતો હતો.

એમનાં નીચાં અને સાંકડાં વહાણો સીત્તેર ફૂટ જેટલાં લાંબાં હતા. એ વહાણને એક મોટું શંકુ હતું એ વહાણોને હાંકનારા ગુલામ હતા. તત્કાલ પર એ વહાણનું સ્થાણ કરનારા ચોડી કરતા હતા. આ વહાણો કિનારે કિનારે હાંકારતાં હતાં અને સાંજના સમયે ભાગ્યેજ સફર કરતાં હતાં. પણ વહાણવટાનો પછી વિકાસ થતાં ફોનીશિયન ખલાસીઓ ઉત્તરના તારાની મદદથી મહાસાગરોમાં દૂર દૂર હાંકારતા હતા. પછી એ લોકોએ આફ્રિકાની આસપાસ મુસાફરી કરી અને વાસ્કોડીગામાથી એ હજાર વર્ષ પહેલાં કેપ ઓફ ગુડહોપની શોધ કરી. એ વેપારીઓનાં વહાણો જ્યાં ચોમાસાની શરૂઆત થતી ત્યાં અટકી જતાં. કિનારા પરની જમીનોમાં અનાજ વાવતાં થતા પાક લઈને પાછાં સમુદ્રોમાં હાંકારતા. એ રીતે એ વેપારીઓનાં વહાણ એ વર્ષે ઇશ્વર પહોંચતાં ચાચીઆઓ ને વેપારીઓ એ રીતે અન્નેડ સાહસિક બન્યા હતા.

એ વેપારીઓએ જૂમધ્યનાં મુખ્ય મુખ્ય મથકો પર પોતાનાં ચાણાં બાંધ્યાં હતાં. એ ચાણાઓ પછી વખત જતાં સરેયાનો કે શહેરો થવા પામ્યાં છે. એવાં ચાણાં ડેલીઝમાં, કાર્થેજમાં, માર્સેલ્સમાં અને દૂર ઇજિપ્તમાં હતાં. એ વેપારીઓની જમાતોએ સિપ્રસ, મેસોડ અને રોડસમાં પોતાનાં ચાણાં નાખ્યાં હતાં. એ વેપારીઓએ વેપાર કરતાં કરતાં મગીપૂર્વ તરફની કલાઓ ને વિદ્યાનોના અભ્યાસ કરી તેમને ગ્રીસ, આફ્રિકા, ઈટાલી અને

રથેનમા પહોચ્યાડયા હતા એ વેપારીઓએ યુરોપના પ્રદેશોને જ મલની હેવાનિયતમાથી જગાડવા માડયા હતા

વેપારથી પોતાની વેપારી શ્રીમતોથી શાસન પામતી અને વેપારી રીતે પોતાની દોલતને જમાવતી અને વધારતી એ વેપારી કોમ દીનીશિયામા સૌથી વધારે શ્રીમત અને ધનવાન નગરો ઉપજાવતી હતી એ વેપારીઓના નગરોમા બીબ્લોગ્રાફ સૌથી જૂનું નગર હતું વેપારીના ભગવાન ઈસેએ એ નગરનો પાયો નાખ્યો હતો અને દીનીશિયાના ઇતિહાસના અત સુધી એ નગર દીનીશિયાના ધાર્મિક પાત્રનગર તરીકે જાણ્યું હતું

કિનારા પર પચાસ માર્ચન ફૂર સીડોન નામે બીજું નગર હતું સૌથી પહેલા એ નગર એક કિલ્લો જ માત્ર હતું પછી એ કિલ્લાની આમપાસ ગામ વસ્યું અને એ ગામમાથી એમ મોટું આમાદ શહેર વમવા પામ્યું બપોરે ઇંગની લોકોએ એ નગરને ઘેરો ધાવ્યો ને જલ્યુ ત્યારે એ નગરનું ગદ્દણ કરનારા મગરો સરદારોએ એ નગરને પોતે જાતે જ સળગાવી મૂક્યું ત્યારે એમાં સળગી ગયેલા ચાલીસ હજાર વતનીની ગણ બી તી હતી દીનીશિયાનું નગરોમા સૌથી મહાન નગર આપર હતું કિનારાથી કેટલાક માર્ચન ફૂર એક ખડક ટાપુપર એ નગર બાધવામા આવ્યું હતું એની બચ્ચતા, એની નદરની સવડ અને એની ભૌલિક મલામતીએ એને વેપારીઓનું પાત્રનગર બનાવ્યું આખા જૂમખ જગતમાથી એ નગરમા વેપારીઓ આવીને વસ્યા હતા અને દુનિયાના એકેએક ઘર મોગી વિશાળ ઇમારતો હતી મિન્દર આવ્યો ત્યા સુધી એ નગરે પોતાની દાનત અને સ્વતંત્રતા માયવી રાખ્યા હતા

જેમ એકેએક પ્રગળે ૧૬૩૨ પડી છ તેમ દીનીશિયાને પણ દેવટેવીની ૧૬૩૨ પડી હતી એકેએક શહેરમા તે શહેરનો ભગવાન બાલ હતા એ બાલ દીનીશિયાની બધી દોલત અને બધા ઉપાદનોને ઉપજાવનારો હતા આગ્રા નામે દીનીશિયાની દેવી

હતી. શ્રીક લોકો એને એકોડાઈટ કહેતા હતા. એ આસ્ટાટને પૂજનાર શ્રીઓ એ દેવીની આરાધનાના વિધિ તરીકે દેવળમાં કાઈ પણ અગણ્યા માણસસાથે વેશ્યાવૃત્તિ સેવતી હતી. છેવટમાં ફીનીશિયામાં મોશોક નામના બપંકર દેવની આરાધના થવા માંડી. એ આરાધનામાં ફીનીશિયન લોકોએ પોતાના બાળકોનાં બલિદાન દેવાને આપ્યાં છે.

સંસ્કૃતિના ઇતિહાસમાં ફીનીશિયન લોકોનું સ્થાન ઓછા મહત્વનું નથી. એ વેપારી લોકોએ ઇજીપ્તનું અક્ષરજ્ઞાન બીજી પ્રજાઓને આપ્યું હતું. વેપારી હિંદોની ખાતર જૂમધ્યની પ્રજાને એક બીજા સાથે જોડી હતી. એ વેપારી લોકોએ ઇજીપ્તમાંથી શીસમાં અક્ષરજ્ઞાન ઉતાર્યું હતું.

ફીનીશિયાની પાછળ આવેલુ સીરિયા એક બીજી ગેમીટિક પ્રજાનું મથક હતુ. ફીનીશિયાની પાછળ આવેલી લીબાનોની ટેકરીઓના ઓળામાં સીરિયાન લોકોની ગજવાની દમારકસ હતી. એ નગરના રહેવાસીઓ ગેમીટિક જાતના વેપારીઓ હતા. એ વેપારીઓ જમીન પર સીલિયાના પર્વતોને મેદાનોમાં યઈ વેપાર કરતા હતા. સીલિયન વેપારી માટે કારીગરો ને ગુલામો કામ કરતા હતા.

દમારકસના રહેવાસીઓની નીતિ ને રીતરીવાજો બેબીલોનને મળતા હતા. ધાર્મિક વેશ્યાવૃત્તિ ખૂબ વિકાસ પામી હતી. સીલિયાની માતા પણ આસ્ટાર હતી. એના ઉત્સવો ખૂબ દમ-દમ્પાથી બિજવામાં આવતા હતા. એ દેવીને અનેક બલિદાનો આપવામાં આવતાં હતાં. સૌથી મોટો દેવ ઇલિ અથવા ઇલિલિ હતો. સીરિયાની દક્ષિણે પણ એજ જાતની ધાર્મિકતા ચાલી રહી હતી એ દેવદેવીઓને પ્રમન્ન કરવા માટે માથાપો પોતાનાં બાળકોનું લોહી આપતાં હતાં.

પ્રકરણ ૧૦

પર્શિયા

મમૃતિના ઇતિહાસમા ફારો આપનાર જે પર્શિયાની વાત આપણે કરીએ છીએ તે પર્શિયા જેને આપણે ઇરાન કહીએ છે તેમણે ન હતું તે સમયનું પર્શિયા પર્શિયન ગન્ધી પૂર્વ તરફ એક જમીનનો નાનો ટુકડો હતું જેને પર્શિયન લોકો પાર્સ નામે ઓળખતા હતા પર્વતો અને રણોથી ભરપૂર એ પ્રદેશમા નદીઓ નહિ જેવી હતી હડી અને તાપ ખૂબ મખત હતા એની વસ્તીના વીશ લાખ મનુષ્યને જીવતા ગણવાનું ખામ કોઈ સાધન એ પ્રદેશ પાસે હતું નહિ એટલે એ આખો પ્રદેશ વેપાર અને યુદ્ધની લૂટફાટ પર નબળો હતો એ પ્રદેશ પર રહેતી વમતી મીડીસ લોકોની જેમ ઈન્ડોયુરોપીયન જાતિની હતી મદાય એ લોકો દક્ષિણ પર્શિયાથી આવ્યા હશે એ લોકોની ભાષા અને ધર્મ આર્ય લોકોના ધર્મ ઓ ભાષાઓ ખૂબ મળતા છે એમાં એક ગળ ડેરીઅસ પહેલો પોતાની જાતને એક પર્શિયન તરીકે આર્ય વચનો કહેાવે છે અધધાનીસ્તાનમા ચક્રને હીદમા આવેલા આર્ય લોકોની જેમ એ લોકો પણ પોતાના જૂના પ્રદેશને આર્યાનાવીજો આપેાનું ધર કહેવાડાવે છે મજ શબ્દ આર્યના ઉપરથી ઇરાન શબ્દ બન્યો છે

એમીરિયાના વિનાશમાં જે લોકોએ ખૂબ મુભાગ ભજવ્યો છે એના મીડીસ લોકો કુદર્સ્તાનના પર્વતોમાં પાસુઓના નામના પ્રદેશમાં ઈ. પૂ. ૮૩૭માં ગ્રેતા હતા એવો ઉલ્લેખ જડી આવે છે. ત્યાં મતાવીશ ગામઓ જુદાં જુદાં સત્તારીશ રાજ્યો પર રાજ્ય કરતા હતા. એ મતાવીશ રાજ્યોના લોકો ત્રણુ જાતના હતા. આપાઝાઈ, મડાઈ ને મીડીસ એ લોકો ઈન્ડોયુરોપીઅન હતા અને ઈ. પૂ. ૧૦૦૦ વર્ષ પહેલાં કેરપીઅન મદામાગરના કિનારેથી પશ્ચિમ એશિયામાં આવ્યા હતા. કેન્ડ એવેન્તા જે પર્શિયન લોકોના ધર્મ પુસ્તકનું નામ છે તેમાં એ પુરાણા પ્રદેશની સ્મૃતિ જડી આવે છે. એ ધર્મ પુસ્તકોમાં એ પ્રદેશનું વર્ણન સ્વર્ગ તરીકે કરવામાં આવે છે. એ પ્રદેશપત્તી મીડીસ લોકો સમગ્રદ અને બુખારા તરફ આગળને આગળ પર્શિયા સુધી પહોંચ્યા હોય એમ જણાય છે.

ડીઓસીસ નામનો પર્શિયાનો પહેલો ગામ યયો અને તેણે પહેલીના પાટનગર બધાવ્યું એની ગદ્દાની નીચે મીડીસ લોકો વધારે મજબૂત થયા અને એસીરિયાને ભયરૂપ બન્યા.

પર્શિયાને મીડીસ લોકોએ છત્રીમ અક્ષરવાળી પોતાની આર્થબાપા આપી લખતા શીખવ્યું શીખકળાનું જ્ઞાન આપ્યું તથા તેને પોતાની કુદુમ્બવગ્થા આપી અને ધર્મ આપ્યો. તથા એ લોકોમાં એક કરતા વધારે સ્ત્રી પરણનાના રીવાજ દાખલ કર્યા અને સાહીત્યનો વિકાસ કરવા ઉપગત કાવદાઓ બાધ્યા પર્શિયાએ મીડીઆ ઉપર અધિકાર જમાવ્યો પછી સમીપપૂર્વના બધા પ્રદેશો પણ કાબૂ મેળવવાની શરૂઆત કરી.

પર્શિયાના રાજાઓમાં સીરમ ખૂબ મહાન હતો. એના જીવન પ્રમગો માથે એટલી બધી કલ્પનાઓ કે દત્તકયાઓ વણાઈ ગઈ છે કે એનું ચત્ર વ્યક્તિત્વ જણાવું નથી તો પણ તે સિંકદર પહેવાનો

મેટા થોદો હતો એ વાત સાચી છે એ ખૂબ મુંદર હતો અને એનાથી પરિવારના મહાન ગજાઓની હાગમાળા શરૂ થઈ છે એણે મીડીઆ ને પરિવારના લશ્કરોને અજ્ઞાત બનાવ્યા તથા સાર્ડીમ અને બેબીલોનને જીતી લીધા તથા એક વર્ષ સુધી સેમીટિક લોકોનું શામન પશ્ચિમ એશિયામાંથી બધું કરી દીધું. એણે એમીનિયા, બેબીલોનિયા લીડિયા અને એશિયામાઈનોરને પર્શિયન સામ્રાજ્યના વિભાગ બનાવી દીધા એ પર્શિયન સામ્રાજ્ય રોમન સામ્રાજ્ય પહેલાનું સૌથી મોટું સામ્રાજ્ય છે તથા ખૂબ ઉત્તમ રીતે શાસિત થયેલું સામ્રાજ્ય છે

એ રીશ્મની ઉદાગતા એના દુશ્મનો પશ્ચુ જાણતા હતા અને તેથી તે લોકો એની સામે મારી નાખવાનો કે મરવાનો નિશ્ચય કરીને લડતા નહોતા એણે યદુદી લોકો સાથે ખૂબ ઉદાર બાવવાનું વર્તન રાખ્યું હતું એણે પોતાના સામ્રાજ્યના જુદા જુદા લોકોને તેમને ફાવે તે ધર્મ પાળવાની અને મને તે દેવદેવીને પૂજવાની છૂટ આપી હતી એ દુશ્મનોના નમસ્કો નાચ કરતો નહોતો. તથા દેવજોને બાગી નાખતો નહોતો એ વિધવા લોકોના દેવદેવી તરફ માન ધરાવતો હતો તથા ખીજા ધર્મના મંદિરોમાં બેઠું ધરતો હતો એ ખૂબ અમરુ રીતે બેદરકારીથી બધા ધર્મોને સ્વીકારતો હતો અને ખૂબ વિવેકપૂર્વક મધ્ય દેવેલી ખુશામત કરતો હતો. કારણ કે એ જાણતો હતો કે તે સમયની પ્રજા કરતા તેમનો ભોગ સેનારા દેવદેવીઓ વધારે બગવાન હતા એણે આખા સમીપ પૂર્વના પ્રદેશોને જીત્યા પછી, કેમ્પીઅન સમુદ્રના દક્ષિણ પ્રિનાગ પર યુદ્ધ કરના જાન બોયો.

એના પત્ની એનો અર્ધો મોટો દીકરો કેમ્લીમીમ નામે માન્ય એ આપ્યો અને એણે એના ગજાની શરૂઆત એના રમતિસ નામના બાળને મારી નાખીને કરી એણે ઇજીપ્તની દોલત ત્રિસે માબજીને

ઇજ્જમ ઉપર ચઢાઈ કરી. પત્રી પરિચયન સામ્રાજ્ય નાઈલ સુધી વિસ્તાર પામ્યું. કેન્દ્રીસસનુ ગાડપણ વધતું જતું હતું. એણે ઇજ્જમના ધર્મનો ઉપદામ કર્યો. તથા એણે ઇજ્જમિયન લોકોના મીએમ નામના દેવને એણે ખંજર બોડ્યું. એણે પિરામીડમાં મૂનેલાં મડદાને ગહાર કહાડ્યાં અને કનરોમાં નિંડુશ કર્યો. એણે ઇજ્જમના દેવોને બપુ કર્યા તથા મૂર્તિઓને રાજમાવી મૂકવાનો હુકમ કર્યો. પત્રી એ માદો પડ્યો. અને માદગી તથા ગાડપણમાં એણે એની પોતાની એક ગહેનને મારી નાખી. તથા પોતાનો સ્ત્રી રોકમાને પણ મારી નાખી. એણે પોતાના દીકરા મીએમમીને વીધી નાખ્યો. બાગ પરિચયન ઉમંગોને જીવતા દાદી દીધા એ પરિચયા પાછો જતો હતો ત્યારે રત્તામા એને ખગ મળ્યા કે એની ગાદી બીજા કાઈએ પચાની લીધી છે. પત્રી એ આપવાત કરી મરણ પામ્યો.

એની ગાદી પચાની પાડનાર પોતે મ્મરડીશ છે એમ કહેનો હતો. પણ એ મ્મરડીશને ગાદી પગથી ઉઠાડી મૂકવામા આવ્યો. સાત ઉમંગોએ હીગ્ગેસટીસના દીકરા ડેરીઅસને ગાદી પર બેમાડ્યો. એ ડેરીઅસ પણ પરિચયનો મહાન ગજા હતો. એ ગાદી પર આવ્યો ત્યારે ઇજ્જમ અને લીડિયાના મવનરોએ તેને સ્વીકારવાની ના પાડી. સુમીઆના, બેબીલોનિયા, મીડિયા, એસીગિયા, આર્મીનિયા અને સેમીઆ તથા બીજા રાજ્યોએ બળવો પોકાર્યો. ડેરીઅસે એ સૌ સાથે યુદ્ધ કરી તેમને કહોડ રીતે દાબી દીધા. એણે બેબીલોનને લાગા વખત સુધી ઘેરો ઘાવી તાબે કર્યું તથા બેબીલોનના આગળ પડતા ત્રણ હજાર લોકોને શસી પર લટકાવી દીધા. ત્યાર પત્રી કંઈ જનગ ઝઝાવાત જોયો એ હેઠે હેઠે ફરી વળ્યો. તથા ગધા બળવાઓ સમાચ્યા. પત્રી એને પરિચયન સામ્રાજ્યને રક્ષવા માટે તેના રાજતરને સુધારવાની જરૂર જણાઈ. એણે જખતર ઉતારી નાખ્યું. તથા એક વિચક્ષણ મજકીય પુરુષ બન્યો.

રોમના પતન સુધી અનુક્રમણ કરવા જોડુ પરિશિવન રાજતત્ત્વ રાજ્ય
વ્યવસ્થાનો નમૂનો બની ગયુ

પણ ફરીવાર પાછુ તેને યુદ્ધમા ભિતરવુ પડયુ એણે એના
લશ્કરો દક્ષિણ રસિનામા ઉતાર્યા. એ જોમ્ફસ્મમા થઈને ડાન્યુસ
અને વોલ્ગા એળગી મુકીશિવન લોમની પાછળ પડ્યો. ત્યાંથી
એ અધ્યાનીગ્તાનમા થઈ સેકડો પર્વતોની હામખાળા પસાર કરી
સિધુનદીની ખીણમા પહોંચ્યો. ત્યાં પછી એ મીમમા પહોંચ્યો.
પછી આયોનિયાએ જાગવો કર્યો અને સ્પાર્ટા તથા એથેન્સે તેને મદદ
કરી પાછો ડેનીઅસ મગ્રામમા પડ્યો. મેગીથોન પાસે તે હાર્યો
અને પરિશિવ આવી મગ્રણ પામ્યો.

પ્રકરણ ૧૧

લોકજીવન

વેપારઉદ્યોગ

ડેરીઅસની સરદારી નીચે પરિંચન સામ્રાજ્ય ઇજીપ્તમાં, પેલેસ્ટાઇનમાં, સીરિયામાં, ફીનીશિયામાં, લીડીરિયામાં આયોનિયામાં, કે પેડોસિયામાં, એસીગિયામાં, કોક્સસમાં, જેજીવોનિયામાં સીડિયામાં, અધ્યાનીગ્તાનમાં, બહુગ્તાનમાં તથા સિન્ધુની પશ્ચિમે હિન્દુગ્તાનમાં તથા બીજી એશિયાની જાનોમાં વિગ્તાર પામ્યું. ઇતિહાસમાં આ સામ્રાજ્ય ઘણું મહાન ગણાય છે.

પરિંચન લોકો પોતાના મૂળ પ્રદેશને આપોનાવીને, (આર્યોનું ધર્મ) કહેતા હતા. આજે એને ઇગન કહેવાય છે.

પરિંચન લોકો સમીપપૂર્વના લોકોમાં ખૂબ સખત અને લડાયક બન્યા હતા. પણ ખૂબ દોષત એકી થવાથી મુલાયમ અને શોખીન બન્યા હતા. એ લોક મીડિયન પોશાક પહેરતા હતા અને શણગાર સજ્જતા હતા. પરિંચાના લાંગા ઇતિહાસમાં ઘણી જાતની બાપાઓ વપરાઈ છે. ડેરીઅસના સમયમાં પરિંચન ઉમરાવો

તથા દરબારની જૂની પરિચય બાપા સંસ્કૃતને ખૂબ મંગતી આવતી હતી. એ જૂની પરિચય બાપા ધીમે ધીમે પાલવી બાપા બની. પરિચય લોકોએ ત્યારે લખવાની શરૂઆત કરી ત્યારે એમણે એમના શિક્ષણો માટે બેગીલોનિયાની ભાષાનું તથા આરેમીઝ અક્ષરો ઉપયોગ કર્યો. બેગીલોનિયાની ત્રણસો ચિન્હોવાળી ભાષાને છત્રીસ ચિન્હોવાળી બનાવી દીધી.

પરિચયો સામાન્ય માણસ અજણ હતો કારણ કે તે સમયના શાખ ભણવાના ન હતા. તે સમયનો પરિચયો મુખ્ય ધંધો ખેતીવાડીનો હતો. એ ધંધો પરિચયાના બગવાન આહરમ-ઝદને ખૂબ પ્રિય છે, એમ મનાતું હતું. થોડોક પ્રદેશ સંઘબેતી માટે વપરાતો હતો પણ જમીનનો મોટો ભાગ અમીર ઉમરા-વોના કબજાનીયે હતો અને જમીનના મોટા ભાગને ખેડનારા લોક જમીનદારોના ગુલામ બનેલા ખેડૂતો હતા. તે સમયની ખેતી બજારવાળા હજી દરવાખાં આવતી હતી. નહેરોના બાંધકામથી ખેતરોને પાણી પૂરું પાડવામાં આવતું હતું. જલ અને ઘઉં એ લોકોનો મુખ્ય ખોરાક હતો, અને એ ઉપરાંત ખોરાક માટે ખૂબ માંસ અને દારૂ વપરાતાં હતાં એક કેક કરે એવું પીણું સોમ-રસ નામનું હતું. એ દેવોને ખૂબ ગમતું એમ મનાતું હતું તથા પવિત્ર લેખાતું હતું.

પણ પરિચયામાં ઉદ્યોગનો વિકાસ જોઈએ તેવો થયો નહોતો. એણે છતેલા સમીપપૂર્વનો મુલકોમાં હાથઉદ્યોગનો વિકાસ કરવા કરતાં વેપારના વ્યવહાર માટે વધારે ધ્યાન બતાવવામાં આવ્યું છે. ડેરીઅસની દેખરેખ નીચે ઘણા મોટા મોટા ધનનેરો બીજા નગરો સાથે સંબંધ બાંધવા રસ્તાઓ બાંધતા હતા. એ રસ્તાઓમાંનો એક મુસાથી સાડીસ સુધી હતો અને પંદરસો માઈલ લાંબો હતો. એ રસ્તાઓને ખૂબ સરસ રીતે માપવામાં

આવતા હતા. અને થોડે થોડે અંતરે રાજને બિતરવાનાં મથકો તથા આરામગાહો બાંધવામાં આવતાં હતાં. રસ્તા પર બાંધેલા દરેક મથકે ટપાલ લાવવા લઈ જવા ઘોડાઓ દોડતા હતા. મુમાયી સાર્ડીસનો પંદરમો માઈલ જેટલો લાંબો રસ્તો પસાર કરવાને સામાન્ય માણસને નેવું દિવસ લગતા હતા. પણ ટપાલને એજ રસ્તો પસાર કરતાં એકજ અઠવાડિયું લાગતું. મોટી નદીઓ પર હોડીઓ ચાલતી હતી પરંતુ ઈજનેરો યુફ્રેટીસ જેવી મોટી નદીપર પૂલો બાંધી શકતા તથા તે પર હાથીઓ પણ ચાલી શકતા હતા. પર્શિયાથી જતા બીજા રસ્તાઓ અફઘાનીસ્તાન થઈ હિંદમાં જતા હતા અને હિંદના ધનના ખંડારો પર્શિયા લાવવામાં વેપારી રસ્તાનું મુસા મધ્યસ્થ મથક હતું. એ ઉપરાંત રસ્તાઓનો મુખ્ય ઉદ્દેશ લશ્કરી પણ હતો. સામ્રાજ્યના પરાધીન મુલકો પર શાસન બળવવા માટે અને પરાધીન મુલકોને કાબૂતીએ રાખવા માટે એજ રસ્તા પર લશ્કરો દોડતાં હતાં પરંતુ એ રસ્તાઓ પર ધર્મને જુદા જુદા મુલકો એક બીજાની સાથે વિચારોની આપણે કરતા હતા તથા વેપારી સંબંધો વધારતા હતા. પરંતુ જમીન પર વ્યવહાર જેટલો વધ્યો હતો અને વિકાસ પામ્યો હતો તેટલો વિકાસ વહાણવટાનો થયો નહોતો. પર્શિયન લોકો પાસે પોતાનો સ્વતંત્ર દરિયાઈ કાફલો હતો નહિ. એ લોકો શ્રીલંકા અને ઈન્ડોચીનાનાં વહાણો બાંહે રાખતાં હતાં. ડેરીઅસે એક મોટી નહેર રાતા સમુદ્ર અને નાઈલમાં થઈને પર્શિયા તથા જૂમધ્ય મહાસાગરને જોડતી બનાવી હતી. પણ ડેરીઅસના વારસદારોએ એ મહાન બાંધકામ તરફ બેદરકારી બતાવી. આજે એ નહેર રેતીથી પુગાઈ ગઈ છે. ધીમે ધીમે વેપારનું બધું કામકાજ પરદેશીઓના હાથમાં જતું રહ્યું. બેબીલોનિયન લોકો શીનીશિયન લોકો અને વહુદીલોકો મહાન વેપારી હતા. પર્શિયન લોકો વેપારને ધિછારતા ગયા. શ્રીર્મત-લોકો વેપાર તરફ બેદરકારી બતાવતા ગયા, પણ ડેરીઅસે વેપાર-

ઉદ્યોગનો વિકાસ કરવા માટે વેચાણ અને ખરીદીના સાધન તરીકે અને લેણદેણ કરવાના સાધન તરીકે દોરો તથા અનાજને અલ્લે સિલ્કો દાખલ કર્યો. એ સિલ્કો રૂપાનો હતો તથા એનું નામ 'ડેરીક હર્ન'. પર્શિયાનો સોનાનો સિલ્કો ગરીબ કહેવાતો હતો.

સરકાર

પર્શિયાના જીવનના અર્થિક સ્વરૂપમાં વેપાર ઉદ્યોગ કરતાં રાજકરણ અને લસ્કરવાદને વધારે સ્થાન હતું. પર્શિયાએ પરાધીન મુલકોના એક મોટા મહાસાગરમાં એક નાના સરખા ટાપું તરીકે પોતાનું જીવન શરૂ કર્યું. પોતાના પરાધીન મુલકો વચ્ચેનું નવું જીવન સામાન્ય રીતે ભયંકર હોય છે અને એવા જીવનને મુશ્કેલી અને લસ્કરવાદ ખૂબ ખીલવવાં પડે છે.

પર્શિયાના રાજકારણમાં અગ્રણી ગણાતો રાજા હતો. ક્ષાત્ર એવો એ રાજાનો ઇશ્કાળ હતો. એ રાજાની સત્તા સાર્વભૌમ હતી. એનો ઇશારો થતાં ઢાઈ પણ જાતનાં ન્યાયના કારણો વિના જનમાથ ઝડપાઈ જતાં હતાં. આજે યુરોપના પ્રદેશ પર જે જાતની ભયંકર નિરંકુશ સત્તા સરમુખત્યારી ભોગવી રહી છે તેવી સત્તા પર્શિયાનો મહારાજા ભોગવતો હતો. લોકમત દુર્માર્ગ ગણેો હતો. રાજાની ઇચ્છા થતાં રાજા કેવળ પોતાનાં આનંદ ખાતર પોતાની તિરંદાજીની પરિક્ષા કરવા ઢાઈ પણ બાળકને વીંધી નાખતો અને એમ કરનાર રાજાને બાળકનો બાપ તિરંદાજી માટે વખાણતો. પર્શિયાના મહારાજાએ વખત જતાં એશઆરામી બનતા ગયા તથા લસ્કરોને વ્યવસ્થિત બનાવવા કરતાં અને રાજકારણનો વિચાર કરવા કરતાં પોતાનો સમય શોખ અને વિલાસમાં વિતાડવા લાગ્યા. પર્શિયાના મહારાજાનાં અંતઃપુર વધવા લાગ્યાં. રાજાના બાળકોની સંખ્યા ઊભરાવા લાગી. અંતઃપુરના અમલદારોએ રાજકુટુંબના કાવત્રામાં રસ લેવા માંડ્યો. રાજ્યારોહણ પહેલાં રાજાનું ખૂન, એ નિયમ બનવા

માંડ્યો. આજે પરિશયાના રાજાને શાહ કહેવામાં આવે છે અને પરિશયાના ઇલાકાના ઉપરી અધિકારીઓ કાત્રપો કહેવાય છે. હિન્દમાં પણ સડાયક વર્ગ આજ મુઘી કાત્રિય તરીકે ઓળખાય છે.

સરકારની એવી પરિસ્થિતિમાં રાજાની ઇચ્છા એજ માત્ર કાયદો હતો અને સરકારી સત્તા એજ વ્યવસ્થા હતી. એ કાયદો અને એ વ્યવસ્થા સામે બીજા કોઈ પણ હક્કો મુશ્કિલ નહોતા. એમ માનવામાં આવતું હતું કે રાજા એ દૈવી પ્રાણી છે અને તેથી રાજાની ઇચ્છાને પરિશયાનો ભગવાન આદુરમઝદ ગ્રેરે છે. એવી રાજાની ઇચ્છા એજ કાયદો હોવાથી રાજાની ઇચ્છા સામે થનાર કોઈ પણ ઇશ્વરનું અપરાધી લેખાતું હતું. સૌથી છેલ્લી અદાલત રાજા પોતે હતો. રાજા પછી બીજી અદાલત સાત ન્યાયાધીશોવાળી હાઈકોર્ટ હતી. અને એ હાઈકોર્ટ નીચે નાની નાની અદાલતો આખા રાજ્ય પર પથરાઈ ગઈ હતી. કાયદાઓનો મોટો ભાગ ધર્મગુરુઓને હાથે પડાતો હતો. એ કાયદાઓની સાથે જ શિક્ષાઓનું એક મોટું શાસ્ત્ર ચોળવામાં આવ્યું હતું. એ કાયદાઓને સરકારની મદદથી પરિશયાનો રાજા પોતાના તાબા નીચેના વીશ મુલકો પર રાજ્ય ચલાવતો હતો. પરિશયાનું પાટનગર ઉનાળા માટે ઈકબાદા હતું અને બીજા સમય માટે સુસા હતું. સુસા ખૂબ દૂર હોવાથી અઠાઈ કરનારાઓ માટે અસાધ્ય મનાતું. સિકંદરને સુસા પહોંચવા માટે એ હજાર, માર્છલ જેટલો લાંબો રસ્તો કાપવો પડ્યો હતો. પાટનગરમાંથી શાસન પામતા પરિશયન સામ્રાજ્યનો વિસ્તાર વીશ ઇલાકા અથવા ક્ષત્રપીમાં થયો હતો. દરેક ઇલાકા પર પરિશયાના મહારાજાએ નીમેલો કાત્રપ રાજ્ય ચલાવતો હતો. એકે કાત્રપ પાસે સરકારી સત્તા હતી નહિ. દરેક ઇલાકાની સરકારી સત્તાનું નિયમન પરિશયામાંની મધ્યસ્થ સરકાર સેનાપતિદ્વારા કરતી. એવી સરકારી વ્યવસ્થામાં કાત્રપો અને સેનાપતિથી સ્વતંત્ર એવો એક મંત્રી દરેક ઇલાકામાં રાખવામાં આવતો. એ મંત્રીનું કામ

રાજને લશ્કરી હીલચાલથી માહિતગાર રાખવાનું હતું. એવા મંત્રીએ પોતપોતાના ઇલાકાના ક્ષત્રપોને નહિ પણ પરિચિતના મહારાજને સીધા જવાબદાર હતા. એ જ્યાં ઉપરાંત પરિચિતના મહારાજ પાસે એક ઇંચું પોલીસ મંડળ પણ હતું. એ મંડળ રાજના આંખ કાન તરીકે ઓળખાતું હતું. એ મંડળના હોદ્દાદારો કોઈ પણ સમયે કોઈ પણ ઇલાકાના સરકારી વહીવટો તપાસી શકતા હતા અને રાજના ખાનગી દુકમથી કોઈ પણ જાતનું કામ ચલાવ્યા વગર ક્ષત્રપોને ગાદી પરથી ઉઠાડી મૂકતા કે તેમનું ખૂન કરાવી શકતા. એવા પરિચિતના સરકારીતંત્રનો છેલ્લો વિભાગ સરકારી કારકૂનેનો હતો. સંખ્યાગંધ કારકૂનો સરકારી વહીવટનાં કામકામને કરતા હતા. એવી જાતના રાજતંત્રવાળું પરિચિત સામ્રાજ્ય રોમન સામ્રાજ્ય પહેલાનાં સામ્રાજ્યોમાં સામ્રાજ્યશાહીના સફળ પ્રયોગવાળું મનાતું હતું. એકેએક પરાધીન મુલકની પ્રજાઓને તેમની ભાષાઓ, રીતરીવાજો, નીતિનાં ધોરણો, ધર્મો, ચલણના સિક્કાઓ તથા રાજવંશો જાળવી રાખવા દેવામાં આવતા હતા. પોતાના ધરના વધારે જુદા રાજ્યકર્તોઓના શાસન નીચે પસાર થયેલી બેબીલોનિયા, પેલેસ્ટાઈન અને શીનીસિયાની પ્રજાઓ પોતાની જાતને વધારે સુરક્ષિત અને સંગૃહીત માનતી હતી.

હલા વિજ્ઞાન

ખ્રીષ્ટ વસ્તુઓની જેમ પરિચિત લોકો બેબીલોનથી વિજ્ઞાનને લાગ્યા હતા. એ વિજ્ઞાનની સફળતા વૈદક શાસ્ત્રથી થઈ હતી. વૈદક શાસ્ત્ર ધર્મગુરુઓના હાથમાં હતું. વૈદક ધર્મગુરુઓ જુદી જુદી જાતના એક સાખ રોગોને ગણાવતા હતા. અને એ રોગોના ઉપાય તરીકે આરોગ્ય વિજ્ઞાન સાથે જાલુને મેળવતા હતા. ધણીવાર એ લોકો દવાઓને જલ્દે મંત્ર જાંત્રનો ઉપચાર કરતા હતા. ઘણો વખત જતાં વૈદક શાસ્ત્રનો વિકાસ થયો અને વૈદો તથા

ડોહટરોના મંડળો જામ્યા વૈદો ધર્મશુરઓની માફક સાગવા કરતા હતા. અને શરૂઆતના વૈદો પોતાના ઉપચારના પ્રયોગો ગરીબો ને પગ્દેશીઓ પગ કમતા- પર્સિયાના ભગવાનના નામે પર્સિયાનું ધર્મશાસ્ત્ર કહેતું હતું કે પર્સિયાના ભગવાન આદુમઝદની એવી આજ્ઞા છે કે શરૂઆતનો વૈદ પોતાના ઉપચારોના પ્રયોગો ભગવાનના ભક્તપર નહિ કરે પણ દેવલોકોના (દુષ્ટમત્તવા) ભક્તો પર કરશે.

કેવળ શિષ્યવિજ્ઞાનમાં પર્સિયન લોકો પામે પોતાની નવી કલાઓ છે મીઝસ ડેરીઅસ અને ઝર્કમમના મમયમાં નવી નવી કમરો ને મહાબયો બાધવામાં આવ્યા. સીગમને ડેરીઅસના મમયમાં મોટામોટા રસ્તાઓ બાધવામાં આવ્યા હતા તથા નહેરો બાધવામાં આવી હતી આજે એ પર્ગિરન શિષ્યકલાના સ્મારકમાં જે કાઈ જીવવા પામ્યું છે તે બે હજાર વર્ષના જૂના જૂના દેવો ને મહાસયોના ખડે છે તે છતાં પણ દરેક કલા માટે કહી શકાય તે પર્સિયન કલા માટે કહેલાય છે કે તેમાં મધ્ય તરવો ઉઠીના લેવામાં આવ્યા હતા શ્રીમંની કમરનો આકાર લીડિયામાંથી લેવાયો હતો પત્થરના મંત્રાનું અનુચરણ એસી-રિયામમાંથી ગયું હતું. અને એજ ગીતે ધ્રુમ અને નીનીવેહ અને બેબીલોન પામેથી પર્સિયન કનએ ધણી વસ્તુઓ ઉઠીની લીધી છે.

ધર્મ

ઈશુના જન્મ પહેલાં એકડો વર્ષ પૂર્વે એક મોટા દિગ્ગજાનો જન્મ આર્યાનાગિન્દે (આર્થોનુ ધગ)માં થયો. ત્યાંના લોકો એ દિગ્ગજાને જગ્યુત્ત તરીકે ઓળખે છે. શ્રીક લોકો અને ડોરોન્ટ કહેતા હતા.

જેમ ધર્મની વિભૂતિઓમાં દેવી અને મૂઢ તરવો ઉમેરી દેવામાં આવે છે તેવી ગીતે જગ્યુત્તમાં કન્યામાં આવ્યું હતું.

સોમનામના પવિત્ર મનાતા છોડવામાં એક દેવદૂતનો પ્રવેશ થયો. દેવને બસિતન દેતી વખતે ધર્મગુરુમાં એ મોમગમમાં એટલા દેવદૂતે પ્રવેશ કર્યો એજ વખતે એક ખૂન ઉમદા કુળની કુમારીમાં એ દેવી કિરણે પ્રવેશ કર્યો. ધર્મગુરુ એ કુમારીના સાથ પાળ્યો. ધર્મગુરુમાં પેટેલા દેવદૂતનો દેવી કુમારીમાં પેટેલા મિશ્રણ માથે સયોગ થયો. અને કુમારિકાને જરથુસ્ત માપડયો. પત્ની એ મોટા થયો. ત્યારે ડહાપણુ અને મહમુણના ગ્રેમમાં પડ્યો. એણે માનવ સમાજ તજ દીધો. તથા જગનમાં ફળદૂલ ખાઈને રહેવા લાગ્યો. ઘણા વર્ષના તપ પછી એને ભગવાન આદુરમઝદે (Land of light) દર્શન દીધા અને એના હાથમાં એવેસ્તા (ગાંનુ પુસ્તક) મૂક્યું અને ધરમાં યુ કે અવેસ્તામાં લખ્યા પ્રમાણેના જ્ઞાનનો લોગમાં પ્રચાર કર્યો એમ ધર્મજ્ઞતા મહે છે ઘણું વખત સુધી આખી દુનિયાએ એને રીખાવ્યો. ને મતાવ્યો. પણ છેવટે ઇરાનના એક મહારાજ વિસ્તામ્ને એને આનંદથી સાબલ્યો. તથા પોતાના લોકોમાં નવો ધર્મ ફેલાવવાનું વચન આપ્યું. તત્કાલા જરથુસ્તના ઉત્પત્તિ અને ઝોરાસ્ત્રીઅન ધર્મના પ્રચારની એવી વાત બોલે છે. ઝોરાસ્ત્રીઅન ધર્મનો ગ્થાપક જરથુસ્ત ખૂ. વર્ષ ૬-એ. અને પછી વીજળી પડવાથી મરણ પામી ગર્ગમાં ગયો.

જરથુસ્ત અને એના ધર્મનો ઉત્પત્તિ ઐતોહિક પચાવનસો વર્ષ જૂનો હોવાનું કહે છે. બેબીલોનિયાનો જીરોસમ જરથુસ્તના કાળને ઇશુ પહેલા બે હજાર વર્ષ જૂનો ગણે છે. તથા ખ્રીસ્ત લોકો એમ પણ કહે છે કે જરથુસ્ત ઇશુ પહેલા છઠી દસ સૈકા દરમ્યાન થયો હશે.

ત્યારે જરથુસ્તનો ઉદન થયો ત્યારે મીડીસ અને પર્શિયન લોકોના પૂર્વજે ગ્રાહીઓની પૂજા કરના હતા ત્યાર પછી એ પૂર્વજે વેદકાળના આર્યોની સાથે દેવી, પાણી, વાયુ, તેજ અને

આ શને ભગતા હતા એ પૂર્વે સૂરને ભગવાન તરીકે
 પૂજતા હતા પૃથ્વીને અનિતા દેરી તરીકે પૂજતા હતા તથા
 આખનાને પણ દેવ માનતા હતા એ આખતો મનુષ્ય પામી પાઠે
 જન્મનો હતો એ માનવજાતનું પોણું કરના પોતાનું લોહી
 આપતો હતો એવા આખવાને પરિણામ સોકાના પૂર્વે અને
 વેદકાળના આયો પૂજતા હતા તથા મોમનામનો દારૂ પીના
 હતા આ ગણુ ને ને જન્મશુભ્ર આધાત પામી મરે એણે તે
 સમયના ભિન્ન અથવા ધર્મશુભ્રો મામે જાવો પોકાર્યો તથા ખૂબ
 બદાહુગી પૂર્વક બધા દેવદેવીનો નાશ માચ્યો તથા આંકે પહોર
 ભોગ મગની દેવદેવીઓની જૂજડને મદરે આહુમજદ નામના
 એ ભગવાનની યાપના પોકારી

સમાજના જે સન્નેગોમા નાનાનાના હકોરો ને ગળાઓનો
 નાશ થઈ ચૂક્યો હતો તથા નાનામોટા મુલકો પર સ્વામીત્વ
 ભોગવના એક ચક્રવર્તિ રાજનો અધિકાર સ્થપાઈ ચૂક્યો હતો,
 ત્યારે જેમ પૃથ્વી પર હતું તેમ સ્વર્ગમા પણ એક જ સ્વામીનું
 આધિપત્ય સ્થપાન એ સ્વાભાવિક હતું ડેરીઅસ પહેનાએ ધર્મને
 આ નવો સિદ્ધાંત સ્વીકાર્યો તથા તેને સ્વીકારવામા પોતાની વધારે
 સનામતી જોઈ તથા ઝોરોસ્ત્રીઅન ધર્મને સરકારી ધર્મ જનાવ્યો

અવેસ્તા અથવા જ્ઞાનનું પુસ્તક જે આજે પરિચિત ધર્મનું
 ધર્મપુસ્તક છે તે જુદી જુદી જાતની પ્રાર્થનાઓથી, ગીતોથી હંતર
 કથાઓથી, વિધાનોથી, ક્રિયાઓથી તથા નૈતિક દુગ્મનોથી ભરેલું
 છે અવેસ્તાના ઘણા સબ્દો, વિચારો ને વાક્યો, ઝગ્ગવેદમાથી
 સેવામા આવ્યા છે જાણે આખું અવેસ્તા આહુમજદની પ્રેરણાથી
 નહિ પણ વેદમાથી લખાયું હોય તેવું છે દુનિયાની દૈતભાવમા
 કલ્પના કરવામા આવી છે તથા જે વિરોધી તત્ત્વોના કલહરૂપે તેને
 ચીતવામા આવી છે અને બ્રહ્મ જનેલા ગ્રીક અને આર્યોની જેમ

મરણ પામેલા મનુષ્યનાં શરીરો દાટવા કે ગાળવાં ન જોઈએ પણ ગીધ કે કૂતરાંને નાખી દેવાં જોઈએ એમ કહેવામાં આવ્યું છે.

પછી ભગવાન આદુરમઝદનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. આદુરમઝદનું શરીર તેજનું બનેલું છે. તથા એ શરીર, પરનાં વસ્ત્રો, આકાશનાં બનેલાં છે. આદુરમઝદની આંખો ચંદ્ર અને સૂર્ય છે, તથા કુદરતની બધી શક્તિઓ એ એક ભગવાનની શક્તિઓ છે. બધી જાતની નીતિઓ સદ્ગુણો તથા શક્તિઓ આદુરમઝદના દૈવી માનસના ગુણો છે. બધી જાતના અનિષ્ટો પર આદુરમઝદના દુરમન આહરીમાનનો અધિકાર હોય છે. કિશ્કિયન લોકોના બાયબલમાં જે શેતાનનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે તે યહુદી લોકોએ પરિચિના ધર્મમાંથી લીધો છે એમ કહેવાય છે.

આ રીતે ઘણા દેવદેવીઓની પૂજાને બદલે એક જ ભગવાનની સ્થાપનાની શરૂઆત વેદકાળ સાથેના પરિચયાએ કરી છે. જુદાં જુદાં તત્ત્વો અને શક્તિનો સરવાળો કરી તેને આદુરમઝદમાં શમાવ્યો છે તથા કુદરત અને જગતના બનાવોના ઉકેલો આપવાનો પ્રયત્ન આદુરમઝદ અને આહરીમાનમાં કર્યો છે. તે સમયના સંલોગોએ ઘડેલા લોકમાનસને અનુરૂપ એવો એ મનુષ્યના ધર્મનો વિકાસ હતો.

નીતિ

શુભ અને અશુભના કલ્પના સ્વરૂપમાં જગતનું ચિત્ર દોરી ઓરોસ્ત્રીઅન ધર્મે લોકમાનસને ખૂબ જાગૃત કર્યું. તથા લોકાચારમાં નીતિનાં ફરમાનો શક્તિમાન બનાવ્યાં. હવે એ નીતિનું સ્વરૂપ કેવળ ફરમાનોમાં રહેવાને બદલે વિકાસ પામતી જતી ધર્મની બાવના સાથે નૈતિક વિચારસરણીમાં પરિણામ પામ્યું.

મનુષ્યને સમરાંગણમાં ઝૂમતા એક ચોદા સાથે સરખાવવામાં આવ્યો હતો. ભગવાન આદુરમઝદ કે શેતાન આહરીમાનની સત્તાનો સૈનિક હતો. તથા પોને શુભ તથા અશુભનો સમરાંગણ

હતો. એવી રીતે શરૂઆત પામતું ઝોરોઝીઅન ધર્મનું નીતિશાસ્ત્ર વિકાસ પામતું હતું. મનુષ્યને એના નીતિમાન જીવનમાં દૈવી સાથે હતો. તથા એને એના નૈતિક જીવનમાંથી તોડી પાડનાર શેતાન કે આહરીમાનનો ભય હતો.

ઝોરોઝીઅન નીતિશાસ્ત્ર પ્રમાણે મનુષ્ય એક સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વવાળું તથા સ્વતંત્ર ઇચ્છાશક્તિવાળું પ્રાણી હતું. તથા મનુષ્યને એના સંજોગોને આધીન નહિ પણ એની ઇચ્છાએનો સ્વામી ગણવામાં આવતો. એ રીતે મનુષ્યને નીતિમાન કે અનીતિમાન થવાના હકવાળું સ્વતંત્ર પ્રાણી ગણવામાં આવતું. નૈતિક વ્યક્તિવાદી વિચારસરણીની આ શરૂઆત હતી.

અવેસ્તામાં લખ્યા પ્રમાણે મનુષ્યની મુખ્ય ત્રણ દરજ્જે હતી. હુશ્મનને મિત્ર બનાવવાની, દુષ્ટ મનુષ્યને સદ્ગુણી બનાવવાની તથા અજ્ઞાનને જ્ઞાનવાન કરવાની. દયા એ સૌથી મોટો સદ્ગુણ હતો. વાલી સાથેના આચારમાં વિનય તથા પ્રમાણિકતા એ બીજી મહત્ત્વની હતી. તે સમયનું એ વ્યવહાર નીતિશાસ્ત્ર બોલતું હતું કે શ્રીમંતોએ ગરીબો પાસેથી વ્યાજ લેવું ન જોઈએ તથા વ્યાજ વિનાની પૈસાની ધીરધાર પવિત્ર લેખાવી જોઈએ.

ઝોરોઝીઅન નીતિશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ સૌથી મોટામાં મોટું પાપ અશ્રદ્ધા હતું. ધર્મમાં અશ્રદ્ધા રાખનારને મારી નાંખવો એ ધાર્મિક વિધિ હતો. નાગ્નિદો તથા વિધર્મીઓ તરફ કેઈ પણ જાતની ઉદાગતા બનાવવી તે નીતિથી વિરુદ્ધ હતું. એકેએક પરદેશી નીચ જાતનો મનાતો હતો કાગણ કે તે વિધર્મી હતો. આખી દુનિયામાં પશ્ચિમ ધર્મ પાળનાર મનુષ્યો જ જિંચા કુળનાં તથા સુવૌત્તમ મનાતાં.

એ રીતે ઉદય પામેલા પશ્ચિમ ધર્મ અને પશ્ચિમ નીતિશાસ્ત્ર તે સમયના ધર્મો અને નીતિઓના વિકાસરૂપ હતાં. ડેરીઅસના અગમમાં ઝોરોઝીઅન ધર્મ ગ્રાંધીય ધર્મ બન્યો.

નીતિના આચારો

એકેએક દેશમાં સામાજિક સંલેગો પ્રમાણે નહીં ધર્મ નૈતિક વિચારસરણીને અનુરૂપ એવા નૈતિક આચારો હિતરી આવે છે. અને એ આચારોને હિતેશતાં આપણને સમજાઈ જાય છે કે ગમે તેવી મોટી ભાવનાવાળા ધર્મ નીતિનાં સ્વરૂપો આચારમાં હિતરે છે ત્યારે મૂળમાં તે સમયના આર્થિક સંબંધોને અનુરૂપજ ધડાતા હોય છે. દુનિયાના ઇતિહાસની તવારીખમાં સંસ્કૃતીના પરેલા વ્યવસ્થિત સ્વરૂપ જોવા સ્વાયક્ષા પરિમાના નૈતિક આચારો કેવા હતા તે આપણે જોવા જોઈએ.

પરિમાનો સૌથી મોટો રાજા હેરીઅસ પહેલો, એના એક સમારકમાં લખે છે કેફેવરડીશને પકડવામાં આવ્યો અને પછી મારી પાસે લાવવામાં આવ્યો. મેં એનાં કાન નાક કાપી નાખ્યાં તથા એની જીભ કાપી નાખી તથા એની આંખો કોતરી નાખી. પછી એને બેડીએ પહેગવી મારા દરગાહમાં રાખવામાં આવ્યો. સૌ લોક એને જોવા માટે ટોળે મળતાં હતાં. છેવટે મેં એને ઇકગાડીનામાં થળીએ ચઢાવી દીધો.....આદુરમઝદનો મને મળજૂલ રોકો હતો. બગવાન આદુરમઝદના રક્ષણ નીચે મારા લસ્કરે જળવાખોરોની કતલ કરી તથા, સીરાંકાખારોને ડેડ કર્યો. પછી મેં એનાં કાન નાક કાપી નાખ્યાં અને આંખો કોતરી નાખી, મારા દરગાહમાં એને ખંદીવાન તરીકે રાખવામાં આવ્યો. લોકોએ એને જોયો ને પછી મેં એને થળીએ ચઢાવ્યો.”

પરિમાની સરકારી નીતિનો આચાર આવો કરખીયુ હતો. રાજટોદીઓની કતલ કરવામાં આવતી તથા કેદીઓને ગુલામો તરીકે વેચવામાં આવતા. જળવાખોર પ્રજાઓના નમરને તારાજ કરવામાં આવતાં તથા તેમની સ્ત્રીઓ અને જાળકોને વેચવામાં આવતાં. પરંતુ શાસકોના આચારોથી લોકોચારની નીતિ યોગજાતી નથી. સામાન્ય રીતે પરિમાન નરનારીઓ ખૂબ મારાં અને હિંદાર

હતાં. લાગણીવાળાં અને વિનયી હતા. જ્યારે સરખે સરખાં મળતા ત્યારે એક બીજાને બેટતા અને એક બીજાના હોઠ પર ચુમન કરતા. જ્યારે કેઈ નીચી પંક્તિનું માણસ ટોઈ જિયા દબલનના માણસોને મળતું ત્યારે નીચી પંક્તિનું માણસ નમીને પ્રણામ કરતું અને ચુબન માટે પોતાનો ગાલ ધગતું. રસ્તે ચાલતા ખાવું કે ન્હતા પર થૂકવું અથવા નાક સાફ કરવું એ અવિનય અને અનીતિમાન ક્રિયાઓ મનાતી રચ્છતા મોટામા મોટો સદગુણ લેખાનો હતો. એવી રોગ એ પણ એક મોટો ગુનો મનાનો હતો. મીજમાની અને ઉત્સવોમા લોકો ધોળા કપડા પહેરીને એકઠા થતા હતા. આ બધા ઉપગત શરીર અને આત્માની શુદ્ધિ માટે આયોના વેદમાથી ઊતરી આવેલા ઝોરોસ્ત્રીયન ધર્મશાસ્ત્રમા ખૂબ વિધાન હતા.

નીતિના નિયમોનો બીજો આચાર અનીતિને દડવાનો હોય છે એવા દડાનું નિર્માણ પણ ઝોરોસ્ત્રીયન ધર્મશાસ્ત્રે કર્યું હતું. તે વખતની જાતીય નીતિને જનધનાશ સ્ત્રી-પુરુષોને મારી નાખવામા આવતા હતા,

કુમારીકાઓ તથા નહિ પરણ્યાના પુરુષોને ઉત્તેજન આપનાર્થે ગહોતું આવતું. એક પુરુષ ઘણી સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરી શકતો. વધારેમા વધારે બાળકોનું જન્મ પ્રમાણ એ કુટુંબનો મદગુણ લેખાતો. ઝોરોસ્ત્રીયન ધર્મશાસ્ત્રી કહે છે કે જે પુરુષ પરણેલો છે તે નહિ પરણેલા પુરુષ કરતા ઉત્તમ પ્રકારનો છે જે કુટુંબમાં બાળકો છે તે બાળકો વિનાના કુટુંબ કરતા ઉત્તમ પ્રકારનું છે. પ્રાણીઓમા દૂતરો અને બાળક એમની પ્રજનન શક્તિને લીધે પૂજવા લાયક મનાતા હતા. માગાપો પોતાના બાળકોના વિવાહ કરતા હતા, તે છતા પણ લગ્નમા પસંદગીને પૂરતો અવકાશ હતો. ઘણાખરા લખેલો લાઈઓ અને ગહેન વચ્ચે થતા હતા. પશિર્ધન લોકાચારમા માતા અને પુત્રના અને બાપ અને દીકરીનાં

સમ થતાં હતાં. પરિંયાના ધરસંસારમાં શ્રીમંત હોંકો ધણી સ્ત્રીઓ રાખી શકતા.

ઝોરોસ્ત્રીઅન ધર્મના ઉદય પછી તરતજ સ્ત્રીઓનું સ્થાન સુધર્યું હતું. જૂની ધાતકી નીતિ મરણ્ય પામતી હતી. સ્ત્રી પુરુષો નાખ્યા વિના જનદેરમાં ફરી શકતી હતી, મિલકતની માલિક બની શકતી હતી તથા વ્યવસ્થા કરી શકતી હતી. પણ પરિંયાના આગળ વિસ્તાર પામતા સામ્રાજ્યમાં તે વખતના સરકરી સરમુખ-ત્યારોને સ્ત્રીઓને ગુલામ બનાવવાનું વધારે ઠીક લાગ્યું. ધીરે ધીરે સ્ત્રીઓને રસોડામાં પૂરી રાખવામાં આવી તથા પડદા પાછળ સંતાડવામાં આવી. પરણેલી સ્ત્રીને પોતાના નજીકના સગાંઓને જોવાનો પણ પ્રતિબંધ કરવામાં આવ્યો. પરણેલી સ્ત્રી પોતાના બાપ કે ભાઈનું મોહું જોઈ શકતી નહિ.

પ્રકરણ ૧૨

પૂર્વધતિહાસ

પેલેસ્ટાઇન જીહ્યા

ખ્રીસ્તોઆથી ૧૫૦ માઈલ ઉત્તરે ફીલીસ્ટાઇનના દાપુઆથી પચ્ચીસથી એ'શી માઈલ દક્ષિણે સીરિયાની પશ્ચિમે અને એડામા-ધંડસની પૂર્વે પેલેસ્ટાઇનની જૂમિ આવી છે. પેલેસ્ટાઇનનું એ દુર્ભાગ્ય હતું કે એ નાઈલ અને યુફ્રેટીસના પાટનગરથી બરાબર મધ્ય રસ્તે આવ્યું. સામ્રાજ્યવાદી જૂતાવળો એ પાટનગરોની પડોશમાં હોવાથી પેલેસ્ટાઇનને વેપારનો લાભ મળ્યો અને મુઢનો સ્વાદ પણ ચાખવો પડ્યો.

એક વખતે પેલેસ્ટાઇન દૂધ અને મધથી જીભરાતો પ્રદેશ હતો. ધનુ પછીના એક સૈકા સુધી ખેતી માટે એ ખૂબ ફળદ્રુપ અને સુંદર સ્થળ હતું. ફળદ્રુપથી જીભરાતાં એ પેલેસ્ટાઇન પર નદીઓ જીભરાતી નહોતી પણ વરસાદ જ્યેષ્ઠએ તેટલો રેલાતો હતો. ખેતી-માટીને પોષક એવી નહેરો ફૂતાઓ અને તળાવો પેલેસ્ટાઇનની યદુદી સંસ્કૃતિને પોષતાં હતાં. વર્ષોથી પોષાતી એવી પેલેસ્ટાઇનની

જામીન પર જવ, ઘઉં, દાણ, ઓલીવ, અંછર, ખજૂર વગેરે અનેક જાતનાં ફળો પાકતાં હતાં.

પણ પછી વેપારના સંગમાં યુદ્ધો આવ્યાં અને યુદ્ધના ખૂનખાર જંગોમાં પેલેસ્ટાઈનની ધરતી પરના કૃષાઓ પૂરાર્થ ગયાં. નહેરો તૂટી પડી અને તળાવો સૂકાઈ ગયાં. ધીમે ધીમે પેલેસ્ટાઈનની ધરતી પર રણ પથરાતું ગયું અને થોડાંજ વર્ષોમાં તો સેકાઓના શ્રમે રચેલાં સંસ્કૃતિના સ્વરૂપો વિખાઈ જવા માંડ્યાં.

એવો પેલેસ્ટાઈનનો ઇતિહાસ ઘણો જૂનો છે, યહૂદીલોકો એમ માને છે કે અબ્રાહામના અનુયાયીઓ મુમેરિયામાંથી ઈ. પૂ. ૨૨૦૦ વર્ષ પહેલાં આવ્યા અને પેલેસ્ટાઈનમાં વસ્યાં પછી પેલેસ્ટાઈનને ઇજીપ્તનાં લશ્કરોએ તારાજ કર્યું અને યહૂદીલોકોએ ગુલામ તરીકે ઇજીપ્તમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાર પછી ધીમે ધીમે પેલેસ્ટાઈનમાંથી થોડા યહૂદીલોકો ઇજીપ્તમાં વસવા ગયા. એ રીતે ઇજીપ્તમાં વસેલા યહૂદી-લોકોના બાળકોનું પ્રામાણ્ય વધતું જ ચાલ્યું. ત્યારે મોસેસે યહૂદી લોકોને સીનાઈ પર્વત તરફ દોર્યા ત્યારે તે એક લગ્નર વર્ષ પહેલાં નહીં થયેલા રસ્તે જતાં હતાં. એ રસ્તાનાં સ્થળોમાં એ લોકોને ચાળીસ વર્ષ સુધી રખડતું પડ્યું અને કેનાનને છતવું પડ્યું. એ વિજેતાઓએ કેનાનમાં વસતા લોકોની જેટલી કતલ થઈ શકે તેટલી કરી અને વધી પડેલી સ્ત્રીઓની સંખ્યાને પરણી ગયા. કેનાનને પચાવી પાકનારા ધાર્મિકો એમ માનતા હતા કે એમને એ લોકોની કતલ કરવાનો ભગવાનનો આદેશ થયો હતો. એવા આદેશને સાંભળનારાઓએ એ કતલને ખૂબ આનંદથી બિજવી અને સવાસાખ માણસોને મારી નાંખ્યાં. એ વિજેતાઓ સાથે જે સરદારો હતા. એક મોસેસ અને બીજો બેશુઆ મોસેસ મહાત્મા હતા. અને તેથી ખૂબ ચિથર એવો રાજકારણી પુરુષ હતો. બેશુઆ આખી મીચીને તલવાર ચલાવે એવો સીધાસટ થોદો હતો. મોસેસને અંતરના અવાજો સંભળાતા હતા અને દેવો સાથે મુલાકાત થતી હતી. એટલે

બગવાનના નમમા મેસીસ વિજેતાઓના નકા મો અહિંસા ઉપદેશનો હતો જ્યારે જોડુઆ મારે તેની તનવાર એ ન્યાનમા માનતો હતો એટલે તનવારથી રાજ્ય કરતો હતો એવી રીતે તનવાર અને અહિંમાનો સુમેળ માધી રણવગાના વિકટ પ્રવાસો પસાર કરી બગવાને પ્રમોવેલા એવા “ પ્રોમીસ લેન્ડ ” નો ચલ્લી લોકોએ કમ્પે લીવો

ઐતિહાસિક વિકાસ

એની રીતે આવનાર એ લોકો મોટે એમ જી શકાય કે એ લોકો સેમીટિક લોકો હતા અને પશ્ચિમ એશિયાના વતની હતા, મેસેસના અનુનાયીઓ હતા તથા સારા વેપારીઓ હતા એ નીતે આવનાર એ વિજેતાઓ એક સસુમ્ત પ્રજા તરીકે હોવાને બદલે બાગ ટોળામા વહેચાઈ રહેના લાગ્યા એ બધી ટોળાઓ સરખારી ધોરણે નહિ પણ કુલપતિના સઘના ધોરણે બ્યવસ્થા બજાવના લાગી સમૂહ કુદુ ગમા ગહેતા એ લોકો એક માથે ખેતી કરતા અને ઢોરોને બાંહેડતા સંસ્કૃતિના તે સમયના એ સંજોગોએ એમની શરૂઆતની નાજીવીય પગિરિયતિ ઘડી ધીમે ધીમે એ સમૂહ કુદુ ગવાળા ગામેમાથી નાના શહેર મનતા ગયા અને કુલપતિઓએ નક્કી કરેના આચારોમા સમાઈ ગયેની વ્યક્તિઓ બહાર આવતી ગઈ આ વ્યક્તિના આવિષ્કાર સાથે કુદુ ગમમ્યા નગરી પડતી ગઈ

ચલ્લી લોકોનું જીવન ઐતિહાસિક પનરો લેતુ હતુ દવે ય દી-લોકોને દોગનારો નથ કુલપતિઓનો નહિ પણ ચોદાઓનો મનનો ગયો જ્યારે જ્યારે યુદ્ધ પામે દેખાતુ ત્યારે ત્યારે ચોદાઓની મરવાનીવાળી ટોળીઓ એક ચર્ જતી પ્રજા ચવાહિ ગજની નીમણુક ચતી એવો પહેનો ગમ્ત મોલ નામનો થયો પાણુ અતિહાસિક વિમાસનુ નવુ સ્વરૂપ પ્રકાશ્યુ ગજશાહી સાથે આવતા અનિષ્ટો અને લાયદાઓ બન્ને સાથે આન્યા સોતે કીલીગટાઈન સાથે યુદ્ધો ખેલવા માડ્યા

એ યુદ્ધોના ખૂનખાર કાળ પછી ઉવીડ ગાદીનશીન થયો એ ઉવીડની વાત બાઈજલની દંતકથાઓમાં વિખ્યાત છે. એણે એકિ-આયની કતલ કરી જોનાયાન અને બીજી અનેક કુમારિકાઓ સાથે પ્રેમ કર્યો. તેણે અર્ધા નાગા શરીરે નાચ કર્યાં. એણે સારંગીના શોખ ભોગવ્યા. એ ગાનતાન પાછળ ગુસ્તાન બન્યો. એવો એ ઉવીડ એના આવેગો અને આવેશો માટે ધર્મના સાહિત્યમાં પ્રખ્યાત છે, એ એની ટોળીના તે સમયના ભગવાન જેવો દયાળુ ને ધાતકી હતો. એ એના કેદીની એક સાથે કતલ ચલાવતો અને કાઈ કાઈવાર એના ભગવાનની જેમ દુરુશને માફ પણ કરતો પછી સોસોમન ગાદીએ આવ્યો. ધર્મગુરુઓએ કહ્યું કે સોસોમન ભગવાનને ખૂબ પ્રિય છે. ભગવાન વાદવેદને પ્રિય એવા એ રાજાએ ગાદીના બીજા દરીદ્ર વારસદારોની કતલ કરી. ભગવાન વાદવેદને આ કતલ પસંદ પડી છે એમ ધર્મગુરુઓએ કહ્યું. પછી ભગવાનને પ્રિય એવા એ રાજાએ ભોગવાય તેટલા વિદ્વાસો ભોગવવા તરફ પોતાનો એક હાથ લંબાવ્યો. પણ બીજા હાથે ભગવાનના નામમાં જ સોફાને કાયદો અને વ્યવસ્થા સિખવવા માંડ્યાં. અંદર અંદરના કસદો ઓછા કર્યા અને સોફાને ઉલ્લોગ તરફ પ્રેર્યા. ઉવીડે બાંધેલા જેસેસમના પાટનગરમાં સોસોમને પોતાનો મુકામ રાખ્યો અને એ પાટનગરમાં રહીને એણે પેલેરટાઈનની દોસત વધારવા માંડી. એ પાટનગર વેપારના મુખ્ય રસ્તાપર હતું. રાજાશાહીએ આજેથી વ્યવસ્થાના અંકુશ નીચે જેસેસમ ખૂબ મોટું ખજાનો બન્યું. સમીપ પૂર્વમાં જેસેસમે ટાયર અને ફીનીશીઆ સાથે વેપારી સંબંધો બાંધ્યા. રાજા સોસોમને વેપારી ઉદ્યોગો સાથે હરતાં બતાવ્યાં. પણ તેવાર દયો. અને રાજા સમુદ્ર ઉપર છટાં મૂક્યાં. સોસોમનના વેપારીઓએ અરેબિયા અને આફ્રિકા સાથે ધીકતો વેપાર શરૂ કર્યો. અરેબિયામાં સોસોમને મોના અને લીગની ખાજો પડતી. અરેબિયાની રમૂદી મેળાએ સોસોમનની મદદ માગી. સોસોમને એ મદદના ખર્ચામાં

મોનાના ઢગલા માગ્યા અરેખિયાની લૂટને લીધે સોયોમને પેલેટ્ટા-
ઈનની દોલત અનેકગણી વધારી એ દોલતનો મોટો ભાગ એણે અનેક
સ્ત્રીઓ સાથે પરણવામાં રોક્યો અને ફીનીશિયા તથા ઇજીપ્ત સાથે
મિત્રાચારી બાંધી એના પાટનગરને આધ્યુ, કિલ્લાને સમગ્રવ્યો-
લસ્કરો વધારી, વ્યવસ્થાને સુધારી અને પેલેટ્ટાઈનના લોકોને એક
પ્રજા બનાવી એ ગીતે વ્યવસ્થિત થયેલી સરકારને નિભાવવા એણે
વેપારને ઉત્તેજન આપ્યું. પેલેટ્ટાઈનથી પમાર યતા વેપારી કાફલા
પર કો નાખ્યા, એણે એની પ્રજાપર જુદાજુદા વેગઓ નાખ્યા
અને એ ગીતે એણે જોરમેલમના મળરોમાં પથરાયો કળ્તા ઉપાને
વધારી મૂક્યું. એણે પાટનગરના નૃગારમાં ભગવાન પાહલેજુ
ભવ્ય એવું મહિં ચણાવ્યું અને પોતાને માટે જમજનન મહાલય
ચણાવ્યો.

સાત વર્ષમાં બધાયલા એ મહિરે મોક્ષોમનની પ્રજાને એક
ભગવાનના મહિંમાં એકરી કરી, લાખો મજૂરોએ એ મહિં અને
મહાલયના ચણતરમાં વર્ષોમુધી જાત મહેનત ખર્ચી એ પ્રમાણે
લોકોને એક ભગવાન અને એક રાજાનીયે મયુક્ત કરી સોયોમને
આનંદ ભોગવવા માડ્યો એણે ધીમે ધીમે ભગવાન અને ધર્મ
તરફ વધારે ધ્યાન આપવા માડ્યું ધર્મ અને ગજજાણની ઇમા-
રતોએ ખૂબ મહેનત અને દ્રવ્ય ખર્ચાવ્યા હતા અને રાજકાન્તમાં
રના ભોગ વિલાસમાં ઘણાલોકો ગરીમ થઈ ગયા હતા જ્યારે
સોયોમન મરણ પામ્યો ત્યારે ઘણા ગરીમ લોકો અને કામચિનાના
મજૂરો ઊભરાતા હતા ભવ્ય ધુમ્મટવાળા મહિર અને મહાલયના
ચણતરથી લોકોમાં શાન્તિ જળવાઈ શકે તેમ હતું નહિ ધર્મગુરુઓ
અને રિદ્ધાનો ધીમે ધીમે પાહલેજુ ભગવાનના નામમાં ધાર્મિક
રાષ્ટ્રીયતા જબી કરતા હતા ચહુદી લોકોને ધાર્મિક શ્રદ્ધા અને જીવનની
સાદાઈ ઉપદેશતા હતા. પણ એકની સાદાઈથી ચાલે તેમ હતું
નહિ વિજેતા ચહુદીલોકોના સત્તાવાન વર્ગે ભગવાન પાહલેજુ તફન

નવી જનનું અને જોરદાર સ્વરૂપ નિર્માણ કરવાનો વિચાર કર્યો. ભગવાન યાદવેડના નામમાં એક નવો દેવ જનાવવામાં આવ્યો. એ દેવે યદુદીસોડોને ફરમાન કર્યું કે દરેક યદુદીનું ઘર એ દેવને ધરાવાના, ભોગના પવિત્ર લોહીથી ખગડાવુ જોઈશે. યદુદીસોડોનો એ નવો ભગવાન ધર્મગુરુઓની શ્રદ્ધાદ્વારા વાતોડીઓ જાન્યો હતો અને ધર્મગુરુઓ દ્વારા જ ઉપદેશો આપેા હતા. યદુદીસોડોના વિજેતા સત્તાવાન વર્ગ પોતાની મૂર્તિમાં જરાજર જિતરે એવો ભગવાન ઘડ્યો હતો. એ ભગવાન યાદુની મારફત મુખ્ય ભગવાન યાદવેડ એક જમરજનન શાહીવાદી સરકારેનો ભગવાન બન્યો હતો. ઇતીહાસના દેવોની જેમ એ ભગવાન સરકારનો ભગવાન હતો અને લોકોને મદદ કરવા રાજકારણમાં ઝંપલાવતો હતો અને યુદ્ધમાં જિતરતો હતો. મોસેસ કહે છે કે ભગવાન યુદ્ધનો માનવી છે. અને કેવીકે એ નવા ભગવાનના નામમાં જૂઠા પાડી હતી કે ભગવાન મારા હાથમાં યુદ્ધનું બળ આપે છે. એ ભગવાનના નામમાં યદુદીસોડો પરદેશીને હાંપી કાઢતા હતા અને નવા નવા પ્રદેશો પકાવતા હતા. કોઈ પણ મનુષ્યને ચીતરી ચડાવે અને આપાત પમાડે એવા ધાતકી વર્તોવો એ યુદ્ધનો ભગવાન આવકારતો હતો અને યદુદીસોડોને ખીજી પ્રજાની કતલ કરવા હુકમ આપનાં કહેતો હતો કે “બધાસોડોનાં માથા ઉતારી નાખો અને તેમને મૂરજ સામે લટકાવી દો. એ નવો ભગવાન એવો તો ધાનકી હતો કે એ યદુદીસોડોને પણ ખીજી કોઈ ભગવાનને ભગવા માટે અથવા મોસેસ સામે જાગવો કરવા માટે ખાઈ જવાની વમજી આપતો હતો. અબ્રાહામ અને મોસેસ એ વિદેશી ભગવાનને ચાન્ત પાડવા અને નૈતિક સિદ્ધાન્તોને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. એ ભગવાનના નામમાં એક કાપડાપોથી નૈવાર કરવામાં આવી હતી. એ ઉપરાંત એ ભગવાનને ભગવા માટે કોઈ જનની ખાસ કિયાઓ નહીં થઈ નહોતી. પણ સમય સુધી આ ભગવાનની પ્રજામાં પ્રેમનું નામ નિશાન હતું નહિ, એ

આર્થિકોક્તિની જેમજ ધર્મગુરુઓનો ભગવાનને યજ્ઞોપી ખૂટ
 કરવાનો ઇનકાર હતો. ધર્મગુરુઓ જ ધર્મના ગૃહ વાતોને લોકલી
 શકતા હતા એવા એ ધર્મગુરુઓ મહાવાન વર્ગના માધીદાર હતા,
 તથા માનવ મહાજામા જિવ્ય ગણાતા હતા એ ધર્મગુરુઓની જાન-
 તને કોઈ પણ જાતના કચેરા આપવા પડતા નહિ અને આર્યો
 કોની જેમ બધા ધર્મગુરુઓ લોકોની પેનાશનો દશમે ભાગ પડાવતા.
 એ ઉપનાત ભગવાનના નામમા ભગવાનને ધનવાના ગધા ભોગે નો
 ઉપયોગ કરતા. ધીમે ધીમે એ ધર્મગુરુઓ વગ ખૂન ધનવાન અને
 સત્તાવાન બનતો જતો હતો અને રાજસત્તાને પણ પડાગતો હતો.
 અને બીજી બાજુ વધતી જતી ગામત્તા માથે દોસત વધતી જતી
 હતી અને એકઠી થતી દોસત સારે ગરીમાઈની શરૂઆત થઈ ગઈ
 હતી અને મહાજા થના, ખેતીવાડીથી ઉદ્યોગવાદ તરફ વિક્રમ
 પામતી હતી જુદા જુદા પ્રેરે જન મહેનત વળાત વર્ગપર નાખ-
 વામા આવતા હતા એવા વીસ વર્ષ પડી વિશ્વમ પામતા ઉદ્યોગ
 વાદમા જેસેનમનો મૂળ વર્ગ કામ વિનાનો બચતો હતો તથા
 જીવનને ટકાવી ગમવા જીવન માધનાની વિકૃતિ તરફ વળતો હતો.
 એ તરફ વિનાસ વધતો હતો, બીજી બાજુ જૂથમગમા મપડાતી
 જનતાના હુ ખો વવના હતા મોની મોની મિનમ્તોવાગા માલિકો,
 મેઠો અને શાકારો ગરીબોને ચૂમતા હતા અને મદિગની આમણસ
 ટોળે વળતા હતા એ રીતે શ્રીમત અને ગરીબ વચ્ચે અતર
 વધતુ જતુ હતુ ગામ અને શહેર વચ્ચે કતલ વધતો જતો હતો.
 એ મનોગોના પશુઓ સોતોમનના મણુ પછી પેરેગાઈના
 રાજ્યના બે વિભાગ પડ્યા એક ઉત્તર તરફનું ઇન્ડિગાઈનું રાજ્ય
 હતુ અને તેનું પાનનગર મપાર્થા હતુ બીજુ દક્ષિણનું જુડાઈનું
 રાજ્ય હતુ અને પાનનગર જેડમેલમ હતું પેરેગાઈના એ બે
 વિભાગ પડી મદુદીલોડનો આતરમ્લહ વધતો ગયો, મુદ્દો વધતો
 ગયો અને મદુદી પ્રજા નમગી પડી મોલોમનના મણુ પડી દેક

ફિરસ્તો નથી પણ બરવાડ હું. તથા મારાં ઘેટાં બકરાં છોડીને
 બેથેલ જોવા આવ્યો છું. એણે બેથેલ જોયું અને એ આધાન
 પામ્યો. એણે જીવનનાં સાધનોની જીવલેણ અસમાનતા જોઈ.
 વિકાળ જીવનકલહની હરિદ્રાઈ જોઈ. તથા ધાતકી શોષણ દેખ્યું.
 એ સાદો સરળ માણસ ગુસ્સે થયો. એણે બેથેલના દરવાજામાં
 ઊભા રહી શ્રીમંતો અને શ્રીમંતાર્થ પર શ્રાપ વર્ષાવવા માંડ્યા.
 “જેટલા તમે લોકો ગરીબોનો કચડો છો અને એ લોકોની જાન
 મહેનતે પકવેલા અનાજના ઢગલા સર્પ લો છો તેટલો તમારો
 વિનાશ નજદીક છે. તમે લોકોએ આરસપહાણની છમારતો ચણાવી
 છે પણ તેમાં તમે રહી શકવાનાં નથી. તમે દ્રાક્ષના મંડપોવાળા
 બાગબગીચા તૈયાર કરાવ્યા છે પણ તમે એ દ્રાક્ષનો ફાર પી
 શકવાના નથી. જીમ્બોનની અંદર જે લોકો એશઆરામથી રહે
 છે તેનો નાશ થાઓ. જે લોકો હાથીદાંતના પલંગો પર સૂવે છે,
 ઘેટાં બકરાંને મારી ખાય છે, સારંગીના તાન પર ગુસ્તાન બની
 નાચે છે, ફારના કટોરાઓ પીએ છે તથા ચરીરો પર અતરો ચોપડે
 છે તેમનો નાશ થાઓ. ભગવાનને તમે બલિદાનો ચઢાવતા હોવા
 છતાં તે તમારી બિજબાનીને ધિક્કારે છે. તમારા બલિદાનોનો તે
 સ્વીકાર કરતો નથી. તમે તમારા સંગીત ભગવાન પાસે મારી
 નહિ, ફારણુ કે તે સ્વીકારશે નહિ. કાળનો ન્યાય એક જોરદાર
 પ્રવાહની જેમ તમારા પર જોતરી આવ્યો છે.”

જન્મતના સાહિત્યમાં આ નવીન જાનનો સૂર હતો. એશિ-
 યાના સાહિત્યના ઇનિદાસમાં પહેલીજ વાર સામાજિક વિવેક,
 સારાસારનો ચોક્કસ આકાર લેતો હતો. પ્રચલિત નીતિઓ પર
 પ્રહાર કરતો હતો. શ્રીમંતાર્થને અટકી જવાનો શ્રાપ દેતો હતો.
 એગોસના આ અવાજમાં જાણે ઇશુનો સાદ મુંડાનો હતો.

એજ સમયે સમાધિવામાં પણ એક બીજો ફિરસ્તો વિરેલા
 શ્રીમંત વર્ગનો નાશ જન્યારનો હતો. એ દોહડીઆ હતો.

તમારો વિનાશ ચાલ્યો આવે છે. એક વખત ત્યારે તમારી સામે ઉત્તર અને વેરાન બનેલી ધરતી તમને ખાવા ધસશે ત્યારે તમને કોઈ મદદ કરવાનું નથી અને તમારી જાહોજલાલી કામ આવવાની નથી. ” એ પાછો આગળ ચાલતાં બોલે છે કે “તમે સોંકો ગરીબોની કતલ ચલાવો છો અને પાછા જગતમાં આધ્યાત્મિકતા અને ધાર્મિકતાનો ડોળ કરી દેશો છો. ભગવાન તમને કહે છે કે તમે આપેલાં બલિદાનો એને કથાગ કામનાં નથી. તમારી મીઠાણાનીઓને એ ધિક્કારે છે. તમારી પ્રાર્થનાઓને એ તિરસ્કારે છે. તમે તમારા હાથ ભગવાન પાસે ધરશો નહિ એ સોંકીથી ભરેલા છે. તમારે તમારા ખૂની હાથ ધોવા જોઈશે. તમારે તમારા આચારના અનિષ્ટો દૂર કરવાં જોઈશે. તમારે તમારા દુરાચાર અટકાવવા જોઈશે અને સદાચાર ધીખવા જોઈશે. તમારે ન્યાયને આરાધવો જોઈશે અને દુઃખીને દીસાસો આપવો જોઈશે. તમારે અનાથોને પોષવા જોઈશે અને વિધવાઓને રક્ષણ આપવું જોઈશે. ”

આ નવી જ જાતના નવા સંજોગોમાં સર્જાતા સાહિત્યનો સાદ ખૂબ કઠોર અને કડવો છે. પણ એ અવાજમાં શીમંત સોંકોની સુધારણા માટે નિરાશા હતી. એ હિરતાઓના અવાજમાં સમાજ-ધટનાની સુધારણા માટે કોઈ ચોક્કસ કાર્યક્રમ નથી પણ દીનતા અને હૃદયપ્રસટનો ઉપદેશ છે. યજુદીસોંકોના એ જમડી ગંએવા પ્રેરના મૂળમાં આર્થિક અસમાનતાના અન્યાયો હતા. હિરતાઓએ એ અન્યાયોનાં મૂળને બિખેરી નાંખવાના ઉપાયો બતાવ્યા નથી પણ એ વિદ્યાતક અને વિપરીત સમાજરચનાને જાણી નાંખવાને કૃષ્ણ ચમત્કારની આગાહી દેખાડી છે. એ હિરતાઓ ધાર્મિક તત્ત્વના નાગમાં પીડિત સોંકોને મૂર્ખ બનાવવા બોલવા હતા. “દુઃખી સોંકો સાંભળો તમારાં દુઃખોનો અંત લાવવા માટે ભગવાનની બેઠકેથી કોઈ વિશ્વિત પૃથ્વી પર અવતરશે અને તે તમારો ઉદાર કરશે. ” એ

અવતારી મહાપુરુષ રાજકીય જંગાણુનો અંત લાવશે, તમારા દુઃખોનો અંત લાવશે, તથા શાન્તિ અને ભાઈચાળનું સમરાન્ય સ્થાપશે.” દુઃખી લોકો પોતાના હિંદાર માટે ફિરસ્તાઓના એ શબ્દો આશાથી સાંભળતા હતા. એ શબ્દો બોલતા હતા કે કુમારિકા ગર્ભધારણ કરશે અને તેને દીકરો સાંપડશે. અને તેનું નામ ઇમેન્સ્યુઅલ પડશે... એનું એક બાળક જન્મી ગયું છે. આખી દુનિયાનું રાજ એ પોતાના ખબા પર ધારણ કરશે. તે ચમત્કારી પુરુષ મહાન ઉપદેશક બનશે માક્ષાત ભગવાન થશે તથા અનંત પિતા થશે. એ શાન્તિનો ગળા હશે. મદાચાગથી તે ગરીબોનો ન્યાય તોળશે. ધરતીના નમ્ર અને કચડાવણાઓ માટે તે સમાનતા લાવશે. તે પોતાના શબ્દના આગમથી ધરતીને સરખી કરશે. તથા પ્રાણુના બોચથી દુહોનો સંદાગ કરશે. સદાચાર ને વધાદારી એના આભરણ હશે. વાંચ ને બઢરી એક સાથે મેડશે. તથા બઢરીનાં બચ્ચાં ને ચિત્તા સાથે પાણી પીશે. તરવારોના હળ બનશે એક પ્રજા બીજી પ્રજા સામે લડતી બધ પડશે. યુદ્ધોનો અંત આવશે.

એમોમ અને ઈમાયાના આ વચનોમાં અવતાગની આગાહી હતી, એટલું જ નહીં પણ તન્ગી સમાજવાદના દીવાન્વખોની સફળતા હતી. યાદી લોકોએ આ બધા વચનોમાં અવતાગને માક્ષાત્કાર કરાવે એવી એક મેઝીઆની ભાવનાની ગરબાત કરી દીધી. ઈમાયા અને એમોમે લશ્કરી જમાનામાં જે વિચારો અને બાનનાના મૂળ ઉચ્ચાર્યો હતાં તે મળપર ઈશુ ખ્રિસ્તધર્મની મહાન ઇમારત ચઢાવતો હતો. એમોમ અને ઈમાયાએ વાહવેહ નામના લશ્કરોના ભગવાનના જમાનામાં જે ભાવનાઓ ઉચ્ચારી હતી તેના પાયા પર ઈશુ પ્રેમના ભગવાનની સ્થાપના કરવાનો હતો. એમોમે અને ઈમાયાએ થીમંત લોકોનો વિનાશ ઉચ્ચાર્યો હતો ને સદાચારી લોકોનું કલ્યાણ બાખ્યું હતું. ફિરસ્તાઓના એ ઉચ્ચારણમાં ઐતિહાસિક પરીબળોનું અનુન હતું. બારી પગિધિતિનો એ વ્રમ હતો. પરન્તુ એ સમયના

બગવાન યાદવેદની સૂચનાથી મદાન મોમેમે લખ્યું છે. તથા એ લખાણમાં ઇતિહાસના મવાલોનો અને મનુષ્યની નીતિનો હમેશને માટે વિદેશ આપી દેવામાં આવ્યો છે

આ મદાન મોવથી લોકમાનસ તાજુમ જની મયુ. ડોઈ જાફુગ ફુગફુગિયુ વગાડી લોકમાનસને હવાવી નાખે અને નયાવી શેકે તેમ બગવાનના નામમાં આ ડાહ્યાઓ અને વિચક્ષણોએ લોક-માનસને ખળબળાવી મૂક્યું. ગમ્મ જોશીઆએ ધર્મના વડાઓની જુગાહના દેવગમાં એક મોગી મજા જોવાની અને ત્યાં બગવાનનો શબ્દ માખગવા અગ્નિસ્થીમાં આખોડાડી ડોમેલા લોકમમાજ પામે જાઈગિય (the book of the covenant) વચ્ચાયુ. વચાર્ત જ્વા પડી ગમ્મ જોશીઆએ ગપથ ખાધા કે બગવાને જે આજ્ઞાઓ એમાં ઉચ્ચાની છે તે પ્રમાણે પોતે વર્તે તથા ત્યાં જિભગતી માનવ-મેનીને પણ એવા ગપથ લેવાના આદેશ કર્યો એમાં વચાતી બગવાનની આજ્ઞાઓ જે લોકોએ માખગી તેની ગૌ પર ડી અમગ થઈ ગમ્મ જોશી ગાએ લોકમાનમના એ વલણનો લાભ લઈ જુગાહની અહ બગવાન યાદવેદના હરીફ બીજા દેવદેરીઓની મૂર્તિના ખડન જગન્યા બીજી મૂર્તિઓને પૂજનાગ ધર્મગુરુઓનો નાશ કરાવ્યો. યાદવેદના હરીફ બગવાન ગાલની મધી મીંકત જપ્ત દેવાવી એણે ટાફેદનુ મદિર બધ કરાવ્યું સોલોમને ચણાવેની બધી વેદીનો નાશ કરાવ્યો.

પણ આથી બગવાન યાદવેદ સત્ત્વ થયો નહિ બગકરોના એ બગવાને લોકોનો પક્ષ લેના મદ્દ પણ મોકલી નહિ દિગ્મતાઓએ બાખ્યુ હતું તે પ્રમાણે નીનીવેદનું પતન થયું નીનીવેદ ઇજીપ્ત અને જેબીલોનનું સુવામ જન્યુ જ્વારે ઇજીપ્તનો નેકો મીન્યા પર ચઢતો હતો, ત્યારે એણે પેલેસ્ટાઈનમાં થઈને જ્જો માગ્યો. ગમ્મ જોશીઆએ યાદવેદ બગવાન પર આધાર ગખી પેલેસ્ટાઈનમાં થઈને રસ્તો આપવાની ના પાડી અને નેગીડોરની મ્જુશૂમી પર નેકોનો સામનો

કચો. પણ પરિણામે એ પોતે હાર પામ્યો અને મુદમાં મરાયો. જુડાહનું રાજ નેહોના હાથમાં પડ્યું. થોડાં વર્ષો પછી એણે જુડાહને બેબીલોનિયાનું ગુલામ બનાવ્યું. રાજ બેશીઆના વારસદારોએ બેબીલોનિયાની પકડમાંથી છૂટવા માટે કાવત્રાં કરવા માંડ્યા. અને ઈશ્રાની મદદ માગી પણ બેબીલોનના ભયંકર રાજાને એની ગંધ આવનાં સરકારના ભગવાન યાહવેહના મુલકમાં એણે પોતાના સરકારે ઉતાર્યા. જરૂરેસેસમને હતું. જુડાહની ગાદીપર નવા રાજાને બેસાડ્યો અને હથાકોતર યદુદી સોફોને ગુલામ બનાવી પોતાને ત્યાં સંઘ્ર ગયો પણ એણે બેસાડ્યો જુડાહનો નવો રાજા પણ સ્વતંત્રતા આપતો હતો એણે બેબીલોન સામે જાગવો પોકાર્યો. બેબીલોનનો નેબુચેડરેઝર ફરી પાછો ધસી આવ્યો. એણે હમેશાં તોફાન કરતા યદુદી સોફોનો છેવટનો નિકાલ ફરી દેવાનું ધામ્યું. એના સરકારોએ જરૂરેસેસમ હતું. જરૂરેસેસમને સજાગાવીને જાળીનદોરત કર્યું. સોલોમનના મંદિરોનો વિનાશ થયો. એણે નીમેલા જુડાહના રાજાના કુટુંબની કતલ કરી. રાજાની આંખો ખોલરી કાઢી. અને જરૂરેસેસમના એકેએક નરનારી અને બાળકને ગુલામ કરી બેબીલોન સંઘ્ર ગયો. ગુલામોના એ કુદાયામાં એક યદુદી કવિએ ગાયેલી કવિતા આજે પણ જૂનકાળની કથનમાંથી રડતી સંભળાય છે. “બેબીલોનની નદીઓ પાસે અમે બેઠાં. મોટેથી રડ્યાં, અમે અમારી સારંગીઓના તાર તોડી નાખ્યા કારણ કે અમે ગુલામ હતા અને અમારા માલિકો અમને અજાજરીથી દુઝાવતા હતા તથા અવગણતા હતા, રોવડાવતા હતા.”

સમકરો જેશ્વેશ્વરથી પાછા ગયા કે તત્કાલ જ્યાં માલિકાએ ગુલા
 મોને તેમની જ જીવો પાડી પહેગવી પણ હવે આજ્ઞાલા વિનાશ
 પડી પેરેગાધનના ધર્મગુરુઓ માલિકાના પાપને ધિષ્ટાન્તા થઈ
 ગયા હતા અને તેમને શ્રાપ આપતા પણ થઈ ગયા હતા પણ
 રીયાતો રોમ્સમાજ જેટો હતો કે હવે ભગવાનને બલિદાન નથી
 જોઈતા પણ ન્યાય જોઈએ છે ધર્મગુરુઓ અને દિગ્ગંતાઓ પણ
 વેપારીઓ અને શ્રીમતોની જેમ ગગડી ગયેના છે પાછા નવા
 દિગ્ગંતાઓ અનિષ્ટો સામે જૂઓ પાડતા હતા અને જેડસેલમનો
 વિનાશ બાખતો હતા અને ઈશુના આગમન માટે પોકાર મૂકતા
 હતા તથા લોકોના થતા વિનાશ માટે આક્રંદ કરતા કહેતા હતા કે
 આપણા લોકોની દી ગીઓની જે બધા કતલ થઈ છે તે માટે
 રડવું હોય તો આપણા માથા પાણીના મનાના જોઈએ અને આપણી
 આખોમાથી અખડ વહેતા ઝગઓ ફૂટવા જોઈએ

એ દમ્ભાન એક બીજો દિગ્ગંતો ઉપદેશક જેખીતોનની અદ્દ
 જાગતો હતો તે બલિષ્ઠ બાખતો હતો એનું નામ ઇઝેડીલ હતું
 ઇઝેડીલ ધર્મગુરુના એક હુકમનો હતો અને તેને જેશ્વેશ્વરમાથી
 શુનામ બનાવીને લઈ જવામા આ પો હતો એણે જેડસેલમના
 પાપના લખાણો કર્યા હતા અને કહ્યું હતું કે આ જ્યાં પાપો માટે
 જેડસેલમ પગધીન બને અને નાશ પામે તો તેમા કદમ નમાઈ
 નથી એ ઉપાત ધર્મગાની જેમ એણે બીજા પ્રજનો પણ વિનાશ
 બાખ્યો અને કહ્યું કે મોઆ, ટાયર, ઇજીપ્ત અને એગીપ્તિયા
 પણ નાશ પામવાના છે અતમા લોકોને આશા આપતો એ કહેનો
 હતો કે ભગવાન મ દી લોકોનો ઉદ્ધાર કરશે અને જેડસેલમ ફરીથી
 જ્યાંજે ભગવાન યાદવેલનું મોટું મંદિર ચણાગે વર્મગુરુઓ
 રાખ્યું મશે અને પાછા સુખગાતિ આપશે

જેડસેલમથી પડી અણખલા એના જે ગુલામ માથીારો
 હતા તેમને એ આ રીતે આશ્વાસન આપતો હતો એ રીતે એ

હતો એણે ચૂદી લોકોના દેવને માન આપ્યું બેમીતોનાના દેવદેવી-
ઓને પણ પૂજ્યા અને દરેકને ધાર્મિક સ્વાતંત્ર્ય આપી પોતાને વેગ
પાડે ગયો એણે બેમીતોનાના ગળાએ ૧૬ના ધનના બહારોમાયી
પોતાને વતન પાડી જતી ચૂદી પ્રાંતો લેઈએ તેથી વાટ ખચ્ચી
આપી પણ અત્યાચારુથી બેમીતોનાના નહેના થયા હુવાન ચૂદી
લોકો બેમીતોનાની ધનતી પર ગમી ગયા હતા એનાક તો જાણીનારો
ને વેપારીઓ પણ ગમ્યા હતા એમને એ ગંધી જિન નો છોડી
ખડે જાણેથી જે-એ-મની પરિવર્તિન જિનજિમના જવાની ના પાડી
મીતોના ગયા પછી જનાગર મે વર્ષ પડી બેમીતોનાથી એક નેમ
દારો પચાસ વર્ષ પછી પાડે જે નનમ જરા ની ના પણ એ
દરમ્યાન તો જે-એ-મના મીતો મેન્ટિક લેકે આપીને વચ્ચા હતા
અને જાણીનાના માનિક ગમ્યા હતા જતન પછા આવતા આ નવા
ચૂદી લોકોને પરિવારના ના ૧ ડેરીએ વતનમા દેરીવાર વમવાની
સગવડો કરી આપી એ લેકે એ પોતાના ભગવનનું મંદિર ૧ થા યુ
ધીમે ધીમે જે-એ-મ પછુ ચૂદી લોકોનું નગર ગમ્યુ એમના
વસવાટ પછી પાલ રીંગ વડ જે-એ-મ ભગવનના મેનોથી માત્ર
જિનજુ દેરીવાર ચૂદી લોકોને પોતાના વતન પેન્ટાર્નને લેકેદાર
ખનાવવાના ગ્રંથો આવવા લાગ્યા

પણ હવે દેરીવાર પેન્ટાર્નને લેકેકી ગમ્યુ મનાવતુ અગત્ય
હતુ. જુડીઆ પસે હવે લેકેકે કે દોનતના હમના ન્યા નકેતા,
પરિવારની ગજબાઈ મદદારી નીમે હવે જુડીઆ ધાર્મિકના ૧ જનતું
હતું, અને આચાર ત્રિચારોમા ધર્મશુરઓની મદદારી ધરાવતુ હતુ.

ઈ મ પૂ ૪૪૪ નો મમય હતો ઈજન નામના એક
વિદ્વાન ધર્મશુરએ જધા ચૂદી લોકોનું મદદન કર્યું એક મોની
ધાર્મિક પરિષદ બોલાવી અને તેમને પેન્ટાર્નના પતન પડના અને
જે-એ-મના વિનાશ પહેના મદદાન મેપીસે લખેલી ભગવાનની
ઠાવણોથી દેરી વાં વાચી સજળાની પેન્ટાર્નના માત

દિવસ સુધી સમાહના સ્વરૂપમાં આ ધાર્મિક પરિપદ ચાલી. સવારથી બપોર સુધી આ ભગવાનના કાયદાઓ વંચાયા અને તે પર ઉપદેશો થયા. આ પરિપદને અંતે ધર્મગુરુઓએ અને લોકોના સરદારોએ એ કાયદાપોથીનાં બધાં દરમાનો સ્વીકાર્યાં અને તે પ્રમાણે પોતાના આચારવિચાર ઘડવાનું નક્કી કર્યું. આ કાયદા પોથીનું બાયબલ બંધાયું. એ બાયબલે ધર્મશાસ્ત્રની ભાષામાં લોકોને જ્ઞાન આપ્યું. એ ધર્મશાસ્ત્રમાં આખી સૃષ્ટિના સર્જનદાર તરીકે ભગવાન યાદવેલ અથવા જેહોવાહનું નામ ઉચ્ચાર્યું છે. બાબકોને અને પ્રાયમિક દશાના મનુષ્યોને પરીની કથાની જેમ રસ ઉત્પન્ન કરે તેવી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિની બાયબલની વાતો ધડીભર આનંદ આપે તેવી છે. એવી ઉત્પત્તિ અને પ્રલયની તથા સ્વર્ગ અને નર્કની આનંદદાયક અને ભયંકર તરંગી વાતો એકેએક ધર્મશાસ્ત્રે લખી છે. બાયબલ એમાં અપવાદ નથી. જીવનની સર્જકશક્તિમાં ખૂબ આનંદ પામતો અને સર્જનશક્તિનાં સ્વરૂપોને પૂજતો માનવી હમેશાં એની પ્રાયમિક દશાથી મનુષ્યના જનનેન્દ્રિયના સ્વરૂપોને પૂજતો આવ્યો છે. તથા તેણે હમેશાં પોતાના ધર્મોની શરૂઆતમાં ઉમ્ર સર્જનશક્તિવાળા પ્રાણીઓની પૂજા કરી છે. બાઈબલમાં લખાયેલી સાપની વાત એ મનુષ્યની જાતીય પ્રક્રિયાની વાત છે અને એ વાતનો એવો અર્થ છે કે જાતીય પ્રક્રિયાનો વિચાર તથા જ્ઞાન મનુષ્યની પ્રાયમિક નિર્દોષતા અને સરજનાને મારી નાખતા હોય છે. જેમ એકેએક પ્રાયમિક પ્રજાએ જ્ઞાન અથવા વિજ્ઞાન અને જાતીયતાને પાપની શરૂઆત મનાવી છે તેમ બાઈબલ પણ એમાં અપવાદ નથી. જેમ જ્યાં પાપનો ભાર પ્રાયમિક પ્રજાઓએ સ્ત્રીના માથા પર નાંખ્યો છે તેમ બાઈબલે પણ ઈવ અને પેન્ડોરોના નામમાં સ્ત્રીને પાપના મૂળ તરીકે ચીતરી છે. એજ રીતે એકેએક પ્રાચીન પ્રજાઓએ પોતાના ધર્મસાહિત્યમાં અને દંતકથાઓમાં પ્રલયની વાતો કરી છે. પ્રલયને મનુષ્યના પાપોનું પરિણામ ગણાવ્યો છે. એવી

ધાર્મિક દત્તમ્થાઓની વાતો સુદર કે ભવાનક હોય છે, વાસ્તવિક કે મનોની હોતી નથી

જોશીઆ અને ઇઝગર્લે ભગવાન યાહવેહ અથવા જોહોનાદના નામમા જે ધાર્મિક પોથી વાચવાની ફરજ પાડી હતી અને જેના પર પછીનું ચુદોઓનું જીવન બધાનું હતું તે ધારાપોથી ધર્મના ઇતિહાસમા રાજકીયતાના હિતોમાયની ગણવાનો પ્રયત્ન હતો કોઈ જીવનના એકેએક ક્ષેત્રને એ ધાર્મિકપોથી આંતરી લેતી એ ધારાપોથીમા ખાણીપીણના, વૈદાના, જાહેર આરોગ્યના તથા જાતીય આચાર વિચારના નિયમો આવી જતા અને એ બધા નિયમો દૈવી દેખરેખ અને કુમાન નીચે ચૂકવામા આવ્યા હતા

એ ધાર્મિકપોથીની ટૂંકમા સમાવેશના કરીએ તો દેખાય છે કે કહેવાતા દૈવી દશ કુમાનો એ ધારાપોથીમા ચૂકવામા આવ્યા હતા

પહેલું કુમાન સમાજરચનાને સંસ્કૃતિના નિયમો પર નહિ પણ ભગવાનની ભાવના પર જોઈવતું હતું એ ભગવાન અદૃશ્ય એવો શહેનશાહ હતો તથા એકેએક કાયદો ધડતો હતો એકેએક શિક્ષાનો અમલ કરતો હતો ભગવાનનો એ કાયદો ને વ્યવસ્થા સ્વીકારનાર ઇઝગર્લ એટલે ભગવાનને વગાડા કહેવાતા હતા ચુદો કોઈ પગધીન હતા છતાં તેમનું મહિ નાગ પામ્યું નહોતું જુદીયાના ધર્મગુરુઓ રોમના પોપની જેમ અધિકાર ચલાવતા હતા એ ધર્મગુરુઓના નામમા ભગવાનનું પહેલું ફરમાન જોવાનું હતું કે કે નાસ્તિકતા અથવા ધર્મનિંદા કરના કોઈને પણ મરણની ચિલા થવી જોઈએ

એ ધારાપોથીનું જીવન કુમાન ક્યાનો નાશ કરી ભગવાનની ગમ્પ્રીય ભાવનાને છૂટ્ટું પડે ગ્યાપતું હતું એ કુમાન કહેતું હતું કે ભગવાનની કોઈ પણ મૂર્તિઓ કચી જોઈએ નહિ કારણકે

જનનાન કાળપણ મૂર્તિ કે આકારથી સર્વોપરિ છે. એ દરમાનને લીધે વિજ્ઞાન અને કળા તરફ બેદરકારી બતાવવામાં આવી. ખગોળશાસ્ત્રને તરછોડવામાં આવ્યું અને સૌજ્ઞાનને બંધાવેલા મંદિરની બધી મૂર્તિઓનો નાશ કરી નવું મંદિર ચણવામાં આવ્યું.

ત્રીજું દરમાન ચણી લોકોની અંધ ધર્મભાવનાનો વહેમ બતાવે છે. એ દરમાન કહે છે કે બગવાનનું નામ એટલું બધું પવિત્ર છે કે એનો ઉચ્ચાર પણ કોઈએ કરેલો નહિ. ધાર્મિકો બગવાનને પ્રાર્થના કરતી વેળા તેનું નામ બોલવાને બદલે એકોની (માલિક) બોલવા લાગ્યા.

ચોથું દરમાન દરમાવર્તુ હતું કે અકવાડિઆનો એક દિવસ સાળાથનો (આરામનો) ગણાશે અને તે દિવસ પવિત્ર લેખાશે.

પાંચમું દરમાન કુટુંબ સંસ્થાની પવિત્રતા આલેખતું હતું. કુટુંબ જીવનની પવિત્રતાના આલેખનમાં આર્થિક પાથો હતો, જમીન ખેડનારી પ્રજાની જરૂર હતી, તથા યુદ્ધના સમયમાં કપાઈ, મરનારા સિપાઈઓની પણ જરૂર હતી. ધર્મના આ દરમાનથી બાપનું સ્થાન ખૂબ સત્તાવાન અને અગત્યનું સ્થાન બન્યું હતું. એના બાળકો એની મિલકત ગણાતાં. એ જો ગરીબ હોય તો એની દીકરીને વેચી શકેતો. બગવાન માલવેલ પરણેલી સ્ત્રીને દરમાન કરતો હતો કે તારી બધી હજીરો તારા પતિને આધીન રહેશે ને તે તારાપર રાજ કરશે. ધર્મના આવા દરમાન છતાં ચણી લોકોમાં સ્ત્રીનું સ્થાન એટલું બધું નીચું નહોતું.

છઠ્ઠું દરમાન નીતિની સંપૂર્ણતા માગતું હતું અને સાતમાં દરમાનમાં લગ્નને કુટુંબના પાયા તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું.

આઠમાં દરમાનમાં અંગત મિલકતને પવિત્ર લેખવામાં આવી હતી, તથા હિંદુ સમાજજીવનના ત્રીજા પાયા તરીકે જોળાવામાં

આવી હતી તે ગમખની અગત માલિખી જમીનની હતી એ ઉપગત ગુન મો પાછ અગત મિત ત ગગતા દના ગુનામના માલીકાને પોતના ગુનામો ભાગી ન ખવાની મત્તા હતી દેવાના બદલામા ગુલામો અથવા તેમના મજદોને વેચી દેવામા આગતા

નવમુ ક્રમાન અદાલતમા માગી પમે પ્રમાણિતતા માગતુ હતુ આ દગમુ ક્રમાન મિનશ્ત જાતી પ મુતી જાતી નીતિ બોલતુ હતુ કે જો એ પોતાની પાડોશીની જોની જગા મુતી નહીં અથવા તેના દારા કે દામીની તથા એના ગમે ની જગા કરવી નહિ

આ દગ ક્રમાન દેવી હતા એમ્લેધમગુડઓએ અને વિચક્ષણ ગાનપુરોએ ધર્મી કાલ્યા દતા એ બધા કરમાનો પૂરેપૂરુ અનુક્રમ એનુ ચુદી લોકો શ્રવન હતુ એમ માનવાને આપણી પામે ગાન નથી ખીજી ધાર્મિક ધાગપોથીની જેમ એ ધાગપોથી ॥ કરમાનોને પવિત્ર માનનામા આવતા હતા તથા પૂજવામા આવતા હતા, તથા એ કરમાનો ચુદી લોકોના શ્રવનના આચારોને અમર કરતા હતા

આ મધુ છતા પણ પેરેગાધનની સમ્મતિનો નાશ હતો હતો ધરમાધનના યુવાનો યુદ્ધો લડી ખુશ થઈ ગયા હતા યાદવેદ ભગવાનમા જુદીઆનો વિશ્વાસ હતો પણ તે તેની મદદે આવે નહતો જેમ્નેમને ધનીય સમગવનામા આવ્યુ હતુ ખર પણ તે જોઈ અલગ એવા ભગવાનો મિલ્લો નહોતું જન્મુ પણ પરિવા અને ક્રીસતુ ગુતામ હતુ ઈ પૂ ૩૬૪ મા યુવાન સિકદ જેડસેલમને દરવાજે આપી લીએ અને એણે પેરેટાધનની પરાધીનતા માગી જેડસેનમના વડા ધર્મગુરુએ ગિદનુ શરણ સ્વીકારવાની પહેલા ના પાડી પણ ખીજી ગતે એને અપ્પ આ યુ અને તે પછી સવારે સિકદનુ એણે શરણ સ્વીકારી જેડસેલમનો કમને આપી દીધો

તોપણ એ જુડીઆનો અત નહોતો કુનિઆના દાંતિદામમાં જુડીઆ જે ભાગ ભજવવાનું હતું તેનો આ પહેલો પ્રવેશ જ પૂરો થયો હતો એના બીજા પ્રવેશમાં જુડીઆની ગગનમિપગ ઈશુનુ આગમન થવાનું હતું અને ત્યાગપત્રી ચેતેમટાર્નિ ૫૦ ભવકર રમખાણો ખેલાવાના હતા જેસેલમ ખડે જનવાનું હતું પણ એના નાશની ગખમાથી ફરી જગવાનું હતું અને કુનિયાના દાંતિ દાસમાથી ચાંદી પ્રગ્ન પણ વિનાશ પામવાની નહોતી, દાંતિદાસની છેલ્લી તવારીખ સુધી જીવવાની હતી

સંસ્કૃતિનાં વહેણુ

દ્વર પૂર્વના દેશોમાં

પ્રકરણ ૧

પરિચય

સંસ્કૃતિના બધા આરંભ જેવું વીસ લાખ ચોરસ માઈલના વિસ્તારવાળું અને એના એક મિલનના પ્રદેશથી વીમ ગણેા મોટા ઇનીય કરેલની વસ્તીવાળા અને આખી દુનિયામા મીથી નોટામાનો એક એવો હિન્દુસ્તાન ઈ સ. પૂર્વે ૨,૯૦૦ વર્ષ પહેલાથી સંસ્કૃતિનું સાતત્ય અને વિકાસ જતાને છે એ હિન્દમા ઈશુથી આઠ સદાયો પહેલાં ઉપનિષદો રચનારા તત્ત્વચિંતકોના આદિ સંબંધિતા હતા અને ઈશુથી આઠ નૈઋત્ય પછી ચક્રની વેદાન્ત ઘોષણા હિન્દને ખૂણે ખૂણે પહોંચી વળી હતી. એના એ હિન્દમા ત્રણ હજાર વર્ષ પહેલાં અગોળચાત્ર વિકાસ પામતું હતું અને ગાગેા પચાસતની પ્રયામાં રાજકીય વ્યવહારનો અમલ કરતાં હતાં.

ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ

દિમાક્ષ્યના વિશાળ વિસ્તારોમાંથી સીમોનની સતત ગરમીમાં એક ત્રિકોણ બિતરી આવતો હોય તે પ્રમાણે દિંદો પ્રદેશ પથરાયો છે. એના ડાબા પડખાના ખૂણામાં પશ્ચિમ છે, જેની સાથે દિંદો વતનીઓ દેવોની બાપા બોલતા હતા, તથા વેદકાળથી સંબંધ રાખતા હતા. ઉત્તર તરફની સરહદ પર પૂર્વમાં અધમાની-સ્તાન પડ્યો છે ને સાં ગ્રામીન, સંસ્કૃતિના રમારક જેવું કંદહાર (ગાંધાર) મોજુદ છે. સાંજ ત્રીક અને દિંદો શિષ્યોનો સંગમ થયો હતો અને સાંજ એ બંને પ્રદેશનું ચિહ્ન હમેશને માટે જુડું પડ્યું હતું. એની ઉત્તરે કાપુલ છે. એ કાપુલમાંથી મોગલ મોકિનાં ટોળાં દિંદ પર બિતરી આવ્યાં હતાં. અને આજે તેઓ દિંદને વતન માની તેમાં વસવાટ કરે છે. કાપુલની પાડોસમાં જ પેશાવર છે અને એ દિંદને લગોલગ દિંદુક્ષના ઘાટ પાસે રચિયા લંબાયું છે. ઉત્તરના છેડા પર હાથવણાટની બીણી કરીમરીના નમૂના આજે પણ સંધરી રાખતો કાશ્મીર ઇલાકો આવ્યો છે. દક્ષિણે પાંચ નદીનો પ્રદેશ પંજાબ એના લાદોર અને સીમલાના મધ્યક સાથે દિમાક્ષ્યના પગમાં સૂતો છે. પંજાબની પશ્ચિમમાંથી ચાર માઈલ સાંખી એવી સિંધુ દિંદના દિંદુ વતનીઓની યાદ આપતી વહે છે. પંજાબમાંથી યમુના અને ગંગા પણ દક્ષિણ પૂર્વ તરફ દિંદના પાટનગર દિંદીના પાયા ધોતી તથા દિંદુઓના પવિત્ર નગર બનારસમાં દરોજ દળરો યાત્રા. જુઓના પાપ ધોતી કલકત્તા તરફ વહે છે. દૂર પૂર્વમાં બ્રહ્મદેશ છે. સિંધુની દક્ષિણે રાજપુતાનાના પ્રદેશના કાનિયોની ક્ષાત્રવટના વીરોચિત ઇતિહાસ આવેષતા જ્વાલિયર, ચિત્તોડ, જયપુર, અજમેર અને ઉદયપુરની આસપાસના પથરો પણ અનેકના બસિદાનના પૂરાવા આપતા પડ્યા છે. દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં સુરત, અમદાવાદ, મુંબઈ અને પુના વગેરે નગરોમાં માનવ મેદની ઉભરાવતો મુંબઈ ઇલાકો પથરાય છે. તથા એ દિંદની પશ્ચિમે

ગોવાનો કિનારો છે. અને પૂર્વમાં પાંડિચેરી છે. વિજેતા શ્રિદેવે
 મૌર્યાનિક લૂંટમાંથી એ ટકડાઓ પોતાના જૂના માથીનારોને
 ગખવા દીધા છે. જગાળના અખાન પર મદ્રામ ઇલાકા પથગયો
 છે. આ પ્રદેશનો પાંચમો ભાગ જૂના જંગલોથી ઢંકાયેલો છે. એ
 પ્રદેશ પર જંગલી લોકોની વસતી છે. અને દિંદના મોટા ભાગ
 પર પડતી ગરમીએ તથા અંગ્રેજોના આવ્યા પછી દિંદની મંગ્લતિના
 કરેલા વિનાશો તથા મંથાન બનેલા દિંદનો ઠાથો ખાસ ઉત્પન્ન
 કરવાના પ્રદેશ તરીકે જાણવી ગખવા માટેની વિજેતાઓની ધુરી
 મુશ્કેલી લીધે આજે દિંદની ધરતી કસ વિનાની બનતી જાય છે.
 દિંદનો ખેડૂત ધરતી કરતાં અનેક ગણો ચૂમાલો જાય છે તથા
 દિંદની જાત મહેનત અનેક પ્રકારે લૂંટાતી જાય છે. આજે એ
 દિંદનો નિષ્ક્રિય બનેલો એક વર્ગ આજની વિપરીત પશ્ચિમીમાં
 દમન અને નિર્વાણના સ્વપ્નો સેવે છે. તથા બીજો ઘણો મોટો
 વર્ગ પગથીનતાની અનેક પાનનાને ફેંકી દેવા આજસ મગ્ડે છે.

પ્રકરણ ૨

ઇતિહાસ પહેલાંના ઇતિહાસ

એવા પણ દિવસો હતા જ્યારે યોગ સમય પહેલાના ઇતિહાસકારો અજ્ઞાનને લીધે એમ ખારતા હતા કે દુનિયાના ઇતિહાસની શરૂઆત ત્રીસથી થઈ હતી. એ વાતને સૌથી પહેલાં સ્વીકારી લેનાર યુરોપ એમ માનતું હતું કે હિંદમાં આયો આઘ્યા તે પહેલાં સોડો જંગલી હતા અને હિંદ જંગલી લોકોનો પ્રદેશ હતો, અને સંસ્કૃતિનું સાચું મંડાણ, કેશીઅન મહાસાગરના કિનારા પરથી હતા અને વિજ્ઞાન આયો લઈને આવ્યા ત્યારે જ ધણું હતું. આજના ઇતિહાસકારોની શોધખોળોએ એ વાતને મક્કમ પૂરવાર કરી છે. યોગ સમય પર થએલી અને આજે થતી શોધોએ યુરોપની મિથ્યા અસ્મિતાના એ સ્વપ્નને પોકળ પૂરવાર કર્યું છે અને બનાવી આપ્યું છે કે એશિયાના બીજા પ્રદેશોની જેમ દૂર પૂર્વના હિંદમાં પણ હજારો વર્ષ જૂની સંસ્કૃતિની શરૂઆત ઇતિહાસ પહેલાંના ઠાળથી થઈ ગઈ હતી. હજારો વર્ષ જૂની એ સંસ્કૃતિની સાક્ષી પૂરતાં સ્મારકો આજે કલકત્તા, મદ્રાસ અને મુંબઈના સંપ્રદરશાનોમાં પડ્યાં છે.

૧૯૨૪ ની સાલમાં હિંદમાં સાંપડેલા સમાચાર સાંભળી દુનિયાભરના ઇતિહાસકારો ઝમકીને જમ્યા છે. સર જોન માર્શલે એના આરટી, ખેનગજી વિગેરે સાચિદારો સાથે દુનિયાની સંસ્કૃતિના સંશોધકોને હેસ્તમાં નાખી તાજુબી ખેદ કરે એવું સિન્ધુના પશ્ચિમ કિનારા પરુ મોહનજો-ડેરો નામનું ગ્રંથ શોધી કાઢ્યું છે. એ ઉપરાંત ત્યાંથી થોડા સો માઇલ દૂર ઉત્તરમાં હાગરપા તરફ ગૃધ્રીના પડોમાં પાંચ મોટા નગરો ખોદી કાઢવામાં આવ્યાં છે. જમીનને તળાએ દટાઈ ગયેલાં એ નગરોમાં આજે મેડો ધરો, ડુકાનો, બજારો, શેરીઓ અને રસ્તાઓ જડી આવ્યા છે. એ નગરો ઠેકા વર્ષનાં જૂનાં હશે તેનો અદાજ કાઢતો મર જોન માર્શલ કહે છે કે “આ શોધખોળો એમ સાબીત કરે છે કે સિંધના અને પંજાબમાં ઈ. મ. પૂ. ચાર હજાર વર્ષ પહેલાં ખૂબ વિકાસ પામેલી નગરજીવનવાળા સમાજરચના હશે એ નગરોના ધરોમાં જે જાતના કુવાઓ, સ્નાનાગારો તથા જમીન નીચેની મઢરોની યોજનાઓ જડી આવી છે, તે બતાવી આપે છે કે અત્યાગ સુધી ખેળીયોનિયા અને ઇજ્જતમાં જડી આવેલાં અવશેષો કગ્તા આ અવશેષો વધારે વિકાસ પામેલી એવી સમાજરચનાનો ખ્યાલ આપે છે. મોહન-જો-ડેરોમાં જડી આવેલા અઠથી વધારે માળરાજા મકાનોની ધટના, અલગ સુધીમાં જડી આવેલા અવશેષોમાંથી ધરમાં વપરાતા જુદા જુદા પદાર્થો જેવા કે, વાસણો, કપડા, ઓળરો, સિક્કાઓ તથા શિલ્પકળા વગેરે જોતાં એમ લાગે છે કે એ પ્રજા બધી જાતની ધાતુના પદાર્થો બનાવતી હતી, સિક્કાઓ વાપરતી હતી, સોના રૂપાના ધરેણું પહેરતી હતી તથા આજે જે જાતના નકસીદાર કામે થાય છે તે કરતી હતી. તે વખતની એવી વિકાસ પામેલી સમાજ-રચના આજે જડી આવેલાં અવશેષો પરથી જણાય છે કે ઈ. સ. પૂ. પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાંની હતી. વિચિત્ર વાત તો એ છે કે આ અવશેષોનું છેલ્લામાં છેલ્લું પડ ઉપલાં પડો કરતાં સૌથી વધારે

વિકાસ પામેલી સમાજઘટનાની સાક્ષી પૂરે છે. એ સંસ્કૃતિ હજારો વર્ષની જૂની છે તે નિઃશંક પૂરવાર થાય છે. સિંધુ નદીની આસપાસ હજારો વર્ષ જૂની એ સંસ્કૃતિના અવશેષમાંથી પત્યરથી માંડીને એકેએક ધાતુની વસ્તુઓ મળી આવે છે અને એમ અતુમાન થાય છે કે જ્યારે પિરામિડ બાંધવામાં આવ્યો હશે ત્યારે એ સમયની દુનિયામાં સિંધુ નદીની આસપાસનો પ્રદેશ સૌથી આગળ વધેલી અને વિકાસ પામેલી મુઘરેલી પ્રજાનો હશે તથા એ પ્રજાને ધાર્મિક, વૈજ્ઞાનિક તથા વ્યાપાર વિષયક બધા સંબંધો મુમેરિયા અને બેબીલોનિયા સાથે હશે. આ જાતના સંબંધોના સાક્ષી રૂપે મુમેરિયાના અવશેષોમાંથી જે જાતના પદાર્થો જડી આવ્યા હતા તેવા જ પદાર્થો મોહન-જો-ડેરોમાં પણ માલમ પડ્યા છે, તથા ૧૯૩૨ માં બેબીલોનિયામાંથી પણ જડી આવ્યાં છે.

એમ માનવામાં આવે છે કે સૌથી જૂની સંસ્કૃતિ મુમેરિયાએ સુધારાના પાઠ સિંધુ નદીની આસપાસની સંસ્કૃતિમાંથી શીખ્યા હશે. તથા સંસ્કૃતિનો સૌથી પ્રદેશો બિગ્રમ અને સંસ્કૃતિના વિકાસનું અને બ્રિજેટનું ક્રામ દિન્દમાંજ ચર થયું હશે. સંશોધકોનો એવો મત છે કે દુનિયાને આજે જડેલાં સંસ્કૃતિના અવશેષોમાં મોહનજો-ડેરોના અવશેષો સૌથી જૂનાં છે.

પ્રકરણ ૩

ઇન્ડો આર્યન

જેમ મનુષ્યના ઇતિહાસમાં માણસ ને જગલી મનુષ્ય વચ્ચેનો અતરાય ઘણો મોટો છે તથા એ સમયની ચોક્કસ ગણતરી થઈ નથી તેવી રીતે મોહન-જો-ડેરોમાંથી મળી આવેલા અવશેષ પરથી નક્કી થયેલી હિન્દની સંસ્કૃતિનો કાળ ઇતિહાસે સાચવી રાખ્યો નથી. એ કાળ ઇતિહાસ પહેલાનો છે. મોહન-જો-ડેરોની સંસ્કૃતિ વાળા મહાજરથના તથા હિન્દમાં આર્યો આવ્યા તે સમયનો સમાજ એ બે તવારીખો વચ્ચે ખૂબ લાખો સમય અગાત બનીને બેસે છે. એ વચલા મમયની સમાજગથનાનો ઐતિહાસિક ખ્યાલ આપણી પાસે નથી. સિંધુની આસપાસ જડી આવેલા અવશેષોમાં એક જાતનો સિંછો જડી આવ્યો છે એ સિંછો પર સાપની ફણાના ચિન્હો છે કે જે ચિન્હો હિન્દના જૂનામાં જૂના વતનીઓના હતા. એમ માની શકાય એમ છે કે જ્યારે આર્યો હિન્દમાં આવ્યા ત્યારે ઉત્તરના પ્રદેશમાં એના મૂળ વતનીઓ નાગલોકો કહેવાતા હતા તથા સાપની પૂજા કરતા હતા. હિન્દના દક્ષિણ તરફના પ્રદેશમાં કાળા ગંગવાળા તથા ચપટા નાકવાળા લોકો વસતા હતા. જે દ્રાવિડો કહેવાતા હતા. જ્યારે આર્ય

લોકોના ધાડાં હિન્દ પર દોડતાં હતાં ત્યારે એ લોકો મુધરેલા હતા અને તેમના વેપારી કાફલાઓ મુમેન્સિયા અને બેખીસોનિયા સાથે વેપાર ચલાવતા હતા. આર્થ લોકો પોતાની ગ્રામપંચાયતોની રીતભાતો તથા ખેતી અને લોકો પાસે કર ઉઘરાવનારી સરકારી રીતભાત દ્રાવીડી લોકો પાસેથી શીખ્યા હશે. આજે પણ દક્ષિણનો એ ભાગ ભાષામાં, સાહિત્યમાં, કલામાં અને રીતરિવાજમાં દ્રાવીડી છે. આર્થ લોકોએ 'હિન્દના' એ 'દક્ષિણ પ્રદેશો' પર સ્વારી કરી તથા એમના પ્રદેશો છતવા માંડ્યા. તથા એ લોકોને અનાર્થ અથવા નીચ માની ગુલામ બનાવવા માંડ્યાં.

એવા એ આર્યો કોણ હતા એ સવાલ ઊભો થાય છે. એ લોકો પોતેજ પોતાની જાતને મુધરેલા અથવા આર્થ કહેતા હતા. એ લોકો કાસ્પીઅન પ્રદેશ તરફથી આવ્યા હશે, તથા પરિવનલોકો પોતાના જે વતનને આર્યાનાવિન્નો (આર્યોનું ઘર) કહેતા હતા તેજ કાસ્પીઅન પ્રદેશ તરફનું વતન હિન્દમાં આવેલા આર્યોનું પણ હશે. ત્યારે એ આર્થ લોકોનું એક ધાડુ બેખીસોનિયાને સર કરતું હતું ત્યારે આર્યોની બીજી ટૂંકડીઓ હિન્દમાં પ્રવેશતી હતી. આ આર્થ લોકો હિન્દને છતીને સામ્રાજ્ય વધારવા નહોતા આવ્યા પણ હિન્દને પોતાનું વતન બનાવવા આવ્યા હતા. આર્થલોકો શરીરે મજબૂત હતા અને ખાત્રાપીવામાં ખૂબ જોરદાર હતા. વિજેતાઓના સામાન્ય સ્વભાવ હોય છે તેમ આર્યોનો પોતપોતાની અંદરનો વ્યવહાર સરકારી સિસ્ટનો હતો તથા છતાંએલી પ્રજાપર ગમે તેવા ધાતકી વર્તનનો હતો.

બીજા પ્રદેશોને પચાવી પાડવા અને તેમાં પોતાનું ઘર બનાવવા એ લોકો પોતાની તસ્વારના જોરપર આધાર રાખી આવ્યા હતા. તથા યુદ્ધમાં કુશળ અને કિમ્મતવાળા હતા. જે તસ્વારના જોરે અને સરકારી કુશળતાએ એ લોકો યોગ્ય સમયમાં હિન્દના દક્ષિણ

પ્રદેશના માલિક બન્યા ત્યાર પછી વિજેતા અર્થેનું પહેલું ધ્યાન સરકારે વધારવા તરફ અને હથિયારો વધાવવા તરફ મધુ, આર્ય-સોડા, યુદ્ધમા ધનુષ્ય અને બાણ વાપરવા માડ્યા યુદ્ધમા વાપરી શકાય એવો ગથ બનાવવા માડ્યા ભાલાઓ અને ફરશીઓના હથિયારો બનાવવા માડ્યા.

એ સોડા દહી નહોતા અને હિન્દુમા જમીન પચાવી પાડવાના તથા ઘરો બાંધવાના તથા હિન્દુના મૂળ વતનીને ગુલામ બનાવવાના પોતાના મૂળ આશરે સત્તાડતા નહેતા. કારણ કે તે સોડા આજની સુધરેલી ગેરી પ્રજા જેના સુધરેલા નહોતા એટલે એકા દહી હતા. 'અમે તમને સુધારવા આવ્યા છીએ' એવી શબ્દજો બોલ્યા વિના આ લોકો હિન્દુને તાબે કરતા હતા, અને હિન્દુઓને ગુલામ બનાવતા હતા અને એકબેએકબુ કહેતા હતા કે અમારે વધારે જમીન જોઈએ છીએ, વધારે માથો જોઈએ છીએ, વધારે ગુનાઓ જોઈએ છીએ જમીનને પચાવી પાડતા, હિન્દુના મૂળ વતનીઓના ધન્યાર સળગાવી મૂકતા, તે સમયના હિન્દુને ગુલામ બનાવતા અને તેમના લોહીની ડોબો ધરતી પર ઉછાળતા એ આર્ય વિજેતાની સરકારી હીલચાલ ખૂનખાર જગો ખેલતી પૂર્વ તરફ આગળ વધતી સિન્ધુ નદીને કિનારે કિનારે પૂર્વ તરફ આગળ વધતા આર્યો ગમાના પ્રદેશ સુધી પહોંચ્યા અને આખો હિન્દુસ્તાન કબ્જે કર્યો હિન્દુસ્તાન પર વિજય મેળવ્યા પછી આર્ય સોડાની ટોળી જુદા જુદા ભાગો વસાવીને ત્યાં સ્થિર થઈ પડવા લાગી દરેક ગ્રામ પર એક એક સરકારી અમલદારનો અધિકાર હતો તથા એ સરકારી અમલદાર તથા રાજા પોતાના ગ્રામમાંથી ચોદાઓની એક સમિતિ નીમી તેની સલાહ પ્રમાણે કામ કરતા એકથી વધારે ભાગો મળીને એક ટોળી બનતી હતી અને એ ટોળીમાંથી જુદા જુદા જનપતિઓની મનાઓ રાજમગનામ મંદ કરતી હતી.

દરેક વિજેતાઓની જેમ આર્થ સોડો પાસે પણ પોતે બીજી પ્રજાઓ કરતાં ઊંચા છે એવું અભિમાન હતું. બીજી પ્રજાને ગુલામો તરીકે જાળવી રાખવા માટે, પોતાના એ અભિમાનને પોષવાને તથા જાળવી રાખવાને ખાસ કાયદાઓ ઘડવામાં આવતા હતા. કોઈ પણ આર્થ અનાર્થ સાથે સમ સંબંધમાં જીતરી શકતું નહિ. તથા કોઈ પણ આર્થ અનાર્થો સાથે સમાન વ્યવહાર કરી શકતું નહિ. આર્થ અને અનાર્થના એકેએક વ્યવહાર શેઠ ને ગુલામોના વ્યવહારો હતા. તથા એવા એકે એક વ્યવહારમાં આર્થો ઊંચા છે અને અનાર્થો નીચા છે એ જાતનો ખ્યાલ જતાવવામાં આવતો હતો. આર્થો સમજતાં હતા કે આર્થો ને અનાર્થોના જો અંદર અંદર સમ સંબંધ બંધાય અથવા તો તેવી છૂટ આપવામાં આવે તો બન્ને પ્રજાઓ એક થઈ જાય, તથા આર્થોના ગુલામો આર્થો સાથે સોદીના સંબંધમાં આવી સમાનતા માગતા થઈ જાય. આર્થો એ રીતે અનાર્થો સાથે એક થવા નહોતા માગતા, અનાર્થોને પોતાના નિકટના સંબંધીઓ બનાવવા નહોતા માગતા પણ પોતાના નફાઓ માટે વેક કરનારા ગુલામો જ રાખવા માગતા હતા.

એથી આર્થ વિજેતાઓએ વર્ણુ ભેદ શરૂ કર્યો. ગોરી આમડી વાળા આર્થો ઊંચા લેખાયા અને કાળી આમડી વાળા અનાર્થો નીચ ગણાયા. શરૂઆતમાં એવા બે વિભાગો પડ્યા કે વર્ણુ પડ્યા. એક વિજેતા આર્થોનો અને બીજા મુદ્દમાં હારી જનાર અને તેથી ગુલામ બનેલા અનાર્થોનો. ઈ. પૂ. બે હજાર વર્ષ પહેલાં આર્થોનું આગમન થયું અને ત્યાર પછી એક હજાર વર્ષ સુધી આર્થ સોડો આ બે વિભાગમાં વહેંચાઈ ગયા અને હિન્દના માલિક તરીકે વસ્થા. એ કાળને આર્થના વૈદિક કાળ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. એ કાળના આર્થ સોડો સંસ્કૃતિની શરૂઆતમાં હતા. ગાયો એમની દોસન હતી. જમીન એમની મિલકત હતી. એ બન્ને મિલકતને જીતનારા આર્થો તલવારની ધાર પર રાખ્ય કરતા હતા. તથા

કેદરના જુદાજુદા તરવોને તથા પ્રાણીઓને પૂજતા હતા. આર્થોની પૂજાવિધિમા આકાશ, સૂર્ય, ચન્દ્ર, તથા પૃથ્વી પાણી વિગેરે તરવો દેવદેવીઓ ગણાતા હતા ગાય અને આખરો જીવનનિર્વાહમા ખૂબ ઉપયોગી દોષ પૂજાતા હતા.

એ કાગ પછીનો આર્થ કાગ ઈ પૂ, હજાર વર્ષ પહેલાનો કાગ છે એ સમય તે ગમાવણ અને મદામાગતનો કાગ કહી શકાય. એ સમય દ મ્યાન આર્થ સોડોની ટોળીઓના નાવરો તથા લશ્કરી કુળપતિઓ રાજાઓ બન્યા હતા અને એના યુદ્ધો એક કે બીજા રાજાને મદાગમ બનાવતા હતા ગમ્મશાહીના રાગતનનો એ સમય હતો અને એ સમયમા યુદ્ધમા જ ન્યાપચ્યા મહેનાગ અને યુદ્ધને જ ધર્મ માનનાગઓ કાનિય કહેવાતા હતા હવે આર્થોમા એ રીતના મામાજિક ક્રિયાધર્મને અગે બીજા વિભાગ પડ્યા મન્યા કેવળ આર્થો અથવા અનાર્થો અથવા કાગા અગે ગોગ મના શરૂ થએના બે વિભાગે માથી વિગેરતા આર્થો પોતપોતાના મામાજિક ક્રિયાધર્મને અગે બીજા પેગ વિભાગોમા વહેચાઈ જતા હતા.

આ સમયના આર્થ સોડોના સામાજિક વ્યવહારો પણ વધારે નિરાસ પામતા હતા અને સામાજિક ઉત્પાદનના સાધનો પણ વધારે સુધરતા જતા હતા નિરાસ પામતા મામાજિક મળધોમા જે આર્થ સોડો ધર્મગુરુઓ બન્યા હતા તથા જેમણે શિક્ષણનો ધધો લીધો હોનો તે બ્રાહ્મણો કહેવાતા હતા બીજો વર્ગ ગળ્યકર્તા એનો તથા લશ્કરનો હોનો એ લગ્નયક લોક કાનિય કહેવાતા હતા આર્થ પ્રગની અદર જ સામાજિક ક્રિયાને લીધે પડેલા આ વિભાગોમા જે વિભાગ ગંચો છે ને કચો વિભાગ નીચો છે એની રસાકસી શરૂ થઈ ગઈ હતી ઘણીવાર બ્રાહ્મણો પોતાને ઊંચા માનતા હતા અને ઘણીવાર ક્ષત્રિયો તેમો નીચા ગણતા હતા આ બે શાસક વર્ગો નીચે એક બીજો વર્ગ પણ હોનો એ વર્ગનો જન્મ

યુદ્ધ કાળની આસપાસ આયોભાથી થયો હતો એ લોકો વેપારીઓ અને કારકનો હતા. એ વેપારી વર્ગ વૈશ્ય કહેવાતો હતો આ ઉપરાંત એક ચોથો વર્ગ હતો જે ઉપવા ત્રણે વર્ગો કરતા સખ્યામાં ઘણો મોટો હતો તે શુદ્ર કહેવાતો એ વર્ગ દિન્દિમા મૂળ વતનીઓનો યુદ્ધમાં જીતાએલા કેદીઓનો તથા શુદ્ધામેનો હતો.

એ વર્ગભાથી એક પાંચમો વર્ગ જનતો હતો તેને ચાડાળ અથવા અરપૃસ્થ કહેવામાં આવતો આયોએ જનાવેલા શુદ્ધામેભાથી બનેલો આ વર્ગ આયોની અને દુનિયાભરના વિજેતાઓની ખૂની નીતિની યાદ આપતો આ વર્ગ આજે દિન્દિમા લગભગ અર્ધા કરોડ જેટલી સખ્યામાં છે.

પ્રકરણ ૪

આર્યોની સમાજરચના

એવા આર્યજીવનની યશસ્વિતા અનાયોની લૂટફાટ ખૂન અને યુદ્ધોથી થઈ હતી લૂટારાની ટોળીઓ જેવું એ આર્યજીવન હિન્દના મૂળ વતનીઓને લૂટ્યા પછી હિન્દની ધરતીપર થોડા વર્ષો સુધી એક રચળેથી બીજે રચળે ધાડપાડુઓની ટોળીઓની જેમ લૂટફાટ ચલાવતું અને ખૂનામરફીના સાહસો શોધતું એક રચળેથી બીજે રચળે ગમડતું ફરતું હતું એ રીતે રખડતી આર્યોની ટોળી પામે ગાથો અને તલવારો હતી ત્યાર પછીના બીજા કાળમાં એ ભયકર આર્યજીવનને રિથત થવાનો કાળ આવ્યો. ટોળીના નાયકો અને કુલપતિઓએ જુદાજુદા ગ્રામ વસાવી પંચ નાખ્યો. અનાયો પામેથી આચકી લીધેલી જમીનો ગુલામ બનેલા અનાયોની મહેનતથી ખેડાવા લાગી આર્યજીવનનો એ બીજો ભાગ કૃષિકાળ હતો એ જીવનમાં આર્યોએ જુદાજુદા ગ્રાણીઓને પાળરા માડ્યા તથા તેમનો ખેતર તરીકે ઉપયોગ કરવા માડ્યો તથા પોતાના ખેતીના કામ-કાજમાં તેનો ઉપયોગ કરવા માડ્યો એ આર્ય લોકોની ટોળીઓ ખેતી કરતી હતી યુદ્ધો કરતી હતી તથા અનાજ અને માંસ ખાતી હતી અને બધા કામો તથા વેક અનાયો પાસે કરાવતી હતી દરેક ગ્રામની

જામીન ટોળીઓના કુલપતિઓને વહેચી આપવામા આવી હતી પણ બધા કુલપતિઓ બધી જામીનને એક માથે ખેડતા હતા તે મમનની આર્થ વ્યવસ્થાનો એવો ગાંધો હતો કે મર્ડ પણ કુલપતિ પોતાને બાગ અથવા જમીન બીજા કુલપતિને વેચી શકે નહિ પણ પોતાના વારસદારને આપી શકે

આર્થ મનાવ્યનાનો તે પત્રોના કાગ તે હસ્તઉલ્લોગના વિકાસનો દાગ હતો ઈ પૂ ૧૦૦૦ વર્ષ પહેલાં નાના નાના ઉલ્લોગોની શરૂઆત થઈ ગઈ હતી તત્કાલ હુદારો, મુથારો, શિ પીઓ અને મોચીઓ જેવા કારીગરોની ટોળીઓ બની ગઈ હતી એ ઉપરાંત હાથીદાંતની મનાવો કળાગ, માત્રી દામ કળાગ, ગગરેજનુ પ્રામ કળાગ, માલીમાગનો ધધો મળાગ કારીગરો પણ વધના હતા આ બધા ઉપરાંત વિશમ પામના આર્થજીવનમા ખધામીઓ, અને શિકારીઓ, ખાખીઓ, કંદોડીઓ, હામમો તથા બીજા એવા અનેક ધધાદારીઓ પણ હતા લૂપ્ત અને સાદુ આર્થજીવન હવે નિધર ધર્મ અનેક ત્રિશાઓમા ગતિ મરી રહ્યું હતું વસ્તુઓની અદર અદર આપ સે શરૂ થઈ હતી એક બીજાના સાદામા વેપારી આપ સેની એ નમ્ર શરૂઆત હતી મિશ્નતપુ પ્રમાણુ ખરીદ કળાગની જરૂરિયાત ઉપર નક્કી થતુ હતુ ધીમેધીમે રાજના દરમાગમા એક એવો અમલદાર વર્ગ નીભવામા આવતો હતો જે કારીગરોના બધા ઉત્પાદનના ભાવ નક્કી કરતો હતો ધીમેધીમે વસ્તુઓના સાગથી શરૂ થએલી વેપારી વ્યવહાર ગાયોનો નાણા તરીકે ઉપયોગ કરતો હતો ત્યાં પછી ખૂબ વજનદાર તાગાનો સિલ્હો બનાવવામા આ યો એ સિલ્હો ઘોડીક વ્યક્તિઓએ રવીકામો હતો ખેડા નહિ હોવાને લીધે એ સિલ્હાઓને જામીનમા દાગી રાખવામા આવતા અને સહરવામા આવતા પણ જુદાના સમય પહેલાં વિકાસ પામતા જતા બીજા પ્રદેશો સાથે શરૂ થયેલા વેપારને લીધે જુદાજુદા નગરોમા વેપારીઓ સેજુદેજુની પ્રથા પ્રમાણે વ્યવહાર

ચલ્લાનતા હતા તેથી આપના આવતી હતી ધીરધાર થતી હતી નાણાની શરૂઆત થયા છતાં જુગદુ ગમવાની પ્રથા નાશ પામી નહોતી મગધની વ્યવહારને અનુરૂપ એવા જુગદાના પાત્રાઓ શોધી કાઢવામાં આ પાત્રા હતા ધણી વગ્યાએ તો ગમત પોતેજ એની પ્રગતિઓ જુગદુ ગમતા મગધ નિગળ ખટો ન થયેલી આપતો એ જુગદામાં ઇતનાગની પર ગમતના કરો નાખવામાં આવતા હતા

વેદકાળની નીતિ

નીતિની કોઈપણ નિયામકના કે આચાર્યના મૂળ તે તે સમયના આર્થિક મનોગોમાં હોય છે એટલે નીતિનું કોઈપણ સ્વરૂપ મુખ્યત્વે કરીને ન્યાપારી મળધોના પાયાપર બેસી હોય છે વેદકાળની આર્થિક સમાજની નીતિમાત્રના તેમાં આપવાદરૂપ નહતી મિનકતના મુખ્ય સ્વરૂપ જેવી ગત્યોના ધમ્મ પડાવી લેતાં એ તે સમયના આર્થિક ગમતોના ગમતીય વ્યવહારને હતા એ ઉપરાંત આર્થિક પ્રગતિઓમાં અદર અદગની વ્યવહારના કાયદાઓ નધારે વ્યવસ્થિત હતા, એમ સિદ્ધિ પામી સમયના મીઠા ઇતિહાસકારોનું કથન છે તે સમયની આર્થિક પ્રગતિને અદાલતને આમણે બાગ્યેજ ચલવું પડતું અથવા એક બીજાની મિલકત પડાવી લેવાની દાનત તે સમયના સંજોગોમાં ખૂબ ઓછી હોવાને લીધે તે સમયના લોકો પોતાના ધર્મને તાળા વાસતા ન હતા, તથા અદર અદગની ધીરધારમાં લખાણો નહોતા હતા વચનપાલન એ તે સમયના આમાજિક સદગુણની વિગિહતા હતી સુવેદમાં વ્યભિચારના, અત્યાચારના, વેશ્યાવૃત્તિના તથા ગર્ભપાતના ઉલ્લેખો છે તથા તે સમયમાં સન્નતિય વિરૂદ્ધિ પણ હતી તેમ માનવાને કારણ છે બીજી બધી રીતે વેદકાળમાં નતિય મળધોના ખૂબ ઊંચા ધોરણો જાળવી રાખવામાં આવતા હતા

વેદકાળની સમ પ્રથામાં છોકરીઓને ખરીદવામાં આવતી અથવા તો તેમનું દરજ્જા કરવામાં આવતું કેટલાક સમયે એક બીજાની

અનુનતિથી પણ થતા પણ અનુમતિવાળા લક્ષ બહુ અમરનાગદે
 ગણાતા નહિ. જે લક્ષમાં સ્ત્રીની વધારે કિંમત ઊપજતી તે લક્ષ
 વધારે માનવાળા ગણાતા તથા જે લક્ષમાં સ્ત્રીનું હજુ કંવામ
 આવતું તે લક્ષને પણ માનવાળું ગણવામાં આવતું એક પુરુષ
 એકથી વધારે સ્ત્રી સાથે લક્ષ કરી શકતો શ્રીમતોની શ્રીમતાઈ
 તેમના અત પુરમાની સ્ત્રીઓની મહિમાથી અકાતી કોઈ કોઈ ઠેગણે
 એક સ્ત્રી એકથી વધારે પુરુષ સાથે પણ લક્ષ કરી શકતી એક
 સાથે પાંચ બાઈઓ સાથે લક્ષ કરનાર દ્રીપદી તે મહિમાની એવી
 પ્રથાની સાક્ષી પૂરે છે એ રીતે એકથી વધારે પુરુષ સાથે પણના
 સ્ત્રી જુદાજુદા પુરુષો સાથે નહિ પણ મગાભાઈઓ સાથે જ
 પરણતી સીલોનમાં એ પ્રથા ૧૮૫૬ની સાલ સુધી મોજુદ હતી
 અને ટિબેટના આમોમાં આજે પણ એ પ્રથા ચાલુ છે અનાથોને
 શુદ્ધામો બનાવ્યા પછી આર્થ લોકો ધરને વિશાળ અને વ્યવસ્થિત
 બનાવવા માટે એકથી વધારે સ્ત્રીઓ સાથે લક્ષ કરતા તથા સ્ત્રીઓ
 તથા બાળકોના આમી કોઈ પણ મમય પોતાની હતગણ
 થતા કે જરૂર પડતા સ્ત્રીઓને કાઢી મૂકી શમ્ના જુગમા દારી
 મકતા અથવા વેચી શમ્ના અને આમ છતા પણ વૈદિક કાળમાં
 ત્યાર પછીના કાળ કરતા સ્ત્રીઓ વધારે અનન્ન હતી સ્ત્રીઓ
 મિજબાનીમાં ખુબી રીતે ભાગ લઈ શકતી, નાચમાં જઈ શકતી,
 તથા ધર્મિક યજ્ઞોમાં પુરુષ સાથે બેસી શકતી સ્ત્રીઓ અભ્યાસ
 પણ કરી શકતી હતી અને ગાર્ગીની જેમ તાત્વિક વાદ વિવાદોમાં
 શમ્તી પોતાનો એક ધણી મરી ગયા પછી દુઃખી ફરીવાર પસંદ
 શકતી હતી પણ પછી ક્ષત્રિયોના આધિપત્યવાળા જનના સ્ત્રીનું
 આત્મ્ય ઓહુ થતું ગયું સ્ત્રીએ બહુવાની જરૂર નથી જેમ
 મનાતું હતું હતું તથા વેળા મર્યા સ્ત્રીઓ નાબજે તે વેળા અન
 કોઈ જગ્યા હતા સ્ત્રીના પુનર્લગ્ન ઓછા થઈ ગયા હતા પદાની
 સરખાન થતી હતી મિલકત બનેલી સ્ત્રીને મતી બનાવી માલિકે

તરફની વફાદારીની પરાકાષ્ટાએ પહોચ્યાડવામાં આવી હતી પોતાના માલિક તરફની વફાદારીની હદપર પહોચતી તે પોતાની શુદ્ધિના આરણ્ય સ્વામીની શુદ્ધિપર મદાર બાધી બધ કરી દેતી હતી તથા પોતાની બધી લાગણીના વહેણો પોતાની અધ સ્વામીભક્તિની દિવાલમાં બધ કરી દેતી હતી એ રીતે છેવટના શ્વાસ સુધી પુરુષની પરાધીનતામાં પામર જીવન જીવતી ગમાયણ કાળની સ્ત્રીના આદર્શ તરીકે સીતાના ચારિત્રનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

ધર્મ

આર્યો નાગસેકામાં લોહીલુહાણુ ગ્રખાણો ચલવતા અને હિંદની ભૂમિ પર આક્રમણો કરતા હતા ત્યારે તે સમયના હિંદના મૂળ વતનીઓમાં પ્રાણીપૂજા (Totemism) તથા આકાશી પદાર્થોની પૂજા અને ઝાડ તથા ઝગઓની પૂજાઓ હતી હતી. સાપ અને અજગરો પણ પૂજવાનાયક દૈવી વિશ્વતિઓ મનાતી હતી નાગનું માન, નદી અને યક્ષ અથવા ઝાડ ભગવાન એ બધા આર્યોના આગમન પહેલાના દેવો હતા તે સમયના હિંદના ઇતિહાસમાં ધર્મ નહોતો પણ ધર્મના પાના જેવા જાદુના જુદા જુદા મંત્રો અને નિધિઓ હતા હનામાં અને જંગલોમાં દેવતાઓ અને ગણેશો મહે છે એમ માનવામાં આવતું મરી ગયા પત્રી માણુઓ પણ પાઠ આવતા હોય છે એની માન્યતા હતી દરેક જાતની શારીરિક અને માનસિક ગિભારીને દેવતાઓ, ગણેશો કે પૂર્વજોના વળગાડપ માનવામાં આવતી હતી

પત્રી આર્યો આવ્યા અને વેદકાળની શરૂઆત થઈ અથર્વવેદ એ જાદુઓના જ્ઞાનનો વેદ છે. અથર્વવેદમાં તે સમયના મૂળ વતનીઓની ધાર્મિક માન્યતાઓની આર્યોપર ધ્યેની અસર ચોખ્ખી દેખાઈ આવે છે. અથર્વવેદમાં બાળકો મેળવવા માટેના મંત્રો છે. ગર્ભપાન કરવાના મંત્રો છે જીવનને લગતવાના મંત્રો છે

અનિષ્ટોને નિનારવાના મંત્રો છે તથા ઊંધ આખવાના અને દુઃખનોને દેરાન કરવાના અને મારી નાખવાના મંત્રો પણ છે. વેદના શરૂઆતના દેવો કુદરતી પરિબળો હતા. આખી કુદરત જંગમના તરંગી મનુષ્યોએ કંપેલી દેવ દેવીની શુદ્ધાત્મી બરેલી હતી. આકાશ દેવ હતો. સૂર્ય દેવ હતો. પૃથ્વી દેવી હતી તથા પ્રકાશ, વાયુ, પાણી એ બધાં દેવ હતાં અને જાતિપતાના સ્વરૂપો પણ દેવી મનાતાં. દેવ શબ્દનો શરૂઆતનો અર્થ પ્રકાશિત અથવા આકાશ એવો થતો હતો. પછી દેવમાં દિવ્યતાનો અર્થ આરોપવામાં આવ્યો. આકાશ ભગવાનને મનુષ્ય સાથે જાપના સંબંધથી જોડવામાં આવ્યું હતું. પૃથ્વી મનુષ્યની માતા હતી. આકાશમાંથી પડતા વરસાદથી પૃથ્વી માતા અનેક જાતનાં ઉત્પાદનો કરતી હતી. વરસાદ પણ ભગવાન હતો અને એનું નામ પરબ્રહ્મ હતું. દેવતા અગ્નિદેવ હતો, પવન વાયુદેવ હતો. રોગ લાવનાર ઝડ દેવ હતો અને ઝંઝાવાન ઈન્દ્ર હતો. સોમ નામનો છોડવો જોનો દસ પીવાથી દેવો અને મનુષ્યોને કેદ ચડતો હતો તે પણ એક ભગવાન હતો. તે સમયના તરંગી જીવનની કવિતાઓએ જંગલી સત્ત્વો અને કુદરતી તત્ત્વોને કવિનામાં ગાયાં હતાં. અને તરંગમાં દેવદેવી બનાવી પૂજ્યાં હતાં.

વેદકાળના શરૂઆતના લાંબા સમય સુધી ખૂબ અગત્યને ભગવાન અગ્નિ હતો. યજ્ઞોમાં બડબડતી એ અગ્નિવાળાએ બલિદાનને સ્વર્ગમાં પહોંચાડતી હતી. એ અગ્નિદેવ આકાશમાંથી વિજળી રૂપે ડોકિયાં કરતા હતા અને એ અગ્નિદેવ આખા જીવનને જોશ આપતા હતા. તે સમયના જીવનસંજોગોમાં અગ્નિની જોડણી જરૂરીયાત હતી તેટલી તેની ધાર્મિક અગત્યના આલેખવામાં આવી હતી. વરસાદના તોફાનોનો દેવ ઈન્દ્ર એ પણ એક લોકપ્રિય દેવ હતો. લોકોને એ પ્રિય હતો કારણ કે આર્થ લોકોના ખેતરમાં અનાજ ઉગાડનાર વરસાદને એ મોકલતો હતો. તે સમયના જીવન

સંજ્ઞેગોમાં જોટલી અમલ વગમાદની હતી તેટલી મહત્તા ઈન્દ્ર ભગવાનની હતી. પગી તેને સમયના આર્થ કવિઓ ચોતાના તરંગી આલેખનોમા એ ઈન્દ્ર ભગવાનને એક મોટા ધરવીર ચોદા તરીકે ચીતગતા હતા, તથા તેને હાથમાં વજ્ર આપી યુદ્ધોમા ઉતારતા હતા. એ વેદકાળમા કૃષ્ણ નામના લોકોની ટાળીનો ભગવાન કૃષ્ણ હતો. વેદકાળમા એ ભગવાનની પૂજા વ્યાપક બની નહોતી. વિષ્ણુ અથવા સૂરજ એ પણ એક ભગવાન હતો. પણ ઈન્દ્ર અને અગ્નિથી કીતરતો હતો. પણ જીવનના સંજ્ઞેગો બદલાતા હતા અને સંજ્ઞેગો સાથે બદલાતી ભગવાનોની મહત્તા પલટો ખાતી હતી. અગ્નિ અને ઈન્દ્રનું સ્થાન ઓછું થતું જતું હતું અને કૃષ્ણ અને વિષ્ણુ આગળ આવવાના હતા. મનુષ્યોના તરંગોએ ઊભા કરેલા કૃષ્ણ અને વિષ્ણુ નામના ભગવાનોને ખજાર નહોતી કે એમની મહત્તા ખૂબ વધી જવાની છે અને તેમના અવતારો ચવાના ॥

વેદ કાળનો ધાર્મિક ઇતિહાસ વિકાસ પામતી ધાર્મિક ભાવનાનો ક્રમ બતાવી આપે છે વેદની શરૂઆતથી ધર્મના અવરૂપને ઝીણવટથી જોવામા આવે તો તેમા મનુષ્યના આર્થિક સંજ્ઞેગોના પલટા સાથે । સંજ્ઞેગોને અનુરૂપ એવા ધાર્મિક ક્રમ વિકાસમા અથર્વવેદના મદુઓથી શરૂઆત, તે સમયના મનુષ્યોના સંજ્ઞેગોને સાપડેલા અનેક દેવ દેવીઓ, ત્યાર પછી મરણ પામતા દેવદેવીઓના છેલ્લા શરસદાર જેવા ભગવાનની વિસ્તૃત કલ્પના અને છેવટમા એ બધા તરંગોને અંતે ઉપનિષદની સત્યની શોધની વિચારણાઓ, એ બધું જડી આવે છે.

વેદ સમયના એ બધાં દેવદેવીઓ મનુષ્યના સંજ્ઞેગોને સાપડેલા હોવાથી આકારમા મનુષ્યો જેવા હતા. મનુષ્યોના જેવાજ ઉદેશોવાળાં હતાં અને તે સમયના આર્થ લોકો જોટલાજ શાનવાળા હતા. શરૂઆતના દેવદેવીઓ તેમની પ્રાર્થના કરનાર દોષ્ટને પણ ન્યાય અન્યાયનો વિચાર ક્યાં વિના સાચા આપતાં હતાં. પણ પછીના

વેદકાળનાં સુધરતા જતા મનુષ્યોનાં સંબંધો સાથે ન્યાયી માણસને મદદ કરતાં હતાં. અને ત્યાર પછી એ દેવ મનુષ્યોના સદાચાર તરફ ધ્યાન રાખતાં હતાં અને નીતિમાનોને સાથ આપતા હતા તથા પાપી માણસોને દંડતા હતા.

એ રીતે વધી ગયેલાં દેવદેવીઓની વસ્તીમાં વિચાર કરતાં વેદકાળમાં એક સવાલ ઊભો થયો. એ સવાલ વિચારની શરૂઆતનો હતો. એ સવાલ કાર્પકારણની સાંકળ સાંધતો હતો. આ બધું દેખાય છે તેની શરૂઆત થાથી થઈ એવો એ સવાલ હતો. પણ મનુષ્યોની તરંગી ભાવનાએ રચેલાં દેવદેવીઓના સ્વરૂપો એ સવાલનો જવાબ આપવા મનુષ્યની બુદ્ધિ આપે તે પહેલાં ધસી આવતાં હતાં. એક વખત એમ મનાતું હતું કે આખી દુનિયાની શરૂઆત અગ્નિ ભગવાને કરી છે. પછી દુનિયાની બનાવટનું માન ઈન્દ્રને આપવામાં આવ્યું. પછી પૃથ્વીની ઉત્પત્તિનું કારણ સોમ નામના ઊડવાને માનવામાં આવ્યું. છેવટે એ બધાં કારણોની મહત્તા એકઠી થતાં એક પ્રજાપતિની ભાવના ધરી કાઢવામાં આવી. એવા પ્રજાપતિનું સ્વરૂપ આલેખતું એક ઉપનિષદ તે સમયના જ્ઞાન પ્રમાણે સર્જનનો ઇતિહાસ નીચે પ્રમાણે આપતું હતું. “ખરેખર એને કોઈ આનંદ નહતો કારણ કે તે ભગવાન પ્રજાપતિ એકલા હતા. એ એકલાએ બીજાની ઇચ્છા કરી. પછી એમનો આકાર ભેદીને ઊભેલાં સ્ત્રી પુરુષના આકારમાંથી પતિ અને પત્ની ઘડાયા પછી પ્રજાપતિના સંબંધથી મનુષ્યનો જન્મ થયો. પછી એ સ્ત્રીને વિચાર થયો કે હું ભગવાન પ્રજાપતિમાંથી ઉત્પન્ન થઈ છું અને ભગવાન પ્રજાપતિએ મારી સાથે સંબંધ કેવી રીતે કર્યો. પછી સ્ત્રી શરમાઈ ગઈ. અને સંતાઈ ગઈ. સંતાઈ ગયા પછી સ્ત્રી ગાય બની અને ભગવાન પ્રજાપતિ આળસો બન્યા. એ બેના સંયોગથી બધાં દોર ઉપજ્યાં વગેરે...” એ રીતે ઉપનિષદો શરૂઆતમાં વિચારની શરૂઆત કરતાં સર્જનનો ઇતિહાસ આલેખે છે. એ ઇતિહાસમાં આપણને વિચારની

શરૂઆત દેખાઈ આવે છે તથા એમાં એવો ખનિ માણુમ પડે છે કે એક જ વસ્તુમાંથી અથવા એકજ તત્વમાંથી આ વિવિધ પ્રકારની બધી વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થવા પામી છે. પણ આતો વેદમાંની સૌક-માન્યતાથી દમેશા આગળ દોડતી ઉપનિષદની વિચારસરગથી દની

શરૂઆતના રૈદિક કાળના ધાર્મિક જીવનમાં મૂર્તિઓ કે મંદિરો

હતા નહિ. જ્યારે જ્યારે યજ્ઞ કરવાની જરૂર પડતી ત્યારે વેદીઓ ગયવામાં આવતી પરિણામો એરોવિયન ધર્મની જેમ અગ્નિને સળગાવવામાં આવતો તથા યજ્ઞનો એ પવિત્ર અગ્નિ બલિદાનોને સ્વર્ગમાં પહોંચાડતો જેમ પ્રાચીનિક દ્વિતીય શરૂ થતા ધર્મના એકેએક અરૂપમાં યજ્ઞો અગત્યનો બાગ બગલે છે તેમ આર્ય સોમના ધર્મમાં પણ યજ્ઞો સૌથી વધારે અગત્યના હતા. કુદરતના બનાવોથી બીચેલો માનવી જેમ બધાકુલ ધર્મ યજ્ઞોમાં મનુષ્યોના બલિદાન આપે. તેમ વેદકાળની શરૂઆતના યજ્ઞોમાં પણ મનુષ્યને હોમમાં આવતા પણ પત્નીથી દેવદેવીઓને ખુશ કરવા માટે યજ્ઞોમાં મનુષ્યને રોગી નાખવાની પ્રથાનો અંત આવ્યો. જેમ બીજા દેશના દેવદેવીઓને તેમ આર્યોના દેવદેવીઓને પણ મનુષ્યના માસને બદલે પ્રાણીઓનું માંસ વધારે પસંદ પડ્યું. પરિણામો ગયેલા આર્યોની જેમ હિંદમાં આવેલા આર્યોએ પણ પોતાના કુટુંબનોનો મહાર કરી આનંદમાં આવી અશ્વમેધ યજ્ઞો કરવા માડયા ગજાઓના બાહ્યોમાં યજ્ઞમાં હોમવાના ઘોડા પર એકમેક આઠ લીંગો દોરતા અને એ લીંગો લીંગો ઘોડાના શરીરને કાપી નાખવામાં આવતું. પછી એ આર્યના બનકર યજ્ઞમાં ઘોડાના અંગોની આહુતિઓ આપવામાં આવતી. એ ઉપરાંત બીજા મામાન્ય યજ્ઞોમાં સુધરતા જતા જીવન સંજોગોને લીધે પ્રાણીઓની આહુતિને બદલે ધીમે ધીમે સોમ રસ કે દહી રેડવામાં આવતું આ યજ્ઞો કરનાર બ્રાહ્મણોની શી અત્યારના વક્રીલો કરતા પણ વધારે વ્યવસ્થિત અને સખત હતી જેમ આજે વળવોને આપવાની શી જેની પાસે ન હોય તેને

અદાલતમાં ન્યાય મળતો નથી તેમ તે સમયે બ્રાહ્મણોને જે શી આપી શકતા નહિ તે યજ્ઞ કરાવી શકતા નહિ. અને જે યજ્ઞ કરાવી શકતા નહિ તેની કોઈ પણ ફરિયાદ દેવદેવીઓ સાંભળતાં નહિ. કંઈ જાતના યજ્ઞમાં ક્યે વખતે કેટલી શી આપવી તે બધાના કાપદા મુખ્ય ધર્મગુરુ ઘડતો હતો. યજ્ઞની શી તરીકે ગાયો, ઘોડાઓ તથા સોનું આપવામાં આવતું હતું એ પ્રમાણે ધાર્મિક લોકોની પાસેથી ધન પડાવતો બ્રાહ્મણ વર્ગ વધારે સત્તાવાન તથા શ્રીમંત બનતો જતો હતો. તથા બ્રાહ્મણત્વ વારસામાં હિતરે છે એમ મનાવતો હતો. એ રીતે સત્તાવાન બનતો બ્રાહ્મણોનો વર્ગ હિંદના માનસિક અને આધ્યાત્મિક વિકાસને અવરોધતો હતો. લોકોને આચાર અને વિચારની સંકુચિત દિશામાં જકડી રાખતો હતો.

પ્રકરણ ૫

વેદનું સાહિત્ય

આર્યલોકોની ભાષા ખૂબ જૂનામાં જૂની તથા ગ્રીક, લેટીન, અગ્રેજ અને બીજી આર્યલોકોની બધી ભાષાઓના મૂળરૂપ છે. આર્ય વિજેતાઓ સંસ્કૃત ભાષામાં વાત કરતા હતા. પરિચિત લોકોનું ધર્મશાસ્ત્ર અવેસ્તા જે ભાષામાં લખાયું છે તેને મળતી આવતી તે ભાષા છે. વેદની અદર ઓવો ઉલ્લેખ મળી આવતો નથી કે તે મમયના આર્યલોકો પાસે લખવાનો કળા હતી. ઈ. સ. પૂ. આશ્ચર્ય નવ સૈકા પહેલાં દ્રાવીડીઅન વેપારીઓ પશ્ચિમ એશિયામાંથી સેમીટીક લખાણ લાવ્યા ત્યાં પછીથી હિંદમાં લખાણની શરૂઆત થઈ હશે એમ મનાય છે. હિંદના ઇતિહાસમાં જડી આવેલા ઉલ્લેખમાં અશોકના લખાણ સૌથી જૂના છે, તે પહેલાના સમયમાં વેદનું સાહિત્ય કંઈ કરવામાં આવતું હતું તેથી વેદનું સાહિત્ય મોટે કરવામાં આવતા ગીતોના રૂપમાં લખવામાં આવ્યું છે. એ સાહિત્ય આખા માટે નહિ પણ કાન માટે સર્જવામાં આવ્યું હતું.

જેમાંથી હિંદ વિષેની આજ સુધીની બધી જ માહિતી મળી આવે છે તે વેદ શું હતા? વેદ ચળવળો અર્થ જાણવું એવો યાવ છે.

વેદ જ્ઞાનનાં પુસ્તકો છે. આને મુખ્ય ચાર વેદો આપણા જાણવામાં છે. ઋગ્વેદમાં સ્તુતિ ગાનો છે. યજુર્વેદમાં યજ્ઞના મંત્રો છે. સામવેદમાં સંગીતશાસ્ત્રનું જ્ઞાન છે તથા અથર્વવેદમાં જાદુઓ છે. આ દરેક વેદ ચાર વિભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યા છે. પહેલો વિભાગ મંત્રોનો તથા સ્તુતિનો છે. ધીમં વિભાગનું નામ બ્રાહ્મણ છે ને તેમાં ક્રિયાકાંડો, પ્રાર્થના વગેરે આવે છે. ત્રીજો ભાગ આરણ્યક કહેવાય છે. અને તેમાં મુખ્યત્વે કરીને જંગલમાં વસતા સાધુઓ માટેનું લખાયું છે. ચોથો ભાગ ઉપનિષદ છે જેમાં તત્ત્વચિન્તન દેખાઈ આવે છે. ઋગ્વેદમાં એક હજાર અને અઠાવીશ સ્તુતિ ગાનો છે. એ દરેકમાં સૂરજ કે ચન્દ્રની આકાશ કે તારાઓની, પવન કે પાણીની અને અગ્નિ, ઉષા કે, પૃથ્વીની પૂજા કરવામાં આવી છે. એમાંનાં ઘણાં સ્તોત્રોમાં વધારે દોરે મેળવવા માટે, અનાજ મેળવવા માટે તથા શ્વન લંબાવવા માટેની પ્રાર્થના છે. એમાંના થોડા સાહિત્યની દક્ષાએ પહોંચ્યા છે. કેટલાકમાં કુદરતના તરફ બાળકના જેટલી સરળતા અને અહોભાવ દેખાઈ આવે છે. એક સ્તોત્ર અજાયબ પામીને કહે છે કે રાત્રી ગાયોમાંથી ઘોળું દૂધ કેવી રીતે આવતું હશે? બીજું સ્તોત્ર સમજવા માગે છે કે સૂરજ અસ્તાવ્યસમાં ઊતરતી વખતે પૃથ્વી ઉપર કેમ પડી જતો નહિ હોય! બીજું સ્તોત્ર જાણવા માગે છે કે નદીનાં ચક્રચક્રતાં પાણી સમુદ્રમાં વહી જવા છતાં સમુદ્ર કેમ ઊભરાઈ જતો નહિ હોય? એક સ્તોત્રમાં યુદ્ધમાં મરણ પામેલા એક સાથીદાર માટે શોક કરવામાં આવ્યો છે અને કહેવામાં આવ્યું છે કે હે પૃથ્વી તું આને તારામાં સમાવી દે પણ એને ચગદીશ નહિ. એક માતા પોતાના વસ્ત્રમાં જેમ બાળક ઢાંકી દે છે તેમ તું એને કદનમાં સંતાડી દેજે.

વેદની કવિતામાં સદુષ્ઠી ઉચ્ચ અને આશ્ચર્ય પમાડે તેવી સૃષ્ટિના સ્તૂતનની કવિતા છે. એ કવિતામાં દૈવવાદ છે અને છતાં પણ ખૂબ બાવવાળી રીતે નાસ્તિકવાદને ગૂંથવામાં આવ્યો છે. એક સ્તોત્રમાં નીચે પ્રમાણેનો બાવ માણ્ય પડે છે. “ત્યારે કંઈજ

હતું નહિ. આકાશ નહોતું અને માથા પરનું સ્વર્ગનું છાપડું પણ નહોતું. ત્યારે આ બધું શું હશે? મદાસાગરના અગાધ ઊંડાણમાં ત્યારે મૃત્યું હતું નહિ. અમરત્વ પણ હતું નહિ. ત્યારે દિવસ અને રાત કશું નહતું. ત્યારે અંધારું હતું અને બધુંકર અંધકારમાં બધું ઢંકાયેલું હતું. ત્યારે આકાશ વિનાનો મદાસાગર હતો. પછી ઢંકાઈ રહેલું જીવન પરમાણું બદાર નીકળ્યું અને એમાંથી સર્જક ઉત્તેજના સ્ફુરણો. પછી પ્રેમ આવ્યો, મનમાં સ્ફુરણો ધર્મ, હૃદયમાંથી કવિઓ જાગ્યા અને સર્જાયેલા અને નહિ સર્જાયેલા પદાર્થો વચ્ચે વિચાર ચલાવવા લાગ્યાં. પછી ચેતનની એક ચિનમારી આકાશમાંથી અને પૃથ્વીમાંથી આવી અને બધે પથરાઈ ગઈ. પછી ખીજ વાવવામાં આવ્યાં અને મહાન શક્તિઓ ઉદ્ભવ પામી. કુદરત હતી અને ઇચ્છાશક્તિ હતી પણ તેનું સ્વરૂપ કાણ જાણે? શી ખજીર શામાંથી આ વિવિધ સૃષ્ટિ સર્જાઈ હશે? દેવો મોતે તે પછી સર્જાયા. જેમાંથી આ બધું મહાન સૃજન થયું તે કાઈ મહાન દ્રષ્ટા જે કાઈ સ્વર્ગમાં છે તે જાણતો હશે. શી ખજીર તે પણ ન જાણતો હોય !”

જગૂવેદના એક ખીજ કાવ્યમાં માનવ જાતના પહેલાં મા બાપો વચ્ચેનો સંવાદ છે. એમાં એક પુરુષ હતો, એક સ્ત્રી હતી પ્રુરુપતું નામ યમ હતું સ્ત્રીનું નામ યમી હતું. જાને બાઈ બે હતો. બેન બાઈને મોતાની સાથે જાતિય સંબંધ બાંધવા કહેત હતી, લલચાવતી હતી અને સમજાવતી હતી કે દેવોએ બાઈ બેનન સંબંધમાં ના બલે પાડી હોય છતાં પણ તે માનવ જાતની ઉત્પત્તિ માટે જરૂરનો છે. યમ નૈતિક કારણો આપીને તેને તેમ કરત અટકાવે છે. યમી બધી લાલચો આગળ ધરે છે અને છેવું યમને કાયર કહે છે. એ વાત આટલેથી અટકાવવામાં આવી છે આ બધી કવિતાના વસ્તુ પરથી વિચારને ઉત્તેજના મળતી હોય છે. જીવનનાં બધાં મંથનોમાં આ જાતીય મંથન હતું. એમાં મનુષ્યના

વિદ્યાને વિકાસ પામવાના સૂચનો પણ હતા આ બધા વિચારના મૂળને
વિદ્યાસ ગુદે ગુદે ઢેકાણે થયેલો આપણે ઉપનિષદમાં જોઈએ છીએ.

ઉપનિષદનું તત્ત્વજ્ઞાન

જર્મન તત્ત્વવેત્તા શોપનહોરે કહ્યું છે કે “આખા જગતમાં
ઉપનિષદ જેવો એકે કલ્યાણકારી અને મનુષ્યને ઉચ્ચતા તરફ લઈ
જનાર અભ્યાસ નથી મારા જીવનને ઉપનિષદમાંથી શાંતિ મળી
છે અને એજ ઉપનિષદો માગ મગલુમાં પણ મને શાંતિ આપશે”

એ ઉપનિષદમાં મનુષ્યના ઇતિહાસમાં જૂનામાં જૂનું એવું
જ્ઞાન બર્જી છે અને એજ ઉપનિષદમાં મનુષ્યનું તત્ત્વચિંતન તથા
માનસ વિજ્ઞાનના મૂળ માત્ર મ પડે છે ઉપનિષદમાં તાજુન કહે
તેવો વિચક્ષણ અને ધીરજવાળો મનને જગતને અને મનુષ્ય તથા
કુદરતના મનુષ્યને મમજવા પ્રયત્ન થયો છે એ ઉપનિષદમાં
ઉતારવામાં આવેલું જ્ઞાન હોમખી પણ ધણ જૂનું છે અને જગતના
મહાન ચિંતક કેન્ટ અને હેગન જેટલું નવું છે.

ઉપનિષદ શબ્દ ઉપ અને પદ એ બે શબ્દોનો બનેલો છે.
ઉપ એટલે પામે અને પદ એટલે બેસવું—શિક્ષકની પામે બેસવું
શિક્ષકની પામે બેસીને હિન્દના એ પ્રાચીન ઠાગમાં વિદ્યાર્થીઓ
શિક્ષકોની પામેથી જે ગ્રંથ જ્ઞાન મેળવતા હતા તે જ્ઞાનના એ સમૂહને
ઉપનિષદ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે પ્રાચીન મમયમાં આ
મતોએ ઉપદેશવા બધા મળી એકસો આઠ ઉપનિષદો છે એ
બધા સવાદો ઈ સ. પૂ. ૮૦૦ થી ૫૦૦ દરમિયાન લખાયા હોવાનું
મનાય છે એ બધા એક સાથે ચિંતનની કાઈ એકજ વિચાર
સરખીને રજુ કરના નથી એ સૌમાં અનુભવની વિવિધ વસ્તુઓ-
વાળા જગતમાં સત્ય વસ્તુ શું છે તે જોધવાનો નિષ્પાલમ પ્રયત્ન
છે અને ચિંતન છે તત્ત્વજ્ઞાનના ઇતિહાસમાં એમાંના ધણા વિચારો
સૌથી બીડી અસર કરનારા નીવડ્યા છે.

મહાસાગરો પણ સૂકાઈ જવાના છે તથા પર્વતો ધસાઈ જવાના છે ગ્રિથ દેખાતા એવા તારાઓ પણ ચક્રાવર્તિમાં ચલાના છે તથા પૃથ્વીનો પણ પ્રલય થવાનો છે આ પ્રમાણેની જીવનચક્રીમાં ધ્વજાઓનો ઉપયોગ અને આનંદમાથી શુ શુભ થવાનું છે ?

ઉપનિષદના આપણનો એ પહેલો પાઠ હતો ઉપનિષદનો બીજો અવાજ એ હતો કે બુદ્ધિની મોઢા કામ આધારની નથી બુદ્ધિનો કશો ઉપયોગ નથી, એમ નથી પણ એનું સ્થાન ખૂબ જૂન છે પદાર્થો અને પદાર્થોના અનુક્રમે જોડતવા માટે બુદ્ધિકામ લાગે છે પણ આ ત વસ્તુના જોડવા માટે બુદ્ધિ કામ આવતી નથી જે એક ગૂઢ સત્ય બધા દેખાવોના પાયા રૂપ છે, અને બધી જાતના જ્ઞાન અને જ્ઞાનની અવગ્રહને પોરે છે તેને સમજના માટે બુદ્ધિ કે ધૃષ્ટિ કામ આવવાના નથી એવું આત્મજ્ઞાન વિદ્યા મેળવવાથી થતું નથી એવું ચા. પ્રાપ્ત કરવાની ધ્વજા રાખનાર બ્રાહ્મણે બહુતરો પણ છોડવું જોઈએ છીએ અને બાગક જેવા નિર્દોષ જનનું પડે છે શબ્દોથી એ જ્ઞાન મોઢાવા પ્રયત્ન કર્યો નહિ કારણ કે તેથી તો માત્ર જીમ્મો થાકજ લાગતો હોય છે ઉપનિષદની આવાન પશ્ચિમના તત્ત્વચિન્તકો સ્થાપનોજ્ઞાન અને બર્જાનના મતને મળતી છે જે જ્ઞાનને એ પશ્ચિમના ચિન્તકોએ આજે જ ઉચ્ચારી છે તેજી ઉત્તેજ દિનકા દર્શકો વડે પહેલા થયો હતો.

ઉપનિષદ આમજ જતા દિન્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપયોગ બતાવે છે અને કહે છે કે એ સત્ય વસ્તુ બહાર છે બહાર નથી એ બહારી સત્ય વસ્તુ જેવા માટે જ્ઞેનારે પોતાની અંદરથી બધી જ્ઞાનના આનાર અને વિચારના દેવોને પોષી નાખવા પડે છે સરીકે અને જ્ઞાનની બધી અધિકતા સમાવી દેવી પડે છે પદર દિવસ દુઃખ ઉપવાસ કરવો પડે છે એ રીતે જીવનમાંથી મન જ્ઞાન થાય છે તેજી મોઢાથી થાય છે અને પ્રચાન્ત બને છે પ્રાણ રિધર

યર્ષ પોતાની જાતને સમગ્ર જીવનના એક અગ્ર રૂપ જોઈ શકે છે. પછી વ્યક્તિ પોતાને વ્યક્તિ તરીકે જૂલી જાય છે અને એક તથા વાસ્તવ સત્ય દેખાય છે આ જાતના અતદર્શનમા દષ્ટા વ્યક્તિત્વને જોતો નથી પણ આત્માના દર્શન કરે છે કે જે આત્મા બધા આત્માઓનું આત્મતત્વ છે, તથા જે નિગદાર ને પૂર્ણ છે

ઉપનિષદના ડહાપણની આ છેલ્લી વાત ખૂબ અગત્યની છે. એ વાત બતાવે છે કે આત્મા અને બ્રહ્મ એ બે એક વસ્તુ છે, તથા વ્યક્તિનું જીવન જગતના જીવન સાથે એકાકાર છે બધી જાતના બહાનના અરૂપોની પાછળ વિષય અને વિષયી એકજ વસ્તુ છે. પદાર્થ માત્ર ને સત્ય આત્મતત્વ છે વ્યક્તિ પોતાના વ્યક્તિત્વને છુટાવી તે સાથે એક યર્ષ શકે છે

તગ્ગી આદર્શવાદના શિખર પર પહોંચી જઈ હજી ગર્જિતાને જ નર્મનીના મહાન ચિન્તક હેગલે જે ઘોષણા કરી છે તેનો તેજ અવાજ હિન્દના પ્રાચીન જગતોમાંથી આવતો આપણને દેખાય છે. ઉપનિષદોનો આ મુખ્ય અવાજ કે એ ઉપનિષદ તેમા ઘણી વાતો ચર્ચવામા આવી છે પણ તે મધી ગોળુ છે ઉપનિષદોમા આદર્શવાદની તગ્ગી વિચાર મગ્જીનો છેડો આવી ગયો હતો હજારો વર્ષ આજ સુધી હિન્દના આદર્શવાદી ચિન્તકોને એ ઉપનિષદોએ પ્રેરણા આપી છે. પાંડવલકયથી મુદ્ધ સુધી અને શુદ્ધથી ગાંધીજી અને ટાગોર સુધી આદર્શવાદી ચિન્તનના શિખરે બેરેલી એ તગ્ગી વિચારમંડળીએ વ્યક્તિ, કુદરત અને જગતના જીવન સમઘેના તગ્ગી ખ્યાલો ઉપગત્યા છે પ્રીત્તી ધર્મમા જેવું ન્યુન્ટામેન્ટ છે, તેવા હિન્દુ ધર્મમા અને તેના બધા શાટાઓમા આ ઉપનિષદો છે મોહક, હિતેન્ક અને અજન્મ જેવી આ આદર્શવાદની વિચારમંડળીએ સુરોપ અને અમેરિકામા અનેકાને મુગ્ધ કર્યા છે તથા એ વિચાર-

સરણીના પ્રબોધક રામતીર્થ અને વિવાકાનંદે લાખેા અનુયાયીઓ
 ઊભા કર્યા છે. એની ઉચ્ચ કક્ષાની છેલ્લી ઊચાધએ પહોંચેલી એજ
 વિચારસરણીએ આખી દુનિયાના અનેક ચિન્તકોને પોતાની તરફ
 આકર્ષ્યા છે. પરાધીન અને એકલવાયાને નિષ્ક્રિય આશરો આપ્યો છે.
 શોપનહોર અને ધમસાનને ઉતોળ્યા છે, તથા આજે એજ વિચાર
 સરણી માયા ઉપર ઊભી રહી, બોલે છે કે બધું વિચારમાંથી ઉત્પન્ન
 થયું છે. એ તરંગી વિચારસરણીએ આજ સુધી દુઃખ અને પીડનોની
 છેવટની હદ સુધી દિન્દના દુઃખી અને પીડિતોને તરંગી શબ્દગણો
 ઊભી કરી મિથ્યા પોષણ આપ્યું છે.

પ્રકરણ ૬

મહાવીર અને છુદ્ધ

ઉપનિષદ કાળમાં પણ તે સમયના શિક્ષણમાં શકા ગણનામાં સેકા હતા એ વાત ઉપનિષદમાંથી જ દેખાઈ આવે છે તે સમયના ક્રેડલાક જાપિ મૂનિઓ પણ ધર્મગુરુઓના ધર્મીઓની મળક કરતા હતા છાદોગ્ય ઉપનિષદમાં ધર્માધ ધર્મગુરુઓને તે ઉપનિષદના સેખક એક બીજાની પૂછડીએ ગધાર્ધને ચાલતા કૂતરાઓ સાથે સરખાવે છે તથા તેમના મત્રોચાગ્ને પવિત્ર રીતે બસતા કૂતરાઓના શબ્દો સાથે સરખાવતા કહે છે કે “ઓમ આપણે ખાધએ છીએ, ઓમ આપણે પીએ છીએ, ઓમ આપણે આનંદ કરીએ છીએ” વગેરે સ્વસન વેદ ઉપનિષદ જાહેર કરે છે કે બગવાન, સ્વર્ગ, નર્ક અને પૂનર્જન્મ જેવી કાઈ વસ્તુઓ છે જ નહિ. વેદ અને ઉપનિષદો દલીઓ અને મૂંઝોની ખનાવટ છે વિચારો બધા બ્રમ છે અને શબ્દો બધા જૂઠાણા છે સાકરિયા વાણીથી લોકો મોહી પડીને કે અભર્ષ જઈને બગવાન પર પડે છે તથા દેવજોમાં જાય છે જેને ધર્મ પવિત્ર માણસો તરીકે મનાવે છે તે પવિત્ર નથી તથા વિષ્ણુ બગવાન અને કૂતરા વચ્ચે કરો ભેદ નથી” આવી ધર્મનિષેધ અને નાગ્નિક વાતો ઉચ્ચાનારા લોકો ઓછા માનને પાત્ર થતતા હતા

તથા બુદ્ધ પહેલાનાં જમાનામાં તે સમયના શિક્ષણ સામે સવાલો કરતા અને વાદ વિવાદો ગોઠવતા કરતા હતા.

એવા નાસ્તિકોમાંથી થોડાં નામે આગળ આવે છે. એ નામે સંન્ય, કર્યપ, ગોસલ, અશ્વત્થ તથા જમ્બલીનાં છે. એ લોકો પૂર્વજન્મમાં નહિ માનવાનો ઉપદેશ કરતા હતા. ધર્મે નહીં કરેલા નૈતિક આચરણો સ્વીકાર કરતા હતા અને કહેતા હતા કે મનુષ્ય સંજોગોનો ગુલામ છે અને એની ક્રિયાઓને સંજોગોજ નિર્માણ કરે છે. એ લોકો ઉપદેશતા હતા કે મનુષ્ય પંચતત્ત્વનું બનેલું છે. અને મરણ પછી ડાળાઓ કે મૂરખાઓ કોઈ ફરી જન્મતા નથી. જમ્બલી રામને ગાદી ત્યાગ કરતા જોઈ રામનો ઉપહાસ કરતાં કહે છે કે “આજમુ લોકોએ બનાવેલા સિદ્ધાન્તોએ રામના મન અને મગજને ઘેર લીધાં છે. એવા સિદ્ધાન્તો બેળા અને મૂર્ખા માણસોને ખોટા માર્ગ દોરે છે. એવી ફરજોમાં જકડાઈ જતાં અને જૂલાવામાં પડતાં લોકોને જોઈ મને ખૂબ દુઃખ થાય છે. એવા લોકો આખું જીવન દમનમાં ગાળે છે. તથા જીવે છે ત્યાં સુધી વડવાઓને અને માસિકોને, દેવદેવીઓને બલિદાનો આપ્યા કરે છે.” બુદ્ધ પહેલાંના અને બુદ્ધ પછીના સમયમાં ઉત્તર હિન્દના પ્રદેશો પર આવ્યા બૌદ્ધ વાદનો ઉપદેશ કરનારા લોકો વાદવિવાદ કરતા અને સમાજો ગંજવતા કરતા હતા.

ઉપદેશો અને બુદ્ધના સમયનું સાહિત્ય એ નાસ્તિકોનો ઉલ્લેખ વારંવાર કરે છે. જેવા ત્રીસમાં સોફીરો હતા તેવા બુદ્ધ સમયની શરૂઆતના આ પન્નિવાજકો હતા. તે સમયના મનુષ્યોની અંધશ્રદ્ધા પર ધા કરતા અને પોતાના અનુચાપીઓ મેળવવા નેઓ એક રથગેરી બીજે રથજે ફરતા હતા. એ લોકો ખુદસી રીતે નાસ્તિકવાદ અને પ્રચલિત નીતિનો વિનાશ પેકાડતા ફરતા હતા. આવા લોકોના વાદ વિવાદ અને બાપડો સાંભળવા લોકોના રોડોડોમાં મળતાં હતાં. એ લોકોની સમાજો મેળવવા માટે મોટાંમોટાં સમાજો આધવામાં આવતાં હતાં. એ સમય સર્વત્ર વિચારનો સમય હતો, હિન્દના તે

સમયના વિચારોએ ઉપજાવેલી અને પોપેલી વિચારની અત્યંતતા ઉપર તમામ મારનારા મહાવાન વર્ગનું જોર ઓછું હતું. એ બધા ભૌતિકવાદીઓ, નાસ્તિકો અને સ્વતંત્રતાદીઓમાં બૃહસ્પતિનું નામ બહુ જૂનું છે અને આગળ તરી આવતું છે એના શબ્દો ખૂબ મોઢખી રીતે બોલતા હતા કે “મર્ધ મર્ગ નથી કોઈ માતાના નથી મગણ પછીનું કોઈ જીવન નથી વર્ણાશ્રમના વિભાગ ખોટા છે વેદ ખોટા છે. સવચો દમન છે પશ્ચાતાપના બધા પગિણામેઠી ધૂળ અને રાખ છે સત્તાવાન લોકોએ પોતાનો પેટગુજારો કરવા માટે આ બધા જામ જિભા કર્યા છે. જે લોકો એ જામને વધ વર્તે છે તે બુદ્ધિ વિનાના કાયરો છે મરી ગયેલું શરીર માની બની ગયા પછી પૃથ્વી પર પાછું ફરી નીતે આવી શકે? જે મરી ગયેલું શરીર ખીજા જગતમાં જઈ શકે તો જે જગત સાથે એ પ્રેમના બંધનથી બધાયેલું છે ત્યાં શામાટે ન આવી શકે? મરણ પામેલા માણસો માટે કિનાકાડો કરનારા ખર્ચાળ આચારોને લુપ્તમા માણસોએ પોતાના પેટગુજાર માટે નિર્માણ કર્યા છે જરા સુધી જીવન દરેક ત્યાં સુધી સુખ અને આનંદ મેળવનાનો યત્ન કરવો જોઈએ ’

બૃહસ્પતિના આ સુત્રોથી જોને ચાર્વાકવાદ અથવા જડવાદ તરીકે ઓળખાય છે તે જાતની શરૂઆત ચર્ચ ચાર્વાકવાદવાળા વેદ દેવી છે એમ માનનારાઓ તરફ ખુલ્લી નીતે હસતા હતા તથા કહેતા હતા કે “વેદના લખાણો દેવી સત્યો નથી કોઈ પણ સત્ય ઇન્દ્રિયો વિના જોઈ શકાતું નથી ગુહિના જ્ઞાન પણ ઇન્દ્રિયાના અનુભવ પરથી સાચા હરે છે શૂતકાળની જેમ અવિખ્ય પણ વર્તશેજ એમ માનવાને કશું જ કારણ નથી જે બુદ્ધિને સમજાતું નથી અને ઇન્દ્રિયોના અનુભવથી ઓળખાતું નથી તે કથા પર વિશ્વાસ કરવો નહિ. આત્મા જામ છે અને એકે એક છે એકે એક સંજોગ કદગત અને ઇતિહાસના પરિમળો ઉત્પન્ન કરે છે સંજોગોને નિમાવનાર દેવો તથા રાક્ષસો હોય છે એમ માનના । મૂળ છે પદાર્થ એકજ સત્ય છે શરીર પરમાણુઓનું બનેલું છે મગજ નિચાઈ કરતો પદાર્થ

છે. અમરત્વ છે નહિ. પુનર્જન્મ પણ નથી. ધર્મ એક વિકૃતિ છે, રોગ છે, મામાગ્નજ છે. ભગવાનના અસ્તિત્વની ભાવના દુનિયા કે દુનિયાના બનાવોની સમજ માટે નકામી છે. જ્યાં જ્ઞાન નથી ત્યાં ધર્મ ફાલી શકે છે. જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનના ઉદય સાથે ધર્મનો નાશ થાય છે. નીતિના ધારાધોરણને પણ સંજોગો નિર્માણ કરે છે. નીતિના નિયમો એ દૈવી આજ્ઞાઓ નથી પણ સામાજિક પરિબળોએ નક્કી કરેલા રીત રિવાજો છે. કુદરત સારા અને ખરાબ તરફ ઉદાસીન છે. કુદરતની નજરમાં સદાચાર અને દુરાચાર જેવી કંઈ વસ્તુ જ નથી. કુદરતનો સૂરજ ડાહ્યાઓને તથા મૂરખાઓને, સંતોને તથા દુષ્ટોને સૌને સરખોજ પ્રકાશ આપે છે. સ્વાભાવિક ઇચ્છાઓ અને આવેગોને રોકવાની કંઈ જ જરૂર નથી. કહેવાતા સદ્ગુણો ભ્રમણા જ છે. જીવનનું ધ્યેય જીવવામાં છે. એક જ ડહાપણ સુખ મેળવવામાં છે.”

વેદ અને ઉપનિષદ કાળે ગ્રંથોધેલી નીતિ અને આચાર વિચારમાં ક્રાંતિ માગતા અને વિપ્લવ જગવતા આ બધા ઉપદેશો હતા. આખા હિન્દુ પર જાહ્નણોએ જમાવેલા કાળૂતા દોર દીલા પડી જતા હતા. જાહ્નણોએ રચેલા હિન્દુ સમાજમાં સવાસો જગતા હતા, થદા ઓગળતી જતી હતી, તથા હિન્દુ સમાજમાં ખીજ નવી વિચારણાને અવકાશ આપી શકે એવી ખાલી જગ્યા પડતી જતી હતી. જડવાદી ગણાતા એ લોકોએ પોતાનું કામ એવા જોરે શોરથી ચલાવ્યું હતું કે વેદ અને ઉપનિષદમાંથી કોતરી આવતી જૂની વિચારસરણી અને જડવાદી દેખાતી આ વિચારસરણીના સંઘર્ષથી એક નવોજ વિચાર જગતો હતો. અને એ વિચારના મોટા ભાગમાં શાસક અથવા ક્ષત્રિય વર્ગ જોડાયો હતો. કારણ કે સમજમાં વધારે જોરદાર બનેલા જાહ્નણ વર્ગો સાથે ક્ષત્રિય વર્ગની ઝપાઝપી શરૂ થઈ ગઈ હતી. સામાજિક અચકામણીનાં એ બધાં પરિબળો મદાવીર અને ખુદના સમયથી એક નવા યુગનું હિન્દના ઇતિહાસમાં મંડાણ મોંડતા હતાં.

પ્રકરણ ૭

મહાવીર

ઈ પૂ હઠા મૈકાની વચમા મિહાર પ્રાતના વૈશાલી નગરમા એક સિન્ધવી જાતિના ધનિકને ઘેર દીકરો જન્મ્યો એના મામાપો ધનિક હોવા છતા પુનર્જન્મને ધિષ્ટાગતા હતા અને આત્મધાતને આશીર્વાદ રૂપ માનતા હતા જ્યારે એમનો દીકરો એકત્રીસ વર્ષનો થયો ત્યારે એ બે ને જણાએ ઐત્તિક જૂખમરાથી પોતાના જીવનને આત આપ્યે પોતાના મામાપને આમ લોહીનું દીપેગીપુ સૂકવી દઈ આત્મ ધાતથી મગ્તા જોઈએ યુવાનનું હૃદય વસોવાઈ ગયું એણે વિરાગી બની દુનિયાને ત્યાગ કર્યો એણે ત્યાગના આવેગમા કપડા પણ કાઢી નાખ્યા અને પશ્ચિમ બગાળામા આત્મશુદ્ધિ અને આત્મજ્ઞાન શોધતો બટકવા લાગ્યો તેર વર્ષના આવા આત્મનિરોધ પછી અને આત્મત્તનના અનેક પ્રયોગ પછી એના અનુયાયીઓએ એને જીન અથવા વિજેતા કહ્યો અને એના વિદ્યાર્થીઓ માનવા લાગ્યા કે મહાવીર એક મહાન વિભૂતિ છે અને એવી વિભૂતિઓ અથવા જીનો આ દુનિયામા અમુક અમુક સમયના અતે ઊતરી આવે છે. તથા હિન્દના લોકોને જ્ઞાન આપે છે એ સિધ્ધાએ પોતાના એ ધાર્મિક નામકનું નામ મહાવીર પાડ્યું અને એ જીન ઉપરથી પોતાને

જૈન તરીકે ઓળખાવવા લાગ્યા. મહાવીરે શ્રદ્ધાચારી ધર્મગુરુઓ તથા એવા સાધુઓના સંઘની યોજના કરી એતે વર્ષની ઉમરે જ્યારે મહાવીરનું મૃત્યુ થયું ત્યારે તે પોતાની પાછળ ચૌદ હજાર ભક્તો મૂકતો ગયો. આ ચૌદ હજારનો સઘ વધારેને વધારે વિસ્તાર પામતો ગયો તથા એ લોકોએ ધર્મના ઇતિહાસે ઠી નહિ દેખેલા એવા આત્મદર્શનના ધાગઓ ધાર્મિકો માટે ઘડી કાઢ્યા.

જૈનધર્મનો સિદ્ધાન્ત વાસ્તવદર્શી વિચારણાથી શરૂ થાય છે. એ સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે જ્ઞાન સાપેક્ષ અને દેશ તથા કાળની મર્યાદાવાળું મનાય છે. એ વિચારણા પ્રમાણે સત્ય જેવી વસ્તુ શક્ય નથી જોને સત્ય કહેવામાં આવે છે તે સાપેક્ષ હોવાથી એક ગીતે સત્ય લાગે છે બીજી રીતે અસત્ય માન્ય પડે છે એથી કરીને બધા નિર્ણયો સીમામદ્ધ અને સાપેક્ષ છે.

જૈનધર્મનો વાસ્તવદર્શી સિદ્ધાન્ત આટલેથી અટકવાને બદલે આગળ વધી ગૂઢ બનતો જાય છે, અને કહે છે કે આખરી સત્ય જીવ લોકોજ નજીકી શકે છે એ સત્યને જાણવા માટે વેદ ઉપયોગ વિનાના છે કાગળ કે તે દૈવી નથી, કાગળ કે ભગવાન જેવું કાઈ નથી દુનિયાને સમજતો માટે આદિ કારણ કે કોઈ સર્જકની કંપના કરવાની જરૂર નથી નહિ મન્યવેલો સર્જક અને કાગળ વિનાનું મહાકારણ એવી વેદની બન્ને વાતો ઉપહાસપાત્ર છે આજે દેખાય છે તે સૃષ્ટિ અનંત કાળથી ચાલી આવે છે અને તેમાં થતા અનેક પરિવર્તનો દેવની ઇચ્છાથી નહિ પણ કુદરતી પરિવર્તનોને લીધે હોય છે.

એ ગીતે છેવટનું જ્ઞાન અથવા મત્તજ્ઞાન એકલા જીવને જ થઈ શકે એવું ગૂઢ તત્ત્વ ઉમેરી જૈન ધર્મે બીજા બધા ગૂઢવાદનો નાશ કર્યો છે. વિચારને વધારે વાસ્તવદર્શી અને સ્વનિર્ણય બનાવ્યો છે ધર્મની અથ માન્યતાઓનો નાશ કર્યો છે અને પોતાની વિચાર સરણીને ઔનિક પાયા પર મૂકી છે.

પણ ધાર્મિક અન્ધ માન્યતાઓનો એક બાબુચી નિકાલ કર્યો પછી તથા દુનિયામાંથી બધા દેવદેવીઓને હાંકી કાઢ્યા પછી જૈન ધર્મે શુદ્ધ વિચારની દૃષ્ટિએ પતન પામી દેવદેવીઓ અને ભગવાનની ખાલી પડેલી જગ્યા પર પોતે દેવી બનાવેલા સંતોને મૂકવા માંડ્યાં. એ સંતોની આસપાસ વિચિત્ર અને તરંગી દંતકથાઓ રચાવા માંડી તથા જૈન સંતોને આધળી ભક્તિ અને અર્થ વિનાના ક્રિયા-કાંડો ભજવાવા માંડ્યા અને છતાં પણ જૈન ધર્મ એ દેવી બનાવેલા સંતોને જગતના સર્જકો કે શાસકો તરીકે ઓળખતો નથી.

તેમ છતાં જૈન ધર્મ ભૌતિકવાદી નથી. મહાવીર પછીના જૈનોએ દરેક વસ્તુમાં અને દરેક સ્થળે પદાર્થ અને મનનો દ્વૈતવાદ સ્વીકાર્યો છે તથા એકેએક વસ્તુમાં, પદ્યગઓમાં અને ધાતુઓમાં પણ, આત્મા જોયા છે. જૈન ધર્મે નક્કી કરેલા શુદ્ધ જીવન પ્રમાણે જીવનારો કોઈપણ આત્મા પરમાત્મા અથવા સર્વોપરિ આત્મા બની શકે છે અને પુનર્જન્મમાંથી બચી શકે છે એમ જૈનોનું માનવું છે. પુનર્જન્મમાંથી બચ્યા પછી એવો પરમાત્મા એના શુભુનો બદલો ખુટી ગયા પછી પાછો શરીર ધારણ કરે છે મંપૂર્ણ મોક્ષ મેળવનારા બહુ જ ઓછા પૂર્ણાત્માઓ હોય છે. એવા પૂર્ણાત્મા જૈનોની ભાષામાં અર્હત કહેવાય છે. એવા અર્હતો જૈનોના મત પ્રમાણે પુનર્જન્મથી દૂર એવા કોઈ મૂઢ પ્રદેશમાં વસતા હોય છે તથા મનુષ્યોના સંજોગથી કેવળ વિરક્ત જીવન જીવતા હોય છે.

મહાવીર પછીના સંતોની જમાતોએ મહાવીર મૂકેલી મહાવીરની વિચારસરણીના નામમાં જૈનોએ અર્હત બનવાનું જીવનધ્યેય એમના ભક્તો પાસે મૂક્યું અને વાસ્તવદર્શન પર શરૂ થયેલી વિચારસરણીને સમાજજીવનથી વિરક્ત અને બેજવાનના બનાવવા માંડી અને સ્વાર્થી મોક્ષના તરંગી ખ્યાલ તરફ ખેંચવા માંડી. મામા-વિંદ બેન્દાબદારીવાળું તથા મ્વાર્થી મોક્ષવાળું વિકૃત વ્યક્તિગત

ધ્યેય જૈન લોકોનું જીવનધ્યેય બન્યું એ ધ્યેયને પહોંચવા માટે જૈનોએ મહાવીરે સ્મરણ વિરાગથી મેવેલા આત્મદમનન શુદ્ધિ તથા તપશ્ચર્યા માટે મૂકવા માડ્યો તથા બીજી બાજુથી અહિંસાનો સિદ્ધાન્ત ઉપદેશવા માડ્યો એકે એક જૈન સાધુ માટે પાત્ર પ્રતિજ્ઞાઓ ઘડવામાં આવી પહેલી પ્રતિજ્ઞા ક્રોધની હિંસા નહિ કરવાની, બીજી જૂઠું નહિ ખોલવાની, ત્રીજી આપ્યા વિના સ્વીકાર નહિ કરવાની, ચોથી અહંકાર્ય પાળવાની તથા પાત્રથી બહાગના બધા અનદો ત્યાગ કરવાની એ ચિંતાર સરણીએ મમજગ્યુ કે બધી જાતના ઇન્દ્રિયોના આનંદ પાપ છે તથા આનંદ અને દુઃખ તન્હની વિમુખતા એ જીવનનો આદર્શ છે

પછી અહિંસાના ધર્મવાળા જૈનોએ ખેતીવાડી જેવા ધધાને પણ નિરોધો કાઢ્યું કે એમાં જમીનને ચીરી નાખવાની હતી અને જીવજીવ કચડાઈ જાય તેમ હતું જૈનોએ પોતાના ભક્તોને મધ ખાવાનો નિરોધ કર્યો પાણીમાં પણ જીવજીવ હોવાને કારણે તે જમ બને તેમ ઓછું પીવું એવું ઠરાવ્યું હવામાં ફરતા જીવજીવ મોઢામાં પેસી જાય અને મગજ પામે એ બયથી તેઓએ મોઢા ઉપર કપડું તાણી બાધવાનો નિયમ મૂક્યો દીવાની જ્યોતમાં પતગિયા અથડાઈ પડે એવી ધાકથી દીવાની આસપાસ આમતગણે ગોઠવ્યા આનંદ પગ નીચે ક્રોધ જીવજીવ ચગદાઈ જાય એવી ધામ્તીથી તેમણે જમીનને વાગવાર સાફ કરવા માટે બગલમાં માનરણી મારી પોતાના ધાર્મિક વિવિધોમાં ક્રોધપિણુ ગ્રાણીનો સહારૂ ન કરવો કે બલિદાન ન દેવું એવી વ્યવસ્થા કરી એ ઉપરાંત સદાચાર તરીકે દાન દેવાની, પગ્ગો માડવાની, દવાખાના તથા ધર્મશાળા બાધવાની અને પાગલ-પોગા ખોલવાની હિંમાયતો કરવામાં આવી ક્રોધપિણુ જીવજીવનો વિનાશ ન થાય એવી તકેદારી રાખી જૈન ધર્મે આપઘાત કરવાની છૂટ આપી જૈન ધર્મના મિદ્ધાન્તે જાહેર કર્યું કે રોગમાં સ્વીકારેલા બૂખમરાથી આપઘાત કરી શકાય છે અંતે એ રીતે જીવન ટકાવી

ગમવાની અંધ ધ્રુવપર વિજય મેળવી શકાય છે. ઘણા જૈનોએ આ રીતનું શસ્ત્ર સ્વીકાર્યું છે અને જૈન ધર્મના નાથકો જગતનો ત્યાગ એજ રીતે કરે છે એમ કહેવામાં આવે છે.

માનસ વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો એ શાસ્ત્ર માનસ ક્રિયાઓનો બિડેલ કચ્છા જણાવે છે કે મનુષ્યના માનસિક રોગમાં મુખ્ય બેજ લક્ષણો છે એક આત્મદમન અને બીજું પરપીડન. એકે એક ચિત્તઅમવાળા અથવા ગાડા મનુષ્યમાં આ બે લક્ષણો ઓછાવતા પ્રમાણમાં હોય છે જ. જૈન ધર્મે પ્રમેષિયા આ બધા પીડનો વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ જોવામાં આવે તો માનવ સમાજના મનને બીમાર દશામાં લઈ જનારા માલમ પડે છે તથા સમાજના આર્થિક, રાજકીય કે નૈતિક બીજા દમનના ધાગધોરણથી દબાયેલા સ્ત્રીપુરુષો તેતે દમનનો પ્રતિકાર કરવાને બદલે આવા ધર્મમાં પ્રવેશી પોતા પર થઈ ગયેલા દમનનો બદલો આત્મદમન અથવા સ્વપીડનથી વળતા હોય છે એ ગીતે દમન પર રચાયેલા આવા ધર્મો મનુષ્યની બીમારી દશાને વધારી મૂકતા હોય છે.

સમાજના જે સંજોગોમાં માનવસમાજની આ બીમાર દશાને જુદાજુદા ધર્મના ટ્રીથી ઉત્તેજવામાં આવતી હોય છે તે સંજોગો માનવ સમાજના મોટા ભાગનું પીડન તથા મનુષ્યના મોટા ભાગને દમન પર જવાડતા હોય છે જીવનના અટલા દમનો અને છેવટની આપધાતની ઉત્તેજના પર ચાલેલો જૈન ધર્મ તે સમયના જીવન સંજોગો પર બિમો હતો તે સમયના કચડાતા રીનાતા અને દબાયેલા જીવનની એ પ્રતિકૃતિ હતી. બ્યારે સમાજના મોટા ભાગનું જીવન હઠધૂત બને છે, તિરંગાગય છે, કે શોષણ પામે છે ત્યારે એ જીવન વિપ્લવને માર્ગે ન જાય તે માટે સમાજના શાસકવર્ગો એવા જીવનને અજ્ઞાન અને દલથી દબાવી ગમવા માગતા હોય છે. બધા ધર્મોની જેમ જૈન ધર્મ પણ સામાજિક નીતિનો એક દમન પ્રકાર માત્ર છે.

એ જૈન ધર્મ ઇશુ પછી એસી વર્ષે એક બીમાર દશાના
 કુલકે લેખી શકાય એવા કાણે બે વિભાગમાં વહેચાઈ ગયે। એ
 સમયથી જૈનોમાં બે વિભાગ પડ્યા એક શ્વેતામ્બર અને બીજે
 દિગમ્બર શ્વેતામ્બર એ હતા કે જે લોકો શ્વેત વસ્ત્ર પરિધાન કરવામાં
 માનના હતા દિગમ્બર એ હતા કે જે આકાશ પહેરવામાં (નમ્ર
 રહેવામાં) માનના હતા આ વિભાગની શરૂઆતમાં તો એમ હતું
 કે જે કોઈ જૈન હોય તેણે કાતો ધોણુ વસ્ત્ર પહેરવું અથવા તો
 નમ્ર ગહેતું આજે સુધારાના વિકાસની અસરથી શ્વેતામ્બર જૈનોના
 સાધુઓ જ ધોળા વસ્ત્ર પહેરે અને દિગમ્બર જૈન સાધુઓ જ નમ્ર
 રહે એમ ઠર્યું છે આ બે વિભાગમાં ધણા વિભાગો પડતા ગયા
 છે, દિગમ્બરોનો મધ આજે ચાર પેઠા વિભાગમાં વહેચાયે છે
 અને શ્વેતામ્બરોના ચોગલી ભાગ પડ્યા છે આજે જૈનોની મધ્યા
 આખા હિન્દમાં બધી મળીને તેર લાખ જેટલી છે

પ્રકરણ ૮

બુદ્ધ

હિન્દમાં આજે લોકો આવ્યા પછી તેને ખૂબ આધિક વિકાસ થવા માડ્યો હતો. પાટલીપુત્ર તથા વૈશાલી જેવા મહાન નગરો બંધાયાં હતાં. ઉદ્યોગ અને વેપારે દોલત જમાવી હતી. જમા થયેલી દોલતે એશઆરામ અને વિલાસના સાધનો ઉપજાવ્યાં હતાં. આરામમાથી વિલામ સાથે વિચારવાની નવગણ પણ પ્રાપ્ત થઈ હતી. એ વિચારની નવરાશે સમાજના એક વિભાગને સવાક્ષો પૂછતો બનાવ્યો હતો અને તેમાંથી આર્યોના વેદ અને ઉપનિષદોનાં વિધાનો સાથે સાથે ભૌતિકવાદ પણ વિકાસ પામતો જતો હતો. એ સમય ઈ પૂ. ૭૬૧ અને સાતમા સૈકાનો હતો. મહાવીરની જેમ બુદ્ધની આંખો પણ તે સમયના જીવને ઉઘાડી નાખી. વધી ગયેલા દ્રવ્ય અને તેને લીધે વિલામે ચઢેલા, સમાજના મોટા ભાગના શોષણ પર જીવતા સ્વછંદી અને વિલાસી બનેલા ધનિકો અને સત્તાવાનો પર પણ બુદ્ધની નજર પડી પરિસ્થિતિઓને જોઈ બુદ્ધની આંખો ઊઘડી ગઈ. ઊઘડી ગયેલા આંખોવાળા એ એણે સમાજને જગાડવા જૂમ ભારી. એના એ અવાજમાં તે સમયના સ્વચ્છંદ અને વિલાસ તરફ નિરાશા અને શોકની પ્રતિક્રિયા હતી.

ઇતિહાસ બુદ્ધનાં માતાપિતા રાજ્યકર્તા દનાં એમ કહે છે. એના આપનું નામ શુદ્ધોદન હતું અને માતાનું નામ માયા હતું. શુદ્ધોદન ગૌતમકુળનો તથા શાક્ય જાતિનો હતો. એના નગરનું નામ કપિલવસ્તુ હતું. દિમાક્ષણની ત્રણેડીમાં એ નગર આવ્યું હતું. બુદ્ધનો જન્મ ઈ. પૂ. ૫૬૩ વર્ષ પૂર્વે થયો હતો એમ મનાય છે. બુદ્ધનું જાનું નામ સિદ્ધાર્થ હતું. એના પ્રેમાળ પિતાનો એ લાડીશો કુમાર હુન્ન અને શોકની કલ્પના વિના જીવતો હતો. ઇતિહાસની દંતકથાઓ એમ કહે છે કે એના મનનું રંજન કરવા માટે ચાલીસ હજાર છોકરીઓને રોકવામાં આવી હતી. તથા જ્યારે તે ઉંમર સાધક થયો ત્યારે સ્ત્રી તરીકે કામ એકને પસંદ કરવા માટે પાંચસો મુંદર સ્ત્રીઓને એકઠી કરવામાં આવી હતી.

અથો એણે તપ કરવાનો નિર્ગધાર કર્યો માઠ વર્ષ મુધી એણે યોગની ક્રિયાઓ કરી અને કદમૂગ અને ઘામ ખાધા અને અમુક મમર છાણ ખાઈને રહ્યો એણે વાળના બનેલા જ વસ્ત્રો પહેર્યા એણે પોતાની જાતને પીડવા માડી પોતાના વાગ ચૂટી નાખ્યા કપાકોના જમાકો મુધી ખડે પગે ઊભો રહ્યો અને કાઠા ઉપર મથન કર્યું, એણે ધૂળને પોતાના મરીર પર ફેંચી દીધી પૃથ્વી ઉપર જીભેતો એ ખખડી મચેલા જાડના ખડેર જેવો લાગતો હતો મદ્દાએને ત્યાં પશુઓ અને પક્ષીઓને ખાઈ જવા માટે નાખવામાં આવતા હતા ત્યાં તે સૂઈ જ્યો હતો આત્મદમન એથી આગળ જઈ શકે એમ નહોતું એણે જીવ કચડીને મરી જવાનો નિર્ણય કર્યો પણ મરણના ખ્યાલે એની દશેણીમાં પગેવાના દીપા બાજમાં એને શ્વ મ અન્કા-વવાનો નિયમ આવ્યો એના કાનમાં પવનના જોગદાર અનાજો અથડાયા એના માથાપર જાણે જોગદાર ધણુ પડતા હોય એવું લાગ્યું પાછો એ વિચારમાં પડ્યો એણે થોડો થોડો ખોરાક લેવાનો વિચાર કર્યો

પછી એક દિનમ એને મમજાણુ પડી કે આત્મપીડન તે માત્રે માર્ગ નથી આત્મદમનની આવી તપશ્ચર્યાઓથી કશું જ્ઞાન સાપડવાનું નથી એમ એને જણાયું એણે એના દમન અને તપશ્ચર્યાને ત્યાગ કર્યો તે એક મોટા ઘરાનાળા જાડ નીચે ત્રિશ્વ રૂઢને શાત રીતે બેસે એણે મનુષ્યોને ભોગવવા પડતા કુખો, દીલગીરી, અન્યાયો જીમરી, ઘડપણુ અને મણુ એ શૌની શાત નિચારણા ચલાવી એને એકાએક એક ડેન જાણે એની આખ આગળ જીવન મનુષ્ય બે એક સાથે ટેખાળા પણ મરણુ કરતા જીવન વધારે જોરદાર જણાયું એને લાગ્યું કે સુખી અને દુખી, જિંદગ અને નીચ સારા અને ખરામ એના મનુષ્યો પોતાના કરેલા કર્મના નિયમ પ્રમાણે જન્મના હોય છે તથા એજ કર્મના નિયમ પ્રમાણે શુભ અને અશુભ એવી એકેએક ક્રિયા માટે મનુષ્યને આ જન્મમાં અથવા

ખીજી જન્મમા મલો મળતો હોય છે અથવા શિક્ષા થતી હોય છે એને સમગ્રયુ કે સર્વ પ્રકારના દુ ખનું મૂળ જન્મ હોય છે મનુષ્યને શોક અને દુઃખ આપતા જીવનવાળો જન્મ અનતકાળ મુધી થયા કગતો હોય છે જો જન્મને અગ્રાવી દેવામા આવે તો બધુ ઠીક થઈ જાય પણ જન્મ અટકતો નથી કામ્યુ કે તે એક જીવનમા કરેલા મનુષ્યના શુભ અને અશુભ કર્મો તે કર્મનો ખલો લેવા અથવા શિક્ષા આપવ મનુષ્યને ખીજો જન્મ લેવડાવે છે

એની સામે ડેવટનો એકજ સવાલ જવામ માગી મ્ણી હતો એ સવાન મનુષ્યના જન્મને અટકાવવાનો હતો જો મનુષ્ય મપૂર્ણ ન્યાયથી જીવે તો અને પોતાના વિચારોને અનત વસ્તુ સાથે જોડી દે તો તથા પોતાના હૃદયને અચ્ચિર વસ્તુઓમા રમ લેતુ અટકાવે તો કદાચ મનુષ્ય જન્મમાથી ઉગરી શકે અને તો કદાચ એના અનિષ્ટોનુ ઝરણુ સૂઝાઈ જાય જો મનુષ્ય બધી ઇચ્છાઓને શાત કરી દે તથા આખુ જીવન શુભ કર્યા કરે તો તે પોતાના વ્યક્તિત્વને જુસી નાખી શકે અને તોજ તેનો આત્મા અગ્રાત અનતમા સમાઈ જાય

જુદના આ બિડેનમા ધણુ સવાલો ગૂઢ રલા છે શુભ શુ ? ન્યાયી જીવન શુ ? અગ્રાત અનત શુ ? તથા વ્યક્તિગત એવી મુશ્કા શુ ? એ ઉપરાત હૃદયને શુદ્ધ કરવુ તે શુ ? એ બધા સવાલો જવામ માગી લે છે જુદે એવા ટાઈ પણ સવાલની વાસ્તવ જીવનને અનુરૂપ સ્પષ્ટ વિચારણા કરી નથી જુદની વિચારસરણીમા એમજ વિચાર સૌથી આગળ દોડે છે એ વિચાર જન્મને અગ્રાવી દેવાનો અથવા જીવનને જુઝાવી નાખવાનો મનોવેગ અને ઇચ્છાઓને જુઝાવી દઈ જીવનને જુઝાવી નાખી રાખાય છે એમ જુદનો મત હતો જીવન જુઝાઈ જાય તે દયાને એ શાંતિના નામથી વર્ણવે છે તથા એ શાંતિની સંપૂર્ણતાને નિર્વાણ એવુ નામ આપે છે મનુષ્યના દુ ખોનો ઉપાય ગોધતા નિર્વાણનો બિડેલ હાથમા લઈ કુમાર સિદ્ધાર્થે જુદ એવુ નામ

ધારણ કરી ભારતવર્ષના પવિત્ર એવા બનારસ નગર તરફ પ્રમાણ
કર્ણુ. ત્યાં એણે સારનાથના ઉદ્યાનમાં દુઃખી અને પીડિત લોકોને
નિર્વાણનો માર્ગ પ્રબોધવા માંડ્યો. મજ્જિમ સૂત્રાશક્તિવાળો
મગર અને મોહક પણ ખૂબ વિનયી અને નમ્ર એવો બુદ્ધ પોતાને
જડેલો ઉકેલ લોકોને શીખવવા બટકતો હતો. એના સમયના ખીજ ઉપ-
દેશકોની જેમ એ વાતચીત સવાદો અને વ્યાખ્યાનદ્વારા પોતાની વસ્તુ
રજી કરતો હતો. એણે પોતાના સિદ્ધાન્તોને સુત્રનારૂપમાં મૂક્યા હતા.
પોતાને જ્ઞાન થયું છે એમ કહેતો હતો. ખીજ દિગ્ગતાઓની જેમ એણે
કદિ પણ કશું નથી કે ભગવાન એના દ્વારા બોલે છે. વાદવિવાદોમાં
મનુષ્ય જાતના ખીજ કોઈ પણ શિક્ષકો કરતાં એણે વધારે ધીરજ,
સહનશીલતા અને વિચાર બતાવ્યા છે. લોકોને શિક્ષણ આપવાની
એની રીતમાત્ર અસમાન્ય હતી એક સદેશી ખીજે શબ્દો તે પગે
આધીને જતો હતો. એની સાથે હમેશાં એના બારસો જેટલા વિદ્યાર્થીઓ
ફરતા હતા. એ ગામ કે ગહેગની હદ પર ટકતો તથા છાવણી નાખીને
પડતો. બપોરનો બધો સમય ધ્યાનમાં ગાળીને સાંજને વખતે એ
વાતચીત કરતો. એના કથનનું મુખ્ય સુત્ર એ હતું કે જીવન દુઃખ
છે, દુઃખ છઠ્ઠાઓને લાગે ચાય છે. અને છઠ્ઠાઓ શાંત કરવામાં
બધું હડાપણ છે. એ જગત પામે ચાર મતો રજી કરતો હતો. પહેલું
સત્ય દુઃખનું હતું. જન્મ દુઃખરૂપ છે. માલગી દુઃખરૂપ છે, ધડપણ
દુઃખરૂપ છે. દીલગીરી, શોક, નિગાશ અને ઉદારીનતા દુઃખરૂપ છે.
૨. આ બધાં દુઃખનું કારણ છઠ્ઠાઓ છે. છઠ્ઠાઓને લીધે ફરીવાર
જન્મ લેવો પડે છે. આનંદ અને વિલાસની છઠ્ઠાઓ કળી પડે છે.
૩. પછી જીવનનિર્વાહ માટે ઉરકેરઈ જવું પડે છે. ૩ હવે દુઃખના નાશનો
ઉપાય ઉપદેશતો એ કહેતો હતો કે છઠ્ઠાઓનું શમન કરવું અને
સંપૂર્ણ ત્યાગ સાથે અલિપ્ત બનવું એ દુઃખના સંપૂર્ણ નાશનો ઉપાય
છે. ૪. એ ઉપાય આઠ સાધનોથી અસરકારક બની શકે છે. એ
આઠ સાધનો સમ્યક મત, સમ્યક વિચાર, સમ્યક આચાર, સમ્યક

પ્રયત્ન, મધ્યક ધ્યાન, મધ્યક ધ્યાન અને આ ઉપગત ઇચ્છા-
એને નિર્મૂળ કરવા તથા અહિંસા અચર્યા માટે સમત યતા
છતા બુદ્ધે આત્મધર્મને કદી પણ ઉપદેશ્યો નથી એણે એને હમેશા
વખોડ્યો છે તથા કહ્યું છે કે જ્યાં સુધી આત્મબુદ્ધિ રહી નથી અને
નિર્વાણ પમાતું નથી ત્યાં સુધી હમેશા પુનર્જન્મ થવા કરતા હાથ છે

લોકો સાથેની મામાન્ય વાતચીતમાં એ ઈન્દુના જેવી વાણી
બોલતો હતો એ કહેતો હતો કે ખીજ તરફના પ્રેમથી વેર કે શુભ્સો
જીતવો જોઈએ ખીજ તરફ જનુ કરવાથી જીવિનો નાશ કરવો
જોઈએ એક ખીજને જીતવા ન જોઈએ પણ બાઈચરો કેળવવો
જોઈએ કાળજી કે કાંઈ પણ પ્રકારની જીત તિગ્ગકાર ઉત્પન્ન કરે છે
દુનિયામાં તિગ્ગકારથી તિગ્ગકાર થતો નથી પણ પ્રેમ જ તિગ્ગકારનો
નાશ કરે છે હસુની જેમ સ્ત્રીઓની તરફ એનું વલણ વખોડનાર
ન હતું એણે સ્ત્રીઓને પોતાના સાધુઓના સાથમાં પણ રથાન
આપ્યું હતું અને તોપણ એ પોતાના ભિક્ષુઓને સ્ત્રી મસર્ગમાં
સાનવનતા કેળવવાનું કહેતો હતો એ વિચારમાં એના એક આનંદ
નામના ભિક્ષુક સાથેનો એ સંબંધનો સવાદ મુજબ છે આનંદે
એને પૂછ્યું કે, “સ્ત્રીઓ તરફનું આપણું વલણ કેવું હોય જોઈએ ?”
એણે જવાબ આપ્યો કે “એને દેખતા ન હોઈએ એવું” આનંદે
પૂછ્યું કે “પણ ધારો કે આપણે એમને જોઈ ગયા તો ?” “તો
તેમની સાથે વાત ન કરવી” બુદ્ધે જવાબ આપ્યો “પણ ધારો કે
એ લોકોએ આપણી માથે વાન કરી તો આપણે શું કરવું ?”
આનંદે પૂછ્યું “જામત ગહેવું” બુદ્ધે જવાબ દીધો

ધર્મ વિષેનો બુદ્ધનો ખ્યાલ કેવળ નૈતિક હતો એને મનુષ્યોના
આચાર વિષે જ ખૂબ લાગતું હતું તેમના ક્રિયાકાંડો, ધાર્મિક
માન્યતાઓ, અને પૂજાઓ માટે નહિ ગયામાં આન કરવાથી પવિત્ર
થવાય છે એમ તેને કાંઈએ કહ્યું ત્યારે એણે જવાબ દીધો કે ગમે
ત્યાં આન કરવાથી ચોક્કસ થવાય છે પણ સાચી વસ્તુ આન

કરવાની નથી. દરેક તરફ માયાળું પલ્લે વર્તવાની છે. જો તું જાહેર
 ખોલે નહિ, કોઈને પણ ભારી નાખે નહિ, તો જ સ્વેચ્છાપૂર્વક
 ન આપવામાં આવે તે સ્વીકારે નહિ તો આત્મત્યાગથી સત્યાગત
 એવા તને ગયા જવાથી કશું જ મળવાનું નથી. એવા તારે માટે
 એકેએક પાણી ગયાથી પણ વધારે પવિત્ર છે. જુદો આ માનવતા
 અર્થે ઉપદેશ દરેકને આકર્ષિતો હતો. અને ખીજા ધર્મોએ ઉપજાવેલા
 અનંતના, અમરત્વના, તથા ભગવાનના સવાલોને શમાવી દેતો હતો.
 એ અનંતતાના કોઈ પણ વાદવિવાદ તરફ હસતો. જગતની શરૂઆત
 ક્યારે થઈ અને તેનો અંત ક્યારે આવશે એવા કોઈપણ સવાલોને
 તે હસી કાઢતો હતો. યુગીર અને આત્મા એક છે કે જુદા એવા
 પ્રશ્નોના જવાબ આપવાની એ ના પાડતો હતો. એવા બધા જવાબ
 જવાબને એ વિતરણવાદ કહેતો હતો. એ કહેતો હતો કે સાચી
 સાધુતા એવા વાદ વિવાદ કે ભગવાનના જ્ઞાનમાં નથી પણ જીવનને
 સ્વાર્થ રહિત તથા પરોપકારી બનાવવામાં છે એ વર્ણાશ્રમ ધર્મને
 તિરસ્કારતો હતો તથા કહેતો હતો કે બધા પ્રદેશોમાં મનુષ્યો સરખા
 છે અને એકેએક મનુષ્યમાં સદાચાર સર્જો છે. એ બાર દર્શને
 કહેતો હતો કે ગરીબ અને શ્રીમત, ઉચ્ચ તથા નીચ સૌમાં સરખું
 મનુષ્યત્વ છે. દેવદેવીઓને બલિદાન આપવાના ખ્યાલને એ ખુબ
 બાર દર્શને નિગેધતો હતો. અને ધર્મને નામે વધેરાતા ગ્રાણી તરફ
 ખૂબ આગ્રાત પામીને જોતો હતો. એ બધા બાકુઓને અને મંત્રોને,
 પ્રાર્થનાઓ તથા આત્મદમનના માર્ગને વખોડી કાઢતો હતો. શાંતિથી
 અને ચર્ચાના કલહો જગત્યા વિના એ જગત પાસે અધશ્રદ્ધા વિનાનો
 આચાર્યપદ વિનાનો સ્વતંત્ર વિચાર મૂકતો હતો તથા સદાચારથી
 કોઈ પણ નામિતકનો મોક્ષ યાચ છે એમ જોલતો હતો. કોઈ અજ્ઞાત
 એવા ભગવાનની પ્રાર્થના કરવાના ખ્યાલને હસી કાઢતો હતો તથા
 કહેતો હતો કે એવી કોઈ અજ્ઞાત વસ્તુ મનુષ્યને સુખી કે દુઃખી
 કરી શકે છે એમ ધારવું એ મૂર્ખાઈ છે. મનુષ્યને મળતાં સુખ દુઃખ

મનુષ્યની ઇચ્છાઓના અને આચારોના પશ્ચિમો દોષ છે અને તેથી નીતિના કોઈ પણ ધાગધોળો દૈવી પન્થાનગીઓ ઉપર કે સ્વર્ગની ને નર્કની લાલચો કે બધ પર ન રચાવા જોઈએ

જેવી ગીતે એ કોઈ દેવ કે ભગવાન વિનાની નૈતિક વિચાર-સમુદ્ધી રજુ કરતા હતા તેમ આત્મા વિનાનું માનમવિજ્ઞાન અમર-વતો હતા એ કહેવો હવો કે આત્મા જેવી કોઈ વસ્તુ નથી. આપણને જે જ્ઞાન થાય છે તે મધુ ઇન્દ્રિયોને થતા અનુભવો પર થાય છે બધા પદાર્થો એક જાતની શક્તિ છે એ શક્તિ ક્રિયા કે સચલનના અવસ્થા દેખાય છે એકેએક ક્રિયા કે અચલન પરિવર્તનનું અવસ્થા છે જીવનમાં પણ હમેશા પરિવર્તન પામતી એક ક્રિયા છે આપણા નમણા ભગજેને ભ્રમમાં નાખવા માટે આત્મા નામની કતકથા ઘડી કાઢવામાં આવી છે એવા આત્મા નામના ભ્રમને આપણે આપણા મનની જ્ઞાન દશાઓની પાળી મૂકીએ છીએ મનમાં જેવું કોઈનું અસ્તિત્વ છે તે મનમાં અથવા સવેત્તો છે અને એ બધા મનના નિર્માણ પ્રમાણે સમૃત્તિઓ અને વિચારોમાં તથા ભાવનાઓમાં પશ્ચિમ પામે છે અને એ મૌને ધડનાર જેને ઇચ્છાશક્તિ કહેવામાં આવે છે તેવી કોઈ શક્તિ નથી પણ એ બધી વાનમામાં મગેલી દેવાથી તથા મનગોથી નિર્માણ થાય ■ મન એક માનસિક પરિસ્થિતિઓનો પ્રવાહ છે. આત્મા એક વહેમ છે અમરત્વ જેવી એક વસ્તુ શક્ય નથી

જુદનું આ દર્શન અને આ વિચારસમુદ્ધી ખૂબ વાસ્તવ દર્શી હતા પણ પોતે એ વાસ્તવદર્શી વિચારક કરતા નીતિગાસ્ત્રી હોવાથી એના વિચારોમાં અપ્રમાણતા સચવાઈ શકી નથી અને તેથી એની વિચારમંદળીમાં ખૂબ નમણા અકોડાઓ રહી ગયા છે. એક તરફ એ અમરત્વ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી એમ કહે છે, બીજી તરફ એ સદાચારના ખ્યાલને સાચવી ગમવા પુનર્જન્મ નારી શકતા નથી એની વિચારમંદળી પ્રમાણે આત્મા ન હોય તો પુનર્જન્મ પણ શક્ય નથી અને પૂણ્ય કે પાપના જલના પણ શક્ય નથી એણે

રજૂ કરેલા માનસવિજ્ઞાનના ખ્યાલ સાથે એણે ઉપદેશેલા પુનર્જન્મના ઉપદેશો વ્યાધાતાત્મક છે. કદાચ એનું કારણ એ પણ હોય કે તે સમયના હિંદુ સમાજમાં પુનર્જન્મની માન્યતા ખૂબ વિસ્તાર પામી હતી તથા આજે પણ તેને સવાલ વિના સ્વીકારી લેવામાં આવી છે. આ પુનર્જન્મનો ખ્યાલ બુદ્ધે પોતાના શ્વાસ સાથે શંકા ધર્મો વિના પચાવી લીધો છે. બુદ્ધે પોતાની વિચારણામાં પુનર્જન્મને તથા કર્મના કાયદાને વ્યાખ્યા મીઠી અપનાવી લીધાં છે તથા ત્યાર પછી પોતાની સદાચારની વિચારસરણીનો બધો ઉપયોગ જન્મમાંથી બચવા માટે તથા નિર્વાણ પામવા માટે કર્મના કાયદામાંથી બિગરી જવાના સાધન તરીકે વાપરવામાં કર્યો છે.

પણ નિર્વાણ શું છે એ સવાલ જવાબ માગી લે છે. નિર્વાણનો ખ્યાલ રજૂ કરનાર બુદ્ધે પણ તેનો સ્પષ્ટ અર્થ નથી કર્યો. બુદ્ધ પછીના એના અનુયાયીઓએ નિર્વાણના અનુકૂળ અર્થો કર્યા છે. સંસ્કૃતમાં એ શબ્દનો અર્થ બુદ્ધાર્થ જવું એવો થાય છે. બૌદ્ધ ધર્મશાસ્ત્રો એના અર્થો સ્વાર્થા ધૃત્યાઓના સંપૂર્ણ શમન સાથે સંપૂર્ણ સુખ મેળવવું, પુનર્જન્મમાંથી મુક્તિ પામવી, વ્યક્તિગત બાનનો નાશ કરવો તથા ભગવાન સાથે ભક્તિ કે સુમેળ સાધવો અને મરણ પછી સ્વર્ગનું સુખ પ્રાપ્ત કરવું એવા કરે છે.

અંતમાં બુદ્ધની વિચારસરણીએ ધર્મશુદ્ધિઓના ધર્મોગો વિનાનો એક મોટો સાધુઓના સંઘ બિભો કર્યો છે. એ સાધુઓએ ધીમે ધીમે બુદ્ધની વિચારસરણીમાં તથા આચાર દર્શનમાં સડો શરૂ કર્યો છે. આ બિખ્ખુઓ અથવા બુદ્ધ ધર્મના સાધુઓ શરૂઆતથી આજ સુધી ખૂબ સાદાર્થ અને સરલતાથી જીવતા આવ્યા છે. અને છતાં પણ ધર્મના જંધારણ પ્રમાણે જકડાર્થ જતી વિચારસરણીમાં લાગુ પડે એવો સડો આજે બુદ્ધ ધર્મને લાગુ પડ્યો છે. આજે બુદ્ધના અનુયાયીઓએ બુદ્ધની વિચારસરણીને અનેક વહેમોથી અથવા દૈવી માન્યતાઓથી જગાડી નાખી છે. જગતના ધર્મોને માનવતાની એક નવીજ દિશા જતાની માનવ સમાજને પ્રેમનો નવો આદેશ આપી બુદ્ધ એશી વર્ષની ઉંમરે ઈ. સ. પૂ. ૪૮૩ માં મરણ પામ્યો.

પાટનગર પાટલીપુત્ર પર ચઢ્યો પાટલીપુત્રમાં બળવો નગાવ્યો તથા નદગજની ગાદી લઈ લીધી નદકુળનો નાગ થયો ને મૌર્ય વંશ ગાદી પર આવ્યો

ચંદ્રગુપ્તના સૌર્યે, હિંમતે અને ચાણક્યના ગજપ્રીય ડહાપણે ચંદ્રગુપ્તના મગધ રાજ્યને હિંદમાં સર્વોપરી બનાવ્યું ત્યારે સીંગિ-માના રાજાનો મેગેસ્થિનીસ નામનો દૂત પાટલીપુત્ર આવ્યો ત્યારે મત બનેલા મીકે સોકોને એણે હિંદની જાહોજલાલી અને સમૃદ્ધિનું મુદ્દા બ્યાન કરી બતાવ્યું મેગેસ્થિનીસની બાપામાં તે સમયનું હિંદ નીચે પ્રમાણે હતું 'હિંદમાં ગુલામીનો ધંધો ખીલકુલ ચાલતો નહતો ઠામધંધા પ્રમાણે આખી પ્રજાને ચાર ભાગમાં વહેચી નાખવામાં આવી હતી સોમ સુખી સાદા અને કમ્બરીઆ હતા યજુમાં ભગવાનના પ્રસાદ તરીકે દારૂ લેના સિનાય તેઓ કંઈ દારૂ પીતા નહિ વ્યવસ્થા એટલી ગંધી મગસ વળનાર રહી હતી કે એ સોકોને અદાલતમાં બાંહેજ જવું પડતું હતું સોકો લેવડમાં સહી સિદ્ધા કરતા નહોતા કે સાક્ષીઓ રાખતા નહોતા મોઢાના વચન એક ખીજની પ્રમાણિકતા માટે બસ હતા સોડા સાચા અને મદ્દગુણોને ચાહનારા હતા જમીનનો મોટો ભાગ નહેરોથી છત્રાએલા હતો એક નર્મમાં બે પાક લઈ શકાતા અત્યાં સુધીમાં કોઈ પણ વેળા દુષ્કાળ પડ્યો હોય એવું લોખના જાણવામાં નહોતું બૂખમરાથી મરતા સોકો કોઈ પણ સ્થળે જોવામાં આવતા નહોતા તે સમયના ઉત્તરહિંદમાં બે હજાર નગરોમાં મૌર્ય જૂનું શહેર રાવળપીંડીથી ઉત્તરપશ્ચિમે વીસ માઈલ દૂર તક્ષશિલા નામે હતું એ શહેર ખૂબ વિશાળ અને આગાદ હતું એમાં લસ્કરોની છાતણીઓ હતી તથા ખૂબ મોની એવી વિદ્યાપીઠો હતી પશ્ચિમ એશિયાના મુખ્ય રસ્તા પર એને બાધવામાં આવ્યું હતું તે સમયે તક્ષશિલામાં દૂર દૂરના પ્રદેશોમાંથી વિદ્યાર્થીઓના સમૂહો અભ્યાસ કરવાને માટે આવતા હતા ને એ વિદ્યાપીઠોમાં મોટા મોટા ધુરધર પડિતા કલા અને વિજ્ઞાની શીખવતા

તક્ષશિયાની વૈદ્યીય વિદ્યાપીઠ પૂર્વના પ્રદેશોમાં સૌથી મોટી હતી.

ચન્દ્રગુપ્તના પાટલીપુત્રનું મેગઝીનીનીસે વર્ણન કર્યું છે કે “ તે નવ માઈલ લાંબુ હતું અને બે માઈલ પહોળું હતું રાજના બધા એવા મોટા મહાસયો હતા તથા એ મહાસયના ગત્તે સોનાથી મઢી લેવામાં આવ્યા હતા એ વિશાળ રત્તે પર પક્ષીઓના જીવનના તથા વનસ્પતિની જીવી જીવી જાતોના દ્રવ્ય ચીતરવામાં આવ્યા હતા મહેલની અદરનો ભાગ અને વસ્તુઓથી શય્યાગાર-એકો તથા મોના કપાથી અને હીંગથી જડેલો હતો છ ફીટ વ્યાપ વાળા મોટા મોટા સોનાના વાસણો વપગતા હતા ઈશુના જન્મ પહેલા ત્રણસો ચારસો વરસ ઉપર હિન્દ દેશ અનેક જાતના વિકાસના સાધનોથી ઊભગતો હતો, સોનાના ઢગલાથી ભરેલો હતો તથા કલાની કારીગરીથી ઓપતો હતો, હિન્દની જાહોજલાલી જેવી ચન્દ્રગુપ્તના સમયમાં હતી તેથી જગપણુ વધારે મોગસોના સમયમાં થઈ શકી નથી

આવા બધા રાજમહાસયમાં ગંગા ચન્દ્રગુપ્ત અત્યાગના સગ-મુખત્યરો જેટલી આવધાનતાથી ગ્રહે છે તેટલી આવધાનતાથી ગ્રહેતો હતો કોઈવાર હીંગથી મઢેલા હાથી પર સોનાની આડીમાં બેઠેલો જાહેરમાં દેખાતો, કેઈ કોઈવાર એ સિંચાર કરવા જતો અથવા ઉપભોગમાં રોકાતો પણ એનો ધણો સમય એ રાજવ્યવહારમાં વ્યતીત કરતો એનો દરેક દિવસ સોગભાગમાં વહેવાઈ ગયો હતો દરેક ભાગ નેતુ મિનિટનો હતો પહેલા ભાગમાં એ જીરતો હતો અને ધ્યાન ધરીને તૈયાર થતો હતો બીજા ભાગમાં એ એના દૂતોના સમાચાર સાંભળતો હતો અને ખાનગી સૂચનાઓ આપતો હતો ત્રીજા ભાગમાં એ એના ખાનગી ખડમાં મમલન ચલાવના બેમતો-ઓથા ભાગમાં એ નાણા તથા સરકારી ખાતાની તપાસ કરતો હતો-પાંચમા ભાગમાં એ જાતે અરજદારોની અગજો મંજૂરતો હતો

છઠ્ઠા વિભાગમાં એ નહતો તથા જન્મતો હતો, અને ધાર્મિક સાહિત્ય વાંચતો હતો. સાતમાં ભાગમાં એ ખંડણીઓ અને કરની તપાસ કરતો, અમલદારોને મુલાકાત આપતો હતો. આઠમા ભાગમાં એ એની ગજસમિતિને મળતો હતો, તથા છૂપી પોલિસના મમાયાર સામળતો હતો. નવમા ભાગમાં એ આગમ કરતો હતો તથા પ્રાર્થના કરતો હતો. દશમા અને અગિયારમા ભાગમાં એ લશ્કરી બાબતો પર ધ્યાન આપતો હતો તથા બારમા ભાગમાં પોતાના ખામ જામુએનો અહેવાલ સાંભળતો હતો. તેરમા ભાગમાં એ મ્નાન કરતો હતો અને મોજન કરતો હતો તથા બીજા ત્રણ ભાગ સુધી જિંધતો હતો.

રાજા પોતે રાજકારણમાં આજના સમુખત્યારોની જેમ આટલી ઝીણવટથી યંત્રની જેમ ફરે છેતાં ગજકાળુમા નિયંત્રણ એવો કૌટિલ્ય રાજની આખી લગામ હાથમાં ગળતો હતો. કૌટિલ્ય અથવા ચાણક્ય એમ માનતો હતો કે ગજની સેવામાં તથા ગજ્યના દિનો આગળ ધપાવવામાં કેઈ પણ સાધન ખર્ચા કે ખોટું નથી એણે ધર્મ નીતિ ને એકેએક વ્યવહારને ગજકાળુની હીવચાક્ષે આગળ ધપાવવામાં વાપર્યા હતાં. કેઈ પણ જાતના નૈતિક વિવેક વિના એ કાવત્રાઓ ગોઠવતો હતો, મગ્નઓ અને સાહમે ચોજતો હતો. છૂપા કાવાદાવા તથા ખૂનો કરાવતો હતો. ગજકીય વ્યવહારમાં વિજય માટે એની એ ૬૩ નીતી હતી કૌટિલ્યની કુશળતાએ ચંદ્રગુપ્તના હાથ નીચે હિંદુ આખું ગજતંત્ર આણી મૂક્યું.

તે સમયની સરકાર આજના યુરોપી રાજ્યની જેમ પ્રજાતંત્રવાનો દબ નહોતી કરતી ખુબ ચોક્ખી અને સ્પષ્ટ નીતે લશ્કરી સત્તા પર તપાસ ફરજ રાજ્ય વ્યવસ્થા પર એ સરકાર નબી નહી હતી ચંદ્રગુપ્ત પાસે ૭ લાખ પાવલન, ત્રીસ હજાર ધોડે સ્વારો, નવ હજાર હાથીઓ તથા અનેક રથોનુ લશ્કર હતું, ખેડૂતો અને ખાદાણો સિવાય મીને ફગજઆત લશ્કરી તાલીમ લેવી પડતી. તથા યુદ્ધના સમયમાં ઢામ આવતું પડતું, જાતે ખેતી કરે છેવા તેવા ખેડૂતોને

તથા બ્રાહ્મણોને લશ્કરી સેવામાંથી મુક્ત રાખવામાં આવતા હતા. તેથી બ્રાહ્મણો ધર્મ અને શિક્ષણના વ્યવસાયો અને ખેડૂનો ખોરાકનું ઉત્પાદન ચાંતિથી કરતા હતા. રાજની સત્તા સરમુખત્યારની સત્તાની જેમ અનિયંત્રિત છતાં રાજસભિતિથી નિયંત્રિત થયેલી હતી. એ સમિતિમાંથી કાયદા અને વ્યવસ્થાના તથા નાણા ખાતાના પ્રધાનો નિમાતા હતા.

એવી એ સરકારનું નિયંત્રિત તંત્ર ચોક્કસ નક્કી કરેલા ક્ષેત્ર-વાળા જુદા જુદા ખાતામાં વહેંચાઈ ગયેલું હતું. દરેક ખાતામાં સંપૂર્ણ શીસ્ત પાલનથી કામ કરતા મોટા મોટા અમલદારો હતા. મહેસૂલ ખાતું, કરદેખ ખાતું, સરહદ ખાતું, પાસપોર્ટ ખાતું, પરદેશ ખાતું, જહાનખાતું તથા ખાણો અને ખેતીવાડીનું ખાતું, વેપાર ખાતું, કોઠાર ખાતું, નૌકા ખાતું, જંગલ ખાતું, વૈશ્યાઓની દેખરેખ રાખનાર ખાતું, પોલિસ ખાતું તથા આજકારી ખાતું એવા તે સમયના સરકારી ખાતાંઓ હતાં. દરેક ખાતામાં અમલદારો પોતા પોતાના વિભાગની વ્યવસ્થા સંપૂર્ણ રીતે સ્વાયત્વતાં હતાં. એ સરકારી ખાતાના કાયદા અને વ્યવસ્થાનો અમલ ગામડાંઓમાં પંચાયતની પદ્ધતિથી થતો હતો. દરેક ગામમાંથી લોકનિયુક્ત પાંચ માણસની સમિતિ ગામના બધા કામનો એજને ઉપાડતી તથા દાવાઓ પર દેખરેખ રાખતી અને અમલ કરતી. શહેરોમાં, જિલ્લાઓમાં અને જિલ્લાકાઓમાં અદાલતો હતી, તથા પાટનગરમાં સૌથી મોટી અદાલત રાજસભા હતી. રાજસભા પછી પણ છેવટની અપીલ રાજ પામે જઈ શકતી, ગુન્હાઓ બદલની શિક્ષાઓ સખ્ત અને બપંકર હતી. પણ સરકાર કેવળ શિક્ષાઓ કરવા માટે ન હતી. રાજસભા બૂખમરોને નાજુદ કરવા માટે, જહોર આરોગ્ય વધારવા માટે, તપાસ બેકારી ટાળવા માટે દમેશાં પ્રયત્નશીલ રહેતી હતી. આ ઉપરાંત રાજ તરફથી જહોર આરોગ્ય માટે ઠેર ઠેર દવાખાનાંઓ તથા આરામશુદ્ધો બાંધવામાં આવ્યાં હતાં. સંકટ સમયે લોકો માટે

વાપરવા માટે ગજના ભંડારો બરી રાખવામાં આવતા હતા. શ્રીમંતો પામે આવક વેરા લેવામાં આવતા હતા. તથા જાહેર સુખાકારી માટે મોટાં મુસાફરખાનાં અને બાગ બગીચાઓ બાંધવામાં આવતાં હતાં. •

એ સરકારથી હિતેજાયેલો અને રક્ષાયેલો વેપાર ધમધોઠાર ચાલતો હતો, નદીઓ અને સમુદ્રો પર સફર કરનારાં મોટાં જહાજો બાંધવામાં આવ્યાં હતાં. તથા મુસાફરના જનમાલના રક્ષણની જોગવાઈ કરવામાં આવતી હતી. વેપારીને મરકારી જહાજો બાંધે મળતાં હતાં. એજ પ્રમાણે જમીન ઉપર આખા દેશમાં મોટા રસ્તાઓ બાંધવામાં આવ્યા હતા. એ રસ્તાઓ જત્રીસથી ચોસઠ ફૂટ પહોળા હતા તથા એક ગામથી બીજે ગામ દટાતા હતા. સૌથી મોટો શાહી રસ્તો બારસો માઈલ જેટલો લાંબો હતો, તથા પાટલીપુત્રથી ઉત્તર પશ્ચિમની સગહડ સુધી લંબાયેલો હતો. એવા રસ્તાઓના બાંધકામમાં મોટા મોટા પુલો અને નાળાં બાંધવામાં આવતાં હતાં. દરેક રસ્તાપર એ રસ્તાપર આવતાં જુદા જુદાં સ્થળોનો નિર્દેશ કરનારા અને અંતર માપનારા સ્તંભો હતા. રસ્તા ઉપર થોડે થોડે અંતરે ધટાદાગ ઝાડો, ટુવાઓ, હોટેલો તથા પોલિસ ચોકીઓની જોગવાઈ રાખવામાં આવી હતી, તે સમયનો વ્યવહાર રથોથી તથા ગાડાંઓથી થતો હતો, અને એ ઉપરાંત ઘોડા, ઊંટ, દાથીઓ અને ગધેડાંઓનો પણ ઉપયોગ થતો હતો.

પાટલીપુત્રની વ્યવસ્થાનું સગકારી તંત્ર છ છની સમિતિમાં વહેંચાયેલું હતું અને ત્રીસ અમલદારોના હાથમાં હતું. એમની એક સમિતિ પાટનગરના વેપાર ઉદ્યોગ પર ધ્યાન આપતી હતી. બીજી પાટનગરમાં આવતા પરદેશીઓ અને અજ્ઞાનઓને હિતારા આપતી હતી. તથા જમવાની, વાહનની ને નોકરની જોગવાઈ કરતી હતી. તથા તેમની હીલચાલો પર ખાનગી તપાસ રાખતી હતી. એક સમિતિ જન્મ અને મૃત્યુનો હિસાબ રાખતી હતી. તથા બીજી

એમ ઈશ્વરાઓ આપવાનું, હિપ્પાદનના ભાવે નક્કી હવાનું, તથા વજનો ને માપોને તપાસવાનું નક્કી કરતી હતી એક મમિતિ બધા વેચાણ પર દમ દમનો દગ છેની હતી ઈશ્વરના જન્મ પહેલા ચારમા વર્ષ ઉપર દુનિયાના કોઈ પણ નગરમા પાણીપુત્ર સૌથી વધારે વ્યવસ્થિત, આગાદ, નિયતિત તથા સરકૃતિ પામેલું હતું યુરોપના ઇનિહામકારો ને વિદ્વાનો તે મમથના પાણીપુત્રને આજે પણ અન્નપખી અને અહોમાવથી જુએ છે

ચંદ્રગુપ્ત પછી બીજો ગાળ મિન્દુસાર રચે. મિન્દુમાર પછી તેનો દીકરો અશોકવર્ધન ઈ પૂ ૨૭૩ મા ગાદી પર આવ્યો અત્યારનું આખું હિન્દ ઉપરાત બુચિસ્તાન અને અફઘાનિસ્તાન જેવા વિશાળ ગળ્યોનો એ નામ બન્યો હતો એણે ચંદ્રગુપ્તની જેમ સખત હાથે પણ વ્યવસ્થિત રીતે નાન્ય કરવા માંડ્યું એણે અપગાધીઓને દડવા માટે એક મોટું જગજગત્ત મારગાર બાધાબધુ હતું જે ઇતિહાસમા અગોઠના નર્મગાગ તરીકે પ્રખ્યાત થયું છે એ કાગમારમા અને જાતની પીડાઓ આપવામા આવતી હતી અને એમા માણસ એશ્વાર પેસતા બદાગ જીવતો આવી શકતો નહિ. એક દિવસે એક બુદ્ધ મિથુને એ કારાગારમા પૂન્વામા આવ્યો હતો તથા તેને જિગતા પાણીમા નાખવામા આવ્યો હતો એ પાણીમા નાખવામા આવ્યો હતો એ પાણીમા અજ્ઞ ધીમ્મથી પડી ગયેલા એ બુદ્ધ સાધુને ચમત્કારી મણી તેને મારી નાખવાને નામે અશોક પામે મોક્ષવામા આવ્યો.

ત્યાં પછી અશોકનું પવિર્તન થયું હોવાનું મનાય છે એણે તે કાગમાને ન ખૂદ મવાનો દુકમ કર્યો તથા શિક્ષાના કાયદાઓ સુધારી દીધા. પણ એજ સમયે કવી ગદ્યો મળજે કે વા એણે મોકલેલા હરકગના સમાચાર આવ્યા કે હજારો દર્શીગ લોકોને પકડવામા આવ્યા અને હજારોની મ્તલ કરવામા આવી છે આ સમાચારથી અશોકને પહેલી વાર પદ્માના પથથો એણે બધા કેદીઓને છોડી મૂક્યા. દર્શીગ

સોઢીને તેમનો પોતાનો મુલક પાછો સોંપ્યો તથા તેમની કતલ ચલાવના માટે જાહેર માણી માગી. એમ બદલાયેલા અશોકે બુદ્ધ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. શિકાર અને માસનો ત્યાગ કર્યો. અને પોતે માધુના વસ્ત્ર પહેરવા લાગ્યો. એના રાજ્યના અગિયારમા વર્ષે એણે સગ-કારોના ઇતિહાસમાં અગ્નેઃ એવાં સ્મારકો કોતરાવા માડ્યાં. એવા શિલાયેખો એણે હિન્દુસ્તાનમાં ઠેર ઠેર મૂકી દીધાં. એમાના ઇસ આજે જ દી આવ્યા છે. એ શિલાયેખોમાં પોતે બુદ્ધધર્મી હોવાનું જણાવે છે અને ત્યાર પછી એ લેખો ધાર્મિક છે એવું કોઈ ચિન્હ દેખાતું નથી એ લેખોમાં પુનર્જન્મનો ઉલ્લેખ છે પણ કોઈ જાતના ભગવાનની માન્યતાનું આલેખન દેખાતું નથી અતઃ વિચારને પોષક તથા લોકવ્યવહારને ઉપદેશવા લખાયેલા એ શિલાયેખોમાં દરેક ધર્મી તરફ સહનસીયતા અને મહાનુભૂતિનો ઉપદેશ દીધેલો જણાય છે એમાં લખ્યું છે કે “કોઈએ જીવનના ધર્મની નિન્દા કરવી નહિ બુદ્ધ માધુઓને અને બ્રાહ્મણોને બિક્ષા આપવી” રાજ પોતાની પ્રજાનું પોતાના જાળકો જેમ પાલન કરે તથા જુદી જુદી માન્યતા કે જુદા જુદા ધર્મ તરફ પક્ષપાત બતાવતો નહિ એ શિલાયેખ જાહેર કરે છે કે મુદ્દની નોગતો હવે ગમડશે નહિ. હિસાનો હાથ હવે ઉચકારો નહિ પાઠલા ઇતિહાસમાં ન હતું એવું માણસાર્ધના કાયદાનું રાજ્ય હવે આવશે

અશોકધર્મે લોકોની ધાર્મિક વૃત્તિ અને વફાદારી વધારી મૂક્યાં એ પોતે બૌદ્ધ મંદિરોનો મુખી બન્યો હતો. મંદિરોને બેટો આપી ચોગશી દબાર ધર્મના મઠો બધાવ્યા હતા ગામોગામ અને શહેરેશહેર મનુષ્યો અને ઢોરો માટે દવાખાના ચલાવ્યા હતા એણે બુદ્ધધર્મના પ્રચારકોને હિન્દના એકેએક ખૂણામાં મોકલી આપ્યા. એ પ્રચારકો એ સમયની સુધરેલી દુનિયાના દેશો જેવા કે ચિત્રેન, સીરિયા, ઇજિપ્ત અને ગ્રીસમાં જઈને બુદ્ધ ધર્મનો ઉપદેશ આપવા લાગ્યા. તે પ્રચારકો તિબેટમાં, ચીનમાં, મોંગોલિયામાં અને જાપાનમાં

પણ પહોંચ્યા હતા. એ રીતે તે સમયના એકે એક ગુધરેલા દેશમાં પ્રજાઓ નવો જ અવાજ સાંભળતી હતી. એ અવાજ મનુષ્ય મનુષ્ય વચ્ચે અને એકે એક પ્રાણી તરફ પ્રેમભાવનાનો હતો. તે સમયની દુનિયામાં જ્યારે તરવારની ધાર પર લોહીની છેલો ઊછળતી હતી, જ્યારે દુઃખ ને ખૂનામરડી દરરોજનો વ્યવહાર બનતી હતી, જ્યારે વિજેતાના હુકારા પર ગુલામોની ગર્દનો કપાતી હતી ત્યારે પ્રેમનો શબ્દ નવો હતો. એ નવીનતાએ લોકમાનસમાં એક નવી આશા અને નવો બાવ પ્રગટાવ્યો હતો. જાણે જુદા ધર્મના પ્રચારકો ઈશુના આગમનની તૈયારી કરતા હતા. અને જાણે જુદા ધર્મના પ્રચારકો જૂના આદેશને અપનાવવાનાં બીજ રોપતા હતા. ઈશુનો પ્રેમનો સિદ્ધાન્ત જુધે જગાડેલા જીવનપ્રેમની બાવનામાંથી જન્મવાનો હતો.

પણ દુનિયામાં પ્રેમની બાવના શાસનના સ્વરૂપ કે લોકવ્યવહારને નિર્માણ નથી કરી શકી. મનુષ્યના મનુષ્ય તરફના વ્યવહારના મૂળ કારણો સામાજિક તંત્રના સત્તાના સ્વરૂપો નિર્માણ કરે છે. સત્તાનું સ્વરૂપ સમાજની ઉત્પાદક શક્તિ અને ઉત્પાદનના માલિકો નક્કી કરે છે. તે સમયની દુનિયામાં ઉત્પાદક શક્તિ ગુલામ હતી. ઉત્પાદનોના માલિકો તરવારવાળા હતા.

જુદની પ્રેમભાવનાને શાસનમાં ઉતારી દેવાનો અશોકનો મનોરથ હતો. પણ એને ખમર નડોતી કે આઠવણો અને ધિક્કારતા હતા. કારણ કે આઠવણો પોતાને માટે અને પોતાના દેવો માટે પશુના જલિદનો આપતા હતા તે પ્રથા એણે બંધ કરાવી હતી. તેથી લોદી તરફથી એવો આઠાણુવર્મ અશોકના પતનની રાહ જોતો હતો. હજારો શિકારીઓ અને માછીમારો આ જીવદયાના દિમાપની તરફ ચડખડતા હતા. પશુઓનું માંસ ન ખવાય એમ ઠહેતા અશોક તરફ ખેડૂતો પણ રોળે બગાયા હતા. અશોકનું અર્ધું સામાન્ય એના મરજની રાહ જોતું.

હતું. ચરક નામનો એક શરીરવિજ્ઞાન શાસ્ત્રી વૈદકશાસ્ત્રની શોધ કરતો હતો. નાગાર્જુન અને અશ્વઘોષ નામના બે વિદ્વાનો બુદ્ધ ધર્મની મહાયાન શાખામાં બુદ્ધની વિચારસરણીને અંવલે માર્ગે લઈ જઈને તેમાંથી આખું આકાશ બરાઈ જાય એટલા બોધીસત્ત્વો અર્હતો અને દેવદેવીઓ નિર્માવતા હતા. રાજા કનિષ્કે પણ આ મહાન શાખાનો સ્વીકાર કર્યો હતો. એ શાખામાં બુદ્ધને એક ભગવાન તરીકે લેખવામાં આવ્યો. ત્યાર પછી ગુપ્ત નામના રાજાએ પચાસ વર્ષ સુધી રાજ કર્યું. સમુદ્રગુપ્તનો સમય ઇતિહાસમાં ઉત્કર્ષ અને આગાદીના ચિખર પર પડ્યો. સમુદ્રગુપ્તે પોતાનું પાટનગર પાટલીપુત્રને બદલે અયોધ્યા બનાવ્યું. એણે બંગાળ, આસામ, અને નેપાળને પોતાના કાબુ હેઠળ આણ્યા. આખા દક્ષિણ હિન્દમાં પોતાની આજ્ઞા વર્તાવી. આખા હિન્દને પોતાના શાસનના ચક્ર નીચે મૂકી એણે કદાપણ અને સખ્તાર્થથી કાયદો અને વ્યવસ્થા સાચવવા માંડ્યા. એણે રાજની દોલતના ધનખંડારો સાહિત્ય, ધર્મવિજ્ઞાન, અને કલાના વિકાસ માટે ખર્ચવા માંડ્યા. એ પોતે એક સરસ કવિ હતો અને સુંદર ગાયક હતો. એના પછી એનો દીકરો વિક્રમાદિત્ય ગાદીએ આવ્યો. એ મોટા વિજેતા હતો અને ખૂબ બુદ્ધિમાન હતો. એણે કાળીદાસ જેવા કવિઓ, વિદ્વાનો, ચિન્તકો ને કલાકારોને પોતાની આસપાસ એકઠા કર્યા અને પોતાના પાટનગરને અયોધ્યાથી બદલી ઉજ્જૈનમાં ખસેડ્યું. એના રાજકારબારમાં આખો હિન્દ એક અને અભિન્ન બની રહ્યો. એના સમયના હિન્દનું વર્ણન એક ક્ષત્રીન નામનો ચીની મુસાફર કરે છે. એ અહોબાવથી બોલે છે કે તે સમયના હિન્દની દોલત અને આગાદી અસાધારણ હતાં. હિન્દીઓ સદ્ગુણી અને સુખી હતા. આખા દેશમાં સામાજિક અને ધાર્મિક સ્વતંત્રતા ફેલાયેલી હતી. આખા દેશને ખૂણેખૂણે પયરાયેલા દાવાખાના અને આરામગાદો જોઈને એ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો હતો.

મોટી મોટી વિદ્યાપીઠોમાં અને ધર્મના મંડોમાં વિદ્યાભ્યાસ કરતા જુવાનોની સંખ્યા ઘણી મોટી હતી. દેહાન્ત દંડની શિક્ષાઓ હતી જ નહિ. રાજ સામે કાવત્રું કરનારને પણ મારી નાખવામાં આવતો નહિ. બજારોમાં ખાટકીઓની દુકાન બંધ કરવામાં આવી હતી તથા દારૂ જેવા કેદી પીણા સદંતર બંધ હતાં. આ બધી મુખ્ય-વસ્થામાં એક મહાન કેલંક નાબૂદ થયું નહોતું. એ કેલંક શુદ્ધ લોકોમાંથી તથા જૂના વખતના યુદ્ધના કેદીમાંથી હડધત થયેલા શુદ્ધ જોવા લોકોને સામાજિક અન્યાય આપવાનું હતું. અન્નગુપ્તના સમયથી એવા લોકોને ચાંડળ કહેવામાં આવતા હતા. ચાંડળ લોક તમ્હનો કાવદાનો અને પ્રજાનો વર્તીવ અન્યાયી અને અમાનુષી હતો.

શુદ્ધ ગજાઓ નીચે અપાયેલી ધર્મની છૂટને લીધે બ્રાહ્મણો વધારે ને વધારે સ્વતંત્ર અને સ્વચ્છ બનતા જતા હતા. એ લોકો સંસ્કૃત ભાષાનો વિકાસ કરતા હતા. તે મમયે લોકમાનસને ગમી જાય એવા બે મહાન ગ્રન્થો રામાયણ અને મહાભારત ગ્યાતા હતા અને એજ સમયે બુદ્ધોની કલાભાવના પણ વિકસતી જતી હતી. અન્નટાની શુદ્ધાઓનાં કલામર્જન શરૂ થતાં હતાં. તે સમયના સંસ્કારને વિકસાવતા નામોમાં કાલિદાસ, વસિષ્ઠમિત્ર, શુદ્ધવર્મા, વસુદેવ અને આર્યભટ્ટ ને બ્રહ્મણ સૌથી આગળ તરી આવે છે.

પ્રકરણ ૧૦

ઇશુ પછીના અંધેર યુગનાં મંડાણ

હવે એશિયા અને યુરોપ બન્ને પર પ્રકાશને છાઈ નાખનારા ધનધોર અધા । કિતરતા હતા યુરોપને એશિયા જેવું કાર્મ ગુમાવવાનું નહોતું અને એશિયાની મંરકૃતિનો વિનાશ નિર્માર્મ ચૂક્યો હતો । મંરકૃતિનો નાશ કરનારા અને સરકરી શાંતિ તથા કાયદાની વ્યવસ્થાને ઊખેડી નાખી અંધેર વર્તીવના । પશ્ચિમો રોમ ને હિન્દ પર પણ તૂટી પડ્યા । ભ્યારે એગીલા યુરોપ પર ધૂમનો હતો ત્યારે ટોરામાના માળવા પર લોહી વગમાવનો હતો । બપાનક મિહીરાયુષ ગુપ્ત રાજ્યોને ગાદી પરથી ઉઠાડી મૂકનો હતો । તેમના ગજ્જડ પડાવી લેનો હતો । એ દુષ્ટ લેહિની હિન્દ પગતી ચડાઈઓની શરૂઆત હતી । મિહીરાયુષ જેવા દુષ્ટ આગેવાનોની મરદારી નીચે હિન્દની એકેએક ઠસા વિરૂપ જનતી હતી । લોકબાવદાર અટકી જતો હતો । કતલ અને ખૂનામ કી દરોજના જીવનના આપાત બનના હતા । હિન્દ પર કિતરી પડેલા એ દુષ્ટ ઝાઝાવાનથી દેશ ડિમ વિદિમ થઈ જતો હતો । બપકર અંધેરમાથી ઓ મેતાનિત માથી ગુલામી કિતરતી હતી । તે વખતે ગુપ્ત વસાા એક ગામ રાંવર્ધને હિન્દને ગુલામ બનાવના ઓ હિન્દની અખિપર સદાર

ખેલતા એ દૂધ સહ્ય સામે હાથ જીંચકચો એણે એ પગદેરા
 વિન્નેતાઓ પાસેથી ઉતર દિન્દો મુલક છતી લીવો તથા કનોજમા
 રાજધાની સ્થાપી અને ખેતાવીશ વર્ષ સુધી કાયદો અને વ્યવસ્થા
 સ્થાપ્યા. બ્યારે મુસલમાનોએ ઇ ૨ ૧૦૧૮મા કનોજ તાગજ
 કર્યું સારે તેમને દસહજાર દેવજોનો નાશ કરવો પડ્યો હતો તે
 સમયે તેમણે મોટા મોટા આરામગાહો અને ઉદ્યાનો કનોજમા
 જોયા હતા તે સમયના મુન્દીમ આગમન સમયે કનોજ ખૂબ
 આખાદ હતું અને તેનું કારણ દિન્દો મથહર રાજાઓમા છેલ્લા
 ટગમગતા તારા જેવો હર્ષવર્ધન હતો એ રાજા એક મોટા
 સાહસીકાર પણ હતો એણે કવિતા અને નાટકો પણ લખ્યા છે
 જે આજ સુધી વચ્ચાય છે ગળ તરીકે પણ એ ખૂબ દુરાળ
 અને શક્તિમાન હતો એના જીવનના છેલ્લા કાળમા એણે ખુદ ધર્મ
 સ્વીકાર્યો હતો એના સમય વિશે યુવાનઆગ નામનો ચીની
 મુમાદર લખે છે કે દરેક પાંચ વર્ષે હર્ષવર્ધનના રાજ્યમા સર્વસાગ
 નો એક મોટો ઉત્સવ ઉજવવામા આવતો હતો જેમા દરેક
 ધર્મના સાધુ સતો તથા આખા રાજમાના ગરીબ લોકો એકઠા
 થતા હતા આ સમેલનમા એ રાજા પાંચ વર્ષમા એકઠા થયેલા
 રાજના બધા બડારો તથા ધનદોલત વહેચી દેતો હતો દર પાંચ
 વર્ષે રાજના બડાન્માથી છેલ્લી પાઈનો પણ સાગ કરી દેતા આ
 રાજને જેઈ યુવાનઆગના આશ્ચર્યનો પાગ મ્લો નહતો એ
 સમેલનમા સોનારૂપાના ઢગલા, ચલણી સિંચાઓના ખજાના,
 હીરાઓ અને સુદરમા સુદર વસ્ત્રો એક મોટા મેદાનમા ખડકાવના
 મા આવતા હતા એ મેદાનમા મોટા મોટા મચો અને મડપો
 જોમા કરવામા આવતા હતા ત્રણ દિવસ સુધી ધાર્મિક પ્રવચનો
 થતા અને ઉપદેશ દેવામા આવતા હતા ચોથે દિવસે પ્રગ
 પામેના કરમાથી એકઠી થયેલી એ દોલત પ્રગલ્ભિત માટે
 વહેચી આપવામા આવતી હતી એએકે ખુદ સાધુને અને

આશ્વજીને અને જીનેને તથા એકેએક ગરીબને, બેકારને, અનાથને, બધી દોસન વડેઓ આપવામાં આવતી હતી. એ વડેઓની કોઈ કોઈવાર તો એકી સાથે ચાર માસ ચાલતી હતી. છેવટમાં રાજા પોતે પોતાના ધરનો કીમતી સામાન બહાર દાઢી આપી દેતો હતો. પોતાના શરીર પરના કિંમતી વસ્ત્રો ને અલંકારો ઉતારી આપતો હતો. પોતે એક સાદું વસ્ત્ર પરિધાન કરતો હતો; અને રાજાના દેહપરની એ ઉત્કૃષ્ટ દોસનપણ પ્રજાને અર્પણ કરવામાં આવતી હતી.

દુનિયાના ઇતિહાસે ઠીક ન જોએલો આ દાખલો જગતભરના ઇતિહાસમાં અગ્નેઃ છે, પણ હર્ષવર્ધનના રાજ્યમાં ખુશાના દીપકના છેવટના જ્વલારા જેવી આ જાદોજાદાણી તથા આજ્ઞાદી તથા આ અપૂર્વ ત્યાગની રાજનીતિ બધી અરત પામવાની હતી. કારણ કે એ ત્યાગ અને પ્રજાભક્તિ એક હૃદયપટ્ટાનું ચિન્હ હતું. એ હૃદયપટ્ટો રાજાનો હતો. પણ એવો હૃદયપટ્ટો વાગસામાં ગિતરતો નથી. આખું સામાજિક અને આર્થિક તંત્ર ન બદલાય ત્યાં સુધી ધડી બેધડી જળક્રતા હૃદયપટ્ટાઓ કાંઈક કામ આવતા નથી. હર્ષવર્ધનના મગજ પછી રાજગાદી મટે રમખાળો ફેલાયાં. અંધાધૂંધી અને અંધેર ફેલાયાં. દેશની એકનામાં બંગાળો પડ્યાં. વિભાજિત યથેર્થાં દિન્દ પર પરદેશીઓનાં ટોળેટોળાં ગિતરી આવતાં હતાં, જમીનનો કળેકણ જલકાઈ જતો હતો. સમગ્ર દિન્દ દેશ જીવનની અંદર બહારની એક બલંકર યાતના અનુભવી રહ્યો હતો. અંધારી ધોર રાતમાં ખરતા તારાઓના પ્રકાશ જેમ એક પજરામાં મરી જાય છે તેમ દિન્દ પર મંડાયેલા અંધાર યુગમાં રજપૂતાના પ્રદેશે ઉજાસ માયો. એનું ક્ષાત્રવટ જળક્રી જાણ્યું. એની નસોનો એકેએક ધમકારો ખુશાઈ જતા જીવનની અમાડિ તનમનાટયો તાંડવ ખેલી રહ્યો હતો. દુનિયાના ઇતિહાસમાં રજપૂતાનાની જૂમિ વીરજૂમિ બની ગઈ. મેવાડ, મારવાડ, અંબર ને જિહાનેરના પ્રદેશોએ સૌર, ચરાતન અને ટેકનાં જ્વલંત હાથોનો દેશની પાસે મૂકી દીધાં.

આજે પણ મેરાડ, મારવાડ, અમર અને ગિકનેરની વીરભૂમિની ધગતીનો એકેએક વણુ તે સમયના ન્વલત જીવનનો સાદ જગવે છે અને આજે પણ એ પ્રદેશના ખૂણેખૂણામાંથી ગર્ભ કાલની વીગતા અને ક્ષાત્રવળના અન્નેડ ત્યાગના પડધા પાડે છે એ પ્રદેશ પર સમગ્રગણુમાં રાગવીર એવા ગજગોના કાણુ નીચે એક જાતની રજવાડાશાહી બ્રેબી ધર્મ હતી એ રજવાડાશાહીની રાશ્વ્યાત મૌર્ય અને શુભ વશના ચક્રવર્તિ ગજગોની સરદારી નીચે ધર્મ હતી અને એ રજવાડાશાહીનો અત અદર અદરના કલહોમા, અદર અદરના ભગાણુમાં તથા હિન્દ પર તૂરી પડતા મુસ્લીમોના રમખાણોમાં આવી ગયો. એ રજવાડાશાહીના ઇતિહાસનો એકએક પ્રમગ એમ પૂગવા કરે છે કે તે સમયનો એકએક ક્ષત્રિય વીર થોદી હતો અને તે સમયની એકેએક સ્ત્રી વીગમના હતી એ રજવાડા શાહીનો પ્રદેશ ગજગથાનના નામથી ઓળખાય છે

ક્ષાત્રવટમાં વીરતા તાગ અને શૌર્યમાં અન્નેડ એવી એ ગજપૂત પ્રજામાં વીરતા સાથે સાથે અનેક જાતની ધર્મ અને ટેકની અધતાઓ પેસી જતી હતી શૌર્ય સાથે વધાદારી અને સતીત્વના શુનામી વાળા ખ્યાલો ધર કગતા હતા પોતાનું સ્વતત્ત્વ માયવવા માટેના બહારના ધસારાઓ સામેના રમખાણો માથે જ અનેક જાતના ગૃહ-કનહો અને ભગાણો શરૂ થયા હતા એ રીતે એ ક્ષત્રિય વીરનરો નમગા પડતા હતા અને ધીરે ધીરે વીગમનાઓ શુવામ મનતી હતી પશ્ચિમમાં જેવો શીવ-રીનો જમાનો હતો તેવો હિન્દનો એ જમાનો હતો એ જમાનામાં જે જાતના દુષણો હોય છે તેવા મધા હિન્દમાં બેતરી ચૂક્યા હતા સ્ત્રીનું સ્થાન પુરુષની સાથીદાર હોવાને બલ્તે એ બન્નેનું ચરાતન એક બીજાને પોતક હાવાને બલ્તે, ચરાતન સુદરમાં સુદર સ્ત્રીને હાતવા માટે વચગાળુ હતું અને વીગમનાનું દોગ તેના ગ્વામીની પાછા સગમી જવામાં હતું ગજગથાનની કેટલીક ગજપૂત સ્ત્રીઓ તો ખૂન બણેની ને સરકાતી હતી

તથા કેટલાક ગમ્મઓ કવિઓ અને ચિન્તકો હતા તથા ચિત્રકારો હતા. રાજસ્થાનની શરૂઆતમાં ચાગસો વર્ષ સુધી એ ગમ્મઓના શૌર્ય સાથે ધનદોલત, આગાદી અને જાહેર સુખાકાની વવનાજ ગયા હતા તે વખતમાં એક સમયે મેવાડના રાજા પાસે અંગક દ્રવ્ય હતું.

એવા ક્ષત્રિય યુગનો ક્ષાત્રધર્મ સુદ્ધ હતો એ ક્ષત્રિયોનો મધ એ મોટો સરકરી સમુદાય હતો અને તેથી જ એ લોકો ઇતિહાસમાં અગ્રેડ અનેકી વીરતાથી મુસલમાનો સામે ટકી શક્યા પણ ઇતિહાસના પન્નિળો સાથે આગળ વધવાની ગતિ કુદિત ચર્મ ગએલી હોવાથી તથા એ બધા શાસક વર્ગોના અદ્ભુત અદરના કલહોને કીધે એક સાથે ઊભા ન ગઈ શકવાથી ઇતિહાસમાં અગ્રેડ એવી વીતા પૂર્વક એ લોક કેસગિયા કરી મ્હુમાં રમદોળાઈ ગયા અને તેમની પાછળ તેમની વીરાગનાઓ હજારોની સખ્યામાં ચિતાઓ સળગાવી જીવતી સળગી ગઈ એ બધો ઇતિહાસ જોટલો વીગતાથી બરેલો છે તેજોજ કરણ અને દીસને હવમચાવી નાખનારો છે

મુસલમાનો હિન્દમાં પેસના ગયા તે માથે હિન્દની સરકારિ પોતાલુ રક્ષણ કરવા માટે, ઇસ્લામના આક્રમણથી બચવા માટે દક્ષિણ તરફ દોડતી ગઈ. થોડો વખત સુધી દક્ષિણમાં ચાતુક્ય વશના રાજાઓનો પ્રતાપ રહ્યો અને એ પ્રતાપ રાજા પુલકેશીન બીજાના સમયમાં ખૂબ જગદળી ઊઠ્યો એ રાજાના સમયમાં દાર્દને હમ વવામાં આવ્યો હતો અને એ રાજાની કીર્તિ સાબળીને પરિધાનના રાજા ખૂશરએ પુલકેશીનના દરવાજા નજગણા મોકલ્યા હતા એ પુલકેશીનના સમયમાં અજંટાની કારીગરી સપૂર્ણ બની હતી. ત્યાં પછી પતન શરૂ થયું.

પછવ રાજવીઓના હાથમાં સત્તા આવી અને પછી તે ૫૫ ચોસ મોઘના હાથમાં ગઈ છેવટે તે તરફના નાના નાના બધા નાન્યો

વિજયનગરના તામામા આવી ગયા વિજયનગર એ ગળ્યનુ અને પાટનગરનુ પણ નામ છે તે સમયમા એ ગજ સર્વોપરી હતું અને તેની હકુમત નીચે આખો મદ્રામ ઇલાકો અને મૈસૂર હતા વિજયનગરનો રામ કૃષ્ણગજ લાખોનુ લશ્કર ગખી શકતો હતો એ ગજના ગળ્યમા ગામડામા પચાસતની પ્રયાથી રાજ ચાલતુ હતુ જ્યારે શિટન પર હેનરી આઠમો ગળ્ય કરતો હતો ત્યારે વિજયનગરમા કૃષ્ણ રાજ હતો એ ન્યાયથી જીવતો હતો રાજ્યની આગાદી માટે રાજ્યના બધા ભાગોને વાપરી નાખતો હતો બધા ધર્મ તરફ મહાનુષ્યતિથી જોતો હતો તથા સાહિલ અને કલાના વિકાસ માટે ખનતુ બધુ કરતો હતો જ્યારે એ યુદ્ધમા જતો હતો ત્યારે જીતાયેની પ્રજાની કેતલ ચલાવતો ન હતો કે હારેલા નગરોને તાગજ કરતો ન હતો એણે તેરસોછત્રીસમા વસાવેનુ પાટનગર હિંદુસ્તાને દીરેલા નગરો માનુ એક હતુ એ નગરની મુલાકાત ૧૪૨૦ મા નિકોલોકોનીએ લીધી ત્યારે તેનો ઘેરાવો સાઠ માઇલ જોટલો હતો સાઠ માઇલના વિસ્તારવાળા એ નગરમા સુદઃ ઉદ્યાનો અને મોટા મોટા આરામ-ગૃહો હતા તથા આખા નગરને પાણી પૂર પાડવા માટે તે સમયના એન્જનીયરોએ તુગલકા નદીમાથી પથરના ખડકામા વણા માઇલ સાખી એવી નહેરો ખોદી કાઢી હતી ૧૪૪૭ મા એ નગરને જોઈ અબ્દુલરાઝેકે અહોભાવમા જિન્નાગ કાઢ્યા હતા કે આખોએ ન જોયેલું અને કાનોએ ન સાંભળેનું એવુ આ આખી પૃથ્વી ઉપરનુ સર્વોત્તમ નગર છે એ નગરમા પાચ લાખની વસ્તી હતી તથા એક લાખ ઉપગત ઘરો હતા જ્યારે દિલ્હીનો મુસ્તાન શીરોજશાહ વિજયનગરના ગજની દીકરી સાથે પરણ્યો ત્યારે એ નગરનો છ માઇલ સુધીનો રાજમાર્ગ સોનેરી મખમલથી ઢાંકી દેવામા આવ્યો હતો

પણ હિન્દ પર વિનાશના પરિણામો ગિતરતા જતા હતા ધરસામી આક્રમણો વધતા જતા હતા, તે સમયની આ જાહોજલાલી

છે. પણ જહોજલાલી કે શ્રીમંતશાહીનો ધનસંચય એ એકલી જ વસ્તુ નથી હોતી. સમાજજીવનમાં પણ વિલાસના સાધનો અને માલિકો આખાદ ચવાની ક્રિયા સાથે સાથે સમાજના મોટા ભાગમાં ગુલામી જૂખમરો અને ગરીબાઈ વધતાં જાય છે. તે સાથે સામાજિક જીવનમાં અજ્ઞાન અને વહેમ પણ વધતાં હોય છે. તે સમયના જીવનની આખાદીના આ બંધા દેખાવો સાથે ગુલામો અને મજૂરો ગરીબીમાં જીવતાં હતાં. એ લોકોની જાતમહેનતનું શોષણ અને વેઈનો ધાતકી વ્યવહાર એક બચકર વ્યાપારીનીતિનો ખ્યાલ આપે છે. તે સમયની શિક્ષાઓમાં હાથ પગ કાપી નાખવા, ગુન્હેગારને પકડીને હાથીના પગ નીચે કચરી નાખવો, શિરચ્છેદ કરવો, પેટને સારી નાખવું, અથવા દાદીમાં ખીસો ઠોકી ગુન્હેગારને લટકાવી દેવો અથવા તો એના કરતાં વધી જાય એવાં ખીડોતી ગુન્હેગારને મારી નાખવા એ વસ્તુઓ સામાન્ય હતી. વધી ગયેલો ધનસંચય એ જાતના અત્યાચારની સાથે વ્યભિચાર પણ માગી લેતો હતો. અને તેથી રાજ તરફથી વેશ્યાઓને તેમનો ધંધો ચલાવવાની છૂટ હતી તથા તેમની પાસેથી કર લેવામાં આવતો હતો. સમાજમાં સ્ત્રીનું સ્થાન રસોડામાં કે પડદા પાછળ રાખવામાં આવ્યું હતું. તથા પોતાના પતિના મરણ પાછળ સ્ત્રીઓને ફરજિયાત મરણ પડ્યું હતું. તે સમયની આખાદીએ મોટા મોટા કવિઓને અને સાહિત્યકારોને પોખ્યા હતા પણ સમાજના મોટા ભાગના અજ્ઞાનનો નાશ કયો ન હતો. તે સમયની મંત્રકૃતિએ શિષ્ટ અને કલાને વિકસાવ્યાં હતાં પણ ગુલામો અને ગરીબોની જૂંપડીમાં કલાની વહેંચણી નહોતી કરી. તે સમયની ધાર્મિકતાએ મોટા ભવ્ય અને ભરાવદાર ધુમટોવાળાં મંદિરો ચણ્યાં હતાં. ગાયને પવિત્ર માની હતી પણ એ બધી દેવી સામગ્રીઓ પાછળ દેવદેવીઓને પશુઓના જલિદાન આપવાની પ્રથા નાજુદ નહોતી થઈ. જુદા ધર્મ એસરતો જતો હતો. સુંદર રીતખાતો નીચે ધર્મની ધાનકતા ધૂણા ઊપજાવતી હતી.

તે સમયના આ જાતના સામાજિક સંજોગો જે સત્તા અને વિલાસ પર ઊભા હતા તેના પાયા ડગમગતા હતા ધીમે ધીમે મુઘ્લીમ વિજેતાઓના જ્ઞાનક ધાત્રાઓ દક્ષિણ તરફ આગળ ધસતા હતા વિજયપુર, અહમદનગર, ગોલકોડાના મુસલમાન રાજ્યો રથપાર્શ્વ ચૂમ્યા હતા અને એ જાધા છેલ્લા દિવસ રાજ સામે જોડાતા હતા એમના લશ્કરો ગમરાજના પાય લાખની સંખ્યાના લશ્કર સામે થયા ગમરાજ ગિરફતા થયો અને તેનો શિરઝેડ કરવામા આવ્યો એ છેલ્લા દિવસ ગજની હારમા પકડાયલા એક લાખ કેદીઓની કેતન કરવામા આવી દક્ષિણની ધગતી પર લોહીની ચરખીઓ બાઝી ગઈ દક્ષિણના ઝગણા ગતા વહેવા લાગ્યા પછી ધરલામના વિજેતા લશ્કરો વિજયનગર પર ચડ્યા આખું નગર તારાજ થઈ ગયું લૂટફાટ અને ખૂનામરડીએ હદ ઠોડી મુસલમાન લશ્કરનો એકેએક સિપાઈ, લૂટમા આવેલા સોનાનો હીરાનો, તાંબુઓનો, હથિયારોનો, ઘોડાઓનો, અને ગુનાઓનો માલિક બન્યો એ લૂટફાટ પાગ માસ સુધી લખાઈ વિજયનગરના વતનીઓ આ અત્યાચાર પછી ધાસની જેમ લડાઈ ગયા મોઝી મોઝી પેદીઓ અને વેપારીઓની દુકાનો ખાલી પડી ગઈ મલાલયો અને મદિરો સૂના થઈ ગયા અને અંતર બન્યા ઠલા અને શિશ્વની દારીગરીઓ વિજેતાની વિજય કૃત્યમા છેદાઈ ગઈ છેવટે તારાજ બનેલા વિજયનગરમા વિજેતાની સળગતી મશાત્રો સમસમી ડેરી પાછા જતા વિજેતાઓને સળગતા વિજય નગરની જવાબાઓ દૂર દૂર સુધી જોઈ ગઈ વિજયનગરના પતન સાથે હિંદમા એક હજાર વર્ષથી ચર ચર્ચ ગયેલા મુઘ્લીમ આક્રમણોનો વિજય સંપૂર્ણ બન્યો હતો

પ્રકરણ ૧૧

લોકજીવન

ઉત્પાદન

હિન્દમાં આયો આબ્યા ત્યારે હિન્દની જમીન સંસ્કૃત નહોતી-
તેનો મોટા ભાગ જંગલોથી ઢંકાયેલો હતો અને જંગલો સિંહ,
વાઘ, હાથી અને સાપથી ભરેલાં હતાં. હિન્દની જમીન ઉપર
મનુષ્યેનો કલહ જંગલના એ જૂના વતનીઓની હરિશ્ચંદ્રથી થયો.
આયો આબ્યા પછી જંગલ સાથેનો એ કલહ ચાલુ હતો. આજે
પણ હિન્દની જમીન ઉપરથી જંગલના એ જૂનાં વારસદારો સંપૂર્ણ
જૂંસાઈ ગયાં નથી પણ જોઈતાં થતાં જાય છે અને તે છતાં હિન્દની
વસ્તીમાંથી દર વર્ષે વીસ હજાર માણસો સાપ કરડવાથી મરી
જાય છે.

ધામે ધીમે એ પ્રાણીઓના પંજમાંથી જમીનને છોડ-
વવામાં આવી અને જંગલો કપાવા માંડ્યાં. યજ્ઞાતમાં
ગરીબોનો ખોરાક અનાજ તથા ફળફૂલ હતાં તથા શ્રીમત
લોકો પશુઓનું માંસ પણ ખાતા હતાં. હિન્દની જમીન
ઉપર મસાલાઓ ખૂબ પાકતા હતા અને યુરોપિયનો મસાલાની

શોધમાં ભટકતા હતા. વૈદિક કાળમાં બધી જમીન લોકમાલિકાની હતી પણ ચન્દ્રગુપ્ત મૌર્યના સમયથી રાજ બધી જમીનનો માલિક બન્યો અને જમીનના ખેડનારાઓ પાસે કર લેવા માંડ્યો. રાજ્યએ જમીનની માલિકા લીધા પછી જમીનને ક્ષણદ્રુપ બનાવવા નહેરોનાં બાંધકામ શરૂ કર્યાં. આજે એવી નહેરોના અવરોધો જડી આવે છે, એ ઉપરાંત એ રાજ્યો મોટાં મોટાં સરોવરો પણ બાંધતા. દુનિયાના ઇતિહાસમાં સોનાની ખાણો ખોદવાનું પહેલું માન હિંદીઓને ધટે છે. એવી ખાણોની પહેલી શોધ શિયાળથી મોટી અને કૂતરાથી નાની એવી કીડીઓએ સોનાકણુવાળી રેતી ખોદીને દેખાડી હતી એમ હીરોડોટસ અને મેગેસ્થીનીસ કહે છે. પર્શિયામાં વાપરવામાં આવેલું સોનું ઈ. પૂ. ૫૦૦ માં સૈકામાં હિંદુ માંથી લાવવામાં આવ્યું હતું. હિંદમાં ૩૫૦, ત્રાંશુ, સીસુ, જસત અને લોખંડ વગેરે ધાતુઓ ઈ. પૂ. ૧૫૦૦ ના સમયથી ખોદી કાઢવામાં આવતી અને લોહના જુદા જુદા આકારો બનાવવાની કળા હિંદમાં ધણી જૂની હતી. વિક્રમાદિત્યે આજથી ૫૬૨સો વર્ષ પહેલાં દિલ્હીમાં એક મોટા લોખંડનો સ્થંભ રોપાવ્યો હતો, જે આજે પણ જેવા મળે છે અને જે આજ સુધી અત્યારના ધાતુશાસ્ત્રીઓ તથા વૈજ્ઞાનિકોને આશ્ચર્યમાં નાખી દેતો બિસ્ફુલ કટાયા વિના બને છે. લોખંડની ભસ્મ કરવાની રસાયણિક ક્રિયા હિન્દના જૂના ઉદ્યોગમાં મુખ્ય હતી.

દુનિયાના ઇતિહાસમાં બીજા કાર્ષ પ્રદેશ કચ્છમાં સૌથી પહેલું હિંદમાં ૩ ઉત્પન્ન થયું હતું હજારો વર્ષ પહેલાંની મોહનજોડેરોની જૂની સંસ્કૃતિ વખતે પણ કચ્છમાં પહેરવામાં આવતાં હતાં. હીરોડોટસ એ ૩ શું છે તે સમજ્યા વિના અજ્ઞાનમાં કહે છે કે “એક જાતનાં જંગલી ઝાડોમાંથી ૩ ઉત્પન્ન થતું હોય છે જે સુંદરતામાં અને શુભમાં ઘેટાનાં વાળ કરતાં ઉત્તમ પ્રકારનું હોય છે. હિન્દીઓ એ ઝાડમાંથી પોતાનાં કપડાં બનાવે છે.” પછી સમીપ પૂર્વના પ્રદેશો

સાથે હિન્દને મુદ્દ ખેલવા પડ્યાં અને ત્યારે રોમન લોકોને ૩ ઉગા-
ડતાં ઝાડોની ખખર પડી. આરબ મુસાફરો પણ હિન્દના કપડાંની
કારીગરી વિશે ખોલતાં કહે છે કે “હિન્દુ” વણાટ કામ એટલું
તો સર્વોત્તમ ને સુંદર છે કે આખી દુનિયામાં એનો બોટો જડે એમ
નથી. એક નાની વીંટીમાંથી આખો તાકો પસાર થતો હોય છે.”
મધ્યકાળના આરબોએ હિન્દ પાસેથી કપાસની ખેતી અને કપડાં
બનાવવાનો ઉદ્યોગ લીધો. આરબ લોક કપાસને કુટન કહેતા હતા.
આરબો પાસેથી કપાસનો ઉદ્યોગ શીખનાર યુરોપિયનો એને ઠાટન
કહે છે. કપડાંની મસખીન નામની જાત હિન્દના મોસુલ નામના
વિભાગમાં ખૂબ સુંદર બનતી હતી. અને કેલીકો નામ હિન્દના
દક્ષિણ પશ્ચિમના કિનારા પર આવેલા કાલીકટ પરથી પડ્યું છે.
ગુજરાતને વિશે ખોલતાં માર્કોપોલો કહે છે કે, “ગુજરાતમાં દુનિયાના
કોઈપણ દેશ કરતાં સૌથી સુંદર બરતનું કામ કરવામાં આવે છે.
કાસ્તીરની શાલ તથા રંગ આજે પણ વણાટમાં અને ડીઝાઈનમાં
સર્વોત્તમ છે. પણ હિન્દમાં આ બધો વણાટઉદ્યોગ દસ્તઉદ્યોગ
હતો અને વણકરો તથા વેપારીઓ એ ઉદ્યોગને વિકસાવતા હતા.
હિન્દીઓને યુરોપની પ્રજાઓ તે મમથે વેપાર ઉદ્યોગમાં આખી
દુનિયામાં સૌથી કુશળ માનતી હતી તથા હિન્દના દસ્તઉદ્યોગમાં
લાકડાંના કામો, કાપીદાંતના કામો, ધાતુનાં કામો તથા રંમનાં,
આમડાના, સાબુના, કાચના, ગનપાઉડરના, સીમેન્ટના વગેરેના હતા.
ઈ. સ. ૧૨૬૦ માં ચીન હિન્દમાંથી મુસ્લામ ધર્મ જતું હતું. ઈશુ
પછી સાનમો વર્ષે હિન્દમાં આવેલા ખર્નીઅરે હિન્દને ઉદ્યોગથી
ઊભગર્મ જતું આણેખ્યું છે. શ્રીશે ૧૫૮૫માં એકસો એંશી જતાંનેનો
એક મોટો વેપારી કાફલો જમનાનાં પાણી પર ભેથો હતો.

આ દસ્તઉદ્યોગ સાથે વેપાર પણ વિકસતો હતો. નમરો
બંધાતાં હતાં. મેહાં મોહાં બજારો મંડાનાં હતાં. તથા વેપારને
અનુરૂપ એવા રથજી માર્ગો બંધાતા હતા. ઈ. પૂ. ૩૦૦ વર્ષ

પહેલા ઇશુખ અને હિન્દ વચ્ચે ધમધોકાગ વેપાગ ચાલતો હતો. ઇ
 પૂ. ૭૦૦ થી ૪૮૦ સુધી જેબીલોન અને હિન્દ વચ્ચે પરિધાના
 અખાતમા ધીકતા વેપારવાગા વેપારી જહાજો ફરતા હતા. હિન્દના
 વહાણો અરુમના મમમમા બ્રહ્મદેશમા યઈ ચીન પહોચતા હતા
 અને હિન્દમા ગ્રીક વેપારીઓ જેને તે સમયના હિન્દુઓ યવન
 કહેતા હતા તે દ્રાવીડીઅન હિન્દમા ઇશુ પહેલા સૈકાઓ પૂર્વે મોટા
 મોટા જહાજોમા વેપાગ ખેડતા હતા. રોમ પણ એ જૂના સમયમા
 મસાના માટે અતરો માટે, રેશમ માટે, મસલીન માટે, તથા સોનેરી
 વગળ માટે હિન્દ પર આધાર રાખતુ હતુ એ રીતે વેપારમા હિન્દ
 પામેથી રોમ લાખો રૂપિયાનો માલ ખરીદતુ હતુ અને રોમને
 હિન્દ સાથે પોતાનો વેપારી જતા મુલ્કો ગળવા માટે પાર્થીઅન
 લોકો સાથે મુલ્કો ખેલવા પડ્યા હતા. માતમા મૈત્રમા આગળોએ
 પરિધા અને ઇશુખ પર કાણુ મેળવ્યો અને ત્યાર પછી મુરોપ
 અને એશિયા વચ્ચેનો વેપાગ મુસનમાન લોકોના હાથમા આવ્યો.
 મોગલોના સમયમા હિન્દો વેપાગ ખૂબ ધમધોકાગ ચાલતો હતો
 એ વેપારના માર્ગોમા વેનીસ અને જનીવા એ બન્ને ઇટાલિયન
 બંદરો હતા. હિન્દના મુરોપ સાથેના વેપારમા એ બંદરો ખૂબ
 આગાઠ થવા પામ્યા હતા. અકગરતુ નૌમાખાતુ બધા જહાજોના
 બાધકામ પર તથા દનિયાઇ વેપારની વ્યવસ્થા પર બ્યાન રાખતુ
 હતુ. તે સમયે બગાળ અો સિન્ધના બંદરો વહાણોના બાધકામ
 માટે ખૂબ પ્રખ્યાત હતા. કેનરટ દીનોપલના સુલતાનો પોતાના
 વહાણો એ બંદરોમા બધારતા હતા તથા ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ
 પણ પોતાના જહાજોનું બાધકામ એ હિન્દી કારીગરો પામે
 કરા વુ હતુ.

આવી જાતના વેપારી વ્યવહારને વધારે વિકસાવવા ચલણી
 નાણાની પણ ખૂબ જરૂ હતી. જુદના સમયમા જુદા જુદા આકા
 રના સિલ્કાઓ રૂઢ કરવામા આવ્યા હતા. ઈ પૂ. ચોથા સૈકામા

હિન્દમાં તે સમયની સરકારે પહેલવહેલું ચલણી નાણું કાયદેસર કર્યું. ગેંગશાહના સમયમાં હિન્દમાં તાગાના, રૂપાના અને સોનાના મિક્ષા ચાલતા હતા. અકબર અને જહાંગીરના સમયમાં હિન્દુ ચલણી નાણું આજના કેઈ પણ યુરોપિયન ચલણી નાણા કરતાં આકાગની સુદરતામાં અને ધાતુની શુદ્ધિમાં ચઢિયાતુ હતું. હિન્દના મધ્યકાગમાં ધાર્મિક વહેમોએ વેપર ઉલ્લોમને રૂધવા માડ્યો નાણાને ઉત્પાદનને માટે રોકવાને બદલે હીરા મોતી ખીંદવામાં વાપરવામાં આવ્યું કે જમીનમાં દાટી ગખાયું. હિન્દની ધનદોલતનો ઉપયોગ ઉત્પાદનમાં નહિ ચલાવે લીલે યુરોપના દેશમાં આવી તેવી ઔદ્યોગિક કાતી એશિયા પર ન આવી.

સમાજરચના

હિન્દની આવી પરિસ્થિતિમાં મુસલમાન ગાજઓ વિજેતાની લઘુમતિમાં હોવાથી મુખ્યત્વે કરીને પોતાની તગવારો ઉપર જ અધાર રાખતા હતા. એ મૌખિક અકબર એક અપવાદરૂપ હતો. એ વિજેતાઓ માટે એમની હઠ્ઠા એજ કાયદો હતો. કેઈ એ કાયદો આખા હિન્દને લાગુ પડતો નહોતો. લોકોના આ ખાનગી વ્યવહારમાં કાયદાને બદલે ધર્મશાસ્ત્ર ઉપયોગમાં આવતા હતા. હિન્દુઓના ધર્મશાસ્ત્રો બ્રાહ્મણોએ લખ્યા હતા. એવા ધર્મશાસ્ત્રોમાં મૌથી જૂનું એવું શાસ્ત્ર મનુસ્મૃતિ છે. માનવસમાં ના સર્જનની દૃષ્ટિમાં મનુને આદિ પુરુષ તરીકે લેખવામાં આવે છે. એણે લખેલા આચારધર્મો હિન્દુઓએ સ્વીકારેલા છે. એવા ધર્મશાસ્ત્રના ધારાવોરણો વૈદિક સમયથી યોજનામદ રીતે હિન્દના સમાજજીવન પર ગોઠવવામાં આવ્યા છે. પતન ખાતી રાજસત્તાઓ નીચે એ ધર્મોના ધારાધો હોવાથી સંજ્ઞા રીતે જળવાઈ રજા છે. હિન્દમાં મુસલમાનોના આવ્યા પછી વર્ણાશ્રમ ધર્મ હિન્દુઓને મુગીમો સાથે લોહીની એકતાથી બળી જતા અટકાવ્યા છે. વૈદિક સમયમાં વર્ણ અથવા

રગના ભેદથી શરૂ થએલા આર્યો અને અનાર્યોના એ ભેદો આગળ જતાં ચાર વર્ણોમાં વિકાસ પામ્યા. આજે એ વર્ણાશ્રમ ધર્મ હિંદુ પ્રજાને હિંદમાં વસતી બીજી જાતો સાથે દિવાલો ઊભી કરી બળી જતી અટકાવે છે. યુદ્ધના સમયમાં એકતાના સિદ્ધાન્ત નીચે યુદ્ધ ધર્મે વર્ણાશ્રમ ધર્મની ભેદનીતિ ઉપર ઘા કર્યો હતો. સાર પછી બ્રાહ્મણો પાછા જોર ઉપર આવ્યા અને મનુના ધર્મશાસ્ત્રે વર્ણાશ્રમનાં ચોકઠાં વધારે સજ્જડ કર્યાં. મનુના ધારાધોરણો રાજાને હુકમ છે કે “રાજાએ બ્રાહ્મણો ઉપર કોઈ જાતનો કર નાખવો નહિ. કારણ બ્રાહ્મણ જો શુભે થાય તો પોતાના શ્રાવણ વડે તથા મંત્રો વડે રાજાનો તેમ તેના સરકારનો નાશ કરી શકે તેમ છે. બ્રાહ્મણોદ્ધાર થતા યજ્ઞોમાં મુખ્ય અંગ યજ્ઞ કરાવનારા બ્રાહ્મણોની શ્રી હતી. અનેક જાતના ચમત્કારો અને બહેમોથી બ્રાહ્મણો અગ્નિ લોકો પાસે ધન પડાવતા હતા. જે સ્ત્રીને બાળક ન થવું હોય તેને બાળક થવા માટેના મંત્રો બ્રાહ્મણને આવડતા હતા. ધનની ઇચ્છાવાળાને બ્રાહ્મણો શ્રી સર્વ સદ્ભાવના જાપ કરી આપતા હતા. એ ઉપરાંત ભોળા માણસો ઉપર શુભે થતા દેવદેવીઓને પ્રસન્ન કરવાની બ્રાહ્મણોની ભારે શ્રી હતી. દરેક ગિરારીમા, તકગરોમા, અપશુકનોમા, ખરાગ ગ્વખોમા બ્રાહ્મણોની સલાહ લેવાતી હતી અને બ્રાહ્મણોને શ્રી દેવાતી હતી.

બ્રાહ્મણોની સત્તા જ્ઞાનના ઇજ્જગ પર બંધાયેલી હતી. બ્રાહ્મણો શિક્ષકો હતા તથા આદિત્યના સંપાદકો હતા. અને બ્રાહ્મણો જ વેદના અભ્યાસી હતા. જો કોઈ શુદ્ર વેદના પવિત્ર શબ્દોનો ઉચ્ચાર સામળી જાપ તો તેના કાનમાં ખદખદતુ સીસુ રેડવા જેટલો તેણે અપગ્રાહ કર્યો હોવાય. જો કોઈ શુદ્ર વેદનો શબ્દ બોલે તો તેની હાથ ખેંચી નાખવા જેટલો અપગ્રાહ હતો. અને જો કોઈ વેદને મોટે કરે તો તેને મારી નાખવાની ધમકી હતી. આવી રીતે બ્રાહ્મણ ધર્મગુરુ જ્ઞાનના ઇજ્જગનું ગ્દાણ કરતા હતા. મનુના કાયદા

પ્રમાણે શાહજોને બધા પ્રાણીઓમાં સર્વોપરી જનવાનો હક હોય
 થોડા વર્ષ પછી શાહજોને દીજ એટલે ફરીવાર જન્મવાની ક્રિયા
 કરવી પડતી હતી દીજ જનવાનો ધાર્મિક વિધિ કર્યા પછી
 શાહજોનું માગ્ય પવિત્ર મનુ હવે અને ત્યાં પછી તેની મિલકત
 અને અગત જીવન પવિત્ર જનતા હતા શાહજોને સત્કાર આપવો
 એ મૌની ધાર્મિક ફળ હતી શાહજોને મોઢું મુઠો કરે તો
 તેને દેહાત્તની શિક્ષા થતી ન હતી પણ શાહજોનો મોઢું અપગધ
 નાર મોઢું પપ્પુ નકની શિક્ષા પામતો હતો જે મોઢું શુદ્ધ
 શાહજોનો અપગધ કરે તો તેની મિલકત જમ કરવી આ તો તેને મારી
 નાખવો પણ જે મોઢું શુદ્ધ શુદ્ધને મારી નાખે તો શાહજોને જમ
 ગાય આ રીતે પોતાના અપગધમાથી મુક્ત થતો જે મોઢું શુદ્ધ
 વૈશ્ય મારી નાખે તો તેણે શાહજોને સો ગાય આપવી જોઈએ
 જે મોઢું ત્રિને શુદ્ધ મારી નાખે તો શાહજોને ત્રણ ગાય આપવી
 જોઈએ પણ જે શાહજોને મારી નાખે તો તેને મારી નાખવો
 જોઈએ શાહજોનું ખૂન એજ મનુના કાયદા પ્રમાણે તો સાચું
 ખૂન હતું મનુના કાયદા બોલતા હતા કે મોઢું પણ શાહજો
 પોતાની જીતિ બદલ લમ કરવા નહિ શુદ્ધ સાથે લમ કરનાર
 શાહજોના માગ્ય ગેરકાયદેમત અને આજીવ ગણાતા હતા પેતા
 નાતથી નીચી જનવાના હજમ પામે માથું મુલી શાહજો પવિત્ર
 થવા માટે જ્ઞાન કર્યું પડતું હતું પેતે જ્યાં રૂવા માગતો હોય
 ત્યાં ગાયના છાંયથી શુદ્ધ કરતું જોઈએ એજો મામાદાર કરવો ન
 જોઈએ શાહજો આલેલા પાણી મિત્રા જીવતું કર્યું પીતું ન
 જોઈએ આ રીતે સમાજ ચનામા સત્તાવાન જોસો શાહજો
 વર્ગ જાના ઇનગ પગ અને ખેતીમાં અજ્ઞાન તથા વહેમો પર
 જતમનો જતો હતો જે સમયમાં લોકોને વિજ્ઞાનનું જ્ઞાન મળતું
 નથી હતું આ તો તેમના જીવન કુદગતના અધ્યયન ઉપર આધાર
 નાખના હોય તથા જ્યારે સમાજના મોટા જાગને વિજ્ઞતાએનો

સરકારવાદ દ્વેષા કચડતો અને વેદ ઝગવતો હોય ત્યારે જ્ઞાનના ઇશ્વરાવાગો આવો થઈ શકેનો વર્ગ ખીજ વર્ગને મૂર્ખ બનાવતો હોય છે તથા શુભાશીમા રાખતો હોય છે અજ્ઞાનનો, વહેમેનો અને સામાજિક પરાધીનતાનો આવો કમ ઘણા લાગ્યા સમયથી આજ સુધી ચાલતો આવે છે રાજ્યકાલિઓ યથા છતાં પણ, આ દિલ્લી ભૂમિ પર વિજેતાઓ બદલાયા છતાં પણ દિલ્લી સમાજગ્યનાતુ આ અધાર કોરૂડું હૃદય સુધી ઉકેલાયુ નથી આજે પણ એ સમાજ ગ્યનામા એક ખીજને બિચ નીચ માનતા વર્ણાશ્રમો છે સામાજિક તિરસ્કાર પામેલો અને અવગણ્યમેલો શુદ્ધ છે તથા સામાજિક બદ્ધિકાર પામેલા તથા દરે પળે નવું અપમાન પામતા અસ્પૃશ્યો છે તથા એ સૌ પર દિલ્લી જનતાના વહેમે અને અજ્ઞાનોને લીધે તેને મૂર્ખ બનાવનારા થઈ શકે છે

નીતિ

ત્યારે વર્ણાશ્રમ ધર્મનો નાશ થશે ત્યારે દિલ્લીના સમાજમા વર્ણાશ્રમ પર બધાયેલી નીતિનો નાશ થવા સંભવ છે કાગ્ય કે વર્ણાશ્રમ ધર્મ અને નીતિ એ દિલ્લીના સામાજિક ધર્મનાના જુદા ન પાડી શકાય એવા અંગો છે વર્ણાશ્રમ ધર્મ પ્રમાણે નીતિ શાંતિ પ્રમાણે નમ્રતા થાય છે હિન્દુ એટલે દિલ્લી ધર્મમા માન્યતા એટલું જ નહિ પણ વર્ણાશ્રમ ધર્મમા પોતાનું જાઈ મથાન નીતિનું આતુ જોડાયું એટલા જૂના વખતથી છે કે તે જાણે વર્ણાશ્રમધર્મનું અનિવાર્ય અંગ હોય એમ લેખવામા આવે કે જેમ આ દિલી નીતિઓનું કોઈપણ સ્વરૂપ સૌથી વધારે ભાગ સ્ત્રી-પુરુષના મળધો પર મુકતું હોય છે તેમ વર્ણાશ્રમધર્મે પણ પોતાની નીતિ ભાવનાને સ્ત્રી-પુરુષના સંબંધવાળી બનાવી છે જે મળુમને બાળકો હોય તે સપૂર્ણ માણસ છે એમ મનુનો કાયદો કહે છે કાગ્ય કે બાળકો માબાપની મિલકત છે તથા ધણપણમા ટેકારૂ છે અને

મરણ પછી પૂર્વજોની પૂજા કરનાર તથા પૂર્વજોની જુનાગઢને બલિ દાન દેનાર હોય છે પરિણામે હિન્દી મમાજમા મતતિનિવમનને ગ્યાન નહોતું મર્મપાતો બ્રાહ્મણનું ખૂન કરવા જેવો મોટો ગુન્હો ગણવામા આવે. પોતાનો વશ ચાતુ ગણવો એ હિન્દુ મમજમા ધાર્મિક અને નૈતિક ક્રિયા હતી જ પણ જન્મનું કે તતજ એના મામાપો એને પગલાવવાનો વિચાર કરતા કાગણુ કે વેદ પછી હિન્દી મમાજનનામા સમ દરજિયાત હતુ અને કુમાનવચ્ચા કલકરપ હતી સમ જેવી અમત્યની બાગતને યુવાનોની પસંદગી અને ધુન પગ છેડી દેવી એ દીક નથી એમ મનુ ભગવાન માનતા કાગણુ કે યુવાનો જે એકબીજાને પ્રેમથી પરણે તો પ્રેમને વર્ણાશ્રમ વર્મની મર્યાદા ન હોવાથી વર્ણાશ્રમધર્મને ગુચ્છાન પડે એ તેથી પોતાના માગેકો યુવાન ધાય અને એક બીજાને ચાહતા થીએ તે પહેલા જ મા માપોએ તેમને ચણાવી દેવા લેઈએ, એમ મનુને કાપડો બોલેનો હતો. પોતાની પમદમીયા ચતા સમને માધર્વસમ પ્રેવાતા પછુ તેવા સમો તે વખતના મમાજમા માનપાત્ર બનતા નહોતા. માધર્વસમને અન્કાવવા માટે ધર્મશાસ્ત્ર બાગસમને ઉદ્દેશતા હતા ત્યાર પછી એવી પ્રથા જેમ જૂની બનતી ગઈ તેમ પવિત્ર મનાવા લાગી અને પાછગથી મુસબમાનો આવ્યો. પછી પગણેડી એને મુસનમાન ઉપાડી ન જાય તે માટે બાગસમને વધારે મજબૂત બનાવવામા આવ્યું.

એ તરફથી બાગસમોએ પન્થા પહેલાના સ્ત્રી પુરુષ સબંધો સામે એક મોટો અતગમ બિરો કર્યો તથા બીજી તરફ સ્ત્રીની વધાદારી પર ધર્મે ખૂબ લેગથી બાર મૂચો વેસ્પાટિ દેવોમા ચક્ર્ય હતી. ખાસ કરીને દક્ષિણમા દેવદાસીની સત્યા દેવોમા હતી જે ખરી રીતે વેસ્પાઓ હતી દરેક તામીલ દેવળમા પવિત્ર સ્ત્રીઓની ટૂંકડી રહેતી હતી જેનો ઉપયોગ દેવોની મૂર્તિ પાસે માવા અથવા નાયવામા કરવામા આવતો હતો તે સ્ત્રીઓ ધર્મગુરુઓને

પણ પ્રસન્ન કરતી હતી અને ત્યાર પછી જે કાંઈ પૈસા આવે તેને પોતાની જાત ધતી હતી એવી રીતે આવેલી આવઝાથી ધર્મ ચુરુઓને પણ ભાગ આપવામાં આવતો હતો જે સમયે એક તરફથી સ્ત્રીને ઘરમાં ગોધી ગાળવામાં આવતી હતી તથા તેને ખજાણી નહોતી હોવા દેવામાં આવતી તે સમયે આવી દેવદાસીઓને શિક્ષણ આપવામાં આવતું હતું અને તેમને હન્વાદગ્વાની છૂટ આપવામાં આવતી હતી જેટલા માનપૂર્વક લોકો પોતાના ડોઝરને સાધુ થવા માટે રજા આપતા હતા તેટલું જ માન તેમને પોતાની દોઝરી ઓળે દેવદાસી થવા માટે મોકલવામાં ચતુ હતું ધીમે ધીમે દક્ષિણના બધા મંદિરો વેશ્યાગૃહો બની ગયા અને જાહેર લોકો પણ દેવદાસીને વેશ્યા કહેતા થઈ ગયા.

જીવાન છોકરાછોકરીના એક બીજાના પ્રેમના આવેગોને લગ્ન નિર્ણયમાં સ્વીકારવામાં આવતા નહોતાં મનુષ્યે નક્કી કરેલા આઠ લગ્નોમાં નૈતિક ધોરણ પ્રમાણે સ્ત્રીનું હરણ કરવું અને પ્રેમ લગ્ન કરવું એ બન્નેને નીચામાં નીચું માનવામાં આવતું હતું મા આપોની પગલાનગીથી થતા ઘણા ખર્ચ લગ્નમાં સ્ત્રીને ખરીદવામાં આવતી, તથા એ લગ્ન એકજ યાત્રિ અનેગોત્રમાં કરનામાં આવતું.

એ રીતના હિન્દુ કુટુંબમાં બાપ સ્ત્રી અને બાળકોનો માલિક હતો. સ્ત્રી એક સુંદર વસ્તુ હતી અને પુરુષો કરતાં જીતગતી હતી વૈદિક મંત્રમાં સ્ત્રીનું જિયું સ્થાન હતું તે ધીમે ધીમે જીતરણ મય અને ધર્મગુરુ અને મુસલમાનોની અમર નીચે તે સંપૂર્ણ પરાધીન બની ચૂકી મનુષ્ય કાયદામાં પણ સ્ત્રીને ઉતારી પાડવામાં એ અસર દેખાય છે મનુ કહે છે કે “કલકત્તુ કારણ સ્ત્રી છે અને કલદનુ કારણ પણ સ્ત્રી છે સ્તુલ જીવનનું કારણ પણ સ્ત્રી છે તેથી સ્ત્રીથી દૂર રહો નૈતિક જીવનમાંથી મૂખ માણસને નહિ પણ સતને પણ સ્ત્રી પાડી શકે છે અને તેની છત્રા

એનો ગુલામ બનાવી શકે છે એથી ઓને તેના આખા જીવનમાં
 ચોખ્ખી નીચે ગખવી જોઈએ સરઆનમાં તેના પિતાએ, જુવાનીમાં
 તેના પતિએ અને ઘડપણમાં તેના પુત્રે. ઓએ પોતાના પતિને ખૂન
 નમ્રતાથી બોલાવવો જોઈએ. તથા તેને પોતાનો દેવ માનવો જોઈએ.
 જાહેરમાં ઓએ પોતાના પતિની માથે નહિ પણ મદેજ પાછળ
 ચાલવું જોઈએ ઓએ પોતાની પતિમક્તિ પતિની મેવામાં બતા
 વવી જોઈએ પતિ અને પુત્રો ખાઈ લે પણ તેણે વધેનું ખાવું
 જોઈએ તથા પતિના પગની પૂજન કરવી જોઈએ” મનુ કહે
 છે કે ઓએ પોતાના પતિને ભગવાનની જેમ પૂજવો જોઈએ.
 તથા તે ગમે તેવો દુગયારી હોય તો પણ તેને દૂધવવો ન જોઈએ
 પહેલાં યુરોપ અને અમેરીકાની ઓની જે દસા હતી તેવી મધ્યકાળમાં
 હિંદી ઓની દસા હતી. ધક્કા શ્રીમંતોની ઓઓ અને વેસ્વાજ બણી
 શક્તી મામાન્ય ઓ માટે વાચનજેખનને અથોમ્ય ગણવામાં
 આવ્યું હતું શુદ્ધની સાથે ઓને પણ વેદનું જ્ઞાન પામવા માટે નાના-
 યક ગણવામાં આવી હતી ચન્દ્રમુખના સમયમાં બ્રાહ્મણો એકથી
 વધારે ઓને પણના હતા તથા બરી ઓઓ અજ્ઞાન હતી તત્ત્વ-
 જ્ઞાનની વચ્ચે ક્રૂતા એ બ્રાહ્મણોની ઓઓ અજ્ઞાન હોવાને લીધે
 પોતાના જીવન તરફ વિગમથી જોતી હતી તથા દુઃખ અને આનંદ
 તરફ, અને જીવન તથા મૃત્યુ તરફ પોતાની અજ્ઞાન દશાને લીધે
 સમાન ભાવે જોઈ શક્તી હતી મનુના કાયદા પ્રમાણે સ્ત્રી પોતાની
 મિલકત રાખવાને અનધિકારી લેખાતી હતી પુરુષ પોતાની ઓનો
 ત્યાગ કરી શકતો હતો ઓ તેને કેાઈપણ સન્નેગોમાં હોડી શક્તી
 નહિ પુરુષ એક ક્રૂતા વધારે ઓને પણી શક્તો ઓનું જિયામાં
 જિયું આનંદ ધરને શણગારવામાં હતું, તથા પોતાના પતિને આનંદ
 આપવા પોતાની જાતને શણગારવાનું હતું પરિવર્તનો અને મુમલ
 માનોની સાથે ઓઓને પડદામાં ગખવાનો જિવાજ શક થયો ઓની
 મિમારીમાં આવજત કરવા આવનાર ડોક્ટર પણ તેના હાથની નાડી

પાદ પાઠળથીજ જોઈ શકતો, હિંદુ ધર્મસા મા સ્ત્રી સાથે વાત
કરતી એ કોઈપણ મહેમાન માટે અનિયત લેખાતો હતો. પોતાના પતિ
પાઠળ સ્ત્રીને સળગારી મૂકતી એ પ્રથા પ્રાચીન કાળમાં સીધિયન અને
ક્રેસિયન લોકોમાં હતી પણ એ પ્રથાના મૂળ સ્ત્રીને મિલકત માન-
નારી પ્રાથમિક દશા જોડલા જૂના છે અથર્વવેદમાં પણ એ જૂની
પ્રથા વિશે ઉલ્લેખ છે કે પોતાના પતિની ચિતા ઉપર તેની સ્ત્રી
થોડા વખત સૂઈ જતી પછી ચિતાને ચેતાવવામાં આવતી મહા-
ભાગમાં સતિ થવાના રિવાજની શરૂઆત થઈ ચૂકી હતી તથા
લગનગ એવો નિયમ થઈ ગયો હતો કે વધાદાર સ્ત્રી પોતાના પતિના
મૃત્યુ પછી જીવવા માગતી નથી પણ જીવતી મરણી જતી હોય
છે ફરિજીમાં તેનું લોકમાં સ્ત્રીને તેના પતિ પાઠળ જીવતી દારી
દેવામાં આવતી હતી શરૂઆતમાં આ સતિ થવાના ચાલ સામે
ધાર્મિકોએ વિરોધ બતાવ્યો પણ પછી તે સ્ત્રીઓ સ્ત્રીઓ તથા
ધર્મની પવિત્ર પરંપરાઓ આપી ગજગ્યાનના ઇતિહાસમાં ગજગ્યાન
ગજગ્યાનના દારૂ થયા પછી બધા યોદ્ધાઓની સ્ત્રીઓ પણ એક સાથે
સળગી જતી ઘણીનાર યોદ્ધાઓ પોતે દુરમનો માથે છેડના મુદ્દમાં
વિતરતા પહેલાં પોતાની સ્ત્રીઓના મમ્મડને એક મોડી ચિતામાં
મળગારી મૂકતા ગજગ્યાનના ઇતિહાસમાં એ ક્રિયા જોડવાને નામે
પ્રમિદ્ધ છે, મુમનમાનો એ પ્રથા ધિક્કારતા છતાં મોગદોના
મમ્મડમાં એ ક્રિયા ચાલુ હતી અને અકસ્માતે પોતે પણ એને
અગ્નિની શરૂઆત નહોતો રિજવનગરમાં પણ એ પ્રથાને લીધે નાજના
મૃત્યુ પછી તેની એક મુખ્ય સ્ત્રી નહિ પણ તેની બધી ગણીઓ
ચિતા પર ચડી જતી વિજયનગરના એક રાજાને વિરોધદેવામાં
આવે છે કે તેણે પોતાની બાગ દગ્ગર સ્ત્રીઓની માત્ર પણ દગ્ગર
સ્ત્રીઓ પોતાની પાઠળ મરવા માટે પડકાર કરી હતી પુરોષ સાથેના
સમર્થ પછી સતિ થવાની પ્રથા વગેરેમાં માડી પણ પછી
નવો એ સવાલ ઊભો થયો કે જો પોતાના મૃત્યુ પછી સ્ત્રી જીવતી

રહે તો એકજ પુરષને ભોગવવા માટે નક્કી થએલી એ સ્ત્રી શું કરે? પછી બ્રાહ્મણોએ એમ નક્કી કર્યું કે એ રીતે વિધવા બનેલી કોઈપણ સ્ત્રીએ સતિ થવાને બદલે બાકીનું બધું જીવન ફરીથી લગ્ન કર્યા વિના પસાર કરવું, તથા પોતાના માયાના શણગાર ઉતારી નાખવા અને ધાર્મિક જીવન વ્યતીત કરવું. બ્રાહ્મણોએ આ પ્રમાણે નંકી કરેલા નિયમને દિંદુઓમાં જિંચ ગણાતા વર્ણોજ પાળવા માંડ્યાં. મુસલમાનો, શીખો તથા બીજા નીચ ગણાતા વર્ગમાં વિધવા સ્ત્રીઓ બીજી વાર લગ્ન કરતી હતી.

દેવોની ભૂમિ

અશોકના મરણ પછી બસો વર્ષ બુદ્ધધર્મ એની છેવટની જાંચાઈએ પહોંચ્યો હતો. અશોક પછી હર્ષ સુધીનો કાળ બુદ્ધ ધર્મના વિકાસનો તથા વિદ્યાનો અને કલાના વિકાસનો કાળ હતો. પણ તે સમયનો બુદ્ધ ધર્મ એ બુદ્ધ પોતે ઉપદેશોનો ધર્મ નહોતો. તે સમયનો બુદ્ધધર્મ બુદ્ધના શિષ્ય સુબોધે ઉપદેશોનો બુદ્ધધર્મ હતો. બુદ્ધના મરણના સમાચાર સાંભળી એ બોલ્યો હતો કે સાધુઓ હવે બસ કરો. રડો કે શોક કરો નહિ. આપણે એક મોટા ભારમાંથી છૂટ્યા છીએ. આ કરવું ચોખ્ખું છે અને આ કરવું અચોખ્ખું છે એમ કહેનાર હવે કોઈ રજી નથી. હવે આપણને ગમશે તે આપણે કરી શકીશું, અને નહિ ગમે તે નહિ કરીએ. બુદ્ધના મરણ પછી સ્વતંત્ર થયેલા સાધુઓએ પહેલું કામ જુદા જુદા પક્ષમાં વહેંચાઈ જવાનું કર્યું. બુદ્ધ પછીના બસો વર્ષમાં જ બુદ્ધના વારસદારોએ બુદ્ધના સિદ્ધાંતમાંથી અદાર ફાંટા ફેંચ્યા. દક્ષિણ દિશા અને સિંધોનના બૌદ્ધ બુદ્ધના મૂળ સિદ્ધાંતો વળગી રહ્યા અને હીનયાન કહેવાયા એ લોકો બુદ્ધને એક મદાન સિદ્ધક તરીકે બજવા લાગ્યા અને તે બગવાન નથી એમ કહેવા લાગ્યા. પણ ઉત્તર દિશામાં, તિબેટમાં, મોંગોલિયામાં તથા ચીન અને જાપાનમાં તેના અનુયાયિઓએ બીજા પંથ

કાઠયો અને તે મદાયાન કહેવાયો. મદયાને પુદ્ધને ભગવાન બનાવ્યો અને તેની આસપાસ સતો અને દેવદૂતના તરંગો ઊભા થયા. પતંગલીના ચોગદર્શનનો સ્વીકાર કર્યો તથા સન્નિહિત ભાષામાં નવું ધર્મશાસ્ત્ર રચ્યું અને શાક્ય મુનિએ પ્રભોવેલા સખ્ત નિગ્રાહવાદને હજવો બનાવ્યો. એ ધર્મશાસ્ત્રમાં એક સ્વર્ગની કલ્પના કરવામાં આવી હતી કે જેમાં ઘણા પુદ્ધો ગટેલા હતા એ પુદ્ધો માથી શાક્ય મુનિ એક ભગવાનનો અવતાર હતા આ નવા ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે મતોગાથી મૌથી મકાન એના બોધીસત્ત્વોને ગણવામાં આવ્યા. એ બોધીસત્ત્વો નિરાંજુને લાગત હતા લોકોનું કલ્યાણ કરવા માટે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જન્મ લેતા હતા એ રીતે પુદ્ધ ધર્મમાં અનેક વહેમો પેમતા જતા હતા અને પુદ્ધધર્મમાં અસ્તિત્વમંતી ઉત્તેજના દેખાતી હતી ધીમે ધીમે બ્રાહ્મણે પોતાની અમર જમાવતા જતા હતા તથા હિંદુ વિચારમાં વેદનું પ્રમાણ સંપન્ન શક્ય નાગના એક બ્રાહ્મણ તત્ત્વચિત્તે પુદ્ધધર્મનો નાશ કરના માડયો પતન પામતા પુદ્ધધર્મમાંથી લોકોએ શકરના હિંદુધર્મનો સ્વીકાર કરવા માડયો તથા બ્રાહ્મણ ધર્મે પુદ્ધધર્મને આભિગન આપીને તેનો નાશ કરવા માડયો. બ્રાહ્મણ ધર્મે એક મૌથી સહેલી મુક્તિ વાપરી પુદ્ધને વિચારના અવતાર તરીકે અને ભગવાન તરીકે સ્વીકારી લીધો તથા યજ્ઞમાં પ્રાણીઓના યજ્ઞદાન ન આપવા જોઈએ તે વાત સ્વીકારીને પુદ્ધધર્મને પોતાના પક્ષમાં અપનાવી લીધો એ રીતે વિસ્તાર પામતો હિંદુધર્મ મુખ્ય ચાર ભાગનો સ્વીકારતો હતો એકે વર્ણાશ્રમ ત્રિભાગ, બ્રાહ્મણોની સરદારી, ગાયની પવિત્રતા અને કર્મના કાષ્ઠાનો સ્વીકાર.

એ રીતે હિંદુધર્મના ભગવાન પણ નહીં થયા હતા એક બ્રહ્મા હતો જેને ચાર મોઢા હતા કાર્તિકેયને છ મોઢા હતા, શિવને ત્રણ આંખો હતી, ઇન્દ્રને હજાર આંખો હતી લગભગ બધા દેવદેવીઓને ચાર હાથ હતા. અને સૌનો ઉપરી બ્રહ્મા હતો એ બ્રહ્મા

સાથે ગિવ અને વિષ્ણુ જોડાઈ ગયા હતા વિષ્ણુ મનુષ્યજાતનું કત્યાણ કરવા માટે વાગ વાગ મનુષ્યનો અવતાર લેતો હતો એમા મોટામા મોટો અવતાર કૃષ્ણનો હતો અને એનો જન્મ કેદખાનામા થયો હતો જન્મ પછી એણે ધણા કાલાદાવા તથા ચમત્કારો કર્યા હતા એનો એક શિષ્ય હતો તેનું નામ અર્જુન હતું એ ભગવાન માર્ગ કહે છે કે બાણ વાગવાથી મરી ગયા

હિન્દુ દૃષ્ટિએ જીવનના મુખ્ય ત્રણ વિભાગ આવેખવામા આવ્યા છે એક જન્મનો, બીજો જીવનનો અને ત્રીજો મરણનો. ૧. વિશાળ ખ્યાલ પર એ ત્રણ ક્રિયાઓ ઉત્પત્તિ સ્થિતિ, અને લયની કહેવાય છે પ્રથમ એ ઉત્પત્તિનો ભગવાન છે વિષ્ણુ એ સ્થિતિનો ગ્રાહક છે તથા શિવ વિનાશ અથવા લયનો અધિષ્ઠાતા છે જૈન મિવાળના બધા હિન્દુઓ આ પ્રભુત્વને આગવે છે તેમા પણ કેટલાક શિવ તરફ અને કેટલાક વિષ્ણુ તરફ પક્ષ પાત ધરાવે છે વિષ્ણુના ભક્તો પોતાના કપાળમા ઠીસુ દીડા કરે છે તથા જિવના ભક્તો કપાળમા ગાયના છાણુની કે ભરમની પુરપના પ્રજનન અગ જેવી સિંગ આકૃતિઓ દોરે છે

હિન્દુ ધર્મમા શિવપૂજા એ ખૂબ જૂનામા જૂની અને સૌથી ભયાનક પૂજા છે મગ્જોન માર્શલે મોટાનને ડેરેમા જોયેલા અવશેષમા પણ શિવપૂજા જાડી આવે છે પુરુષની જનનેન્દ્રિય જેવા આકારોવાળા પથ્થરની પૂજા કે વામા આવે છે તથા એ આકારમા બધી જાતની વિનાશ અને શુભ શક્તિને જેવામા આવે છે તથા શિવને વિનશના તાન પર તાડવ ખેલાવવામા આવે છે હિન્દુના દરેક ભાગમા અને ખાસ કરીને જગજમા શિવની પ્રજનન શક્તિને કાલી, પાર્વતી, ઉમા કે દુર્ગા તરીકે એ જાણવામા આવે છે અને સૌને શિવની ઓ ગણી તેમની ભવકર કે સુંદર મૂર્તિઓ રચવામા આવી છે જૂના સમયમા એ મૂર્તિઓને

મનુષ્યનો ભોગ આપવામાં આવતો હતો. જમાના સાથે સુધગતી એ શક્તિઓ આજે ઘેટા, જકરા કે પાડાના ભોગથી મતોપ માને છે. લોકકલ્પનાએ એ ભયકર શક્તિના અવગણને કાઢી બનાવીને કાઢી ગયેલા લોહી તરંગના મોઢાવાળુ, લટકી પડેલી ગતી હ્રમવાળુ અને મનુષ્યના શબો પર તાડવ ખેલતુ અને ગળામા સાપના શણગાર ધરતુ ચીતરુ છે એના કાનમા શમના કુડળ છે, ગળામાં ખોપરીઓની માળા છે તથા એની છાતી અને ચહેરા પર ચોઢી ચોપડેલુ હોય છે એના એક હાથમા તલવાર છે બીજા હાથમા તલવારે કાપેલુ માથુ છે અને બીજા બે હાથ આટીનાંક તથા ગ્લેસમા લગાયેલા છે એની એ કાચી અથવા પાર્શ્વતી મૃત્યુ અને વિનાશની માતા છે તે ગ્રેમાળ બની શકે છે અને ઘાતકી પણ બને છે. તે હમી શકે છે અને સદાગ પણ કરી શકે છે. પ્રાચીન કાળના મુમેનિયામા કોઈ એવીજ દેવીની આગધના થતી હતી. કદાચ ત્યાંથી જ તે હિન્દમા ભાગી આવી હોય એ શક્તિ અને એના પગિને ધર્મિકાના તરંગોએ તથા બ્રાહ્મણોએ બનાવાય તેટલા ભયકર બનાવ્યા છે આજે એના ભક્તો એને જીએ છે અને ભયથી એને નમી પડે છે

આ ગદ્યા હિન્દુ સમાજના મહાન બનવાનો છે પણ એ મહાન ભગવાનો તો પાયજ છે બીજા અનેક દેવદેવીઓ હજારોની મખ્યામા છે. જેમની વસતીગણતરી માટે જીદા પુસ્તક લખવા પડે એમાના કેટલાક દેવદેવો છે, કેટલાક ગણેશ છે કેટલાક સ્વર્ગમા ગેદનારા છે, કેટલાકે પૃથ્વી પર ધર માડ્યા છે. એમાનાં કેટલાક પત્નિઓ અને પદ્ધિઓ પણ છે. હાથી અને આખરો એ બંને શિવમ દિન્મા છોટા ભગવાનો છે વાદર અને માય ખૂમ ભયકર હતા નેથી ભગવાન ગયા મૈસુરના પૂર્વમા તો માય માટે મદિંગે માધવ.મા આગ્યા છે તથા ધર્મગુરુઓ સાપને પોતાને વ્યા પામે છે અને દૂધ પીવડાવે છે મીથી પવિત્ર એડુ ગ્રાણી

પૂજાતી હતી પણ પગી એ પકડ લીધી ચતાં ખગોળશાસ્ત્ર એક સ્વતંત્ર શાસ્ત્ર બનવા લાગ્યું તથા ગ્રહ નક્ષત્રોની ગતિના નિયમો સોધાવા લાગ્યા. ખગોળશાસ્ત્રીઓમાં સૌથી જૂનું નામ વગદમિહીરનું મળવાય છે. ત્યાર પગી મહાન ખગોળશાસ્ત્રીઓમાં અને ગણિત-શાસ્ત્રીઓમાં આર્યભટ્ટનું નામ સૌથી આગળ આવે છે. તેણે અક્ષર-ગણિતના સમીકરણો શોધી કાઢ્યાં તથા સાધન અને [પાઠ]ની કિંમત શોધી કાઢી. એણે ગ્રહણોનો ઊદય આપ્યો તથા પૃથ્વી ગોળ છે અને પોતાની ધરી પર ફરે છે એ વાત જાહેર કરી. એના પગી બ્રહ્મગુપ્તે એણે કરેલી શોધને વ્યવસ્થિત રૂપ આપ્યું. પંડિત પૃથ્વી ફરે છે એ વાતનો અસ્વીકાર કરી ખગોળશાસ્ત્રના માર્ગમાં આડખીની ઊભી કરી. ત્યાગ્પછીના ખગોળશાસ્ત્રીએ એક વર્ષના બાર ભાગ કર્યા અને દરેક ભાગને ત્રીસ દિવસમા વહેચી નાખ્યો અને દરેક દિવસના ત્રીસ કલાક કર્યા તથા ૬૦ પાંચ વર્ષે એક અધિક માસ નક્કી કર્યો. એ લોકોએ ચંદ્રના વ્યામનું ચોક્કસ માપ કાઢ્યું તથા સૂર્યચંદ્રના ગ્રહણનો વૈજ્ઞાનિક ઊદય આપ્યો. એ ઉપરાંત ગુરુતાલકર્પણનો નિયમ શોધી કાઢ્યો તથા પોતાના સિદ્ધાંતોમા જાહેર થયું કે પૃથ્વી દરેક વસ્તુને પોતા તરફ ખેંચે છે.

ખગોળશાસ્ત્રના વિકાસ સાથે ગણિતશાસ્ત્ર પણ સારી રીતે વિકાસ પામ્યું યુરોપમા એ ગણિતશાસ્ત્રનું જ્ઞાન તથા ખામ કરીને દશાશનું જ્ઞાન હિન્દુસ્તાનમાથી આરમ્ભોદાર પહોંચ્યું મહાન વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી લેપહેમે કળ્પવ કયું છે કે દશાશની મોઢ કરનાર આખી દુનિયામા હિન્દુસ્તાન સૌથી પહેલું છે. જ્યારે આપણે બલ્લીએ છીએ કે આકર્ષકબળ અને એપોલોથીઅસની બુદ્ધિને પણ એ વસ્તુની પિઞાન નહોતી થઈ ત્યારે આ મહાન શોધની મન્યતા આપણને ઘણી વધારે લાગે છે. દશાગ પદ્ધતિ ધણી લાગા કાગ પહેલાં આર્યભટ્ટને અને બ્રહ્મગુપ્તને આવડતી હતી. ત્યાર

પછી બુદ્ધના પ્રચારકોએ એ જ્ઞાન ચીનને આપ્યું તથા ઈ. સ. પૂર્વે ૮૫૦માં મહમદ મુસાએ જે તે સમયમાં મહાન ગણિતશાસ્ત્રી હતો તેણે હિન્દ પાસેથી એ પદ્ધતિ શીખીને તેનો પ્રચાર બગદાદમાં કર્યો. ઈ. સ. ૮૭૩માં ગણિતશાસ્ત્રમાં અનિવાર્ય એવા મીંડાના ઉપયોગની ગણિતશાસ્ત્રની મહાન કોટ આપી મુબ્ય જાતિને હિન્દે આપી છે. એમ માનવામાં આવે છે કે બીજગણિતનો વિકાસ હિન્દમાં અને ગ્રીસમાં એક સાથે થયો હતો. હિન્દ પાસેથી આરબોએ બીજગણિતનો અભ્યાસ કર્યો તથા બીજગણિતને અરબી ભાષામાં અલ-જબ્ર કહેવા લાગ્યા. આરબો પાસેથી બીજગણિતનો અભ્યાસ યુરોપે કર્યો અને એને યુરોપની ભાષામાં એલેજબ્રા કહેવામાં આવે છે. બીજગણિતના શોધકોમાં સૌથી મહાન એવા ત્રણ હતા, આર્યબટ, બ્રહ્મગુપ્તા અને ભારકર. ભારકરે બીજગણિતના જુદાં જુદાં ચિન્હો શોધી કાઢ્યાં તથા જે વિના બીજગણિત અશક્ય બની જાય તેવું 'ઓછાનું' ચિન્હ શોધી કાઢ્યું તથા એ ગણિતશાસ્ત્રીએ આકાશ સૈકા સુધી યુરોપને જેનું જ્ઞાન નહોતું એવાં સમીકરણો તથા 'પરમ્યુટેશન' અને 'કોમ્બીનેશન' (permutations combinations) શોધી કાઢ્યાં. હિન્દના ભૂમિતી-શાસ્ત્રની શરૂઆત ધર્મગુરુઓએ વેદોનું માપ કરવાથી ઇશુ પહેલાં સેંકડો વર્ષ પૂર્વે કરી દોષ એમ લાગે છે. આર્યબટે ત્રિકોણનું ક્ષેત્રફળ શોધી કાઢ્યું તથા વર્તુળના જુદા જુદા ભાગની શોધ કરી. ભારકરે "ડીફરેન્શીયલ કેલક્યુલસની" શોધ કરી, અને આર્યબટે સાધનના ક્રમની શરૂઆત કરી દ્રીમેનોમેટ્રીનો પાયો નાખ્યો. પદાર્થ વિજ્ઞાનની શરૂઆત વૈજ્ઞાનિક તત્ત્વચિન્તનના પ્રવેશ કણાદયી દ્વારા છે. એણે જાહેર કર્યું કે જુદાં જુદાં તત્ત્વોમાં પરિણામ પામતાં પરમાણુઓની દુનિયા બનેલી છે. જોન લોકોએ પણ શીખવ્યું કે બધાં પરમાણુઓ એક જ જાતનાં હોય છે તથા જુદાં જુદાં મિશ્રણોમાં જુદી જુદી અસરો બનાવે છે. કણાદે કર્યું કે પ્રકાશ અને તાપ

એકજ પદાર્થના બે જુદા જુદા અવસ્થો છે. કિંથરને શીખવ્યું કે બધો તાપ સૂજનાથી આવે છે, અને વાયુઅપતિએ ન્યુટનની જેમ મહાન શોધ કરી જાહેર કર્યું કે પ્રકાશ ખૂબ બારીક પગખાણોનો બનેલો છે અને બીજા પદાર્થોની જેમ આખરે અડે છે એજ રીતે સગીતાના મૂરોનું પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું તથા ગણિતશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ પાલ્લવગોસ્તે કરેલી ગોળની જેમ જાહેર કરવામાં આવ્યું કે સગીત અમુક કાળમાં બેટલા આવેલનો બિના કરી શકે છે તે પ્રમાણે શ્રાવણો ધ્વનિ ધાય છે હિન્દી ખવામીઓ ઈશુના જન્મ પહેલાથી એક જાતનો કમ્પાસ ગણતા હતા જેનો માછલીના આકારનો કાટો ઉત્તર દિશા બતાવતો હતો.

વૈદ્ય તથા ઉદ્યોગમાંથી ગ્રામ્ય શાસ્ત્રનો બિગમ થયો, પ્રાચીન હિન્દમાં તે સમયની કુનિયામાં અન્ને એવું ગ્રામ્ય શાસ્ત્રનું જ્ઞાન હતું તે સમયના ચામડા પકવવાના, ગગવાના, સાથુ બનાવવાના તથા કાચના અને સીમેન્ટ બનાવવાના ઉદ્યોગો હિન્દમાં અમાધાન્ય હતા ઈ પૂ. બીજા સૈકામાં નાગાર્જુને પાગ વિશે એક મોટું પુસ્તક લખ્યું છે તે સમયની કુનિયામાં ગસામણિક જલામાં હિન્દ સૌથી અગ્રગ્રામ ભોગવતું હતું સોખ અને પાણી ચઢાવવાની કલા હિન્દ જેવી કોઈ દેશમાં નહોતી આગમે એ કલા હિન્દ પાસેથી શીખ્યા અને યુરોપને શીખવી.

શરીરશાસ્ત્ર તથા આરોગ્યશાસ્ત્ર ઈ પૂ. છસો વર્ષ પહેલાં ખૂબ વિકાસ પામી ચૂક્યું હતું શરીરશાસ્ત્રનું તે સમયનું જ્ઞાન અજના શરીર વિજ્ઞાનશાસ્ત્રથી કોઈ પણ રીતે ભિન્ન ન હતું આરોગ્યશાસ્ત્ર સાથે જોડાયેલું જાતિયવિજ્ઞાન પણ ખૂબ વિકાસ પામ્યું હતું ઈ પૂ. ૫૦૦ માં અત્રેય નામના એક વૈદ્યશાસ્ત્રીએ પ્રજનનશાસ્ત્ર ૫૨ ગ્રન્થો લખ્યા હતા તથા તે કાળમાં સતતનિયમનનો ઉપદેશ વિજ્ઞાનની રીતે કરવામાં આવતો હતો ગર્ભનો વિકાસ વૈજ્ઞાનિક રીતે સમજાવવામાં આવ્યો હતો એવા હિન્દી વૈદ્યશાસ્ત્રની રાજ્યાત અથ-

વર્વેદથી કામ છે. અથર્વવેદમાં જુદા જુદા રોગોના ઉપાય તરીકે જનુઓ અને મત્રો સૂચવવામાં આવ્યા છે. ધીમે ધીમે જનુનું જોગ ઓછું થતું ગયું અને વૈદકશાસ્ત્રનો વિકાસ થતો ગયેલ. અથર્વવેદ પડીતું વૈદકશાસ્ત્ર આયુર્વેદ અથવા જીવન સળાવવાના જ્ઞાન તરીકે આશેખવામાં આવ્યું છે તથા શરૂઆતમાં રોગીની પગિયર્પામાં વનસ્પતિઓ અને જત્રોનો ઉપયોગ સૂચવવામાં આવ્યો છે. ઋગ્વેદમાં એવી હજારો વનસ્પતિઓનાં નામો છે. વૈદિક સમયમાં વૈદો અને રોકટરો જનુગરોથી જુદા ગટેતા હતા તથા ખેતાના મકાનની આમપાસ વૈદકીય વનસ્પતિનો જાગ બનાવના હતા. હિંદી વૈદકશાસ્ત્રમાં સૌથી આગળ આવના નામમાં ઈ. પૂ. ૫૦૦ વર્ષ પહેલાં સુશ્રુતનું છે. તથા ઈ. મ. ૪૦૦ વર્ષ પડી ચરકનું નામ સભળાય છે. સુશ્રુત બનાગમની વિદ્યાપીઠમાં વૈદક વિજ્ઞાનનો પ્રોફેસર હતો. એણે મન્દૂકમાં નિદાન અને ચિકિત્સા વિશે મથો લખ્યા છે. એ મથોના આધાર મારે એના શિષ્ય ધનવતરીનું નામ એણે પ્રમાણ તરીકે રજુ કર્યું છે. એ પુસ્તકમાં વાદકાપની (મર્જરી) કળાનું જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું છે એ ઉપગત દવાઓ, યોગક, સ્નાન તથા આયોગના બીજા નિયમોનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. ચરકે દવાઓની મહિતા લખી છે જે આજે પણ હિંદમાં વપરાય છે. ત્યાર પડીના વૈદકના વિદ્યાનીઓમાં વાગુભટ્ટ અને બાવ મિશ્રના નામો મગફર છે એ લોકોએ સરી શાસ્ત્ર પર, આરોગ્ય-શાસ્ત્ર પર તથા વૈદકશાસ્ત્ર પર હાર્વે પહેલાં મો વર્ષ અગાઉ મેટા મન્થો લખ્યા હતા અને લોકોની દ્રવ્યાની આખી કિપાને મોઢી કાઢી હતી સુશ્રુતે સર્જકલ ઓપરેશનનાં વર્ણનો કર્યા છે. જેના કે મોતીઓ કાઢવો, સળગ ગાદ, પદરી, પેટ ચીરીને પ્રસવ કરાવવો તથા બીજા એવા ઓપરેશનો કરવા વગેરે. એ વાદકાપના કામ મારે એકમો એકવીસ હથિયારો વર્ણવ્યા છે. પ્રત્યાષાતી બ્રાહ્મણના તે સમયના નિયમો છતાં પણ સુશ્રુતે

ડોક્ટરોને તાલીમ આપવા માટે, મુડદાઓને ચીરવાનો જાહેર રીતે ઉપદેશ કર્યો છે. અત્યારે ગંભીર ગણાતાં ઓપરેશનનાં શિક્ષણ આપ્યાં છે. જેરીસન કહે છે કે પ્રાચીન હિન્દના ડોક્ટરો સોહીની નસો સિવાયના બધાં જ ગંભીર ઓપરેશનો કરી શકતા હતા. દિંદના પ્રાચીનકાળમાં અંગછેદ કરવામાં આવતાં હતાં, અને અંગને બેડી આપવામાં આવતાં હતાં. પેટ ખોલવાનાં ઓપરેશન કરવામાં આવતાં હતાં અને સોહીની નસોની ગાંઠો અને નાસર બેસાડવાનાં પણ ઓપરેશન થતાં હતાં. સુશ્રૂતે ઓપરેશનની પૂર્વ તૈયારીના વિશાળ પાયા પર નિયમો ધડ્યાં છે. તે સમયે પાક લાવે એવાં જંતુઓનો નાશ કરી શક્રિયા કરવાના ઉપાયોનું જ્ઞાન ધરાવવામાં આવતું હતું. ઓપરેશન કરવા માટે દર્દીને બેભાન બનાવવાના પદાર્થોના ઉપયોગ સુશ્રૂત અને ચરક કરતા હતા. એવા પદાર્થને સંમોહિની કહેતા હતા. તે સમયના વૈદકશાસ્ત્રે અગિયારસોવીસ દર્દીનાં વર્ણન કર્યાં છે. એ દરદીની ચિકિત્સા અને નિદાન માટે જુદી જુદી ક્રિયાઓ વર્ણવી છે. તે સમયે સોહી અને પિશાબનાં પૃથક્કરણ કરી રોગ પારખવામાં આવતા હતા. તિબેટના વૈદો પિશાબની પરીક્ષામાં જલ્દી પાવરધા બનાતા હતા. આ ઉપરાંત તે સમયનું વૈદક શાસ્ત્ર કુદરતી ઉપચારો પણ ખૂબ સરસ જણાવતું હતું. તેવા ઉપાયોના આરોગ્ય જીવનોમાં બહુ ધ્યાન, રત્ન, ખોરાક, ગરમીક્રિયા, શ્વાસોચ્છાસ તથા સુત્રાશય દ્વારા આપવામાં આવતાં ઇન્જેક્શન વગેરે પર રાખવામાં આવતું હતું. જળિયા ટાંકવાનું બાન આવતાં યુરોપને ઈશુ પછી અઠાર સૈકાઓ વહી ગયા. તે બાન પ્રાચીન હિંદને ઈશુ પછી પાંચસો વર્ષ થયું હતું.

લોકમત

વેદમાંથી પુરાણમાં અને ત્યારપછી રામાયણને મદાભારતમાં યજ્ઞને દિંદી સમાજના મધ્યકાળના અંત સુધી અને આજ સુધી એક ચોક્કસ લોકમત જામી ગયેલો છે. એ દિંદનો લોકમત નવો નથી. દરેક દરેક દેશોમાં બપાકૃષ્ણ જીવનસંજોગો લાક્ષ્ય અને બળની

નિયામરણી પર એવો જ લોકમત રચતા દોષ છે. મત કે વિચારણા મામાનિક તથા આર્થિક મજ્જેગોનું પશ્ચિમ હોઈ મજ્જેગોમાથી ઘડાય છે. હિંદી સમાજમા સ્વીકારાયેલા લોકમત પ્રમાણે કોઈ પણ વ્યક્તિ અત્યંત વ્યક્તિ નથી પણ એક સતત જીવનના અ કાંડામા આત્મા તરીકે જોડાયેલી હોય છે. હિંદી નિચારમરણી પ્રમાણે આત્મા એકેએક પશુ પ્રાણી કે વનસ્પતિનો સરખો હોય છે તથા સમગ્ર જીવનના અનિવાર્ય અગરૂપ દોષ છે. મનુષ્ય પણ કુદરતનો એક વિભાગ અને મધોમાથ પશુપ્રાણીસૃષ્ટિનો પણ વિભાગ છે. જીવન એ આત્મિક આવિષ્કારનો એક અશમાત્ર છે. વસ્તુઓના સંકરો કાણુમગુ છે પણ સત્ય વસ્તુ સતત અને એક છે.

પણ એટલાથી જીવનની ક્રિયાપ્રક્રિયાઓ સમજઈ જતી નથી એનો ઉકેલ કર્મના કાયદાના ખ્યાલ ઉપર રચાયેલો છે. એ રીતે એકેએક જીવન પોને કરેલા મતકર્મના જાદના રૂપ તથા દુરાચારની શિક્ષારૂપ હોય છે. નાનામા નાની કોઈ પણ ક્રિયા સારી નગ્સી હોય છે અને સારી કે નરસી કોઈપણ ક્રિયાનો જાદનો શિક્ષા કે હનામ હોય છે. જેવો કાર્યકાન્ધનો નિયમ પદાર્થ વિજ્ઞાનમા છે તેવો કર્મના કાયદાનો નિયમ મનુષ્યના આધ્યાત્મિક જગતમા ક્રિયા અને તેના જાદતાના અરૂપમા ડોળી બેસાડવામા આવ્યો છે. એ કર્મનો કાયદો મનુષ્યના એક જન્મ કે જીવનમા મર્યાદિત થતો નથી પણ અનેક જન્મો સુધી વિસ્તાર પામતો હોય છે. જો કોઈ મનુષ્ય સત્યાર અંતે પાપ વિના જીવે તો તેનો જાદલો ન્યા સુધી એના સદાચારની અમર કાયમ રહે ત્યા સુધી અનેક જન્મોમા મળે છે. એના નવા જન્મો વધારે સાગ સજોગોમા અને જીવી કક્ષામા થાય છે પણ એ દુગચારમા જીવે તો તેને કોઈ જીવજગત કે પશુનો, કૃતગનો કે અગ્રપ્રજનો અવતાર લેવો પડે છે. હિન્દી સમાજમાં વણાયેલો કર્મનો કાયદો આવો છે અને આજે સખ્ત છે. મનુષ્યના ક્રિયાધર્મમા એ કાયદો છેવટનો કે દેવદેવીઓ પણ એના

વિધાનને બદલી શકતાં નથી. એ કાયદા પ્રમાણે પ્રચલિત નીતિએ નક્કી કર્યા પ્રમાણે પૂણ્યશાળી જીવન જીવનાગ્ને સ્વર્ગની લાલચ આપવામાં આવી હતી અને એ નીતિએ ગણુવેલાં પાપ આચરનારની મામે નર્ક ધરવામાં આવતું હતું. માલિકશાહીની આર્થિક ધરનાઓએ જન્માવેલી ગરીબાઈ અને બુખમગને લીધે થતા અનેક શુન્હાઓને અટકાવવા તથા જનસમાજના અગ્રાત ધરને ગભરાવી મૂકવાને કર્મનો કાયદો એ એક સફળ ઉપાય હતો. એકેએક દેશમાં શોષક સંજોગોની જરૂરિયાત પ્રમાણે એવો કાયદો નિર્માયો છે પણ હિન્દી સંસ્કૃતિમાં એ કાયદાનો અમલ અનેક જન્મ સુધી વિરતનો હતો. એ કર્મના કાયદાથી બોળા બોકોને ભગ્નાવવા માટે મિથ્યા જ્ઞાન કે ખોટા બોકો દેલાવવામાં આવતા હતા. એ રીતે યોગ્યેશો કર્મનો કાયદો શોષકો અને શાસકોના હાથમાં બપંકર હથિયારરૂપ હતો. એ કર્મના કાયદાની બેધારી તલવાન્થી શુન્હા કરવાની વૃત્તિને ગભરાવી મૂકવામાં આવતી હતી તથા ખીજતગ્રથી એજ કર્મના કાયદાવડે સમાજમાં દેખાતી ગરીબાઈ, દુ ખો, અસમાનતાઓ અને અન્યાયોના ખોટા બોકો આપવામાં આવતા હતા. મનુષ્યે પ્રાથમિક દશાથી જ ન્યાય અને સમાનતા માટે ખૂબ મારી છે પણ તેજ સમયથી કર્મના કાયદાના એક કે બીજા સ્વરૂપથી એની એ ખૂમને દબાવી દેવામાં આવી છે. જે અનિષ્ટોએ આજ સુધી દુનિયાના ઇતિહાસમાં કાળાં કર્મો કર્યાં છે તથા વ્યવસ્થિત ખૂના-મરડાઓ ચલાવી છે તે બધાં અનિષ્ટોને, અન્યાયોને તથા અસમાનતાને કર્મના કાયદાએ બચાવી લીધા છે. તે સૌને આ જન્મના નહિતો પાછલા જન્મનાં શુભ કર્મ કહીને પતાવી દીધાં છે. કર્મના કાયદાને વશ થઈ પીડિત જનતાએ આજ સુધી અસમાનતાઓ સહી લીધી છે, અવળા બોકો સ્વીકારી લીધા છે અને મૂઝે મોઢે બધા અન્યાયો સહન કરી લીધા છે. સ્વર્ગના તરુ ગોમાં આશાએને સ કેલી અજાખમણું થયેલાં જીવન જેલ જેવા જીવનમાં સળડાયાં છે.

દુનિયાના એકેએક ધર્મીએ કર્મના આવા કાયદાને અપનાવી લીધા છે. મનુષ્યને સાચાં મુખ દેવાણુ આપવાને બદલે ધાર્મિક માન્યતાઓની કેશી અસરો ઊભી કરી પીડિત સમાજને તરંગમાં ડુબતો બતાવ્યો છે. મનુષ્યને બ્યારે દુઃખ પડે છે સારે તે દુઃખનો જવાબ માગે છે. અથવા કારણ શોધે છે. પોતા પર આવી પડેલા દુઃખના કારણમાં કે જવાબમાં બ્યારે એ પોતાને જવાબદાર નથી જોતો પણ ખીજ કોઈ વ્યક્તિ વર્ગ કે સત્તાને જુએ છે ત્યારે એનો પૂણ્યપ્રકાપ સુગમી ઊઠે છે અને એને બળવો કરવાનું મન થાય છે. પણ કર્મના કાયદાની હિંદી વિચારસરણીએ ધર્મના આશરો હેઠળ પીડિત જનતાના બધા બળવાઓ તથા પૂણ્યપ્રકાપને શમાવી દેતો તથા તેમની શુભામી અગર દુઃખો પર હાંકુ પાણી છાંટતો ખોટો ઉકેલ બતાવ્યો છે. એ બધે માથે ઊભેલી વિચારસરણીએ કર્મના કાયદાના નામમાં જણાવ્યું છે કે મનુષ્યને ભોગવવાં પડતાં દુઃખો અને અન્યાયો માટે ખીજ કોઈ વ્યક્તિ, સત્તા કે વર્ગ કારણભૂત નથી પણ મનુષ્ય વ્યક્તિ તરીકે પોતેજ જવાબદાર છે. તેથી તેણે પોતાના પર આવી પડેલાં દુઃખો અને અન્યાયો શાંતિથી અને મૂંઝે ભોટ સહન કરવાં જોઈએ. પોતાને ભોગવવાં પડતાં અનિષ્ટોને પોતાનાં જ કરેલાં પાપોના બદલા રૂપ માની લેવાં જોઈએ.

આવી વિપરીત વિચારસરણીના પરિણામ રૂપ દુઃખ અને અજ્ઞાનમાં સડતો ભોઠસમાજ એક નવીજ જાતનો નિરાશાવાદ પ્રદર્શ કરી લે છે. એ નિરાશાવાદ કહે છે કે મનુષ્ય સ્વભાવથી જ પાપી છે અને જીવન અનેક જાતનાં દુઃખો અને વિટંબણાથી ભરેલું છે. બુદ્ધિ મર્યાદિત તથા નકામી છે. ઇચ્છા માત્ર ખરાબ તથા પાપી છે. શોષક સંજોગોમાં સપડાયેલો એવો મનુષ્ય દુઃખનો માથો આ નિરાશાવાદ સ્વીકારી લે છે. પોતાને ચૂસી લેતા અન્યાયી અને અસમાન સંજોગોને નમી પડે છે. આર્થિક શોષણને દુરતી અનાવ તરીકે લેખે છે અને આખા જીવનને પોતે પાદલા જંગોમાં

દરેલા પાપોની ગિણા ઉપે માને છે વેન્કાળમા જ્ઞાને વિજેતા
 અર્થો દિલ્લે હતી લેતા અને દિલ્લે મૂળ વતનીને જ્ઞાનતા વિતરી
 પડ્યા ત્યારે આર્યો. એવો નિગાચારદ નહોતો તેમજ એવો કર્મનો
 કારણ પણ નહોતો પણ જ્ઞાને અનાર્થને ગુણમ ગા રી આપ્યાએ
 વિગળ શાસન માલ્યા ત્યાર પછી એ શાસન નીચે પીડતા ગમા
 જના એક ગોળા વર્ગ મારે કર્મના કાળની જડ પડી ગોળાળના
 માપીતોએ એકાધર્મ કર્મના કારણને ઘડી કાઢ્યો અને ગેઠ
 સેકિના નદા સ્વચ્છતા તથા ગુણમીને જાગરી નખરા જનમમા
 પામે જુ કયો જુદના મમ્ય સુધીમા વિજેતા વર્ગોએ શરૂ કરે
 ગોળા અગ્નિચિત્ત કર્મ ગણુ હતુ તથા ગરીબી, ગુણમી અને ખીન
 મામ જિલ્લે દુખો પણ માણના ચોખ્ખામાથી જન્મી ચૂક્યા હતા
 મહાવીર પ્રમેધિયો આત્મવાત જ વાનો નિગાચારદ તથા ગુદે ઉપદે
 શેતો નિર્વાણવાદ એ અને તે મન્નેગોની પેદાશ હતા પશ્ચિમમા
 પણ એવા જ મન્નેગોમા ધ્રુવો પાપ પર ગ્યાયેતો અને મમાનના
 તથા અન્યાયોના બાંધને અવગે માર્ગે ચકાવતો કાયદો જરૂરી
 સાચો હતો.

એ ગીતે જ્ઞેતા આખાએ દિલ્લી લોખલવનમા કર્મનો કાયદો
 એ લોકજીવનના પાયા ઉપ દેખાઈ આવે છે એ લોકજીવનના
 પીડિત મન્નેગો જવાન માગતા હતા પીડનના સાચા જવાનો તે
 સમયે જડે તેમ ન હતુ એટલે પીડિત મમાન પાસ આત્મવાત
 અને નિર્વાણના નિરાચારદ ધરવામા આવ્યા.

તત્ત્વચિન્તન

ઇતિહાસની શરૂઆતથી આજ સુધી દુનિયાના વિચારોમા
 અને સર્વોપરી એવુ સ્થાન દિલ્લે તત્ત્વચિન્તન બોગવે છે
 એ તત્ત્વચિન્તનની શરૂઆત ઉપનિષદકાળથી શરૂ થયેલી ગણાય
 પશ્ચિમના તત્ત્વચિન્તનની શરૂઆત ગ્રીસમા થઈ છે પણ ગ્રીસમા

ચિન્તકો જન્મ્યા નહોતા તે પહેલાં હિન્દમાં ઉપનિષદો સખરાની સરખામ
 યર્થ ગર્થ હતી તેથી એમ માનવામાં આવે છે કે પાપધામોરાસ,
 પરમેનિડસ અને પ્લેટોના ચિન્તન ઉપર હિન્દી તત્ત્વચિંતારની અસર
 થઈ છે અને શેક્સ, એનેક્રીમેન્ડર, એનેક્રીમીનીસ, હીરેકલીટસ,
 અને ઝાગોરાસ તથા ઈમ્પીડોકલસ નામના સરખાનના ગ્રીક ચિન્તકો
 પર હિન્દી તત્ત્વચિંતારની અસર અત્યંત મજબૂત આવે છે.
 આજે આખી દુનિયાના ચિન્તકો હિન્દને ચિન્તનના પારણા તરીકે
 વધુ વે છે. આપણા ઉપનિષદકાળમાં રાત્રીઓના દરગાદમાં તથા
 જાહેર મંચોપરથી વામ્બરફકર, અશ્વલ, આર્તબાગ અને માર્ગોના
 ચિન્તનના વાદવિવાદો જાણે ગમ કાલની જ વાત હોય એવા લાગે
 છે. ત્યાર પછીના કાળમાં ચિન્તકોમાં સર્વોપરી એવા ચંકરને
 વેદાન્તવાદની વિવેચના કરતો સાંબળાએ હીએ તથા એજ તત્ત્વ-
 ચિન્તનના સિદ્ધાન્તો આજે ભોલભોમ બાપામાં મામેગામમાં ભક્ષાં
 ભોગાં ભોડોને મોટેથી સાંબળવામાં આવે છે. ગ્રામીન કાળમાં ભગ
 એખીસોનિયામાં અને દૂર પૂર્વના બીળા દેશોમાં વેપારીઓ ઉભરાતા
 હતા તેમ ગ્રામીન હિન્દમાં તત્ત્વચિન્તકો ઉભરાતાં હતાં. હિન્દ
 પાસે છે તેવા વિચારના મોહમ્મ અને વ્યવશિત્ત અરાહો
 દુનિયાના એકે દેશમાં બંધાવા નથી. દુનિયાની કેટલીય બાપામાં
 ચિન્તનની પદ્ધિયા હોય તેના કરતાં મરુદ્ધ બાપામાં ચિન્તનના
 પાદિભાષિક સજ્જો ખૂબ વધારે સંખ્યામાં અને વિચિત્રિત સ્વરૂપમાં
 છે. ચિન્તનને લગતા સરૂતમાં જોટલા સજ્જો છે તેટલાં ગ્રીક,
 લેટિન અને જર્મન ગણેને એક કરીએ તોપણ ચિન્તનના તેટલા
 સજ્જો તેમાં નથી. હિન્દમાં વિઠાસ પામેલા ચિન્તનના પ્રકારોને
 દર્શન કહેવામાં આવે છે. હિન્દના ચિન્તનના દત્તિદાસમાં એવાં ૭
 દર્શનો અથવા ૭ વિચાર પદ્ધતિઓ છે. આ ૭માંની પહેલી વિચાર
 પદ્ધતિ ન્યાય દર્શન છે. વિચારને દોઢ રૂઝીત અને અમાનુષ્ટાન બના-
 નના પદ્ધતિથી એ દર્શનની સરખાત થાય છે. એ દર્શનનો મજેગા

એક ગૌતમ નામનો તત્ત્વચિન્તક છે અને એણે લખેલા સૂત્રો ન્યાય સૂત્રો તરીકે ઓળખાય છે એ દર્શનનો મુખ્ય હિતેશ હિન્દની ભૂમી પર ખેવાતા વાદવિવાદના જગોને વ્યવચિત મનાવવાનું તથા ચર્ચાની દૃષ્ટિએ દોનરહીત બનાવવાનું હોય એમ લાગે છે ગૌતમ પછી મે. ૩૦૦ વર્ષે એરીષ્ટોટેલે ન્યેના ન્યાયશાસ્ત્રથી કોઈ પણ રીતે વસ્તુ વિચાર ને સકલનામા ગૌતમનું ન્યાયદર્શન ઊતરતું નથી

બીજી વિચાર પદ્ધતિને વૈશેષિક દર્શન કહેવાય છે જેમ ગૌતમ હિન્દના એરીષ્ટોટેલે તેમ વૈશેષિક વિચારસમૂહીનો નિર્માતા કહ્યા હિન્દનો ડેમોક્રિટસ છે વૈશેષિક વિચારસમૂહીના પ્રણેતાને કહ્યા નામનું (પરમાણુ ભાગ) ગિરદ મળ્યું હોય એમ પણ માની શકાય છે વૈશેષિક વિચારસમૂહી ક્યારે નિર્માણ થઈ તેની કાંઈ ચોક્કસ તારીખ મળી આવતી નથી પણ તે ઈ. પૂ. ૩૦૦ વર્ષનો મમન હોય એમ લાગે છે કણ્ઠદે રજૂ કરેલી વિચારસમૂહી બહેર કરે છે કે પરમાણુઓ અને અવકાશ મિત્રાય બીજા કોઈનું અસ્તિત્વ નથી પરમાણુઓ કોઈ દેવની કે ભગવાનની ઇચ્છાથી ગતિમાન થતા નથી પણ હલતના ચોક્કસ કારણ પ્રમાણ જ કિયારીન ગણે છે જેમ પશ્ચિમના તત્ત્વજ્ઞાનમા લીમનીઝ નામના જર્મન તત્ત્વચિન્તકે પરમાણુથી શરૂઆત કરી ખરી પણ પરમાણુના ગતિમાન નિયમને ઘડવા માટે ભગવાનના તે મમા આશ્રય માધ્યે તે પ્રમાણે કણ્ઠદે પડી તેના અનુયાયીઓએ કણ્ઠદના પરમાણુઓની ગતિને ભગવાનમા સ્થાપી કણ્ઠદના પરમાણુનાદની જુરી હાનત કરી નાખી

ત્રીજી વિચારસમૂહીને સામ્યદર્શન કહેવામા આવે છે એ વિચારસમૂહીનો પ્રણેતા કપિલ હતો એમ માનવામા આવે છે એ વિચારસમૂહીમા વિચારની પમ્પતા તથા ચિન્તનનો વિચાર મધ્ય ટેમ્પાઈ આવે છે. દુનિયાના ચિન્તનના ઇતિહાસમા સૌથી પહેલી વાર મનુષ્યના મનની અવજતા ને રીકા કવામા આવે છે તથા મનમિક દિવા પ્રતિમામા વિધાસ મકવામા આવે છે સામ્ય

દર્શનની શરૂઆત ઈ. પૂ. ૭સો વર્ષ પહેલાં થઈ હતી. એ દર્શન-
નો પ્રણેતા કપિલ પોતાની વિચારણાની શરૂઆત દુઃખસુકિતને
વિચારના ખેત તરીકે રજૂ કરીને કરે છે. સાંખ્યનો અર્થ સંખ્યા
એવો થાય છે. એ વિચારસરણીમાં પચીસ તત્ત્વોની ગણતરી કર-
વામાં આવી છે તથા કપિલે રજૂ કરેલા વિચાર પ્રમાણે આપું
જગત એ પચીસ તત્ત્વોની બનાવટરૂપ છે. એ વિચારસરણીની
શરૂઆત પોતે બૌતિકવાદી હોય એવો ભ્રમ બિરોધ કરે છે તથા
પદાર્થનો વિકાસ બતાવતી હોય એમ લાગે છે. લેપ્તેસની જેમ
કપિલે પણ પોતે રજૂ કરેલા વિકાસક્રમની પદ્ધતિને સમજાવવા માટે
ભગવાનની જરૂરીઆત જોઈ નથી તથા જગતનો સર્જનકાર કોઈ બ્રહ્મા
હશે એવા ખ્યાલને વખોડી કાઢ્યો છે અને જણાવ્યું છે કે દુનિયામાં
જો કોઈ વસ્તુનું અસ્તિત્વ હોય તો તે બંધનયુક્ત કે બંધનમુક્ત હોવું
જોઈએ. ભગવાન જેવી વસ્તુ હોય તો તે પણ આ બેમાંથી એક
હોવી જોઈએ પણ ભગવાનની કોઈપણ ભાવના આ બેમાંથી એકે
સંભવી શકતી નથી. જેમ કહેવામાં આવે છે તેમ ભગવાન સંપૂર્ણ
હોવો જોઈએ પણ જો તે સંપૂર્ણ હોય તો તેને દુનિયા ઉપગ-
વવાની કશી જરૂર નથી અને જો તે અપૂર્ણ હોય તો તે ભગવાન
નથી. જો ભગવાન ભણો હોત અને એની પાસે દૈવી સંતા હોત
તો એણે આપું અપૂર્ણ અને દુઃખી જગત સર્જ્યું ન હોત. આવી
આવી આસ્તિકવાદ અને નાસ્તિકવાદની વિચારણા તે સમયે હિન્દી
ચિન્તકો છૂટથી અને એક બીજા પર શુદ્ધ શુભપાં વિના કરી
શકતા. આજના વૈજ્ઞાનિકો જોટલી શાંતિ અને ધીરજથી વિજ્ઞાનની
ચર્ચા કરી શકે છે તેના કરતાં પણ વધારે ચાંન રીતે પ્રાચીન
હિન્દના ચિન્તકો ચિન્તનના શુદ્ધ શુદ્ધ સ્વરૂપની ચર્ચા કરી
શકતા હતા.

પણ કપિલ બૌતિકવાદી નથી. એ પોતે એક આદર્શવાદી
અને અધ્યાત્મવાદી ચિંતક છે. સંવેદન અથવા ઇન્પિજાનમાંથી

આખી વાસ્તવિકતાને યોજીને એ કહે છે કે જાધી વાસ્તવિકતાના મૂળમાં વિચાર હોય છે. જે જે અર્થો અને સ્વરૂપોનું જ્ઞાન આપણને બહારના વ્યવસ્થામાં થાય છે તે જાધુ માત્ર મનની ગ્યતા છે અને એજ રીતે પચીસ તરવોનું મમેક્ષન કરીને તથા વિકાસ-ક્રમને ઠીકઠીવાનો પ્રયત્ન કરીને ભૌતિકવાદ તન્દ્ર ધમડાઈ જતી પોતાની વિચારસમગ્રીને ઊંઘી વાળવા તથા આદર્શવાદી જનાવવા એ કે'વા તત્ત્વ તરીકે પુરુષ અથવા આત્માની જાવના મૂકે છે અને કહે છે કે ખીજાં તરવોની જેમ પુરુષતત્ત્વ ભૌતિક શક્તિનું કે પ્રકૃતિનું મર્તન નથી પણ એ કેવળ જ્વનન એવું આધ્યાત્મિક તત્ત્વ છે તથા એ તત્ત્વ દરેક કાળમાં અને દરેક ન્યત્રે હોય છે. પ્રકૃતિ પોતાની મેજે વિકાસ પામતી નથી તથા શુણ્ણ પોતાની મેજે દિનારાય થતા નથી પ્રકૃતિ અને તેના ગુણને ગતિમાન કરનાર પુરુષતત્ત્વની ગ્રેમણ છે એવું પુરુષતત્ત્વ એક મગ્ધુ અને મર્તન છે તથા વ્યક્તિત્વ વિનાનું છે. વ્યક્તિત્વ એ કેવળ ભૌતિક વસ્તુ છે પણ પુરુષ તત્ત્વ વ્યક્તિત્વ વિનાનું હોવાથી અને સમય હોવાથી પરિવર્તન પામતું નથી કે જન્મતું નથી અને મરતું પણ નથી. જન્મ, મૃત્યુ અને પરિવર્તન એ પ્રકૃતિના ગુણો છે, પુરુષના નહિ. પ્રકૃતિની જાધી ક્રિયાઓ તથા મધા ગુણો એ દેશ અને કાળે ઠીક કહેલાં માયાના અરૂપો છે. પુરુષ અને પ્રકૃતિ વચ્ચેનો ભેદ નહિ જાણનારને જ જાધનો આવે છે તથા દુખો આવે છે. પોતાને પુરુષ તરીકે જાનનાર તથા પદાર્થોથી પોતાને સ્વતંત્ર લેખનાર કોઈ પણ મૂક્ત થઈ શકે છે અને દેશ, કાળ, દુખ અને મરણના કેદખાનામાંથી ઠીકરી શકે છે.

યોગદર્શન

ધર્મ અને ચિન્તનના ત્રિચિત્ર ત્રિચણ જેવું યોગીનું જીવન પ્રાચીન હિંદુના રસ્તા પરથી જંગલોમાં તથા સ્નાન ઘાટ પર દેખવામાં આવતું હતું. યોગની ક્રિયાઓ કરનાર એવા યોગીઓ ધરડા

અને જુવાન જન્મે દના. કેટલાક વસ્ત્ર પહેરેલા હતા તે કેટલાક લંગોટીવાળા અને કેટલાક તે રાખથી જ શરીર તથા જટાને લપેટનારા હતા. પદ્માનન્દ કે સિદ્ધાસન વાળીને નાકના અમ્ર ભાગ પર ધ્યાન રચાપીને એ લોકો નિષ્ક્રિય હાથ્યાચાથ્યા વિના બેસતા હતા. કેટલાક કલાકોના કલાક સુધી અને દિવસો સુધી આંખનું અન્તરાણ એકવાર્ધ જાય ત્યાં સુધી સુરજ આમે ત્રાટક કરતા હતા. કેટલાક મધ્યાનના ધીકતા તાપ નીચે આસપાસ અમિ સળગાવી બેસતા હતા. કેટલાક ધગધગતાં અંગારા પર ખુલ્લે પગે બાસતા હતા. કેટલાક માથા પર રાગમના દોલસા મૂકતા હતાં. કેટલાક તકન નમાવરથામાં યાજ્ઞશ્યા પર વર્ષોના વર્ષ પર્યંત સૂતા હતા. કેટલાક પોતાને ત્રાઠ સાથે પાંચી રાખતા હતા અને સ્વેચ્છાપૂર્વક પોતાની જાતને પાંજરામાં મગ્નુ પર્યંત પૂરી રાખતા હતા. કેટલાક પોતાની જાતને ગળા સુધી જામીનમાં દાટી રાખતા હતા તથા વર્ષો સુધી એ સ્થિતિમાં રહેતા હતા. કેટલાક જાને જડમાં બિંધે નહિ એ રીતે ગાલમાં લોહના નાર પડેવતા હતા અથવા હોડને સીવી દેતા હતા અને એ રીતે પોતાના શરીરમાં પ્રવાહી પદાર્થો જ રેડી શકાય એવું આત્મહત્તન કરતા હતા. કેટલાક વર્ષોના વર્ષ સુધી એવી રીતે મૂડી વાળી રાખતા હતા કે તેમના આંગળાના નખ હાથની બીજી પાળી નીકળી જતા હતા. કેટલાક હાથ કે પગ કરમાઈ જાય અને મરણ પામે ત્યાં સુધી ઊંચા રાખતા હતા. આ ઉપરાંત કેટલાક વર્ષો સુધી એક આમને સ્થિર બેસી રહેતા હતા અને લોકો આપી જાય તે ફળાફૂલ ખાતા હતા અને એ રીતે એકેએક ઈન્દ્રિયના વેગને બંધ કરી દેતા હતા અને એકેએક વિચારને એકાગ્ર કરી દેતા હતા. એકેએક દેશમાં આત્મહત્તન અને પીડનના આવા પ્રયોગો થયા છે. હિન્દમાં એ પ્રયોગોની શરૂઆત ઈ. સ. પૂર્વે ૨૫૦૦ પહેલાંથી થઈ છે. વૈદિક કાળમાં પણ ધ્યાન ધરવાના ધૌગિક વિધાનો હતા. ઉપનિષદો અને મહાભારતે તે સ્વીકાર્યાં છે. જુદા સમયમાં તે વિધાનો

સારો આવકાર પામ્યાં છે. શાંતિથી આત્મપીડન કરવાની આ પ્રિયાઓ તરફ સિદ્ધિ પશુ આકર્ષાયો હતો તથા યોગીઓ અને યોગનો અભ્યાસ કરવા લોભાયો હતો. પોતાની માથે આવીને નહે. સાડ એકાદ યોગીને એણે આમંત્રણ પણ આપ્યું હતું પણ પોતાના જમાં ગેરના ડાયોગીસની જેમ તેણે મિકલરને જનાગ અપ્યાન તેની પાસેથી યોગીને કંઈ પણ વસ્તુ મેળવવાની નહતી મિકલરના માખી દુનિયા છતવાના મનોગ્યો જોઈ તેની જાતીગ ॥ તરફ યોગીઓ હસતા હતા અને કહેતા હતા કે જીવતા જન મરેલા કોઈ પણ મનુષ્યને થોડા ફૂટ જમીનની જરૂરીઆત ને. ૪. એક યોગીએ મિકલર સાથે ખર્ચવા જવા ઇચ્છા કરી જા ૧ જતામા મિમાર પડ્યો અને તેણે મિમાર ગહેવા કરતા મગ પામવાની ખુશી જતાવી. એણે એક મોટી ચિતા રચાની. પે તે તે પર ચઢા ગયો અને પછી થીક લોડોને તે સળગાવી મૂકવાનું કહ્યું સળગતી ચિતામાં તે હસતો બેઠો હતો. થીક લોડોએ જુલુ માથેની આગી મડોળગત હી દેખી ન હતી તેથી મિકલરની આખી મેના આ જનાવને અગ્નયળીથી આખો કાડી જોઈ ગઈ. લાગ પછી એટલે ઈ. પૂ ૧૫૦ વર્ષ પહેલા પતંજલિએ યોગસૂત્રો લખવા માડ્યા જે આજે યોગશાસ્ત્ર તરીકે પ્રમણૂત મનાય છે. આજે મિદમા લગભગ ત્રીમ લાખ જેટલાં માણસો યોગસૂત્રમા આમેખેલા ચિતનને ખીજારે છે એ સૂત્રો દ્વારા પતંજલિએ યોગની વિચારમરણીને વધારે વ્યવસ્થિત અને યોગનાગદ્દ જનાવી છે. પતંજલિના યોગસૂત્રો પ્રમાણે ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ એ યોગની ક્રિયા મણાઈ તથા યોગ અથવા મયોગનો હેતુ આત્મા અથવા ઈશ્વર સાથેના સયોગને આજેખવામા આવ્યો. યોગની વિચારગણી પ્રમાણે બધી જાતના અજ્ઞાન અને દુખનું કારણ પદાર્થને ગણુત્રમાં આવ્યો અને તેથી યોગનો ઉદ્દેશ આન્માને બધી જાતના ઈન્દ્રિયોના વ્યાપારો તથા જાગીરિક ગગમાંથી મુક્ત કરીને એક જ જીવનમાં પરમાત્મા સાથે સંયોગ સાધવાનો સ્વીકારવામાં

આ-એ એ મયોગના માધન તરીકે ઈન્દ્રિયગમ્ય જ્ઞાનને બધ કરી ઈન્દ્રિયાતીત જ્ઞાન મેળવવા યોગિક માર્ગના આર માધનો યોગની વિચારમરણીમા આલેખવામા આ-આ છે

એનુ પહેલુ માધન યમ છે એ માધન પ્રાપ્ત કરુ એને અદિમા અને અહ્યયર્થથી ઇચ્છાઓ ઉપર કાબુ મેળવવો તથા બધાએ માર્ગનો ભાગ દેવો બીજુ માવન નિયમનુ છે તે માધનમા સ્વચ્છતા, સતોત શુદ્ધિ અખ્યામ તથા ધર્મભાવના કેળવવાનો ઉપદેશ ક નામા આવ્યો છે ત્રીજુ સાધન આમન છે એ માધન ગા શરીરની બધી હીલચાલોને શાત કરી શારીરિક ક્રિયતા તથા નિશ્ચલતા કેળવવાનો પ્રયત્ન કરવામા આવે છે ચોથુ સાધન પ્રાણાયામનુ છે તેમા મનને શાત કરી પ્રાણનુ નિયમન કરવામા આવે છે પાચમું માધન પ્રસાહાર છે જે વડે નિશ્ચલ મરી મા ક્રિય થયેલા પ્રાણ વડે તથા શાત પામેલા મનથી ઈન્દ્રિયોને તેના ગદ્યા વિચોર્મથી એથી લઈ એકાગ્ર જ્ઞાની દોષ છે છઠું માધન ધ્યાન છે એ માધન વડે એકાગ્ર મનેયા મનને મત્ત વસ્તુના સ્વરૂપ ત દ પ્રેરવાનુ હોય છે ધ્યાન પડીની નિયતિ ધ્યાનની નિયતિ મહેવામા આવે છે એ યિતિમા ધ્યાનગત યોગી હં નામના પવિત્ર અક્ષરોના માનસિક ઉચ્ચાર કરે છે આઠમુ સાધન સમાધિ નામનુ છે

પાચમુ દર્શન પૂર્વ મિમાસા દર્શન છે એ દર્શનનો પ્રણેતા જૈમિની છે એણે પૂર્વ મિમામામા કપિલ અને કણ્વાદની વિચાર મરણીનો વિરોધ કર્યો છે જમન તત્ત્વચિન્તક કેન્ટે રજુ કરેલી વિચાર મરણીને મળતી આવતી જૈમિનીની વિચારમરણી છે જૈમિનીએ જતા યુ છે કે અધ્યાત્મમરણના પ્રશ્નનુ નિગકગ્લ કરવાને મનુષ્યનુ મન એ તદ્દન મરોદિત વસ્તુ છે મનુષ્યની શુદ્ધિ ઇચ્છા-ઓથી પરિમિત હોવાથી તે સત્યના વિજ્ઞાનનુ નિર્માણ કરી શકતી

નથી તેથી મત્ત જ્ઞાનનો રસ્તો પ્રમાણુશાસ્ત્રની આટીધૂટીમાંથી પ્રાપ્ત નથી થવાનો, પણ આપણા દરોજના આચારોને સુધારવાથી અને શુદ્ધ કરવાથી થવાનો છે.

હેતુ દર્શન વેદાંતવિચારમંથણી છે વેદાંત શબ્દનો અર્થ વેદનો પાત એવો થાય છે અને વેદનો અર્થ એટલે ઉપનિષદનું તત્ત્વજ્ઞાન એવો કહેવામાં આવે છે. વેદાંતે ઉપનિષદના શુદ્ધ શુદ્ધ વિચારપ્રનાદને સંયોજિત કરી, વિચારના સ્વરૂપને દરોજનું વ્યવહાર સ્વરૂપ અર્થે તેને લોકોપયોગ્ય શૈલીમાં વેદાંતવિચારમંથણીમાં રજૂ કર્યો છે. એ વેદાંતવિચારમંથણી જેવડાના સત્યને બ્રહ્મ નામે તથા બ્રહ્મના આધિષ્ઠાને આત્મા નામે ઉદ્દેશી છે કેાંઈ પણ હિન્દી તત્ત્વચિન્તનની પ્રથા કળતા વધારે પ્રમાણુમાં સ્ત્રીકાગ્યેની આ વેદાંતવિચારમંથણી બાદગાયણના બ્રહ્મસૂત્રમાં વ્યવસ્થિત સ્વરૂપમાં આધિષ્ઠા પામી છે અને ત્યાર પછી એક હજાર વર્ષ ગૌડપાદે એ સૂત્રો ૫૦ પોતાની દીમ લખી છે ત્યાર પછી એ સૂત્રની પરિભાષામાં શકરે વેદાંતવિચારમંથણી દ્વારા તે વ્યવસ્થિત વિચારમંથણી તરીકે રજૂ કરી છે. એવી વેદાંતવિચારમંથણીનો પ્રયોગ હિન્દી ચિંતકોમાં મૌથી મહાન એવો શક છે પોતાના જત્રીસ વર્ષના દૃઢ જીવનમાં એણે અજોડ એવી સાધુતા, કહાપણ, વિદ્વતા તથા લોક પ્રિયતા સંપાદન કર્યાં. મલબારના નજુદરી બાહ્યણેમાં જન્મ પામી એ જગતી શુભાનીમાં જ સંન્યાસી બન્યો. એને લાગ્યું કે સૌથી ઉદાત્ત એવી ધર્મભાવના તથા સૌથી જીકું એવું તત્ત્વચિન્તન ઉપનિષદે રજૂ કર્યું છે. એણે લોકોની ધણા દેવ-દેવીઓની પૂજનને નિંદી કાઢી તે સાખ્યના નાસ્તિકવાદને વખોડી કાઢ્યો. એણે બુદ્ધના અણેવના સામે જોહાદ જમાવી એણે બનાગસની વિદ્યાપીઠમાં દક્ષિણ અને ઉત્તરમાંથી આવેલા બધા વિદ્વાનોને મહાત્ કર્પો તથા વિદ્યાધાઓની દૃઢકડી તૈયાર કરી હિન્દના એકે એક ખૂણામાં વેદાંત વાદન વિજયો કરના રવાના કરી. તે પોતે પણ મહા પડિતોને

હરાવતો તથા ચર્યાઓ છૂતતો, હિંદના સખામંડપો ગગનવતો ધૂમી વળ્યો. એણે બ્રાહ્મણોની મદત્તા ફરીવાર સ્થાપન કરી તથા બુદ્ધ અને કપિલની વિચારસરણીથી પદબ્રષ્ટ ચએલા બ્રાહ્મણોને ફરીવાર ચિન્તનની-વિચારણાની આગેવાનીનો તાજ પહેરાવ્યો. ત્રીસ વર્ષની ઉમ્મરમાં ચિંતન અને ડહાપણની પ્રચંડ મૂર્તિ જેવો શંકર હિંદનો કેન્દ્ર અને એકવિનાસ બની રહ્યો. એણે વેદને દૈવી આનિષ્કાર તરીકે સ્વીકાર્યા. એણે બુદ્ધને તેની અમર્યાદિત દોડમાંથી અટકાવી દીધી અને જણાવ્યું કે જૈમિની સાચો છે. બુદ્ધને આખરી સત્ય સમગ્રર્થ શકતું નથી કારણ કે તેના ઉપર ધ્ય્થાઓનો અમલ હોય છે અને એક વકીલની જેમ તે પોતે વ્યાધાત્મક વસ્તુઓ એકી સાથે સાબિત કરી શકે છે. એ રીતે બુદ્ધિનું ઉડુંપન કાંતો અગ્રેયવાદમાં કે નાસ્તિકવાદમાંજ પરિણામ પામે છે, આપણને બુદ્ધિના પ્રમાણોની જરૂર નથી પણ આંતરદષ્ટિની જરૂર છે તથા સારાસાર વસ્તુનાં વિવેકની જરૂર છે. તેથીજ આપણને અવસોકનની, શોધનની, તથા સમજવાની દષ્ટિની જરૂર છે. સાચો ચિન્તક જેની બુદ્ધિ ખૂબ બળવાન હોય તે નથી પણ જે સંયમી છે ધીરજવાળો છે શાંત છે તે છે. તેથી ચિન્તનના અભ્યાસીને પ્રમાણ શાસ્ત્ર કરતાં આત્મશુદ્ધિની અને નિયમનની વધારે આવશ્યકતા છે.

આવું વેદાંતદર્શન જેના મોઢા ઉપર મૂઝ નહોતી ફરી એના એકવીસ વર્ષના બ્રાહ્મણ જીવાને રજૂ કર્યું છે. એની રજુઆત પછી એણે એના ઉદાત્ત જીવનથી તથા કદી પરાજય ન પામે એની બુદ્ધિના તેજથી હિંદના ખૂણે ખૂણે વેદાંતનું જ્ઞાન ફેલાવ્યું છે. એણે એકેએક આવાહનનો સ્વીકાર કરી બુદ્ધિની વાનમાં સૌને મદાન દર્શાવ્યો છે. અને એ રીતે ચિન્તનના પ્રદેશમાં વિજયનો ડંકો વગાડી બીસ વર્ષની જીવાન વયે હિંદનો એ સમર્થ ચિન્તક દિગ્દાસમાં જર્જરિત વિરામ પામ્યો છે.

પ્રકરણ ૧૨

પરાધીન હિન્દ

ખૂબ પ્રાચીન કાળથી હિંદ સાથે વિદેશીઓનો વેપાર ચલાવતો હતો. એ વેપાર સ્થળમાર્ગે અને જળમાર્ગે મને રમના પડતો હતો. હિંદ સાથેના વેપારી માર્ગ પડ અધિકાર પ્રાપ્ત કરવા માટે જુદા જુદા ગાંધે અદર બાદ કલ્પ પણ કરતા હતા. ત્યારે ઇસ્લામનો ઉદય થયો અને આગમરોકો મધ્યએશિયાના દેશોમાં પથનના માડવા ત્યારે ધીમે ધીમે વેપારી માર્ગો મુગલમાનોના હાથમાં આવી. આફ્રિકાના પૂર્વ કિનારાથી અગમી સમુદ્ર મુખી આગમ દિનારા પડ આરમ વેપારીઓની ગારીઓ નખાઈ ગઈ અને હિંદનો માલ છટાનીના જે બાદ પળીવા અને વેનિસ દ્વારે મુરોપ પણ જવા લાગ્યો. હિંદના વેપારી માર્ગના મધ્યમાં ટોવાથી એ બને નગરો આમદ બની ગયા. એ નગરોની બંદોબસ્તાની અને ધન દોલત જોઈને મુરોપના બીજા દેશના વેપારીઓને પણ હિંદ સાથે વેપાર કરી ધનના બડારો જમાવવાનો ઉમંગકો રઈ આયો. ઓદમાં સૈદામાં મુરોપમાં એક નવા મુગલો આગમ થતો હતો. દુનિયાના અત્યાદ મુખીમાં નદિ મોખી વહેના પ્રદેશો મોખી કદાતા હતા. ૧૪૯૨ માં કોલમ્બસે અમેરિકાનો પતો મેળવ્યો અને બનારી

આપ્યું કે આટલાંટિક મહાસાગરની પેલી પાર પણ જમીનના પ્રદેશો છે. શીરંગી લોકો ઘણા સમયથી હિંદ પહોંચવાના રસ્તાઓ શોધ્યા કરતા હતા. છેવટે ૧૪૯૮ માં વાસ્કોડીગામા આફ્રિકાના પૂર્વ કિનારા પર પહોંચ્યો અને ત્યાંથી એક ગુજરાતી જોમિયાને લઈને મક્કાગરના ઠાણીકદ જાંદરે લીધો. ધીરે ધીરે શીરંગી લોકોએ પૂર્વનો વેપાર આરખ્યો. પાસેથી પડાવી લેવા માંડ્યો અને એ વેપારથી શીરંગી લોકો ખૂબ આગ્રાહ થવા લાગ્યા. એ આગ્રાહી જોઈને ડચ, અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ લોકોએ પણ હિંદ સાથે વેપાર શરૂ કર્યો અને હિંદનો વેપાર એકદમથી કરવા માટે એ વિદેશી પ્રજાઓ અંદર અંદર ઝગડવા માંડી. એ વેપારી કક્ષકમાં અંગ્રેજ લોકોનો વિજય થયો અને ઈ. સ. ૧૭૬૩ પછી અંગ્રેજોનો કાઈપણ હરીફ રહેવા પામ્યો નહિ. એ સમય દરમિયાન અંગ્રેજોએ હિંદના કેટલાક પ્રદેશો હાથ કરી લીધા. બંગાળ, ગિલ્ડર, ઓરિસ્સા અને કલ્કાટકના પુનગાં જેવા નવાખોને રમાડવા માંડ્યા. એ રીતે એ અંગ્રેજ વેપારીઓ હિંદમાંથી લૂંટ જેવા વેપારમાં મસાલા, મોતી, જવાકીર, હાથીદાંત, ટાકાતુ મલમલ, મુશિંદાગ્રાહતુ રેશમ, લખનૌની છોટ અને અમદાવાદના દુપટા વગેરે સામાન પરદેશ લઈ જવા લાગ્યા અને ત્યાંથી સીસાની અને લોહાની વસ્તુઓ હિંદમાં વેચવા માટે લાવવા લાગ્યા. એવી બિહીશ વેપારી કંપની વેપારને આખા દેશ પર વિસ્તારવા માટે હિંદના થોડાક પ્રદેશો પર રાજકારનાર પણ કરવા લાગી. એ રીતે હિંદમાં અંગ્રેજોની રાજનૈતિક મહત્વાકાંક્ષા હિંદના માલની વેપારી લૂંટને ધ્વજ તથા વધારવાના ઉદ્દેશથી શરૂ થઈ.

ઈ. સ. ૧૭૫૦ પહેલાં, ઇંગ્લાંડમાં ઔદ્યોગિક ક્રાન્તિની શરૂઆત નહોતી થઈ તે પહેલાંના સમયમાં, ઇંગ્લાંડ હિન્દની જેમ કેવળ કૃષિ-પ્રધાન દેશ હતો. ઇંગ્લાંડની ઔદ્યોગિક ક્રાન્તિ તે સમયે નહિ થઈ હોવાથી ઇંગ્લાંડને પોતાના માલને વેચવા માટે પરદેશમાં બજાર શોધવા નહોતાં પડતાં અને તે સમયે હિન્દના પરદેશ સાથેના

વેપારમાં હિન્દને કોઈપણ જાતનું નુકસાન નહોતું પણ ત્યારપછી
 ધીમે ધીમે ઇંગ્લાન્ડમાં ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ થઈ ગઈ ઇંગ્લાન્ડના કાર-
 ખાનાઓએ માલના ઢગલા બનાવવા માડ્યા ઇંગ્લાન્ડમાંથી વેપારી
 જમાતોની ભૂતાવળો ભગવા સાગી અને હિન્દને પોતાના માવતુ
 બજાર બનાવવા માટેના ઉદ્દેશથી હિન્દ માથે પણ વેપાર શરૂ કર્યો
 ઈ સ ૧૭૬૫માં હિન્દમાં ફારી નાખી પડેલી ઈસ્ટ ઇન્ડિયા
 કંપનીએ મોગલ બાદશાહ શાહઆનમ પાસે ગંગાળ, ગિજાર અને
 ઓરિસ્સાની દીવાની મેળવી તથા એ પ્રાંતોમાં અંગ્રેજોએ જમીનનો
 બહોગત ૩ વા માડ્યો તથા માલગુજારી વસૂલ કરવા માડી એ
 સમયથી અંગ્રેજ વેપારીઓની જુગમી પીઠાગણાહી શરૂ કરી ચૂકી
 હતી હિન્દના પ્રજા ઉપર એ વેપારી સત્તાના જુગમી શાસનો
 શરૂ કરી ચૂક્યા

એ વેપારી સંસ્થાએ ચતાવેલી વ્યવસ્થિત લૂટ વિશે બોનતા
 મેકાલે પણ નહીં છે

“Thirty millions of human beings were re-
 duced to the wretchedness and tyranny with all
 the strength of civilisation

આ અંગ્રેજ વેપારીએ નો શરૂઆતનો શાસન બંધ હિન્દની
 જનતા માટે એક જાનગરજત દુષ્કાળ હતો એ દુષ્કાળના કાર-
 ણોમાં કુદરતના અધ પરિણામો નહોતા પણ વેપારી મનુષ્યના વ્યવ-
 સ્થિત ગોઠવેલા ખૂની પગિગો હતા એ વેપારીઓએ ગાડેલી
 લૂગમાંથી હિન્દનો થીમત વર્ગ, મધ્યમ વર્ગ તથા મનુર વર્ગ એક
 સરખી રીતે પીડાઈ ગયા હતા એ પીડન બળે ઓછું હોય તેમ
 પગધીન જનતા હિન્દ પર કુદરતી સંકટો લીધે દુષ્કાળ બિતની
 આવતા હતા એવા એક અપાનક દુષ્કાળ ૧૭૭૦ માં પડ્યો એ
 દુષ્કાળનું વર્ણન કરતા એક અંગ્રેજ દત્તિદામકાર લખે છે કે,

"The Hoogly every day rolled down thousand of corpses, close to the porticoes and gardens of the English Governors. The very streets of Calcutta were blocked up by the dying and the dead."

તે સમયના ઈમ્પીરીઅલ ગેઝેટીઅરોએ દુષ્કાળમા લેહીતુ દીપે-
દીપુ મૂકની નાખી મરી ગયેલા લોકોનો ૧૦,૦૦૦,૦૦૦ નેટલો
આંકો બહાર પાડ્યો હતો એ દુષ્કાળથી શરૂ કરી હિંદમા જાણે
એક મતન દુષ્કાળ ચાલી રહ્યો તથા ૬૦ વર્ષે દુષ્કાળમા લાખો
માણસો ખપી જના લાખા ૧૭૭૦મા એવના બંગાળમા એક ઠરોડ
માણસો મરી ગયા ૧૭૮૩મા મદ્રાસમા, ૧૭૮૫મા ઉત્તર હિંદમા,
૧૭૮૨મા ને ૧૮૦૮મા મુર્ખા ઇલાકામા, ૧૮૦૭મા મદ્રાસ ઇલાકા-
મા ૧૮૧૩મા મુર્ખા ઇલાકામા, ૧૮૧૭મા તથા ૧૮૩૩મા મદ્રાસ
ઇલાકામા, ૧૮૦૭મા ઉત્તર હિંદમા તથા ૧૮૫૪મા મદ્રાસમા પડેલા
બીજા દુષ્કાળને લીધે ઠરોડો માણસોના હાડપિંજરો અડતા થઈ
ગયા તથા દુષ્કાળના પ્રદેશમા એકે એક ગામની બાગોળે મરી ગયેલા
માણસોના માથાના ટુમડા અથડતા થઈ ગયા દુષ્કાળના પ્રદેશપર
સડીને સૂકાઈ જાય ત્યાં સુધી લાખો શવ દફનાયા વિના પડી રહેતા
હતા મરાઠીન હિંદમા શરૂ થયેલા અંગ્રેજી વેપારીના રાજકાગજાનમા
આ બધા ક્રિયા આટલી જ નહોતી ગમે તેવા કાવતરાથી હિંદની
ધન કોતરતને પ્રદેશ રવાના કરતા ગવર્નરોના પાશવી તાડન એ
દુષ્કાળ જેવાજ બચાવક હતા

ગાંધીય કાવાદાવા અને વેપારી લૂટફાટમા કુશળ એવો કલાકર્તિ
ઘેર ગયો અને સિટનમાંથી એક દુષ્કાળ જેવો બીજો ગવર્નર આવ્યો
એનું નામ હેન્રીસ્ટ એના રાજકાગજાની એકેએક પત્રે એ સિટ-
નનું ખરખર મરી દેવાની જૂઓ માગતો હતો અને એના ખરખરમા
લાખો માથા હોમતા હતા દિદી દોષનનો વરસાદ વરમતો હતો

જાણે હિંદના દેહને કોઈ બચકર પીડન ચૂમવું હતું જાણે હિંદી શરીરના અંગ છેદાઈ રહ્યા હતા હિંદી સ્વમાન બયાનક અપમાન પામવું હતું. કક્ષતા હિંદનો કંઠ ઝાની ગોરો ગવર્નર પૈમા માગતો હતો, દાણ માગતો હતો, જાત મહેનત માગતો હતો અંગ્રેજ વેપા મેના નફા માટે એણે ચલાવેલી લૂટ વિનિતાઓ માટે હતી પોતાને સુધરેલી માનતી અંગ્રેજ પ્રજા માટે હતી આ લૂટકાટના દમનશાહી ચક્કરો નીચે હિંદી પ્રજા અગદાઈ રહી હતી એ હેન્ડીંગ્સ બગાળના નવાગની પ્રજાને બંને બાગણેથી લૂગી એણે આઠલાગાદની પ્રજાને અયોદ્યાના નવાબ પામે રૂપિયા પચાસ લાખ પડાવી વેચી દીધી એણે સુખઉઠોલા સાથે ઠાવનું કરી સાર લાખ પડાવ્યા એણે હિંદની પ્રજાને, હિંદના સ્ત્રી-પુરો અને બાળકોને પણ રોહીલાની તરાર નીચે વાઢી નખાવ્યા રોહીલાઓ પામેથી રૂપિયાના ઢગલા પડારી લૂટના પરવાના આપ્યા એણે એક એક સલાહને પગ નીચે કચડી નાખી એણે સધીઓ અને આપેના વચનો ચાવી ખધા એણે છિટનના વેપારીઓના બડાર હિંદમાંથી નૂટાયેલા સોનાના ઢગનાથી ભરી દીધા એણે નિર્દોષ નદકુમારને કાસીને માચડે ચઢવી દીધા એણે અયોધ્યાની બેગમેને ઘેર ઘોળે દહાડે ધાડ પાડી ૧૮૮૫મા એણે હિંદ છોડ્યું ત્યારે એની પાછળ હા પિંજર હમતા હતા ધનાયલી હિંદી જનતાના ચિત્કાર જિહ્વા હતા અંગ્રેજ શ્રીમતશહી છિટનનું આગણ શણગારી એણે આણેની લૂટ પર મુગ્ધાક બેઠી હતી છિટાનિના એ ઘેર ગયેલા દીક્રાના ગાન પાળતી હતી પણ છિટનની ગજસત્તા કહેનાતી પ્રજાતત્રવાદી હતી તથા સુધરેલી હતી એટલે એણે હિંદની જનતાના ખૂન વચ્ચાવનાર એ હેન્ડીંગ્સ પર કેમ માન્યો તે સમજના હેન્ડીંગ્સની હિંદી સગકાની સમિતિમાજ એન્ડ ગૅ નામનો અંગ્રેજ હતો એણે એ ખૂની ગવર્નર પર કોપ કાઢતા કહ્યું કે —

I impeach him in the name of the commons house of the parliament whose trust he has betrayed I impeach

him in the name of the English nation whose ancient honour he has soiled, I impeach him in the name of the people of India whose rights he has trodden under foot and whose country he has turned into a desert, lastly in the name of human nature itself, in the name of both sexes, in the name of every age, in the name of every rank, I impeach the common enemy and oppressor of all."

એ ન્યાય નહોતો. નાટક હતું. શ્રીમંતોની સરકારને બકેનું બાપબુ કંઈજ અસર કરી શકેનું નહિ. એ વેપારીઓની સરકારે સાત વર્ષ સુધી એનો કેસ લંબાવ્યો પણ આખરે એ કેસના ચૂકાદામાં પોતાની વેપારી જાત બરાબર પરખાવી દીધી. અંગ્રેજ રાજસભાએ એ ખૂની ગવર્નર જનરલને નિર્દોષ ઠરાવી છોડી મૂક્યો અને બ્રિટનની સરકારના ગેરા પ્રધાનોએ એને ખૂણામાં બોલાવી એનો બરોડો થાગ્યો. બ્રિટનના આદલાદે એને આશીર્વાદ આપ્યા. હિન્દની લૂંટમાંથી મળેલા ભાગમાંથી એણે બ્રિટનની બુનિપર એક મોટો મદાલય ચલાવ્યો.

હિન્દી પ્રજા દુઃખની બધાનકતાથી ઝગડીને જાગતી હતી. સીતમના શોષણથી આઘાત પામીને બેસતી હતી. હિન્દી જનતાના હૃદયે એકેએક પરમાણું હિન્દની દુઃખ પર વાસળી કરીપણ કરવતની વેદનામાં પોઠારી હાક્યો હો.

એના પડી થોડા વર્ષે એક બીજો આવ્યો. એનું નામ ડેક્લારેસી હતું. એણે દેશી રાજ્યઓનો મુલક પચાવી પાડવાનો કાપડો ધડી કાઢ્યો. એ કાપડાએ મનારાને સપડાવ્યું. ગ્રાંસીને ઝડપી લીધું. નામપુરમાં અધિકાર બેસાડ્યો અને અયોધ્યાને ખાલસા કર્યું. એનો રાજદંડ રાજરથાનમાં ખાલસા કરવાના દાવ ખેલી રહ્યો. એ અમલના પરિણામમાં ગિજાની દિન્દી જનતાને રાજ્યઓનો સાથ મળ્યો. રાજ્યઓ રોગે બરાબા દત્તા અને મરણીઆ

થયા હતા લોકો લોકો નિગમતા એકા હતા. દિન્દ્યાતંત્રના પહેલા મંત્રામનાં સૂકાન મંડાતાં હતાં. ગજઓમાંના ડેડવાક આગેરાની લેતા હતા. દિન્દની ધીખી ઉઠેલી ધત્તી નીચે ૧૮૫૭-મા પહેલા મંત્રામના વ્યૂત ગ્યતા હતા. ગોરી મગકાની નોકરી કરતા દિન્દો મિપાઈઓ પળ ધૂધવાતા હતા ચિટનની વેપારી સગકારે ખરેખર જનાવેલુ દિન્દ અદ્યથી ખખડતુ હતું ચિટનની વેપારી મરકાના કારભાર પર અપનુકનિરાજ વાજળ ધેગના હતા.

એ મોના પરિશુ મ ૩૧ ૧૮૫૭નો જાગવો ફાટી નીચ્યો એ જાગવો જ્વેનજેતામા આખા દિન્દમાં પથરાઈ ગયો અગેજશ હીને પોતાની અતનતનો અત આરતો દેખાયો પળ એ જાગરામા મરદારી ગજઓના હાથમા હોવાથી તથા નાટીના જાગૃતિ જ્વેનજે તેની ન હોવાથી જાગવો ફાટી દેવામા આવ્યો. જાગવાખેગ મટેરોને તાગન કરવામા આવ્યા અને જાગનારાના પ્રદેગપર એકધરી દતલ અસારના માટી ગજરાના પહડાયેલા ટેલીઓને મોટી મોટી મખ્યા-મા વિધી નાખવામા આવ્યા અને ફાસીએ લટકાવનામા આવ્યા ફાગીના માચક ખૂટી જતા લોકોને ઝાડની ઝાળીએ લટકાવનામા આવ્યા.

૧૮૫૭ના વિપ્લવની પહેલાથી દિન્દો જાગૃતિના જાધાનગીય સ્વરૂપે પળ સક થઈ ચૂક્યા હતા ૧૮૫૧મા કલકત્તામા ટ્રિટિંગ ઇડિયન એસોસિએસનની સ્થાપના થઈ હતી ૧૮૫૦મા સુનર્ અને મદ્રાસ એસોસિએસનની સ્થાપના થઈ હતી ૧૮૭૦મા પૂનામા સાર્વજનિક સમા દાયમ જતી ૧૮૭૬મા સુરેન્દ્રનાથ બેનગજ તથા આનંદમોહન ગજુના પ્રયત્નથી ઇન્ડિયન એસોસિએસન કાયમ થઈ. ૧૮૮૪મા દીવાનમહાદૂર રઘુનાથરાવને ઘેર ચોવીસ જણ ભેગા મળ્યા. એ ચોવીએ જણના હૃદયમા ન સમજાય તેવા ડિમગ આવતા હતા દિન્દની મોટાઈના સ્વખેર આવતા હતા એમને દિન્દનો જવ્ય જૂતકાગ ચાદ આપતો હતો. એ ચોવીમમા

મદ્રાસના એક વડા ન્યાયાધીશ હતા. કલકત્તાના એક જગજગ રમતા હતા તથા મુગર્થી દાદાભાઈ આન્યા હતા. એ સહુની આમમાં હિન્દની જનતાની લોહીથી ખગાયેલી ધત્તી પર દિલ્હીનો દગ્ગાર ધમધમતો દેખાતો હતો. એ સૌની નજર મામે ત્રિગટ માનવ મેદની તરત તી હતી હિન્દનો આવો લો મમાજ હિન્દની જ મુખિત નાટિ એક વિમ્ભ ભેગો મળે એમ એમને લાગતું હતું. ઈ સ ૧૮૮૪મા મદ્રાસમા ભેળા મળેલા એ ચોવીસ ડાહ્યાઓએ હિ દમરમાંથી હિન્દના પ્રતિનિધિને બોલાવી એક હિન્દી મહાસભા ધ્યાપવાનો નિધાર કર્યો.

ચડતી અને રિયાતી હિ દી જનતાની જાગવાખોગવૃત્તિને દાખી દેવા અને એ વૃત્તિને કોઈ મધાગણીય ધોરણનું સ્વરૂપ આપવા લુભ નામના એક અગ્રેજ મહાશય પણ રિચારી રહ્યા હતા. ૧૮૮૪ના ડીસેમ્બર માસમા અદીઆર મુખમે થીઓસોફીસ્ટોનુ વાર્ષિક અધિવેશન થયુ ત્યારે ત્યાં ભેળા મળેલા સુરેન્દ્રનાથ બેનર્જી, માર્શીનાથ ત્ર્યક તૈલગ તમા દાદાભાઈ નવરે ૧૭ સાથે પણ લુભ મહાશયે નાજાવાટ કરી અને ૧૮૮૫ના ડીસેમ્બરમા પૂનામા એમ રાત્રિતિ સભા ધ્યાપન કરવા માટે દેશના પ્રતિનિધિને બોલાવવા નો નિગમ થયો. પણ ૧૮૮૫મા પૂનામા અગવડ હોવાને લીધે હિ દી મહાસભાનુ પહેલું અધિવેશન મુમ્બાઈમા થયુ. એ લુભ મહાશયે મહાસભાના પિતા હારાનુ માન આપવામા આવે છે પણ સાચી રીતે હિન્દી મહાસભાની શરૂઆત મરનાર રાષ્ટ્રીય ઓ આતમગાષ્ટ્રીય મળેગો હતા. એ સળેગોમા અગ્રેજોએ માટેનું દમ્બા ૧૯૪, એમ પગી એમ આવેલા બન્યું. ૧૮૫૭નો જાગ્રો તથા અરધાનયુદ્ધ વગેરે હતા. એ મમો નશિયાને ઇંગ્લેડનુ જ દરજ્જાત અતિપક્ષી માનનામ્મા આવતું હતું. હિન્દમા જુલ જુલ મ્મગોએ જાગવાખોગ મુખમખોની ગ્યના થઈ રહી હતી લોકોમા અશાંતિ વધતી જ વતી હતી. હિન્દી મહાસભાનુ પહેલું

અધિવેશન મળ્યું. એ અધિવેશનમાં રાજ્ય સમસ્યાની આંખો ચમકી બિડી બીજાંઓની જેમ એની છબીને મવાસ શબ્દો ન ગમ્યા. પહેલી દિંદી મહાસભા એના અવાજમાં દિંદના અવનને અવતું લેઈ ન્હી. એ બોલતો હતો “એ ચિટનની જાહેરાત્તાલી ગમે તેવી મોટી હોય, એના ધરાઈ ગમે તેટલા મોટા હોય તોપણ અને કહેવા દો કે મુકાબલે એણે આપણો નાશ કર્યો છે. ગમે તે કાળના દિંદને એની સાથેના સંબંધથી શોક કરવાનોજ રહેશે.”

ત્યાર પછી ૧૮૮૮માં મહાસભાનું ચોથું અધિવેશન આદલા-બાદમાં મળ્યું. એ અધિવેશનમાં હુમ મહાશયે કોંગ્રેસના ઉદ્દેશને સ્પષ્ટ કરતાં કહ્યું કે “હિંદી મહાસભાનો ઉદ્દેશ લોકોની મનોવૃત્તિને એ રીતે બદલવાનો છે કે દિંદના લોકો વાહવિવાદ્વાંગ પાલાંમેન્ટરી શૈલી પ્રમાણે પોતાના દેશનો પ્રમથ કરતા શીખે, હુમ મહાશયે ગવર્નર જનરલ લોડ્ડ ડફરીન સાહેબને પણ એ જાતની સલાહ આપી હતી, અને એ બાબતની અનુમતિ મેળવી હતી. એ રીતે ગજકાર-ભારીઓના આશીર્વાદ મેળવીને દિંદી મહાસભાનો વિચાર તરતો મૂક્યો હતો. લોડ્ડ ડફરીનનો ખ્યાલ એવો હતો કે દિંદી જનતાની બળવાખોર વૃત્તિને એ રીતે દાબી દેવામાં આવશે અને ત્યાર પછી એ દિંદી મહાસભાને બધ કરી દેવામાં આવશે.

આરંભમાં કોંગ્રેસનો ઉદ્દેશ શુદ્ધ રીતે રાજનૈતિક ન હતો, લોડ્ડ લીટનના મમવમા જ્યારે વર્નાક્યુલર પ્રેસ એક્ટ પાસ થયો ત્યારે સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ તેનો વિરોધ કરતાં કહ્યું કે “એથી દિંદીઓની રાજભક્તિને ઘોંટા લાગશે” એ ઉપગત બેનરજી મહાશયે રાણી વિક્ટોરિયા તરફ બાગત વર્ષની ભક્તિ અમ દિંદ છે તેવો ઉત્તર આપ્યું કર્યો હતો. ચિટલ શાસકોના જૂઠાં વચનો પર બેનરજી મહાશયને મોટો વિશ્વાસ હતો પણ પછીથી ધીમે ધીમે એવી મોહ નિંદા વૃદ્ધિ લાગી. તથા વાસ્તવિક પરિસ્થિતિની સમજ પડવા લાગી.

ત્યારે ઇસ્ટ ઇન્ડિય કંપની ધોર વિરોધ એએલો ઇન્ડિયન સમુદાયે કર્યો ત્યારે અંગ્રેજ વેપારી સંગઠનમાં રાખેલી એમની આશાઓ તૂટી પડી. અને આગળ જતાં ત્યારે સરકારે પોતે ઇંગ્લેન્ડનો વિરોધ કરવો શરૂ કર્યો ત્યારે એમને એમ પણ લાગી ગયું કે હિન્દીઓએ બ્રિટિશ સરકાર પાસેથી ન્યાયની આશા કદી પણ રાખવી નહિ.

દર વર્ષે ઇંગ્લેન્ડનું અધિવેશન મળતું હતું. અને અંગ્રેજ મર-કાગ પાસે વિનંતિ કરતા હરાવો પસાર થતા હતા. એ હરાવો લશ્કરી ખર્ચ ઘટાડવા વિષેના, હિન્દી ગરીબી વિષે ઉપાય કરવા વિષેના, હિન્દમાં જ સિવિલ મર્ચાંસની પરીક્ષાનો પ્રશ્ન ઠગવાના તથા મીઠાનો કર ઘટાડવા વિષેના હતા. ઉપરાંત બીજા બધાંરૂપિય મુદ્દાઓએ મેળવવાના હરાવો પસાર થતા હતા મહામહાએ, ઇડિયા કાઉન્સિલને નાબૂદ કરવી જોઈએ એવો હરાવ પસાર કર્યો હતો. પરંતુ બ્રિટિશ સરકારે મહાસભાની એ માયનાઓ ધ્યાનમાં લીધી નહિને ૧૮૬૦માં એ માગણીઓની ઉપર ઉપદાસ કરતા હોય તેમ હિન્દી મહાસભાની ઝોળીમાં થોડા મુદ્દાઓ દૂકડાઓ ફેંક્યા.

ધીમે ધીમે હિન્દને જણાતું હતું કે ભાષણો કરવાથી કે હરાવો પસાર કરવાથી કાંઈ થઈ શકવાનું નથી. ધીમે ધીમે બ્રિટિશ સરકાર પગનો લોકોનો વિશ્વાસ બીડી જતો હતો તથા પોતાના પગપર ડોભા ગંદીને કામ કરવાનું સત્ય સમજાતું હતું. પછી લોર્ડ કમ્પ્લેટનો શાસનકાળ આવ્યો. ૧૮૦૧ માં કૃષિ વિભાગ ખેતલમાં આવ્યો તથા ૧૮૦૪ માં સહકારી મંડળોનો કાયદો પસાર થયો. પણ વ્યવસ્થિત ચાલતા શોષણમાં બચકર જૂખમરો અને મગીબીમાં જાડી ને જાડી ઊતરતી હિન્દી જનતા માટે આવા મુદ્દાઓ ઉપદાસરૂપ હતા. મહાસભાએ પોતા કર્યો કે હિન્દનું જુદું ધન ઇંગ્લેન્ડમાં દસડાઈ જાય તે જાંઘ કરો નહિ ત્યાં સુધી હિન્દની મગીબી દૂર થઈ શકવાની નથી. ૧૮૦૧ થી હિન્દી મહાસભાએ ઔદ્યોગિક શિક્ષણ પ્રધારવા ઉપર જોર દેવા માડ્યું અને મહામહાના અધિવેશનની

સાથે સાથે હિન્દી ઉદ્યોગનું પ્રથમ પ્રદર્શન બર્થ પશુ આત્રી હિન્દની ગરીબ જનતાને કોઈ પણ જાતનો ફાયદો થતો નહોતો. હિન્દી ઉદ્યોગના વિકાસ ઉપર બાર મૂકવાથી હિન્દના જમીનદારો, શ્રીમતો તથા થોડા મધ્યમ વર્ગના માણસોનેજ લાભ હતો.

લોર્ડ લીટનની જેમ લોર્ડ કર્ઝન પણ અત્રેજી ભણેલા હિન્દી તંત્ર તિગ્રસ્કાંથી જોતો હતો. કલકત્તા વિશ્વવિદ્યાલયના પદવીદાન સમારંભ વખતે લોર્ડ કર્ઝને હિન્દીઓની ઠેકડી કરતું તથા ભારતીય સભ્યતાનો ઉપહાસ કરતું બાપણુ આપ્યું. ઈ. મ. ૧૯૦૫ માં કર્ઝને બંગાળના ભાગલા પાલ્લોનો ઉકમ કર્યો. બંગાળના ભાગ પાડી એ રીતે સરકાર બંગાળી જીવાનોની શક્તિને ક્ષીણ કરવા માગતી હતી તથા તેમની રાજકીય જાગૃતિનો નાશ કરવા માગતી હતી. બંગાળી લોકોએ સરકારના આ કૃત્રાનનો સખત વિરોધ કર્યો. દરેક ઠેકાણે સભા ભગાઇ અને સંગઠારને આવેદન પત્રો મોકલાયા. બંગાળના શરીર પર કરવત મૂકતી સંગઠારનો વિરોધ કરવાનો બંગાળે દૃઢ સંકલ્પ કર્યો. બંગાળી જનતાની જગજગ દિલચાલ શરૂ થઈ વિસાપતી વસ્તુઓનો અહિંકાર ખેલાયો, બંગાળમાં અજન્મ જાગૃતિ આવી ગઈ. ન્યાત્યા વદેમાતરમના શબ્દો સંભળાયા, સ્વદેશી અને અહિંકારની ધૂમ મચી રહી, બંગાળના સવાલને આખી મહાસભાએ પોતાનો બનાવ્યો, ઇતિહાસના એ સંજોગોએ લોક દિલચાલમાંથી મહાસભામાં એક ઉદ્ધામ વર્ગને જન્મ આપ્યો. પરંતુ મહાસભામાં એ વખતે મવાલ દળનું આધિપત્ય હતું અને જહાલ પક્ષના નેતાઓમાં લોકમાન્ય તિલક, બિપિનચંદ્ર પાલ, અગવિન્દ્રધોષ, તાથા લાલા લજપતરાય હતા. આ જહાલવર્ગનો પ્રભાવ બંગાળ અને મહારાષ્ટ્રમાં વિશેષ હતો. ધીમે ધીમે જીવાનો એ જહાલ વર્ગમાં જોડાતા હતા. મવાલ પક્ષ બધારણીય ઉપાયોથી જ પોતાના ઉદ્દેશોને પાગ પાડવા મથતો હતો અને જહાલ પક્ષ પરત્ર દેશપર લઘાયેલું કોઈ પણ શાસન વિધાન કામનું નથી એમ માનતો હતો. એનું કહેવું એમ

હતું કે કોઈ પણ પ્રકારે સંપૂર્ણ જ્વાતંબ્ય હાંસલ કરવું નોઈએ.
ઈ. સ. ૧૯૦૬ માં ઠલકતામાં દાદાભાઈ નવરોજીના પ્રમુખપણા નીચે
મહામબાની બેઠક મળી. એ અધિવેશનમાં ઔપનિવેશિક શાસન
એ શબ્દનો પ્રયોગ થયો. લોકમાન્ય તિલકનું એમ માનવું હતું કે
સ્વરાજ એ અમારો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે અને તે પ્રાપ્ત હશે.

આઠમી ફેબ્રુઆરી ૧૯૦૮માં રસમપાનપુદ્ધ શરૂ થયું અને
પણ પોતાના ઘરનો સુધારો યુરોપીય પદ્ધતિ પર કરવો શકે ક્યો
હતો. આ બધા આત્મગૃહીય જનાવોની અમર દિન્દ ૫૦ પણ
પડતી હતી ૧૯૦૫માં ગણિયામાં ક્રાન્તિ થઈ તથા ડયુમાની ગ્યાપના
કગ્વામાં આવી ૧૯૦૮માં તુર્ક યુવકોએ તુર્કીમાં પણ ફેગ્દાર કરવા
માડયા. બંગાળમાં ઠેરઠેર બહિષ્કારની લડત શરૂ થઈ ગઈ
વિદ્યાર્થીઓના આદેશનો કાનુમાં રાખવા સરકારે નીકળ્યો.
દેશાત્મકનો ઉચ્ચાર કરવો એ ગેરકાયદેસર મનાયુ જારીમાલમાં
અશ્વનીકુમાર હતો બહિષ્કારની લડતને જોગદાર બનાવી એ સમયે
કોઈએક અંગ્રેજ મેનેજરને વિલાયતી કાપડની જરૂર પડી પણ
અશ્વનિકુમારની અનુમતિ વિના કોઈ પણ દુકાન વિલાયતી કાપડ
વેચી શકે તેમ નહોતું. જીહા મેજિસ્ટ્રેટ અશ્વનીકુમાર હતો પ્રાર્થના
કરી અને ત્યારેજ અશ્વનીકાનુની અનુમતિથી અંગ્રેજને કપડું મળ્યું.
આ સમયે પૂર્વ બંગાળનો ગવર્નર કુલર હતો એને આ મનાવથી
ગુસ્સો ચઢી ગયો અને લોર્ડ કર્ઝનને મળવા બિપડો પછી આસા-
મથી ગુરખા પડ્ટન જારીસાલ બોલાવવામાં આવી પુલક સાહેબ
જારીસાલ આવ્યા અને અશ્વનીકુમાર વગેરે કાર્યકર્તાનું અપમાન
કરવા માડ્યું તેજ સમયે જારીસાલમાં પરિપદ મળતી હતી પગ
પદને અંગે એક સરઘસ નીકળ્યું. સરઘસ પર જારીમાર અવાવવામાં
આવ્યો ૧૯૦૭માં ગજનૈતિક સમાજોને બધ કરવા વિશેનો એક
કાનૂન બનાવવામાં આવ્યો સાવા લજપતગાય તથા સરદાર અશ્વત-
સિહને એક જૂના કાયદા પ્રમાણે દેશનિકાય કરવામાં આવ્યા.

દીપીનય લૉ એગ્રેન્ડમેન્ટ એક્ટ પસાર થયો તથા બગાળના નવ નેતાઓને દેશનિકાય દગ્ગામા આવ્યા ૧૯૧૦મા પ્રેસ એક્ટ પસાર કરવામા આવ્યો અને દેશનુ વાણી-ગ્વાત ગ્થ ઝડપાઈ ગયુ.

હવે સગ્કાર હિંદને ચોડા સુધાગ આપના માગતી હતી અને આગેમાથ હિંદીઓનુ બળ તોડવા માગતી હતી ૧૯૦૬ મા મિન્ટોએ પ્રોસાદન આપી મુસ્લીમ લીગની ગ્થાપના કરાવી લીગના ઉદ્દેશોમા મુમલમાનોની રાજભક્તિની ઘોષણા કરવામા આવી એ રીતે બગાળને ઉત્તેજના મળી તથા મુસલમાનોની દેખાદેખીથી ૧૯૦૬ મા પંજાબમા હિંદુસભાની ગ્થાપના થઈ આ રીતે હિંદુ અને મુમલમાન બનેની તાકાત ઓછી થતી મઈ એ માથે જ ૧૯૧૧ મા બગબગ ગ્દ કરી દેવામા આવ્યો પણ હવે મુસલમાનોની આખો બેવડતી હતી અને તેમને પોતાના સામ્રાજ્યવાદી હિંનાના ઝક્ષણ માટે રમઝા બનાવતી સરકાર ઓળખાતી હતી. ૧૯૧૨ અને ૧૯૧૩ મા તુર્કીને યુરોપ સાથે યુદ્ધ થયુ એ યુદ્ધ બાબતનુ યુદ્ધ નામે ઓળખાન છે એ યુદ્ધમા બ્રિટિશ સરકાર તુર્કી મામે હતી હિંદના મુસ્લીમોની સહાયુક્તિ તુર્કી સાથે હતી. તુર્કીનો મરફા મુસ્લીમોનો ખલીફા ગણાતો હતો હિંદના મુસ્લીમોએ તુર્કી મદદ કરી તથા એ લોકો તુર્કીના રાષ્ટ્રવાદી યુવકોના સબધમા પણ આ યા તથા તેમને ખમર પડી મઈ કે બ્રિટિશની પરવેશનીતિ ઇસ્લામની તાકાતને કમજોર કરવા માટેજ હતી એ રીતે બગતના મુલ્કામે પણ અગ્રેજોના વિરોધી બની ગયા. મુસ્લીમ લીગની નીતિ મત્વાઈ મઈ અત્યાર સુધી મુસ્લીમ લીગે રાજખીય સુધાગ માટે પ્રયત્ન નહોતો કર્યો, પણ ૧૯૧૩ મા લીગનો ઉદ્દેશ પણ મલસભાની જેમ ઔપનિવેશિક અરાજનો બન્યો હિંદુ મુસ્લીમ એકતા સધાઈ તથા એ એકતામા આડખીલી રૂપ બ્રિટિશ સગ્કારના ગોરીઆ જેવા આગાખન સખાપતિના પદથી અનગ થઈ ગયા

૧૯૧૫ માં મહાસભાના મવાલ પક્ષના નેતા ગોખલે તથા શીરોજશાહ મરણ પામ્યા. મવાલ પક્ષની શક્તિ ક્ષીણ થઈ અને ધીમે ધીમે જહાલ પક્ષનો પ્રભાવ વધવા માંડ્યો. ૧૯૧૬ માં લોકમાન્ય તિલક તથા એનીગિસેન્ટે હોમરૂલ લીગની સ્થાપના કરી તથા દેશમાં એક વ્યાપક આંદોલનનો આરંભ થઈ ચૂક્યો. ૧૯૧૪ થી વિશ્વયુદ્ધની શરૂઆત થઈ ચૂકી હતી. તેની સાથે સાથે હિંદમાં વિશ્લવવાદ પણ તીવ્ર બનતો જતો હતો. જર્મનીની મદદથી અમેરિકા સાસનનો નાશ કરવાની તૈયારીઓ ચાલી રહી હતી. અમેરિકામાં સ્થપાયેલી ગદર પાર્ટીએ હિંદમાં વિશ્લવ કરવા યોગ્ય શીખ કાર્ય-કર્તાઓને રવાના કર્યા હતા. બંગાળ અને પંજાબમાં રાજકીય લૂંટફાટ તથા ખૂના મરફીની શરૂઆત થઈ ચૂકી હતી. વિશ્લવનો દિવસ પણ નિર્માયો હતો. ૧૯૧૫ ના ફેબ્રુઆરીની એકવીશમી તારીખે તેની શરૂઆત નિશ્ચિત થઈ ચૂકી હતી. પણ એ શરૂઆત થાય તે પહેલાં સરકારને તેનો પત્તો મળ્યો. સરકારે વિગ્રહનું દમન કરવા ડીફેન્સ એન્ડ ઇન્ડિયા એક્ટ પસાર કર્યો તથા વિશ્લવવાદીઓનો નાશ કરવા માંડ્યો. બીજી બાજુ હોમરૂલનું આંદોલન જોર પકડતું હતું. હિંદુ મુસ્લીમ એકબીજાને લખનો પેકટ રચ્યો. હવે હિંદને ધડીબર સાંત કરવા તથા હિંદના પૂંજપતિઓને અને મધ્યમ વર્ગના યોગક માણસોને સંતોષવા બ્રિટિશ સરકારે એક મુધારો ધડી કાઢ્યો હતો.

ઈ. સ. ૧૯૧૬ માં હિન્દ માટે પાલાંમેન્ટે એક કાનૂન બનાવ્યો. એ કાયદામાં બંધારણીય મુધારા આપવામાં આવ્યા. હિન્દીઓને થોડી વધારે પગારની જગ્યાએ આપવામાં આવી. પ્રાંતીય સાસનના બે ભાગ પાડવામાં આવ્યા. એમાંના એક વિભાગને સુરક્ષિત કહેવાય અને બીજા વિભાગને હસ્તાન્તરિત વિભાગ તરીકે ઓળખાય છે. પહેલો વિભાગ સરકારને આધીન રાખવામાં આવ્યો તથા એ વિભાગને સુપ્રત ચથેલાં ખાતાંઓ સરકારની રાંધી હકુમત નીચે રાખવામાં આવ્યાં. બીજા વિભાગમાં ચૂંટણીથી અંત્રીઓ નીમવામાં

આવ્યા. એ શાસન દ્વિચક્રશાસન અથવા 'ડાયરક્ટી'ના નામથી ઓળખાય છે. સાથે સાથે બ્રિટનના કારભારીઓ હિન્દમાં ઉદ્યોગોનો વિકાસ કરવાનો પણ વિચાર કરી રહ્યા હતા. ૧૯૧૬ માં ઇડિયા ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ કમિશન નિભાયુ. ૧૯૧૮ માં એ કમીશને પોતાનો રીપોર્ટ રજૂ કર્યો. હિન્દ કેવળ કૃષિપ્રધાન દેશ રહે એમ સરકારની નીતિ બદલાતી હતી. તથા યુરોપીય યુદ્ધનું કારણ એ નીતિમાં પર્વતોન લાવતું હતું. હિન્દમાં અમુક પ્રમાણમાં ઉદ્યોગો ફેલાવાની નીતિ શરૂ થતી હતી. બ્રિટિશ સરકારે દેખ્યું હતું કે યુદ્ધની પરિસ્થિતિમાં સામ્રાજ્યના રક્ષણ માટે હિન્દમાં થોડા ઉદ્યોગોની ઉત્પત્તિ થાય તે પણ ઇચ્છવાજ્ઞેય છે. એ ઉપરાંત ઇન્ડિયાના મૂડીવાદના લાભને માટે હિન્દના ઉદ્યોગોની વૃદ્ધિ કરવાની જરૂર જણાઈ હતી, એ બધા ઉપરાંત વ્યાપાર વ્યવસાયના ઇંગ્લેન્ડનો પુગલો એકાધિકાર નષ્ટ થયો હતો તથા અમેરિકા, જર્મની, અને જાપાન જેવા પ્રદેશો ઇંગ્લેન્ડની હરિશ્ચંદ્રમાં ગતરી થઈ ચૂક્યા હતા. યુરોપના સામ્રાજ્યવાદોએ હડપ કરેલા એશિયાના બ્રહ્મારોની નવી વહેંચણી કરવા માટેના આ વિશ્વયુદ્ધ સળગી ઊઠ્યું હતું. એ બધી પરિસ્થિતિઓનો વિચાર કરી ઇંગ્લેન્ડે પોતાની મૂડીનો થોડોક ભાગ હિન્દમાં રોકવાનો નિર્ધાર કર્યો. કારણ કે હિન્દમાંથી કાચો માલ સહેલાઈથી મળી શકતો હતો તથા હિન્દની મજૂરી મોટી હતી એ કારણથી બ્રિટિશ મૂડીને સહાર કરવા માટે બ્રિટન સરકારે એક નવી ઔદ્યોગિક નીતિ ધારણ કરી. આ પ્રમાણે બ્રિટિશ મૂડીવાદીઓએ હિન્દમાં નવા નવા વ્યવસાયો ખોલવા માડ્યા અને વિશ્વયુદ્ધ સમાપ્ત થતાજ લોહાના અને પોલાદના કારખાના ઊઘડવા માડ્યા ધીમે, ધીમે હિન્દમાં ઘણા પ્રમાણમાં અંગ્રેજી કંપનીઓ રજીસ્ટર્ડ જની ગઈ તથા પોતાનો કારભાર કરવા લાગી. આજે હિન્દમાં અંગ્રેજોની મોટી મૂડી કારખાનાઓમાં રોકાયેલી છે તથા વધતી જાય છે. આજે હોસો મોટીસ કંપનીઓ હિન્દમાં કારભાર કરે છે. એ કંપનીઓએ

હિન્દમા રોકેલી મૂડી સાડાસાત ખર્ચ રૂપિયા છે. ઉપગત એકાવનસો ચોગ્લ કપની એવી છે કે જે હિન્દમા જ ગ્રાન્ટ્સ થયેલી છે જેની મૂડી ત્રણ ખર્ચ રૂપિયા જેટલી છે. ઈ સ ૧૯૧૧ મા ફીક્ષ કમિશન નિમાયુ એ કમિશને એક ગ્રામી ટેરીફ બોર્ડની નિર્ધારના કરી તથા હિન્દમા રોકાયેલી પરદેશી મૂડીને ગ્લોબલ અપાયુ, ૧૯૨૪મા લોખના તથા પોલાદના વ્યવસાયને સુરક્ષિત મનાવવામા આવ્યો.

યુદ્ધ પહેલાના સમયમા બ્રિટીશ સરકારનો વિરોધ કરનાર મધ્યમ વર્ગના લોકો હતા, તથા જમીનદારો અને શ્રીમતો રાજબક્તો હતા એ સમય પર હિસાનો અને કામદારોના એવા કોઈ પણ વર્ગીય મુદ્દાનો હતા નહિ મદામમાએ પણ હિંદી જનતાના ઉદ્ધારનો કોઈ પણ વિચાર કર્યો ન હતો એ વખતે સરકારનું કામ એકલા મધ્યમ વર્ગને રંગાવવાનું હતું તથા એકના જમીનદારો અને શ્રીમતોને મતોપવાનું હતું પણ યુદ્ધ પછીના સમયમા લોકમતગતિ આવતી જતી હતી. તથા મધ્યમ વર્ગના લોકોને પણ સુધારાઓ આપી સતે પરા પડ્યો એવું જાન મરકારને આવતું હતું તે માટે દ્વિચક્રશામનની નીતિ અખત્યાર કરવામા આવી હતી એનાથી બ્રિટિશ વેપારઉદ્યોગને રક્ષણ મળ્યું હતું. ઉદ્યોગપતિઓ તથા વેપારીઓ મતુદ્ધ થતા હતા, તથા મદામમાના મતવાય પક્ષને મરકારે શાસન હોવામા દિગ્મેદાન મનાવી મદાસમાથી અલગ કર્યા હતા અને પોતાની માથે મિલાવી દીધા હતા.

મદામમાનો જલ્દાય પક્ષ આ સુધારાથી સતુદ્ધ નહતો, અને તેને નકામા મમજતો હતો પણ મતવાય પક્ષના લોકો એ સુધારાજાની યોજનાને અમલમા મૂકવા મંજૂર પડ્યા હતા પણ એ સમયે મતવાય પક્ષ જલ્દાય પક્ષનો કાનુ હતો તેને લીધે મદામમાને માથ આપવા માટે મતવાય પક્ષના નેતાઓને મદામમાથી નીકળી જવું પડ્યું કે. બિગેન્ટનો પ્રભાવ પણ નગ્ન પડી ગયો. દોમરૂઠની અલખ જમાવનાર એજે મદામમાનો ત્યાગ કરી મતવાય પક્ષ સાથે મિલાપ કર્યો.

એ બધા મવાય પક્ષના નેતાઓએ લીગલ ડેડરેશન નામની પોતાની એક અવગ સંગ્રહ ગ્રંથાપી.

બીજી બાજુ લોકહિસચાલનું આદેશન પણ આગળ વધતું હતું. યુરોપીય યુદ્ધના સમયમાં વિપ્લવને કચડવા માટે થયેલા હિંદુ-અરબ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટની મદદથી હિન્દના જુવાનોને જાકડી સેવામાં આવ્યા. ૧૯૧૮માં રોસેટ કમિશન નિમવામાં આવ્યું. એ કમિશને રજૂ કરેલા અહેવાલ પ્રમાણે સરકારે ૧૯૧૯માં જે બીલ રજૂ કર્યા જે કાગા કાયદાના નામે પ્રસિદ્ધ છે. અદારમી માર્ચ-ને દિરસે એ બીલ પસાર થયું. એ સમયે એ કાયદાને તોડવા માટે ગાંધીજીએ એક કમિટી નીમી. સત્યાગ્રહની પ્રતિજ્ઞા કરી અને ત્રીસમી માર્ચે હિન્દુઓમાં હડતાળ પાડવાનું જાહેર કર્યું. ૧૯૧૯ના માર્ચના ત્રીસમા દિવસે આખું હિન્દ હડતાળ પગ મણું ગાંધીજી, સુદનો આરમ્ભ થયા પછી દક્ષિણ આફ્રિકામાંથી આવી પહોંચ્યા હતા, પણ હિન્દની રાજનીતિમાં કોઈ વિશેષ ભાગ લેતા ન હતા. ગોખલેની સલાહથી એ એક વર્ષ સુધી હિન્દની પરિસ્થિતિનો માત્ર અભ્યાસ કરતા હતા. ત્યારપછી ગાંધીજીએ સામાજિક સુધારો હાથમાં લીધો હતો સરકારે એ સમયે ગાંધીજીનો ખૂબ આદર કર્યો અને તેમને ઈસરેહિન્દનો સુવર્ણચન્દ્રક બેટ આપ્યો. યુધ્ધના સમયમાં ગાંધીજીએ સરકારને ખૂબ મદદ કરી હતી. ૧૯૧૮માં ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે યુધ્ધમાં સરકારને મદદ કરવી એ સ્વરાજ મેળવવાનો સીધો અને સરળ ઉપાય છે ગાંધીજીએ શુભરાતના લોકોને ચિંતનના માત્રાજ્યવાદના લક્ષકરમાં જોડાવાની અપીલ કરી. પણ પરિસ્થિતિ બદલાતી હતી પોતાના નફા માટે હિન્દના વતનીઓને કપાવી નાખનાર બ્રિટિશ શાહીવાદની બાજુ ખુલ્લી પડતી હતી. સાત્રાજ્યવાદના હાવબાવમાં ક્રમાર્થ ગયેલા ગાંધીજીની જિંદ પણુ જિડતી હતી અને રોસેટ એક્ટનો વિરોધ ચતો હતો.

ગાંધીજીએ આફ્રિકામાં અજમાવેલું સત્યાગ્રહનું હથિયાર સરકાર સામે ઉઠાવ્યું. તથા લોકશક્તિના નામમાં શાહીવાદને

પડકાર કર્યો ગાંધીજીનું મત્યાગ્રહનું હથિયાર ટોલમટોલ, થોરો અને રજિનના વિચાર પણ વડાયુ હતું તથા સત્ય અને અહિંસાના વ્યક્તિવાદી ખ્યાલ પણ ગ્યાયુ હતું હિંદીઓને માટે સત્યાગ્રહનો આવો માનુષ્યવિક્રમ પ્રયોગ પહેલો હતો એ પ્રયોગમાં ગળસત્તા મામે લોકસત્તા મુકાવે ચડી હતી ગાંધીજીએ એ લોકમંડિતને એક મેનાપતિને છાજે તેવા મજ્જદારી ઉત્તેજ હતી પરિણામે જે શક્તિને ગાંધીજીએ જગાડી હતી તે શક્તિ જોગદાર જનતા વિપ્લવના માર્ગ પર ચી જતી હતી અમદાવાદ તથા અમૃતમગમા રમખાણો થયા લશ્કરની મદદથી મગકારે લોકોને કચડી નાખ્યા ગાંધીજીએ પોતે હિમાનય જેવડી બૂલ કરી છે એમ કહીને મત્યાગ્રહને સપ્ટેની લીવો અને શાંતિની આપના કરવા માટે મગકારને મદદ કરી રમખાણો શમી ગયા હતા પણ સરકારની દમનનીતિ પાછી ખેંચાઈ નહોતી મગકારે ૧૯૧૬ ના એપ્રિલની તેરમી તારીખે જનીયાવાના બાગમાં એક બપોર અત્યાચાર કર્યો આખા પંજાબ પણ ચૂંચવાના અમૃતમગ તથા કસુર વગેરે ગ્યાનોમાં લોકોને વિધી નાખવામાં આવ્યા, જાહેર રીતે ફટકા મારવામાં આવ્યા પેટ પર ચલાવવામાં આવ્યા તથા અનેક રીતે પીડવામાં આવ્યા મિત્રો જમ રવામાં આવી સરકારે શરૂ કરેલા આ બપોર દમન ગળત્યથી આવ્યો હિંદ ખગભગી જીક્યો સરકારે આ દમનનીતિ ચનાવતા અમનદારોને અખિનદન આપ્યા ગાંધીજીને આ સમયે મરકારી મનોવૃત્તિનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવ્યો ગાંધીજીએ સરકારને બોચર યુદ્ધ સમયે તથા ઝૂંડુ લોકોએ કરેના વિપ્લવ વખતે ખૂબ મદદ કરી હતી તથા યુરોપીય મહાયુદ્ધમાં બ્રિટિશની મદદમાં હિંદી જનતાને જોડી હતી

૧૯૨૦ મા મદાસભાના અધિવેશનમાં અહિંસાત્મક અસદકા ની નીતિનો ગ્રીમર થયો તથા સ્વદેશી અને બહિષ્કારની ચોજનાને પણ સ્વીકારવામાં આવી સરકારે કેમ્બ્રિસના સ્વયં સેવક દળને ગેરમદેસર જાહેર ધર્મ ૧૯૨૧ મા અંગતવાદની મદાસભાએ સત્યાગ્રહની

તૈયારી કરવાની સલાહ આપી. ગાંધીજીને અખિલ હિંદ મહાસભા સમિતિનો સમસ્ત અધિકાર આપવામાં આવ્યો. ગાંધીજીએ સૌથી પહેલાં બારડોલી તાલુકામાં સત્યાગ્રહનો આરંભ કરવાનો વિચાર કર્યો ત્યાં તો ચૌરીચોરાનો બનાવ બન્યો. એ ઘટનાને લીધેજ વિપ્લવના એ સ્વરૂપને દેખીનેજ મહાત્માજીએ સત્યાગ્રહનો વિચાર માંડી વાળ્યો. ૧૯૨૨ની ફેબ્રુઆરીની અગિયારમી તારીખે બારડોલીમાં કાર્યવાહી મળી અને તેણે મહાસભા સમિતિએને ફરમાન ઠાઠયાં કે સરકારી આજ્ઞાએનો વિરોધ કરવા માટે સરઘસો નહિ ઠાઠવાં, સભાઓ નહિ બરવી અને દેશમાં શાંતિ અને અહિંસાનું વાયુમંડળ રેલાઈ ન જાય ત્યાંસુધી રચનાત્મક કાર્યો જ કરવાં. આ રીતે જનતાના વિપ્લવાત્મક સ્વરૂપથી ખીધેલા ગાંધીજીની સલાહથી મહાસભાએ સરકારનો વિરોધ બંધ કરાવી દીધો એટલુંજ નહિ પણ એવી સૂચનાઓ આપી દીધી કે ખેડૂતોએ જમીનદારોનો કાષ્ટપણ સ્થળે વિરોધ કરવો નહિ. કિસાનેને મહાસભાએ દુકમ કર્યો કે જમીનદારોનું જમીનમહેસૂલ અટકાવવું એ કિસાનો માટે મહાસભાના હરાવથી વિરૂધ્ધ છે. સંયુક્ત પ્રાંતના જમીનદારોને સંતોષ આપવા માટે મહાસભાએ આ બતનો હરાવ કર્યો. તે સમયે જુલ્લાઓમાં કિસાન સભાઓના સંગઠન શરૂ થયાં હતાં તથા કિસાનો જમીનદારના જુદામી ધારા-ધોરણો સામે લડવા માગતા હતા. પરંતુ ગાંધીજી જમીનદારો અને કિસાનોની આર્થિક લડત નહિ ચાલતા હોવાથી તે સમયની કિસાન હિલચાલને આ રીતે દાખી દેવામાં આવી.

પણ લોકોનો જુરસો નરમ પડ્યો નહોતો. સત્યાગ્રહને સંકેલી લેવાથી લોકો અસંતુષ્ટ થયા હતા. તે કારણથી ૧૯૨૨માં મહાસભાના દિલ્હીના અધિવેશનમાં બારડોલીના પ્રસ્તાવને સુધારીને સ્વીકારવામાં આવ્યો. પ્રાંતોને સરકારી ફરમાનો સામે વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહ કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો. સત્ય અને

અહિંસાની વૈયક્તિક વિચારસરણીનું આ વૈયક્તિક પરિણામ હતું. પણ ફરીથી શરૂ થયેલા સત્યાગ્રહના વાતાવરણને લીધે ગાંધીજીને ગીરફતાર કરવામાં આવ્યાં. તથા ૧૯૨૨ના માર્ચની અદારમી તારીખે તેમને ■ વર્ષની કારાવાસની શિક્ષા ફરમાવવામાં આવી. ત્યાર પછી ૧૯૨૩માં દેશબંધુદાસની સરદારી નીચે સ્વરાજ પાર્ટીની સ્થાપના થઈ. આ સ્વરાજ પાર્ટીએ પોતાનો કાર્યક્રમ જાહેર કર્યો તથા સ્પષ્ટ કર્યું કે દેશની અવસ્થા અને પરિસ્થિતિને અનુકૂળ શાસનવિધાન બનાવવાનો અધિકાર તથા વર્તમાન શાસન પર કાર્યસાધક નિયંત્રણ પ્રાપ્ત કરી પૂર્ણ ઔપનિવેશિક સ્વરાજ પ્રાપ્ત કરવું. ધારાસભાઓમાં પ્રવેશ કરી સરકાર પાસે રાષ્ટ્રની માગણીઓ રજૂ કરવી. અને સરકાર જો એનો સંતોષકારક જવાબ ન ન આપે તો ધારાસભાઓ દ્વારા બહુમતિએ મેળવી સરકારી શાસન કાર્યને અશક્ત બનાવી મૂકવું. એ રીતે ૧૯૨૩માં બે વર્ગો વધારે સ્પષ્ટ બની ગયા. ગાંધીજીના અનુયાયીઓને અહિંસાત્મક અસહકારના કાર્યક્રમમાં પૂરેપૂરો વિશ્વાસ હતો. રાજગોપાલાચારી અને વલ્લભભાઈ પટેલ એમાં મુખ્ય હતા અને એ લોકોની બહુમતિ હતી. પરંતુ મહાસભાના પ્રમુખ દેશબંધુદાસની એ બહુમતિ સાથે અનુમતિ ન હોવાથી અને પોતે સ્વરાજ પાર્ટીના સરદાર હોવાથી તેમણે કોંગ્રેસના પ્રમુખપદનો ત્યાગ કર્યો. એ ઉપરાંત ગાંધીજી અને તેમના અનુયાયીઓ જે લોકો રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં માનતા હતા તેમની અંદર પણ ઝગડો હોવાથી રચનાત્મક કાર્યક્રમનો અમલ બરાબર રીતે થઈ શકતો નહતો. હિંદુ મુસલમાનોમાં પણ રમખાણો શરૂ થઈ ગયાં હતાં. એ રીતે સરકારની બંગાળ નીતિ દિવસે દિવસે વધતી જતી હતી. તથા મહાસભાનો પ્રભાવ ધીમે ધીમે ઘટતો જતો હતો. ત્યાર પછી ગાંધીજીને તેમની જિભારીને લીધે જેલમાંથી છોડી દેવામાં આવ્યા. અને તેમને મહાસભાના બંને વર્ગમાં એકતા સાવવાનું કામ સોંપી અગલનું લાગ્યું. ૧૯૨૪ના મે માસની ૨૨મી તારીખે

દેરાળ ખાસ તથા મોતીલાલ નેહરૂ સાથે સમજુતી થઈ અને ત્યાર પછી મહાસભા તરફથી જ સરકારી તરફના બધાગણીય કાર્યક્રમોના અમલ કરવાનું કામ સ્વરાજ પાર્ટીને સોંપવામાં આવ્યું.

ત્યાર પછી ૧૯૨૭માં સરકાર તરફથી સાયમન કમિશનની નિમણૂક કરવામાં આવી એ કમિશનમાં એક પણ હિંદીની નિમણૂક કરવામાં આવી નહોતી એ કારણથી મનાથ પક્ષના લોકો પણ અસંતુષ્ટ બની ગયા અને તેમણે સાયમન કમિશનનો અહિંચાર કરવા નિશ્ચય કર્યો. મહાસભાનો બીજો ભાગ પણ સરકારના આ નિર્ણયથી અપ્રસન્ન બન્યો. મહાસભાની માગણી ગોળમેશ પગિંદ દ્વારા શાસન વિધાન તૈયાર કરવાની હતી પણ સરકારે ગોળમેશ પગિંદ ખોલાવવાને બદલે રોયલ કમિશનની નિમણૂક કરી તેથી ૧૯૨૭માં બધા ગજઠાણીય વર્ગોમાં અસંતોષ વ્યાપી ગઈ. મહાસભાએ સાયમન કમિશનનો નિરોધ કરવાનું ફરમાન કાઢ્યું જે દિવસે સાયમન કમિશનના સભ્યો હિન્દની જૂંમિ પર બેઠાં તેજ દિવસે આખા હિન્દમાં હડતાલ પડી પછી બધા બધા સાર્વભૂમિક કમિશન ધૂંધે ત્યા ત્યા તેની સામે કાળા વાવટા ફરજાવતા સંવસો નીકળ્યા, તદ્દા કમિશનને તિરસ્કારી કાઢતી સભાઓ પર પોલિસે ઠેરઠેર લારી પ્રકાર કર્યાં લાલા લજપતરાય એ લારીમાંથી જખમી થઈ મરણ પામ્યા.

ત્યારપછી ૧૯૨૮માં મહત્વની ઘટનારૂપ બાગડોલીનો સત્યાગ્રહ આયોજવામાં આવ્યો. વલ્લભભાઈ પટેલની મરદારી નીચે બાગડોલીના ખેડૂતોએ સત્યાગ્રહ શરૂ કર્યો તથા સરકારી મહેસુલ આપવું બંધ કર્યું મરદારે જપ્તીઓ અને અત્યાચારના દમનનો પ્રગટો વીજવા માડ્યો પણ બાગડોલીના કિસાનો કડ્ડા નહિ પગિંદાએ સરકારની દાર થઈ અને લોકશક્તિનો વિજય થયો.

હેર હેર યુવકસંઘો રથપાવા લાગ્યા મગામના યુવકોએ મગજના સમગ્ર શક્તિ મજૂરોની હિલચાલ પણ શરૂ થઈ.

આમ કરીને મુગધમાં મજૂરોએ પાડેલી હડતાલ દિન્દની કામદાર દિવસાતળા ખૂમ મહત્વની બની ગઈ એ હડતાળ છ મામ સુધી સમાઈ હતી, મગાળના અઢી સાપ જોટલા મજૂરો પણ ૧૯૨૯ માં હડતાળ પડે ગયા ૧૯૨૯ના માર્ચની વીસમી તારીખે મુખર્જી, બગાળ, મયુક્ત પ્રાત અને પગાળના મજૂર કાર્ય-કર્તાઓ ગીગરતાઈ રૂઈ ગયા મિરત કોન્સપીરેસી કેસનો યાદગાર મુકદ્દમે મહાર્જી ચૂકચો હતો નતીન્દ્રનાથ બૂખમરાની હડતાલ પર ગયા અને મળુ પામ્યા આખો દેશ હચમચી ઊઠ્યો, અતગગાદ્રીય પ્રદેશ પર મહાસબાનું મહત્વ પડેલીવાર આનેખાયુ હતું મહાસબાનું લાદોનું અધિવેશન પામે અવગુ હતું તે પડેલા લેડ ઈરિવિને જાહેર કર્યું કે સગકાનું ધ્યેય દિન્દને ઔપનિવેશિક સ્વરાજ્ય આપવાનું છે ત્યાં પછી એની એ જાહેરગતનો અર્થ સમજવા માટે ગાંધીજી, મોતીલાલ નહેરૂ, ડૉ. સમુ, વિકુલભાઈ પટેલ, તથા જીના ૧૯૨૮ ના હીમેચનમાં ગ્રેવીમમી તારીખે દિલ્હીમાં વાર્સરોયને મળ્યા પણ એ મુલાકાતમાં વાઈમિરોએ કોઈપણ જાતની કબૂલાત આપી નહિ અને નેતાઓ નાસીપાસ થઈને લાહોર અધિવેશનમાં ગયા લાહોરની મહામબાએ જાળમેજી પરિપદમાં ભાગ ન લેવાનો નિર્ધાર કર્યો તથા મહામબાના ધ્યેય તરીકે સ્વગજ શબ્દનો અર્થ મૂર્ખ સ્વાતંત્ર્ય અથવા બ્રિટિશ શહીવાદ સાથે છૂટા છેડા એવો કર્યો

મહાસબાના એ અધિવેશનમાં નહેરૂ કમિટીની યોજના રદ કરી દેવામાં આવી અખિલ હિન્દ મહામબા સમિતિને યોગ્ય લાગે તેમ સત્યાગ્રહનું આદેશન શરૂ કરી દેવાનો અધિગ્ર આપવામાં આવ્યો પછી ૧૯૩૦ની જાનેવાનીની ૨૬મી તારીખે મહાસબાની કાર્યવાહક સમિતિએ સપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય દિન તરીકે ઊજવવાનું ફર્માન કાઢ્યું ૧૯૩૧ ના ફેબ્રુઆરીમાં કાર્યવાહીની એક બેઠક સાગરમતીમાં મળી એણે સચિનય બગની લડતનો નિશ્ચય કર્યો લોકોની સગકાર સામેની એ લડત સપૂર્ણ સ્વરાજ માટેના પહેલો સમાપ્ત હતો એણે આખા

દેશના ખૂણે ખૂણે આત્મ-મલિદાનનો અપૂર્વ પરિચય કરાવ્યો. એ શી
હજીર લોકો જોઈ શક્યા હતા. કેટલાક ગાંધી ગયા આઝાદીના એ
જગમા સ્ત્રીઓએ પણ પોતાનો ફાળો આપ્યો. નાના નાના બાળકોની
વાનર સેનાઓ પણ મથકર બની ગઈ એ સવિનય ભગના
આરબ પહેલા માર્ચની બીજી તારીખે ગાંધીજીએ વાઈસરોયને એક
પત્ર મોકલ્યો. સમજૂતિનો એ અતિમ પ્રયત્ન હતો એ પત્રમા
ગાંધીજીએ બ્રિટિશ શાસનની ખૂરાઈઓનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો તથા સર-
કારી કાયદાનો ભંગ કરવાનો પડકાર કર્યો હતો. ગાંધીજીની સરકારી
નીચે લોકશક્તિ શાહીવાદના પશુગળનો મુકામલો કરવા તૈયાર થતી
હતી માર્ચની બાગમી તારીખે એ શી સ્વયં સેવકની એક ટૂંકડી સાથે
મીઠાનો કાયદો તોડવા માટે ગાંધીજીએ દાડી તરફ દ્રવ્ય કરી એ
ઐતિહાસિક કૂચે શુભરાતમા અજબ જાગૃતિ આણી એપ્રિલના
છઠ્ઠા દિવસે ગાંધીજીએ દાડીના સમુદ્ર કિનારા ઉપર સરકારી કાયદો
તોડ્યો તે દિવસથી કારોબારીના ઠરાવ પ્રમાણે આખા દેશને સત્યા
ગ્રહ કરવાની છૂટ મળી ચૂકી હતી રેરેર ગેરકાયદેમર મીઠું બનવા
લાગ્યું અને વેચાવા લાગ્યું સરકારી કાગજારોમા લોકો હજારોની
સંખ્યામા જવા લાગ્યા પોલિસ અત્યાચારો શરૂ થઈ ચૂક્યા આખી
હિન્દની ધરતી સરકારી લાડીમાત્રા લોકોથી રમાઈ ગઈ અત્યાચારી
છાવણીઓ પર હુમલાઓ શરૂ થઈ ગયા જોલના દમન નેગશારથી
વધી પડ્યા રાજકોટીઓ ઉપર અનેક જાતના પીડનો અજમાવવામા
આવ્યા જુવનો જોલમા મરવા માડ્યા થોડા ગાડા પણ થઈ
ગયા ઘોઘેરા અને દાડીની ધરતી સરકારી પશુગળે માટેલા પશુ-
બળોના ખૂની વર્તોવની આજે પણ સાક્ષી પૂરે છે. મીઠાના કાયદાને
બાગવાની સાથે સાથે દારૂ અને વિદેશી વસ્ત્રનો બહિષ્કાર પણ
શરૂ થયા સરજા પીકેટિંગો ગોઠવાઈ ગયા ત્રેવીસમી એપ્રિલે
પેશાવરમા ગોળીમાર થયો સેકડોની સંખ્યામા છાતીએ
ધાવતા બાળકો સાથે સ્ત્રીઓ પણ વિધર્મ ગઈ. હજારો ધાયલ

થયા સતાવીશમી એપ્રિલે વાઈસરોયે પ્રેસ ઓર્ડીનન્સ પસાર કર્યા પાંચમી મેને દિવસે માઈસરોયે ક્રાઈમાથી ગીગ્ગતાર ક્રવામા આયા પછી ધરાસણાનો જંગ મચાવે પોલિસની લાઈ ધગમણામા ફરી વળી ધગસણાનો સમુદ્ર કિનારો લોહીથી છટાઈ ગયો મે મામળા ફરી વાર મહાસભાની કારોગારી મળી તેણે ન્યા ટ્રાયલનારી પ્રજા હોય ત્યા જમીન મહેસૂલ નહિ આપવાનું ફરમાન કાઢ્યું તથા મગાગ, બિહાર અને ઓરિસ્સામા ચોખાદારી ટેક્સ બંધ કરી દેવામા આવ્યો ૧૯૩૦ ના મેની ૧૫ મી તારીખે સોલાપુરમા માર્શલ લો જાહેર કરવામા આવ્યો મહાસભા સમિતિઓ ગેરકાયદેસર મની ગઈ ત્રીસમી મેને દિવસે વાઈસરોયે પિંકેટિંગ તથા સગકારી અમનદારોના આમાનિક મહિષ્કાર અને કરાધીના આદાલતને ને રોકી દેવાને માટે બીજા બે ઓર્ડીનન્સો પસા કર્યા દિહી તથા લખનૌમા ગોળામાર શરૂ થયા ગીગ્ગતાગીઓ જાતીઓ જમીઓ તથા લાઈમારોના પ્રહારો આખા દેશ પર અવસ્થિત ગોઠવાઈ ગયા મનાસભાની કારોગારીએ જૂન માસમા બ્રિટિશ માલનો બર્ટિફકાટ કાઢવાનું ફરમાન કાઢ્યું તથા મધ્યપ્રાંત, વગડ હાઉટ ને મહાગઢમા જંગલના કાનદાઓ તોડવામા આવ્યા

જૂનની ચોવીસમી તારીખે સાયમન કમિશને પોતાની સૂચનાઓ જાહેર કરી એથી કાઈને પણ સતોર થયો નહિ દિહીમા મહાસભાની કારોગારીની બેદર મળી એ બેદરમા ડો અનસારી, માલવીયા નિરુલબાઈ પટેલ તથા કારોગારીના બીજા સભ્યોને ગીરફતાવ કરવામા આવ્યા એકેએ છુવામા મહામભા સમિતિને ગેરકાયદેસર કરાવવામા આવી મહાસભાની ન્યાયર મિ કંતો પર સગકારી ચોખાઓ મેસી ગઈ જંગમ મિ કંતો સ કારે પોતે કમળે કી નવેમ્બરની બારમી તારીખે પાંચમા બ્લોક્કે ગોળમેની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા કરી એ દિવસે આખા દિહમા હડતાન પરી રંગી બ્રિમ્બરે વાઈસરોયે બીજા બે ઓર્ડીનન્સો પસા કર્યા

૧૯૩૧ ના જાન્યુઆરીની ઓગણીસમી તારીખે બિટનની મજસબાના મુખ્ય પ્રધાને મહાસભાને સહકાર મેળવવા માટેની પોતાની ઉત્સુકતા પ્રગટ કરી. તથા તેની સૂચનાથી મહાસભા કારોબારીના બધા સભ્યોને મુક્ત કરવામાં આવ્યા. માયની પાંચમી તારીખે ગાંધી ઈસ્વીન સલાહ થઇ. બીજી બાજુ ભગતસિંહ, મજસુરુ ને દત્ત જેવા હિંદના ક્રાન્તિકારી જુવાનોને ફાંસીના માંચડા પર લટકાવી દીધા. ગાંધી ઈસ્વીન સલાહ પર વધેરાઈ જતી ક્રાન્તિનાં ખૂનનાં દીપાં ટપક્યાં. દેશ આખાએ અંજ હેઠની વેદના અનુભવી, દેશના દૂધમસ દિકરાને શાહીવાદી જૂતાવળના ખૂની પંજા ખેંચી જતા હતા. દેશ આખો લોઈ ગયો હતો અને કકળી ઝડપે હતો. એ ખૂન! એ કકળાટ, એ કાગ્યા ચિત્કારની સાથેસાથ ગાંધી ઈસ્વીન પેકટને મુખાપમાણ ને નિઃસભાઈ પટેલની વીરોચીત વાણી પરદેશમાંથી પડકારી રહી હતી. એ પેકટ પર સરકારી ઠારાગારના સળીયા પાછળથી જવાહરલાલજી ખેદ વગસાવી રહ્યા હતા પણ પેકેટ થયો કાગણ કે કહેવાતી અહિસાના છિપાસક ગાંધીજી એ ધમ્મજતા હતા અને કારણ કે શાહીવાદી હિસાનુ ખૂની ચોકડું સાચવવા આવેલો અંગ્રેજશાહીનો મુકાદમ ઇંગ્લીશ એ ધમ્મજતો હતો. સધી થઇ અને પછી ૧૯૨૧ પછીની લડત દાસગાંધીની રવગજપાટીમાં થમી ગઈ તેમ આ લડત પણ બંધારણવાદમાં અત પામી વાઘમરોથે બધા ઓર્ડીનન્સો પાછા ખેંચી લીધા તથા સત્યાગ્રહી કેદીઓને જેલમાંથી મુક્ત કરવા માડ્યા. મહાસભાએ ગાંધીજીની સલાહથી સત્યાગ્રહની લડતને સંકેલી લીધી.

ત્યાર પછીનો કાળ ગ્રામ ઉલોગોનો, સરકારી સહકારનો તથા બીજાં રચનાત્મક કાર્યક્રમનો આવ્યો. ૧૯૩૭ માં નવું બંધારણ આવ્યું. દેશના જહાલ પક્ષે એ બંધારણમાં પ્રધાનપદાં સ્વીકારવાનો સખ્ત વિરોધ કર્યો. પણ મહાસભામાં મવાવ પક્ષની બહુમતિ દોવાથી પ્રધાનપદ સ્વીકારાયાં. મહાસભાએ ન પી કરેલા પ્રધાનોએ

સરકારનાં શાસન સંભાળી દીધાં અને સરકારી ચોક્કામાં રહીને રાજતંત્ર ખેડવા માંડ્યું. શાહીવાદી હિંસક સત્તા સામે લોકશક્તિના મુકાબલાને બદલે એ હિંસક સત્તા સાથે સહકાર કરીને મહાસભાવાદી સરકારે કહેવાતી શાંતિના નામે સરકારી કાયદો અને સરકારી વ્યવસ્થા જળવવા માંડ્યાં. ગાંધીજીએ સંભળાવી દીધું કે હવે સત્યાગ્રહની જરૂર નહિ પડે. ૧૯૨૧ માં દાસ બાપુએ ઊભી કરેલી સ્વરાજપાઠી જેવી વક્તવ્યમાર્ગ પટેલની સરદારી નીચે પાર્લામેન્ટરી બોર્ડ સ્થપાઈ. મહાસભાએ નવા બંધારણનું ખૂની ચોક્કું તોડી નાખવા માટે સત્તા સ્વીકારી પણ ચોક્કું તૂટી ગયું નહિ. અહિંસા શક્ય બની નહિ. હિંદુ મહાસભાવાદી પ્રધાનોએજ સરકારી શાસનની વ્યવસ્થા સંભાળવા મજૂરોની શાંત હડતાળો હિંસક દમનોથી તોડી નાખી. મજૂરોની હડતાળો નામંજૂર કરતો લોકશાસનને કંઈકરૂપ એવો કાળો કાયદો મુંબઈ ધારાસભામાં સરકારના મજૂર મંત્રી શ્રી નંદાની સૂચનાથી પ્રવેશ પામ્યો. મવાલપક્ષે સત્ય અને અહિંસાના નામમાં એ કાળા કાયદાને પણ અભિનંદન આપ્યાં. એ રીતે શાહીવાદના પેટ જેવા નવા બંધારણમાં પેટ્રીને એ પેટને ફાડી નાખવાની પ્રધાનોની મુરાદ મોંઘી પડી ગઈ. નવા બંધારણનું લોખંડી ચોક્કું ફાટ્યું નહિ. આજે દિન્દના રાજકારણમાં નવા નવા રંગો બદલાતાં જાય છે. શાહીવાદી વિરોધી મોરચા વધારે વધારે મજબૂત બનતા જાય છે. દેશમરના જુવાનો વધારે વધારે ક્રાન્તિશીલ થતાં જાય છે. આવતી કાલના દિન્દનું બાવી એ જુવાનોના હાથમાં છે. આવતી કાલની દુનિયાના ઇતિહાસમાં દિન્દની સંસ્કૃતિના નૂતન ત્રિમળાં વહેજે દિન્દની જનતા વદાવવાની છે. આજનો દિન્દી શાહીવાદ સામેની જનતાની સતત હડત જુવે છે તથા પરદેશી સત્તાને આવતી કાલે ફગાવી દઈ નવજીવન પ્રાપ્ત કરવા માટે જુવે છે. સંસ્કૃતિના જ્વેળમાં સમી ગયેલાં પૂર્વના બીજાં દેશો કરતાં દિંદ એ રીતે જુદો છે. કારખોંદે દિંદ જીવે છે અને જીવનની દિશામાં દૂર કરે છે.

પ્રકરણ ૧

ચીન

પૂર્વ ઇતિહાસ

ચીનની પ્રાચીન સંસ્કૃતિએ યુરોપના વિદ્વાનોને મુગ્ધ કર્યા છે. ટીકરેટો ચાઈનીઝ પ્રજા માટે લખ્યું છે કે એ લોકો એશિયાની બધી પ્રજાઓ કરતા ચઢિયાતા છે. વોલ્ફે કહ્યું કે ચીની મહાગાળ્ય ચા ૬૫૨ વર્ષ પહેલા સૌથી સર્વોપરી હવુ કાઉન્ટ કૈસરિંગિ પણ એ પ્રજાની પ્રાચીન મહત્તા પર ઓવારણા લીધા છે. હન્ટુ આજ સુધીની પ્રજા પોતાની એ મહત્તા સ્વીકારતી હતી તથા દુનિયાની બીજી પ્રજાઓને પરદેશી અને જગલી માનતી હતી એની ચીનની પ્રાચીન મહત્તાને ન ઓળખનારને ચીન પર પથરાયેલા આજના કાળા પદ્મ નીચેથી પણ ચીનની સૌથી સમૃદ્ધ પ્રાચીન મહત્તાના દર્શન થયા વિના ગ્રહે તેમ નથી. ઈ પૂ ૧૭૦૦ ના સમયમા ચીન પર અત્યંત હિંદુષ્ટ એવી ઇવિતાઓના કવન થતા હતા, આદર્શવાદી પણ વ્યવહાર એવી ચિંતન પ્રથાના નવનીત રેલાતા હતા, શિંષ અને ચિંતમા અત્રેક એવી શક્તિમત્તા દેખાઈ આવતી હતી, અને ઇતિહાસે ન જોયેની એવી સમાજરચના અમખ્ય મનુષ્યને એક માથે જીવન-વ્યવહારમા જોડી રહી હતી. એવી ચીનની પ્રાચીન સંસ્કૃતિએ

ત્રીક લોકોને જંગલી જોયા છે, બેળીધોનિયા, એસીરિયા, પર્શિયા, જુડિયા, એથેન્સ અને રોમના ઉદય તથા અસ્ત નજરોનજર નીહાળ્યા છે. વેનીસ અને સ્પેઈનને શરૂઆતથી ઊગતા દીદા છે.

વિશાળ મહાસાગરોથી ઘેરાયેલા એવા ઊંચા પર્વતોથી વિદગ્ધાપસો એવા ચીનના પ્રદેશની એક બાજુએ દુનિયાના સૌથી મહાન રણોમાનું એક એકું રણ છે. આ રીતે દુનિયાના મધ્યથી સલામત અને વિખૂટા પડીને જેમ ચીને પોતાની સંસ્કૃતિ સાધી છે તેમ એના જીવનના બેહુને બધિયાગ પણ બનાવી દીધા છે. ચીનની દક્ષિણે ફળદ્રુપ બનાવતી ત્રણ હજાર માઈલ લાંબી એવી યાગદાસ નદી તથા દૂર ઉત્તરમાં હોમહો અથવા પીળી નદીના પાણી પશ્ચિમની પર્વતમાળાઓમાંથી ઊતરે છે. એ નદીઓના કિનારે કિનારે તથા વ્હી અને ખીન્ન વિશાળ પ્રવાહોને આરે આરે ચીનની સંસ્કૃતિ શરૂ થઈ. એ સંસ્કૃતિએ એની શરૂઆતમાં હજારો વર્ષ પહેલા જગતના પશુઓને ઢાંકી કાઢ્યા હતા. આસપાસના જંગલના આક્રમણોને વારી રાખ્યા હતા. આકરો જીવનકલહ અનુભવતા જમીનને ખેડી હતી. કુષ્કાળ અને પ્રવયો મામે પોતાનું રક્ષણ કરીને હજારો નહેરો બાધી હતી. ધરો અને મહાસયો અપ્યા હતા તથા દેવગો નિશાગો અને આરામગાહો જિભા ક્યાં રતા. એવી ચીની સંસ્કૃતિને આજે ભરખી જતા વેપારી મનુષ્યને સી ખબર પડે કે એ સંસ્કૃતિના ઘડતરમાં લાખો મનુષ્યોએ પોતાની જાત નીચેની આપી હતી.

ચીની પ્રજા ક્યારી આરી તેની કોઈને ખબર નથી. અથવા ચીની સંસ્કૃતિ ચોક્કસ કેટલી જૂની છે તેની માણી ચર્ચ નથી. જૂના અવશેષો પરથી માલમ પડે છે કે મોઝોવીઆમાં ઈ. પૂ. વીસ હજાર વર્ષ પહેલા માણુઓની ખૂબ ગીચ વસ્તી હતી. પછી ધીમે ધીમે દક્ષિણ મોઝોવીઆ સુકાર્ક જવા લાગ્યો અને ત્યાં મોખીનું-ખુ બનવા લાગ્યું. એટલે તે સમયે મોઝોવીઆની વસ્તી ધીમે ધીમે સાઈબીરીઆ અને ચીન પર પથરાતી ગઈ. દક્ષિણ મધુરીઆમાં

થયેલી ગોધખોગોથી માલમ પડે છે કે ઇજ્જત અને સુમેનિયામાં સંસ્કૃતિ-
ની સરખાત પછી મચુરીયામાં પણ ત્યાંના વતનીઓએ પત્થરનાં હથિ-
યારો વાપરવા માડ્યા હતાં હિંદની જેમ ચીને હજારો વર્ષ સુધી
સંસ્કૃતિ ટકારી ગઈ હોવાનું માલમ પડે છે તથા હિંદની જેમ
ચીનમાં પણ ભાત તથા જાતની દૃષ્ટિએ જુદી જુદી પ્રજાઓ એક
સાથે રહેતી હતી

એવા ચીનના પ્રાચીન ઇતિહાસની સરખાત ઈ. પૂ ત્રણ
હજાર વર્ષની ધાથ છે. તે મગધની ચીની દતકથા બોલે છે કે પાનાકુ
નામના એક આદ્ય પુરુષે નૃષિનું મર્ગન કર્યું એ મર્ગન વખતે
એના શ્વામના પવનો જાન્યા, એનો અવાજ મેઘની ગર્જના થયો
એની નાડીઓ નદીઓ બની, એના મામે પૃથ્વીનું અરૂપ ધારણ કર્યું
એના વાગ ધામ અને જાડરૂપે જગી નીકળ્યા, એના હાડકાની ધાતુઓ
બની, એના પગમેનાનું વગસાદ વગમ્યા જે જાતુઓ એના શરીરને
અડયા તે જાધા મનુષ્યો બની ગયા. ચીનની દતકથા આગળ વધીને
કહે છે કે ચીનમાં પહેલા આમડા પહેતા પશુઓ જેવા મનુષ્યો
રહેતા હતા એ સોઠે કાચુ માસ ખાતા હતા એમને માનાઓ
હતી પણ જાપ ન હતા પછી દૈવી શહેનશાહો ચીન પર રાજ્ય
કરના માડ્યા અને એ સોઠેને સુધારી પછી ઈ. પૂ. ૨૮૫૨માં
ગાંગ દુગ્ધીનું શામન શરૂ થયું એણે એની વિદ્વાન રાણીની મદદથી
સોઠેને લગ્ન કરતા શીખન્ધુ તથા તેમને મગીત, લેખન, ચિત્રકામ તથા
શિકાર કરવાની ટળાઓ સમજાવી તથા એજ રાજરાણીએ ચીની
પ્રજાને પ્રાણીઓને પાળતા તથા અમુક જાતના જાતુઓને ઊછેરીને
તેમાંથી રેશમ વણવાનું જ્ઞાન આપ્યું દુસીના મરણ પછી શેન-નગ
નામનો રાજા ગાદી પર આયો એણે હાડકાના હળની ગોધ ટરી
તથા વેપાર અને બજારોની સ્થાપના કરી એ રાજાએ વનસ્પતિમાંથી
વૈદાની ગોધખોગ કરાવી પછી એક દુઆગની નામનો રાજા રયો.
એણે ચીનને સોદસ્ય બક તથા ચેડા બનાવતા શીખ યુ ઇતિહાસકારોને

નીમ્યા તથા ચીનની સંસ્કૃતિમાં પહેલી વાર છટ અને પત્થરનાં
 મકાન ચણાવ્યાં આકાશી પદાર્થોની ગતિનો અભ્યાસ કરવા વેધ-
 શાળાઓ ઊભી કરી. તથા જમીનની નવેસરથી વ્હેચણી કરી. આ
 રીતે ચીની પ્રજાએ પોતાનો હળરો વર્ષનો ઇતિહાસ જે ચાર ગજ-
 ઓના હાથમાં સોંપી દીધો છે. તથા અનેક સૈકાઓની પ્રજાઓએ
 ખૂબ મહેનત અને ગડમચસથી કરેલી ગોઠખોળોનું માન પણ પોતાને
 ગમી ગયેલા એવા રાજાઓના માથા પર મૂકી દીધું છે. એવા ચીની
 મસ્કૃતિની શરૂઆતના પાંચ ગજાઓમાનો છેલ્લો એક શુન નામનો
 હતો. એ પોતાના કુટુંબને ખૂબ ચાહતો હતો એણે હોંગહો નદીના
 જળપ્રવયોમાંથી પોતાની પ્રજાને બચાવી હતી. એણે વખતના માપ
 સ્વીકાર્યા હતા. વજન અને માપનાં ચોક્કસ ધોરણ નક્કી કર્યાં હતાં.
 ચીની નિશાળોમા બાળકોને પડતા માર એાઠ કર્યા હતા. એ રાજા
 માથે યુ નામનો મોટો એન્ગ્રીઆર ગહેતો હતો. એણે નવ પર્વતોને
 કોતર્યા હતા. અને એ જ ગજના અમયમાં ચોખાનો દારૂ જોધી
 દાઢવામા આવ્યો હતો પણ એ દારૂ યુએ લેયો. સારે તેણે દારૂની
 પ્યાદી જમીન પર પછાડતા કહ્યું કે આ દારૂ એક દિવસ આખા
 ગજનો નાશ કરશે. એણે દારૂનો રોધ કરનારને દેશનિકાશ કર્યો.
 પછી એ ખૂબ પ્રાચીન એવો રાજવંશ એક શી નામના શહેનશાહનું
 અમયમા નાશ પામ્યો.

પ્રકરણ ૨

મંરૂકૃતિની શરૂઆત

હવે ચીનના ઇતિહાસમા રજનાડી ગળ્યો બેગી નીકળ્યા એ ગાંથોનો બેગમ તે સમયના કૃષિકારોના સમાજનાથી થયો હતો તરવાગના બેરે બળીઆના બે બાગ બોલતા થોડાક બેગદાર આદમીઓ નમનાના નામક થઈ પડતા હતા તથા નાની નાની હકગતોની સ્થાપના કે તા હતા દરેક હાકોગની હકમત નીચે ચીની કૃષિકારનો સમાજ ખેતી કરતો હતો અને ખેતરોના રક્ષણ માટે બહાગના આક્રમણો માટે યુદ્ધ ખેડતો હતો તે સમયે એવી સત્તાઓ હકગતો હતી. દરેક હકગત પામે પોતપોતાના પ્રદેશો હતા તથા દરેક હકગત પોતાના પાટનગરની આસપાસ કિલ્લેમધી કરીને રહેતી હતી પગી ધીમે ધીમે સત્તાસોના પચાનન થયા એ પચાવનમા સૌથી વધારે અગત્યનું એવું શીનું રાજ્ય હતું જેણે ચીની સરકારના પાપા નાખ્યા તથા પોતાને ચીન અથવા ચીન કહેવાવાની બાબતના બધાને છૂટ્યા અને આખા ચીન પ્રદેશ પર એકતા ગ્રાપી શહેનશાહતની શરૂઆત કરી ચીનની એવી વ્યવસ્થિત ઘટના કરના એક કુઆગશગ નામનો હુઆનના હાકોગનો સલાહકાર હતો પછી એ ગળ્યનો મુખ્ય પ્રધાન બન્યો એ મુખ્ય પ્રધાન હુઆંગે પોતાના માલિકને સકિતવાન બના-

વવા કાંસાને બદલે લોખંડનાં હથિયારોની શોધ કરી તથા લોખંડ ને મીઠા પર સરકારી માલિકી બહેર કરી. એણે આવકવેરા નાંખ્યા તથા જુદી જુદી જાતના કર નાંખ્યા. એની સરકાર નીચે ચીન એક વ્યવસ્થિત શહેનશાહત બની રહ્યું.

એ સરકારના અમલ નીચે અદાલતો નિર્માઈ અને લોકવ્યવહારના કાયદાઓ ઘડાયા. એ નવા કાયદાઓના અમલમાં તે સમયના રીતરિવાજો સાથે ધર્મણુ શરૂ થયું. ઈ. પૂ. પઠપના તે સમયના કાળમાં ચીનના ખેડૂતો એ નવા મુધરેલા કાયદા સામે પવિત્ર બીકથી જોઈ રહ્યા. એ કાયદાઓ સારા હતા પણ એકતરફી હતી. એ કાયદાઓની શિક્ષામાંથી અમીર ઉમરાવો અને શ્રીમંતો બચી જતા હતા. એવા પક્ષપાત સામે જનતાએ ફરિયાદ નોંધાવી. એ નવા કાયદાઓના મુધરેલા જુલ્મો સામે લોકોએ હિંસચાલ ચલાવી. ઉત્તરે જૂના રીતરિવાજો અને નવા કાયદાઓ વચ્ચે સમજૂતી કરવામાં આવી.

પછી જેને ચાઉ-લી અથવા ચાઉ-ની કાયદાને નામે ઓળખવામાં આવે છે તે કાયદા કુઆંગ પછીના બીજા મુખ્ય પ્રધાને ઘડ્યા હતા. તથા એ કાયદાઓએ પછીના બે દજાર વર્ષ સુધી ચીનની સરકારની કલ્પનાને ઉત્તેજ્યા કરી છે. એ કાયદા પ્રમાણે સરકારી ચાલ એમ કહેતો હતો કે શહેનશાહ એ ઈશ્વરી અવતાર છે તથા ચીની પ્રજા પર ઈશ્વરી સત્તાના પ્રતિકરૂપે રાજ્ય કરે છે, એ નવા કાયદાઓ પ્રમાણે સરકારી તંત્રનો અમલ કરવા છ પ્રધાનોનું એક પ્રધાન મંડળ નીમવામાં આવ્યું હતું. એવા નવા તંત્ર નીચે જેમ જેમ ચીનની દોહન વધતી ગઈ, તેમ તેમ ચીનનો અમલદાર અને ઉમરાવ વર્ગ સંતોષ ગયો. વધેલી દોહન સાથે વિસ્તાર પામતા વિદ્યાસે સરકારની આસપાસ સંજીવકારો, વેશ્યાઓ વિદ્વાનો તથા સરકારી મુંડાઓની જમાન એકઠી કરી. એ રીતે મુંડા જતા સરકારી સમાજ પર ધીરે ધીરે સરદારો પરથી જુલ્મો લોકોની રોગીઓનાં આક્રમણ શરૂ થયાં. મુલ, વિનાશ અને કન્ડ દર-

રો-તો નિરમ થયો ખૂનખાર બપડગતા ચારેઝર વિદેરી પયગવા
માડી અધે ઊગવા માડ્યુ મતો અને ડાહ્યાઓ નિરાશ
થવા લાગ્યા

એ મમયના લોહજીવનમા ખેડૂત પોતાની જાત મહેનતથી
ધનનીના દેશને ભાગી વાવતો હતો અને પાઠ લખતો હતો. પણ એ
ખેડૂત પોતે જમીનનો માલિક હતો નહિ જમીનએના જમીનદાર કે
હોગની હતી તથા મગકાર એ હાકોરોની બનેની હતી એ હાકોરો
ખેડૂતો પાસે વેર કમની જાહેર બાધકાઓ કરાવતા હતા તથા
નોરો ખોદાવતા હતા આ બધા ઉપાત ચીનના ખેડૂનો પાસે
માનિષ રેશમ વચવાની લોહીબીની મજૂરી કરાવતા હતા માછલા
મારવાનો તથા મીઠું ખોદી કાઢવાનો ઇજારો સગકાગના હાથમા
હતો નાનાઓના ચહેરોમા વેપાર ચાલતો હતો તથા શ્રીમતોનો
મુઠીબગ માલિકદર્ગ માધનસપન્ન બની વિલામી મનતો હતો
એ માલિકોનો વર્ગ રેશમી પોશાક પહેવતો હતો પગમા જૂદ
અને મોજીઓ પહેરી ગ્યોમા ફરતો હતો નોકા વિદાર કરતો હતો
મહાલયોમા નહેતો હતો ખુરશી ટેમન વાપરતો હતો તથા સુદર
ગકામીઓમા ખાણ ખાતો હતો પણ સમાજના વિાસ પામતા
આ મજેગો સમાજના એક નાના વર્ગને એશ આરામ-આપતા
હતા ખૂબ મોટા સમુદાય માટે જીવેશુ બનતા હતા કાળી મજૂરી
કરતો એ શ્રમજીવીઓનો વર્ગ કચડાતો જતો હતો રોજનેરોજ
નવી નવી પીડાઓ અને દુખોમા સડતો હતો તથા દુખનો માર્થો
પ્રચલિત પ્રયાઓ તથા સમાજવ્યવસ્થા સામે ફરિયાદ કરતો હતો
એ રીતે ઈ. પૂ. ૧૨૫૦ થી એ દુખી અને પીડીત વર્ગ પોતાના
દુખ અને પીડાઓ માટે ઊકેલ માગતો હતો તથા એવો ઊકેલ
આપવા માટે તે મમયના ડાહ્યાઓ જુદાજુદા ઉપાયો જતાવતા
હતા અને પીડિત સમાજને આશ્વાસન દેતા હતા ચીનની સંસ્કૃતિમા
એ ડાહ્યાઓનો યુગ ચિત્રકોના યુગ તરીકે ઓળખાય છે

પ્રકરણ ૩

ચીનનો ચિતકસમાજ

ચીનના ચિતકસમાજનું મુખ્ય લક્ષણ તે સમગ્રના સામાજિક સંજોગોને અનુરૂપ એવું ચિતન છે તથા એ ચિતને દરેક દેશના આદર્શવાદી ચિતકોની જેમ લોકસમાજ માટે લોકાચારમાં અશક્ય એવી તરંગી વાતો તથા આદર્શજીવનના તરંગી ખ્યાલો ગૂંધ્યા છે.

ઈ પૂ. ૧૨૫૦માં પહેલો ચિતક યુ-શી નામનો થયો. એણે તે વખતના સમાજને બોધ આપ્યો કે જે આમરના ખોળા ખ્યારોને તજે છે તેને કદી દીલગીર થવું પડતું નથી. ઇતિહાસે એ ચિતકના ઉપદેશો જાળવી રાખ્યા નથી એના પછી ચીનમાં થયેલા ચિતનનો ઇતિહાસ થીંગ નામના એક પુસ્તકથી શરૂ થાય છે. લોકકથા એમ કહે છે કે એ પુસ્તકનો લેખક એ વેનચાંગ નામનો શહેનશાહ હતો, જેણે કેદખાનામાં એ પુસ્તક લખ્યું હતું. એણે આઠ હુકમી નિયમ શોધી કાઢ્યા હતા. એ નિયમોમાં એ ચિતકે યાગ અથવા પુરુષતત્ત્વ અને ચીન અથવા સ્ત્રીતત્ત્વની ચર્ચા કરી હતી. પુરુષતત્ત્વ તથા સ્ત્રીતત્ત્વમાં એણે સર્ગક અથવા જીવનતત્ત્વનો બોધ આપ્યો હતો. એ ઉપરાંત એણે ચોસક હુકમી તત્ત્વો શોધી કાઢ્યા હતા તથા તે તત્ત્વોની જુદી

તે સમયના આવા ક્રાન્તિકારી વિચારકોમાંનો એક ટેંગશી નામનો હતો. એણે જાહેર રીતે કહ્યું કે પ્રચલિત નીતિના સાચા ખોટાના ખ્યાલો કેવળ સાપેક્ષ છે, તથા એ ખ્યાલો સત્તાવાન લોકોનેજ સાચા આપતા હોવાથી ખોટા છે. એના દુશ્મનોએ એને સમાજવ્યવસ્થા તોડનાર તરીકે જાહેર કર્યો. માલિકવર્ગની સરકારની નજરમાં એ અપરાધી દેખાયો. ટેંગશીએ કાયદાઓને ધડપા પછી સરકારે એણે રજૂ કરેલા કાયદાઓને ખૂબ આદર્શવાદી કહીને કાઢી નાખ્યા. પછી ટેંગે સરકારની નીતિ-રીતિઓની ટીકા કરવા માંડી. સરકારી પ્રધાને એના આ વર્તન સામે લાલચત્તી ધરી પણ ટેંગે એ ટીકાઓની પત્રિકાઓ છૂપી રીતે લોકોમાં વહેંચવા માંડી. સરકારે એને ગુન્હેગાર ઠેરવી એનું અપરાધી માથું કાપી નાખ્યું.

ત્યાર પછી એક લીઓ-ઝી નામનો ચિંતક થયો. ટેંગશીના દાખલા પરથી એ જરા વધારે ડાહ્યો થયો હતો તથા શાંત રહેતાં શીખ્યો હતો. એણે ચીનની સરહદ પર પોતાનો મુકામ કર્યો હતો તથા પાંચ હજાર શબ્દોનું એક પુસ્તક લખ્યું હતું. લોકોકથા એમ કહે છે કે એનું ખરૂં નામ લી હતું. જે પુસ્તક એણે લખ્યું છે તેનું નામ ટાઓ ટી-શીંગ છે. એ પુસ્તકના નામનો અર્થ સદ્યુષ્ણનો ઉપાય એવો થાય છે. એ પુસ્તક કહે છે કે વિચાર અથવા બુદ્ધિનો ઉપયોગ સદાચાર માટે નહિ પણ કેવળ ચર્ચા માટે જ થતો હોય છે. તેથી બુદ્ધિનો વિકાસ મનુષ્યજીવનનું કલ્યાણ કરવાને જાહેસે અકલ્યાણ વધારે કરે છે. તેથી સદાચારનો માર્ગ બુદ્ધિની રમતો છોડીને સાદું એકાંતિક ખડતલ અને કુદરતી જીવન જીવવામાં છે. જ્ઞાન એ સદ્યુષ્ણ નથી કારણ કે જે બુદ્ધિમાન છે તે ડાહ્યા મનુષ્ય અને સાધુપુરુષથી ખૂબ દૂર છે. ખરાબમાં ખરાબ સરકાર છે કે જેની પર બુદ્ધિમાનો અને વિચારકોનો કાણુ છે. તેથી ડાહ્યો પુરુષ લોકોને જ્ઞાનથી અને ઉપબોગની ઇચ્છાથી દૂર રહેવાનો ઉપદેશ કરે છે. ગ્રામીન કાળમાં લોકો સુખી અને સદાચારી હતા

કારણ કે તે બુદ્ધિમાન અને જ્ઞાની નહતા પણ સાદા અને અમણ્ણ હતા. લોકો પાસે જ્ઞાન આવે છે ત્યારે સગકારને પણ તેમના પર રાજ્ય કરવાની મુશ્કેલી નડે છે. બુદ્ધિમાન માણસ રાજ્યને બચાવે છે, કારણ કે તે નવા કાયદાઓ અને નવા નિયમોની ભાષામાં વિચાર કરતો હોય છે અને કારણ કે તે ભૂમિતિના નિયમો પ્રમાણે સમાજના નવા આકારો ઘડવાનો મિથ્યા પ્રયત્ન કરતો હોય છે.

લીએ રપટ શબ્દોમાં રજૂ કરેલી આ વિચારણા પ્રતિક્રાંતિ અથવા પ્રચલિત સમાજઘટનાના શોષક પરિબલોને જાળવી રાખવાનો પ્રયત્ન છે. એ પ્રયત્ન કાંઈપણ વ્યક્તિદ્વારા અજાત રીતે થતો હોય તો પણ તે અજાત હોવાથી ઓછો ભયંકર કે સમાજના પ્રગતિશીલ પરિબલોનો ઓછો વિઘાતક અને દ્રોહી નથી બનતો. લીએ પોતાની વિચારસંજ્ઞા પ્રમાણે અજ્ઞાન સાદા અને જસા-જોળા ખડતલ જીવનનો તરંગી ખ્યાલ પણ ધડી કાઢ્યો છે. એના આદર્શ મનુષ્યે કુદરતી જીવન જીવવાનો તથા ધમ્મજાઓનો નાશ કરી મનને શાત કરવા માર્ગ શ્રેવો જોઈએ તથા દુનિયાનાં બધાં પ્રલોભનો છોડીને એકાંત પાસ કરવો જોઈએ. એવા આદર્શ મનુષ્યોએ હડાપણ મેળવવા માટે અર્થાથી નહિ પણ મૌનથી સહન કરવી જોઈએ. હી પછી લીના ઉદ્દેશોનો અભ્યાસ કરી કનકુચિયસ નામનો ચીનનો એક સૌથી મહાન ચિંતક પાક્યો. કનકુચિયસ ચીની સંસ્કૃતિમાં નવા યુગનું નિર્માણ કરવાનો હતો, એણે હીને જોયો હતો તથા એના વિચારોનો અભ્યાસ કર્યો હતો. હીના મનુષ્ય પછી એણે ચીની પ્રજાને કહ્યું કે “પક્ષિઓ કેવી રીતે બેસે છે. માછલીઓ કેમ તરે છે તથા ગ્રાણીઓ કેવી રીતે દોડે છે તે હું જાણું છું. અને હું જાણું છું કે દોઝનારાઓ માટે જાળો બિંદાવી રાખેલી હોય છે. તરનારાઓ માટે ગલ ગોઠવી રાખેલા હોય છે તથા બેડનારાં માટે પાણુ તાકી રહેલાં હોય છે.”

પ્રકરણ ૪

કનકચુશિયસ

બુદ્ધ અને ઇશુની જેમ કનકચુશિયસના જીવનની આસપાસ સોફિસ્ટિક દંતકથાઓ વણાઈ છે. ઇતિહાસ એમ કહે છે કે કનકચુશિયસ શોટુંગ ઇલાકાના ચુકુ નામના રથજમાં ઈ. પૂ. ૫૫૨ માં જન્મ્યો હતો. એના બાવિડાએ કુમારીકાને પેટે થયેલા એના ગેરકાયદેસર જન્મની આસપાસ દૈવી દંતકથાઓના અંતરાયો ઊભા કર્યા છે. જ્યારે એનો જન્મ થયો ત્યારે એના બાપની ઉમ્મર સીત્તર વર્ષની હતી અને એ ત્રણ વર્ષનો થયો ત્યારે એના પિતાનું મરણ થયું. નાની ઉમ્મરમાં કનકચુશિયસ પર નિર્વાહની જવાબદારી આવી પડી. એ સંગીત અને બાણવિદ્યામાં નિપજાત બન્યો. એણે આગણીસ વર્ષની ઉમ્મરે લગ્ન કર્યું અને ત્રેવીસ વર્ષની ઉમ્મરે એણે એની સ્ત્રીનો ત્યાગ કર્યો. કુટુંબની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થઈ એણે પોતાના ઘરને યાજ્ઞ બનાવી દીધી અને સોફિસ્ટિકની શરૂઆત કરી સોફેટીસની જેમ એણે વાતચીતથી લોકોને શિક્ષણ આપવા માંડ્યું. તથા સોફેટીસની જેમજ એણે જ્ઞાન અને વર્તનને એક હરોળમાં મૂક્યાં. એની સાથે એના વિદ્યાર્થીઓ રહેવા લાગ્યા અને એના વિદ્યાર્થીઓ એની શાળાની બહાર રસ્તાપર અને ચક્રે

ચકલે એની આસપાસ વીટળાવા લાગ્યા. પછી થોડા વર્ષ એને શુગરનો ન્યાયાધીશ બનાવવામાં આવ્યો. પણ પછી એની આસપાસ કાવના શરૂ થયા. અધીકારીઓએ એના તરફ ઇતરાજની નજરે જોયું કન્ડ્યુશિયમે પોતાની જગાનો ત્યાગ કર્યો અને પછી ઘરબાર વિના તે વર્ષ સુધી બટકયો એણે તે વર્ષના અનુભવ પછી કહ્યું કે સદ્ગુણ અને સૌંદર્યને આહવાર કાંઈ પણ માણસ એના જોવામાં આવ્યું નથી.

પછી સીતે વર્ષની ઉમ્મરે કન્ડ્યુશિયસને એક ઠાકોરે આમ્રમણ આપ્યું. પાંચ વર્ષ સુધી કન્ડ્યુશિયસ શાંતિથી, સાદાપ્રથી અને સરળતાથી જીવ્યો. પચોતેર વર્ષની ઉમ્મરે મરણ પામ્યો. એના મરણના દિવસે એ ગાતો સબળાયો હતો કે “ મોટા પર્વતો ક્ષીણ થઈ જાય છે મોટી પ્રમાણે નાશ પામે છે અને મોટા ડાલ્યા માણસો કરમાઈ જાય છે ” કન્ડ્યુશિયમે ચિંતનની પ્રાપ્તિ શિખા ગ્રંથુ કરી નથી પ્રમાણસાસ્ત્રના નિયમો જીને નહિ પણ વાતો કરીને એણે ચીનના લોકોને વ્યવહાર પ્રમાણસાસ્ત્ર શીખવ્યું.

એના વિચારમાં મૂળભૂત અવાજ મનુષ્યના વર્તન માટેનો હતો, અને તેથી એણે પોતાના ચિંતનને લોકાચાર અને સરકારના વર્તન તરફ દોર્યું છે. જો કે એણે લોકોને પુરાણી નીતિરીતિઓને વળગી ગેલાવું, પૂર્વજપૂજને માનની ગમ્મવાવું તથા રાષ્ટ્રીય યજ્ઞયાગોને જાળવી ગમ્મવાવું કહ્યું હતું, પરંતુ ધાર્મિક વિધાનો તરફ એ ખૂબ બેદરકાર હતો તથા એની વિચારગ્રંથીમાં એ અજ્ઞેયવાદી હતો. એનો એક માત્ર આવેગ નીતિ માટેનો હતો અને પોતાના સમયની અધાધુધીના આર્થિક અને મામાનિક કારણો ન સમજવાને લીધે તે અધેર નૈતિક અધેર લાગ્યું. તથા એ અરેબના ઉપાય તરીકે તેણે જ્ઞાન અને સત્યની મોઢને તથા મખત રીતે નિયમન પામેલા કુટુંબજીવનની નીતિમતાને આગળ ધરી. એણે એના શિક્ષણના દાર્દ નીચેના શબ્દોમાં આપ્યું છે, “ પ્રાચીન કાળમાં જુદા માત્ર અને

સુવ્યવસ્થિત હતું કારણકે સરકારી તંત્રદ્વારા લોકોના સદગુણો આમારમાં ઊતરતા હતા. સરકારી તંત્ર સદગુણી હતું કારણકે કુટુંબ-જીવનો નિયમિત હતા. કુટુંબજીવનો નિયમિત હતાં કારણકે લોક-જીવન આચારશુદ્ધ હતાં. લોકોના આચાર શુદ્ધ હતા કારણકે તેઓ તેમના હૃદયની શુદ્ધિ કરતા હતા. તેમના હૃદયની શુદ્ધિ થતી હતી કારણકે તેમના વિચારો સહેલ હતા. એમના વિચારોમાં સહેલતા શક્ય બની હતી કારણકે તેમનું જ્ઞાન ખૂબ વિશાળ હતું અને જ્ઞાન વિશાળતા વસ્તુઓની સમજ અને શોધ પર હતી.” કન્દુશિયસના ઉપદેશનો આ મુખ્ય અવાજ હતો.

કન્દુશિયસની વિચારસરણીનો રાજનૈતિક સુર એણે રજૂ કરેલા વ્યક્તિવિકાસ કે વ્યક્તિવાદમાંથી ઊતરતો હતો. એ કહેતો હતો કે “માખાપ તરફની બાળકોની આગ્રાધારકતા ઉપર તથા સ્ત્રીની પોતાના પતિ તરફની આધીનતા ઉપર સમાજવ્યવસ્થા નભે છે. બ્યારે એ આગ્રાધારકતા અને આધીનતા કરતાં એક મોટો કાયદો નીતિનો કાયદો છે એમ એ કહેતો હતો. નીતિના કાયદા પ્રમાણે માખાપ કે પતિની આગ્રા અથોઅ હોય તો તેનો પ્રતિકાર કરવાની તે બાળકો અને સ્ત્રીની નૈતિક ફરજ બને છે તથા સરકારની અથોઅ આગ્રા સામે થવાની ફરજ તેના પ્રધાનોની બને છે. કન્દુશિયસના આ શબ્દોમાં આટલા શબ્દો માખાપ પતિ તથા સરકાર જેવા માલિકોના દૈવી હક સામે તેમના આધીન લોકોને બળવો કરવા દેવી હક આપતા હતા અને તોપણ કન્દુશિયસની અંદર લોકોને વિપ્લવનો દિગાર આપે તેવું કાર્મ સક્ષમ હતું નહિ.

કરવી જોઈએ તથા શિક્ષણ વધારવું જોઈએ. કારણકે શિક્ષણથી એક બીજા સાથે ઝગડતા વર્ગો ભૂંસાઈ જાય છે. કન્દુચુશિવસના આ શિક્ષણે તે સમયના અંધારા જીવનને જોઈતો હતો તેવા ઊભસ આપ્યો નહિ. લોકોનાં જીવનને રૂઢતાં પરિણામો એથી અટકી ગયાં નહિ ઉલટું એ શિક્ષણે લોકજીવનને ચારિત્ર્ય અને સામાજિક વ્યવસ્થા ધડવાના અવ્યવહાર સૂત્રોથી બાંધી લીધું. ચીની પ્રજાની માણુસાઈ અને પ્રાણુ સદ્ગુણની નિષ્ક્રિયતા અને જડતામાં રૂધાર્ધ ગયાં. લોકજીવનમાંથી આનંદ અને સાદસની વૃત્તિ બેધેડી નાખવાનો પ્રયત્ન થયો. મિત્રાચારી અને પ્રેમ પણ રૂધાર્ધ ગયાં. ચારિત્ર્યના નામમાં શ્રીઓ નીચ મનાઈ અને જડરૂધાર્ધ મર્ધ તથા પ્રગતિ રૂધાર્ધ મર્ધ. પછીનો કાળ કન્દુચુશિવસની વિચારસરણી સામેની ચર્ચા અને વિરોધનો કાળ બની ગયો. ચિંતનના સૂત્રો પર વિતંડાવાદ બેધતા બનાવસના બધા પંડિતો અને એથેન્સના મોરીસ્ટોની જેમ જીવવાનોએ શબ્દોનાં યુદ્ધો ખોલવા માંડ્યા.

મો-ટી નામનો એક વિચારક કન્દુચુશિવસની વિચારસરણીમાંથી જીવ્યો. એ પણ કન્દુચુશિવસની જેમ લૂનો વતની હતો. એણે કન્દુચુશિવના વિચારને અવ્યવહાર કહીને વખોડી કાઢ્યો. એણે મનુષ્યના વ્યવહાર માટે પ્રેમને સૌથી આગળ ધર્યો એણે જૂના ધાર્મિક વહેમોને જાગૃત કર્યાં તથા પ્રેત અને દેવપૂજને હિતેજન આપ્યું. એણે કહ્યું કે “માણસો એક બીજાને ચાહતાં યાંખી જાય તો મજબૂત લોકો નબળાનો શિકાર ન કરે તથા થોડા લોકો ઘણાઓને લૂટે નહિ અને શ્રીમંતો ગરીબોને ન અપમાને સ્પર્શ એ બધા અનિષ્ટોનું મૂળ છે. એક નાનામા નાની વસ્તુની ચોરી કરનાર શિક્ષાને પાત્ર હોય તો એકબીજા પર ચડાઈ કરનાર રાજ્યો પણ શિક્ષાને પાત્ર છે.” એણે તે સમયના રાજ્યતંત્રની અને સરકારની સખ્ત ટીકા શરૂ કરી. એની સામે અમલદારો અને રાજકર્તાઓની ઈનગણ ધર્મ. એના પુત્રકોને સજાગાવી મૂકવાનો દુકમ થયો.

પછી એક મેન્શિયસ નામનો ચિંતક થયો. એણે શીખવ્યું કે સ્ત્રીઓને પોતાની જાત માટે કાંઈ પણ અધિકાર નથી. એ લોકોએ ત્રણ જાણની પરાધીનતા સ્વીકારવી જોઈએ. લગ્ન પહેલાં માતાપત્ની, લગ્ન પછી ધણીની અને વિધવા યથા પછી પોતાના પુત્રની. એણે રાજકારણમાં લોકસત્તા કરતાં રાજસત્તાને વધારે પસંદગી આપી તથા રાજ્યતંત્રની સુધારણા માટે રાજ્યની સંસ્કારિતા ઉપર બાર મૂક્યો અને કહ્યું કે સામાજિક મુશ્કેલીઓ સરકારો બગાડવાથી ઊભી થાય છે તેથી રાજકર્તાઓ ચિંતકો હોવા જોઈએ અને ચિંતકો રાજા હોવા જોઈએ.

મેન્શિયસના આ શિક્ષણમાં ખોટોના તરંગી સમાજવાદની છાયા હતી. તથા જે સવાલો આજે આપણી પાસે જોડેલ માંગી રહ્યા છે તેવા સવાલોની મૂંઝવણ હતી. તે સમયના માલિક અનેકા રાજાઓએ મેન્શિયસનો ત્યાગ કર્યો અને એની બંધિયાર વિચારસરણીને લીધે તે સમયના ઉદ્દામવાદીઓએ પણ એનો ત્યાગ કર્યો. એ બરસામાં, શુંચિંગ નામના એક બજવાખોરે મજૂર સરમુખત્યારીના નામમાં વિપ્લવનો વાવટો ફરકાવ્યો તથા માંગણી કરી કે શ્રમજીવી લોકોજ સરકારી તંત્રના સરમુખત્યાર બનવા જોઈએ. મેન્શિયસે આ અવાજને તિરસ્કારી કાઢ્યો તથા તેને બદલે સરકારી તંત્ર વિદ્વાનોના હાથમાં આવવું જોઈએ એમ કહ્યું એ સાથે એણે સમાજના ચાલના શોષણને ધિછાર્યું. પુદ્ગો તિરસ્કાર કર્યો. દેન્ડુશિયસ પછી મેન્શિયસે લોકોના વિચાર પ્રવાહ પર કાબુ મેળવ્યો. ઠેક ૧૯૧૨ સુધી ચીનના લોકોએ મેન્શિયસની પૂજા કરી.

મેન્શિયસના ચિંતને અનેક સવાલો ઊભા કર્યા હતા. જે એના પછીના વિચારકો જોરશોરથી પૂછતા હતા. માણસ શું સ્વભાવથી જ સારો કે નરસો થઈ શકે છે? સમાજના અનિષ્ટોને માટે શું માણસનો સ્વભાવ જવાબદાર છે? શિક્ષણથી ગુન્ડાઓ ઓછા થઈ શકે તથા સહણા વધી શકે તે શું શક્ય છે? ચિંતકો

ગજત ન ચલાની ગડવાની આનંદતવાળા છે ? એમના તરંગો સમા-
જને મુધાગ્વા વ્તા અધેગ્માજ નાળી દે તેમ નથી ? આ મૌમા
એક વાસ્તવવાદી શુન-૭ નામનો હતો એ જીમ હો. સ્સની જેમ
લખતો હતો “ભાણુસનો મ્વભાવ દુષ્ટ છે તથા નરો મેળવવાની
વૃત્તિવાળો છે એ વૃત્તિને લીધે એને હર્ગિદાર્દ ને ઇતરાજમા ઊતરવુ
પડે છે ને તેને લીધે અમાજમા હિસા અને શોષણ ચાલી રહ્યા છે
આચીન કાગના ગમગ્યોએ મનુષ્ય મ્વભાવના આ ખ્યાલથી મિલકતના
રક્ષણના અને સદગુણના કાયદાઓ બાધ્યા હતા તથા મનુષ્યની
સ્વાયંવૃત્તિને નિયમનમા રાખવા બ્યવસ્થા મ્થાપી હતી”

૫૪ી એ માણુમની સક્રાણુતા અને બુદ્ધિ પર ભાર મૂકતા
જણાવતો હતો કે બુદ્ધિના શિક્ષણથી મનુષ્યની દુષ્ટવૃત્તિ સાધુવૃત્તિ
બની શકે છે

૫૪ી શુઆગ-ઝી નામના એક આદર્શવાદીનો અવાજ ચીનમા
સંભળાઈ ગયો. રમોની જેમ એણે મનુષ્યને કુદરત જતાવી તથા
એણે પોતાના જીવનને કુદરત તરફ ત્રેયું એણે રાજ્યઓ અને
અમનદારોને ચોરો સાથે મગ્ખાનવા માડ્યા અને કશું કે જો કોઈ
વિચારકના હાથમા ગજમત્તા આવે તો તેણે પોતે કઈજ ન કરતા
બધી ગજસત્તા હોડિના હાથમા સોંપી દેવી જોઈએ તે કહેતો હતો
કે મુરશુયુગમા ૫૪૫ઓ અને ૫૬૫ઓ સાથે મનુષ્ય કુદરતી જીવન
જીવતો હતો અને ત્યારે બધી સમાનતા હતી અને માણુસના
સમાજમા જીય અને નીચ હતા નહિ પાછી માણુસ તેજ છે કે
ગજત ન અને મરકાગને છોડી દઈ જગલમા જીવન માગરા ચાલ્યો
જાય છે એવી શુઆગની વિચારમરણી મૂડવાદ અને અપરોક્ષ
એકય તરફ જતી હતી તથા બુદ્ધ અને હિપનિષદોના મુગ માથે
મગતી હતી કદાચ મોઝને એમ માનવાનું પણ મન થાય કે
હિદનો અવાજ ચીનમા પ્રવેશ દગ્વાની શરૂઆત કરતો હતો અને
શુઆગ એક અનેવાદી તથા નિનાશનાદીની જેમ મૂડ નિપત્તિને
માનનાર બનતો હતો ત્યારે શુઆગ પોતે મણુની નયક હતો

ત્યારે એના વિદ્યાર્થીઓએ એની મરણક્રિયાની તૈયારીઓ કરવા માંડી. તેમને સંકેતાં એણે કહ્યું કે “મારી મરણક્રિયા કરવાની જરૂર નથી. આકાશ અને પૃથ્વી મારી મકામેટી છે. સૂરજ, ચંદ્ર અને તારાઓ મારા દેહનના શણગાર છે. બધી સરળવલી વસ્તુઓ મારી સ્પર્શાનવાત્રામાં આવી છે. એવી મારી મરણક્રિયા થઈ ગયેલી છે. મને કેઈ દેહનાવશો નહિ. એના વિદ્યાર્થીઓએ જણાવ્યું કે દેહનાયા વિનાના તમારા શરીરને ગીધ જેવાં પક્ષીઓ ખાઈ જશે. શુભાગિ હસતાં હસતાં જવાબ દીધો કે પૃથ્વી પર મને પક્ષીઓ બંધે ખાઈ જાય. પૃથ્વીની અંદર દેહનાતાં પણ એ શરીર ઠીડાઓથી ખવાઈ જવાનું છે.

એવા ચીનના ચિંતનનો વિકાસ હિંદની જેમ જોરથી આગળ વધતો હતો. જે ચીનને આજે સામ્રાજ્યવાદી સિકારીઓ અંગે અંગમાં ઝડપી રહ્યા છે તેણે હિંદની સાથે દુનિયાને અત્યંત એવી ચિંતનસામગ્રીનાં મૂળ પુરાં પાડ્યાં છે. પશ્ચિમના કુશળ ચિંતક લીબનીએ પૂર્વના દેશોને ચિંતનના દળદ્રુપ પાયાઓ તરીકે વર્ણવ્યા છે અને એણે કહ્યું હતું કે પશ્ચિમ ચીનને કોઈ પણ વસ્તુ શિખવવાને લાયક નથી. આપણને સુધારવા માટે ચીની પ્રજાએ પ્રચારકો મોકલવા જોઈએ. એણે મહાન પીટરને ચીન સુધી એક મેટા રસ્તો બાંધવાની વિનંતી કરી હતી. અને ચીન અને યુરોપ વચ્ચે સંસ્કૃતિનો સંપર્ક સાધવા મોરકો અને બર્લિનમાં સંસ્થાઓ સ્થાપવાની માંગણી કરી હતી. શ્રીક્રીઓ-ગ્રેટસે લાઓઝી અને શુઆંગ-ઝી પાસેથી પ્રેરણાઓ મેળવી હતી. રૂસોએ પણ એ બે વિચારકો પાસેથી પોતાનું ચિંતન બાંધ્યું હતું તથા વોલ્ટેરે કન્ફુશિયસ અને મેન્સિયસની વિચારણા પર વિસ્તાર કર્યો હતો. ૧૭૭૦ માં ગયેએ ચીનના ચિંતનનો અભ્યાસ કરવા દુનિયાને વિનવી હતી તથા એના ઘડપણમાં ત્યારે દુનિયા એક બીજા સામે તોપો માંડી બેઠી હતી ત્યારે એ જદ્દ ગયે દુનિયાના દુઃખ નિવારવાનો ઉપાય ચીની સાહિત્યમાંથી શોધતો બેઠો હતો.

પ્રકરણ ૫

ઇતિહાસ રેખા.

બીજા ચિંતકોની જેમ કન્દુશિયસ દુઃખદ મરણ પામ્યો. કારણ કે ચિંતકો અચડાતા સ્વાર્થોવાળી દુનિયામાં એકતા સ્થાપવા માંગતા હોય છે તથા એકબના ઉપાયો ઉપદેશતા હોય છે પણ ચીનમાં ચિંતકોના ઉપદેશોએ એકમ સ્થાપ્યું નહિ, પણ તેથી ઉલટો સડો વધતો ગયો. ભંગાણુ અને અંધેર પ્રજાને પીડવા લાગ્યાં. પણ પાછો એ એકતા લાવનાર દેખાયો તે ચિંતક નહોતો, લશ્કરી અને રાજકારણી પુરુષ હતો. એણે ચીનના વિભાજિત રાજ્યોનાં એકતા લાવવા કન્દુશિયસનાં જ્યાં પુસ્તકો સળગાવી મૂકવાનું પહેલું ફરમાન કાઢ્યું. પણ એકતાનો લશ્કરી અવાજ ચીન પર પથરાયો તે પહેલાં સુ-પીંગ નામના એક કવિનો કશું અવાજ ચીનમાં સંભી ગયો હતો. ઈ. પૂ. ૩૫૦ માં એ સવાલ પૂછતો હતો કે "મારે શું કરવું? મારે સત્ય તરફની વફાદારીને રસ્તે ચાલવું કે સડેલા કોડાચારને અનુસરવું કે પાવડો ને કૈલળી લઈ કોડી ઉજાળતાં સેનાપતિના રસાલામાં જોડાવું? મારે સ્પષ્ટ રાખ્દો બોલી જોખમ વહોરવાં કે શ્રીમંતો અને મોટરોંઓને ખૂશ કરે એવી વાણી બોલી તેમને ચાખડવાં? મારે સદ્ગુણને મારા જીવનમાં વિકસાવવો કે મારા

સ્વાર્થને સદૃશ બનાવવા બીજાઓને ચૂસવા ? એને એના સવાસોને કાઢીએ જવાગ આપ્યો નહીં. અણુકિકત્ત્યાં કાયડાથી વિદ્વલ બનીને એણે પાણીમાં ડૂબી જઈ પોતાના જીવનનો અંત આપ્યો. ચીના લોકો આજે પણ એના મરણને ઊજવે છે. પછી ચીનને જેણે રાજકીય દૃષ્ટીએ એક બનાવ્યો તેવો શી-હુઆંગ-ટી ગેરકાયદેસર રીતે જન્મ્યો. એનો જન્મ શીનની એક રાણીને લુના એક પ્રધાનથી થયો હતો. શીએ એના બાપને આત્મઘાત કરવાની ફરજ પાડી અને એની માતાને ગીરફતાર કરી બાર વર્ષની હિમ્મરે ગાદી પચાવી. પચીસ વર્ષની હિમ્મરે ચીનના નાનાં નાનાં રાજ્યો પર ચડાઈઓ કરી તેમને ખાલસા કરવા માંડ્યાં. ઈ. પૂ. ૨૩૦ માં એણે હાન જીત્યું, ૨૨૮ માં શાઓ કબજે કર્યું, ૨૨૩ માં વી એના તાબામાં આવ્યું અને ૨૨૨ માં શુએ એનું શરણુ સ્વીકાર્યું તથા છેવટે ૨૨૧ માં પેન પણ અધિકાર નીચે આવી ગયું. ચીનના ઇતિહાસમાં પહેલીવાર વિજેતા શીએ શી હુઆંગટી નું બિરુદ ધારણ કર્યું અને એક રાષ્ટ્રનું બંધારણ બાંધવાની શરૂઆત કરી. સમગ્ર ચીનના રાજ્ય તંત્ર પર એ લોખંડી શહેનશાહ લોખંડી લોકોની છાજો ઉછાળનો ખેડો હતો. એની પ્રતિભાશાળી વિચારણા આંખો હતી. ગીધની ચાંચ જેવું અણીદાર નાક હતું. સિકારનાં શોખવાળી વિચારણા છાતી હતી. હિંસાના નાદ જેવો એનો અથોર અવાજ હતો. એના હુકમમાં જાણે વાપ ને વરઝો વસતાં હતાં એમ ચીનનો ઇતિહાસ બોલે છે. તે પોતાના સિવાય કોઈ પણ ભગવાનમાં માનનો નહોતો અને તરવારના ઝેરે આખા ચીન દેશને એક કરવા સિવાય બીજી કોઈ પણ રાજનીતિ સ્વીકારતો નહોતો. આખા ચીનનું શાસન સંપાદન કર્યું પછી એણે ઉત્તર તરફથી આવતી ધારોને પાછી વાગવા તગત પાવન આપ્યું તથા બહારના એ હતાઓ ખાગવા મળે દુનિયાએ કહી ન દીધેલી એવી ચીનની જમીન ખેડવાગ્યોના ચમરી પંદરમે માઈલ લાંબી એવી

પ્રચંડ દિવાલ બંધાવી દીધી. ચીનની ધરતીને ખૂંદરા નીકળેલા
 દુણુ સોદાના ધાણં એ દિવાલ આગળ અટકી ગયાં અને પશ્ચિમ
 તરફ યુરોપમાં ધસ્યાં તથા છટાવી પર ચીનરી પડ્યાં. દુળાના
 આક્રમણથી રોમ તારાજ થઈને પડ્યું કારણ કે ચીને પ્રચંડ દિવાલ
 બાંધી હતી. શી દુ-આંગ-દીનો લી-સુ નામનો મુખ્ય પ્રધાન
 હતો. એને ચીનનું રાજ્ય બંધારણ ઘડવાનું સોંપવામાં આવ્યું.
 ચીનની રાજદૂતશાહીની સત્તા તોડી નાંખી એણે ઉમરાવોને અમલદારો
 બનાવ્યા અને એ અમલદારો પર રાષ્ટ્રીય પ્રધાનમંડળની સત્તા
 સ્થાપી. એ ઉપરાંત એણે ચોજેલી લશ્કરી સરમુખત્યારીવાળું દરેક
 છાત્રામાં દિવાની મુજાથી સ્વતંત્ર એવું લશ્કર નીમ્યું. વ્યવસ્થા
 સચવવાના કાયદાઓ ઘડ્યા. અમલદારી વિધિઓ સરળ બનાવી.
 નાણાખાતું વ્યવસ્થિત કર્યું. ખેડૂતોને જમીનના માલિક બનાવ્યા.
 પાટનગર ઇન-કાંગથી મોટા મોટા રસ્તાઓ બંધાવ્યા. તે સમયના
 એક પાટનગરમાં સવાસાખ જેટલા જળરત્ન મોટા શ્રીમંત સોડો
 રહેતા હતા. આ નવી રાજ્યવ્યવસ્થામાં વિદ્વાનોને ઉત્તેજન આપ-
 વામાં આવ્યું. તથા ચિંતકો અને તરંગી સાહીત્યકારો દળાવવામાં
 આવ્યા. સાહીત્યના સર્જનો મૂંઝળાવા માંડ્યા. જૂતકાળનો
 રજવાડો ઇતિહાસ આ નવા શહેનશાહને લોડાનું પતન કરનારો
 દેખાયો. વર્તમાન ઉપરથી એ જૂતકાળનો રજવાડો પડછાયો ફર
 કરવા માટે એણે પ્રાચીન ઇતિહાસનાં બધાં પુસ્તકો સળગાવી દેવાનો
 હુકમ કર્યો. સાહીત્યની પણ ચિત્તા ખડકાર્થ. મેન્સિયસના પુસ્તકો
 તથા વિદ્વાનનાં પુસ્તકો એકલાં એ અગ્નિમાંથી જીગરી ગયાં. લોકોએ
 પુસ્તકો સંતાડવા માંડ્યાં પણ તે સમયે પુસ્તકો વાંસની પટ્ટીઓ
 પર લખાતાં હોવાથી અભ્યાસી અને સાહીત્યકારો માટે તેમને
 સંતાડવાનું કામ અઘરું બનતું હતું. એ રીતે પ્રાચીન સાહીત્યના
 પુસ્તકોમાંથી સંતાડનારા ઘણાખરાને ગીરફતાર કરી ઉત્તરમાં
 ચણાતી મહાન દિવાલમાં મળૂરી કરવા મોકલવામાં આવ્યા તથા
 ૪૬૦ જળુને ચારી નાંખવામાં આવ્યા.

પ્રચંડ દિવાલ બંધાવી દીધી. ચીનની ધરતીને ખૂંદવા નીકળેલા
 હુણુ લોકોના ધાડાં એ દિવાલ આગળ અટકી ગયાં અને પશ્ચિમ
 તરફ યુરોપમાં ધસ્યાં તથા ઇટાલી પર ઊતરી પડ્યાં. હુણુના
 આક્રમણથી રોમ તાગજ ચર્મને પડ્યું કાંણુ કે ચીને પ્રચંડ દિવાલ
 બાંધી હતી. શી દુ-આંગ-ટીનો લી-સુ નામનો મુખ્ય પ્રધાન
 હતો. એને ચીનનું ગત્ય બંધાવણુ ધડવાનું સોપવામાં આવ્યું.
 ચીનની ઠાંડારૂઠાલીની મત્તા તોડી નાંખી એણે ઉમગવોને અમમદારો
 બનાવ્યા અને એ અમમદારો પર ગાંડીય પ્રધાનમંડળની સત્તા
 રથાપી. એ ઉપરાંત એણે ચોગ્રેલી લશ્કરી મગ્મુખત્યારીવાળું દરેક
 જગ્યામાં દિવાની સૂબાથી સ્વતંત્ર એવું લસકર નીમ્યું. વ્યવસ્થા
 સાચવવાના કાયદાઓ ધડયા. અમલદારી વિધિઓ મગ્મ બનાવી.
 નાણાખાતું વ્યવસ્થિત કર્યું. ખેડૂતોને જમીનના માલિક બનાવ્યા.
 પાટનગર ઇન્-કાંગથી મોટા મોટા ગ્રામ્યો બંધાવ્યા. તે સમયના
 એક પાટનગરમાં મવાલાખ જેટલા જગજગત મોટા શ્રીમત લોકો
 ગહેતા હતા. આ નવી રાજ્યવ્યવસ્થામાં વિજ્ઞાનને ઉત્તેજન આપ-
 વામાં આવ્યું. તથા ચિંતકો અને તરંગી સાહીત્યકારો દવાવવામાં
 આવ્યા. સાહીત્યના સર્જનો ગૂંચળાવા માડયા. જૂતકાળનો
 રજવાડો ઇતિહાસ આ નવા મદેનશાહને લોકોત્તર પતન કરનારો
 દેખાયો. વર્તમાન ઉપરથી એ જૂતકાળનો રજવાડો પડાયો દૂર
 કરવા માટે એણે પ્રાચીન ઇતિહાસના બધા પુસ્તકો સળગાવી દેવાનો
 હુકમ કર્યો. સાહીત્યની પણ ચિંતા ખડકાર્થ. મેન્શિયસના પુસ્તકો
 તથા વિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો એકલાં એ અગ્નિમાંથી બગરી ગયા. લોકોએ
 પુસ્તકો મંતાડવા માડયાં પણ તે સમયે પુસ્તકો વાંચની પદ્ધતિઓ
 પર લખાતા હોવાથી અભ્યાસી અને સાહીત્યકારો માટે તેમને
 મતાડવાનું કામ અઘરું બનતું હતું. એ રીતે પ્રાચીન સાહીત્યના
 પુસ્તકોમાંથી મતાડનારા ઘણાખગને ગીગૃહ્તા કડી ઉત્તરમાં
 ચણાતી મદ્રાન દિવાલમાં મળૂંડી કરવા મોકલવામાં આવ્યા તથા
 ૪૬૦ જલુને મારી નાંખવામાં આવ્યા.

શ્રીમતો અને ઉમરાવોના કુટુંબોનો નાશ કરવા માટે, સેખન અને વાણીના સ્વાતંત્ર્ય પર તરણ મારવા માટે સદેનશાદ એના છેલ્લાં વર્ષોમાં મિત્ર વિનાનો બની ગયો. એનું ખૂન કરવાના પ્રયત્નો થવા લાગ્યા. એણે કાવત્રાંખોરોને પોતાને હાથે કાપી નાંખ્યા. એ પોતાના ઘૂંટણપર નાગી તલવાર લટકાવી સિંહાસન પર બેસતો હતો અને પોતાના રાજમહાલમાં કયા ખંડમાં પોતે મૂવે છે તેની ખબર પડતી નહોતી. સિકંદરની જેમ એ પોતે બમવાન છે એમ લોકોને શિખવતો હતો. જેમ મરણ પાસે આવતું ગયું તેમ એણે પેદા કરેલી સદેનશાદતને સાચવવા માટે એની જીવનની જંખના વધતી ગઈ. એણે અમર થવાનું અમૃત શોધવા માટે અદળક દ્રવ્ય ખરચવા માંડ્યું પણ એ મરણ પામ્યો અને એનું શબ પાટનગરમાં લાવવામાં આવ્યું. સેંકડો કુમારિકાઓ તેના શબ સાથે તેની કબરમાં જીવતી દહનાવામાં આવી. એના વારસદારે એની કબરપર અદ્ભુત શણગારો કરાવ્યા. એ કબરના છાપરા પર આકાશ ચીતરવામાં આવ્યું તથા એ કબરની છતપર સદેનશાદતનો નકશો દોરવામાં આવ્યો. કબરની અંદર પુરાવલા સદેનશાદના શબને તથા એ શબને ઉપભોગ આપવા જીવતી દહનાઈ ગયેલી કુમારિકાઓને પ્રકાશ આપવા કબર પર અનેક દીવાઓ સુગમી રજા હતા. સદેનશાદની એ વિશાળ કબરમાં એની મહાગાડીને લઈ જનાર મજૂરોને પણ જીવના દહનાવી દેવામાં આવ્યા કારણ કે જે એ લોકો જીવતા બહાર આવે તો સદેનશાદના શબનો ખાનગી રસ્તો બતાવી દે.

જેમ કાઈ પણ સરમુખલારના મરણ પછી થાય છે તેમ એના મરણ પછી પાછું અધેરજિતરું. લોકોએ જાગવો કર્યો અને એના દીકરાને મારી નાંખ્યો એના રાજવંશનો અંત આવ્યો. એક બીજાના દરીદ્ર રાજાઓએ પોતાનાં રાજ્ય ફરીથી સ્થાપ્યાં. પછી એક કાઓન્ડા એ રાજગાદી ઝડપી લીધી અને દાનવંશની સ્થાપના કરી. એ દાનવંશમાં ધુન્ડી નામનો સદેનશાદ સૌથી મહાન થયો. એણે ઈ.

પૃ. ૧૪૦-૭ સુધી રાજ્ય કર્યું. એણે ચંદી આવતા જંગલી લોકોને પાછા હાલ્યા તથા ચીનના સામ્રાજ્યને કોરિયા, મંચુરીઆ, ઈનામ, ઈન્ડોચાઇના અને તુર્કસ્તાન સુધી વિસ્તાર્યું. એ શહેનશાહે ઉત્પાદનના સાધનોની રાષ્ટ્રીય માલિકી ગ્રાપી તથા એ રીતે વ્યક્તિ-ગત માણસોને જમીન અને પર્વતોમાંથી નીકળતા દ્રવ્યના માલિકી સર્જી જતા અટકાવ્યા. મીઠું અને લોહું તથા કેશી પીણાને સરકારી ધનરાવણાં બનાવવામાં આવ્યાં. એણે માલ સર્જી જવા લાવવાના વ્યવહારને તથા વેચાણ અને ખરીદીને તથા એ રીતે બધા વેપાર-વ્યવહારને રાષ્ટ્રીય પદ્ધતિ પર મૂક્યા. એ રીતે મોટા વેપારી અને દુકાનદારોના નફા અટકી ગયા. એણે મોટાં મોટાં જાહેર બાંધકામો કરવા માંડ્યાં. પુલો બાંધાયા તથા નહેરો ખોદાવી. થોડા સમય સુધી આ નવી પદ્ધતિ ખૂબ જોશમાં ચાલી રહી. સમીપ પૂર્વના દેશો સાથે ચીનનો વેપાર ધમધમકાર વધ્યો. પાટનગર લોવાનમાં વસતી તથા દોલત ઊભરાત માંડ્યા. રાજ્યના બહારો હલકાર્થ ગયા. વિદ્વતા વધી તથા ચીનનો ઉદ્યોગ ખૂબ વિકાસ પામ્યો. ચીનનો આવેલો વિકાસ અગાઉ કદી થયો ન હતો.

પછી વુ-ટીના મરણ પછી ચોગલી વર્ષે બીજો શહેનશાહ સુધારક તરીકે ગાદી પર આવ્યો. એનું નામ વાંગ-માંગ હતું એણે પોતાની આસપાસ ગજકારણી પુરોને બદલે વિદ્વાનો તથા ચિંતકો ભેગા કરવા માંડ્યા. ચીનનાં બીજાં રાજ્યોમાં ગુલામીનો વિકાસ જોઈ એને આઘાત થયો. એણે શરૂઆતમાં જ ગુલામી નાબૂદ કરી તથા વુ-ટીની જેમ જમીનની માલિકી રાષ્ટ્રીય બનાવી. એણે જમીન મરજે બાગે વહેચી નાખી તથા ખેડૂતોને આપી અને જમીનના વેચાણ કે ખરીદી બંધ કર્યાં. એણે માલ ઉત્પન્ન કરનાર ખેડૂતને વેપારી અને શાહકારની પદ્ધતિમાંથી બચાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. બધો વેપાર સરકાર પોતેજ કરવા માંડી. પણ એની બધી યોજનાઓ વિકાળ-કુદરત તથા સામાજિક અધેરમાં ભાંગી પડવા લાગી.

પ્રસથ તથા દુષ્કાળે ચીનની ધરતીને ઉજ્જડ કરી, તેના દુસ્ખનાંચ તેની આર્થિક યોજનાને ભાંગી નાંખવા કાવત્રાં કરવા માંડ્યાં. વેપારીઓએ પૈસા આપી લોકોને એની સામે બળવો કરવા ઉત્તેજ્યાં. શી-યુંગ નામના જંગલી લોકો ઉત્તર તરફના ધસાકાઓમાં જિતરી પડ્યા. હી-ઉ નામના એક મોટા શ્રીમંતે પોતાના પૈસાથી આ બધાં અંધેરને આગળ ધપાવ્યાં. વાંગ-માંગને મારી નાંખવામાં આવ્યો, એના મુધારાને જૂસી નાખવામાં આવ્યા, તથા ફરીવાર બધું હતું તેવું થઈ ગયું. એ રીતે હાનવંશ, વિનાશ પામ્યો. નાના નાના રજવાડા ને દંકરાતા ફરી પાછાં સ્થપાઈ ગયાં. તાતાર લોકો ચીનપર જિતરી આવ્યા. તથા ઉત્તરના પ્રદેશો જીતવા માંડ્યા. ચીનનું જીવન અવ્યવસ્થિત બની ગયું. સંસ્કૃતિનો ઉદ્ભવ અટકી ગયો. વિજેતાઓ આખા ચીનપર અત્યાચાર કરતા બમવા માંડ્યા. ચીની પ્રજાએ છેવટે એ વિજેતાઓને સ્વીકાર્યા તથા એ વિજેતાએ ચીનને પોતાનું વતન બનાવ્યું. બન્નેએ લગ્ન સંબંધથી લોહી એક કર્યું. પાછો ચીનના જીવનમાં સંસ્કૃતિનો વિકાસ શરૂ થયો.

એ સમય ઈ.સ. ૬૨૭ નો હતો. ત્યારે ચીનનો સૌથી મહાન શહેનશાહ ટાઇ-ચુંગ ગાદી પર આવ્યો. એણે શરૂઆતમાં પોતાના બાઈઓનાં ખૂન કરાવ્યાં પછી એણે પોતાની લશ્કરી શક્તિવડે ધસી આવતી પરદેશી ટોળાને પાછી હાવી. પણ એ સમયે હિંદમાંથી બુદ્ધની અમર ચીનપર જિતરી ચૂકી હતી. શહેનશાહ એકાએક ચુદ્ધ થી કંટાળી ગયો તથા પોતે પાટનગર, પાછો આવી શાંતિનો વિચાર કરવા લાગ્યો. એણે કન્દ્યુશિયસનાં પુસ્તકો ફરી ફરીને વાંચ્યાં. એણે વિલાસ અને એકાચારામનો ત્યાગ કર્યો. એણે પોતાના ઉપબોગ માટે રાખેલી ત્રણ હજાર સૌજનોને મુક્ત કરી. ત્યારે એના પ્રધાનોએ યુનેગારોનું દમન કરવાને સખત પગલાં લેવાની સલાહ આપી ત્યારે તે લોકોને એણે કહ્યું કે “ જો હું મારા અને મારા અમલદારોના ખર્ચ ઓછા કરું, કરવેરાને હળવા કરું, કેવળ

પ્રમાણિક અમલદારોની નિમણુક કડ તો મારા લોકોને રોટલી, રોટલાણુ અને કપડા બહાર પડતા મળી નહે અને તેમ થાય તો નાનપણુ જાતની શિક્ષાઓના કાયદા વિના હું સુનેગાનીને નાજુર કરી શકું "

એક દિવસે એણે પોતાના પાટનગર સાગ-આનતુ' એક કાગળાજી જોયું. તેમાં દેહાત દંડની શિક્ષાવાળા જામેનેવું ન્હોતો મરવાની નહ જોતા એણે દીકા એ સૌને એણે મુક્ત કર્યા તથા ફરેકને એમના નિર્વાહ માટે જમીનો આપી તથા એણે કાનફા ધડવો કે કોઈપણ મહેનસાહે તણુ નિરમના અપવાસ કર્યા નિના નામપણુ સુનેદગાગને દેહાત શિક્ષા ક વી નહિ એણે એના પાટનગરને ખૂબ સરસ ગીતે શણુગાર્યું હિંદ અને યુરોપમાંથી મહેમાનો ૥ ૧ ટોળા એના પાટનગરમાં આવવા લાગ્યા. દિંદમાથી ખુદ માધુઓ ખૂબ મોગી સખ્યામાં આવ્યા તથા ચીનમાંથી ખોદ વિદાનો દિંદમા અભ્યાસ માટે જવા લાગ્યા શહેનશાહે બહારથી આવતા નિર્મીઓને સત્કાર્યા તથા તે સૌને-રહેવાની વ્યવસ્થા કરી આપી અને પ્રયાગની સખૂણું સ્વતંત્રતા કરી આપી

એક પછુ અધ માન્યતામાં માન્યા વિના એ પોતે મનસા પર્ચેત સાદો અને સળ એવો કન્દુસિયન ગતી જવારે એતુ મગજ થયુ સારે લોકોની નિરાશાને રોક અપાર બન્યા તથા તેમણે શહેનશાહની કમર પર પોતાના સગીરમાંથી લોહી કાઢીને બાંધ્યું

એ શહેનશાહે ચીનના સર્જકે સુમ માટેનો ગતો બાધ્યા હતો. ચીનને પચાસ વર્ષો સુધી શાત અને ગિય સરતા આપી હતી ચીનની જમીન ફળદ્રુપ મની હતી તથા ઉલોગો વિદગ પામતા હતા. ચીનના સરોવરો ઉપર સુદ્દ હોડીઓમાં લોકો આદ વિાન કગતા હતા ચીનની નીઓ અને નહેરો વેપારી બનવાની ઉત્તેજિત બની હતી તથા ચીનના બહારમાંથી દિંદના સમુદમ તથા પર્શિયાના અખાતગ મોગમેટા વહાણો સફરો વતા હતા. ચીનની આખાની એ ગોધી મદાન કાળ હતો. એ સમયે જવારે

સુરોપમાં રેશમના કપડાંની કીંમત તેના વજન જેટલું. સોનું હતી ત્યારે ચીનના સોડાનો રોજનો પોષાક રેશમ હતો. તેના પાટનગરની પાસેના ગામોમાં રેશમ વણુવાનાં એવા તો મોટાં કારખાનાં હતાં, કે એક ગામના કારખાનામાં એકલાખ મજૂરો કામ કરતાં હતાં. હોરાઓમાં શીશ્પીઓ મૂર્તિઓ ધડતા હતા તથા શ્રીમંતોના મુઠાંઓ મોતીની પથારીઓમાં દાટતાં હતાં. એવી તે વખતની જામરદસ્ત આબાદી હતી.

પછી ઇસવીસ ૭૧૩ માં ચીન પર શહેનશાહનાં શાસન હતાં. ચીન એ સમયે સંસ્કૃતિનું અગ્રગામી હતું. સત્તામાં સર્વોપરી હતું. જ્ઞાનમાં સર્વોત્તમ હતું તથા વિકાસમાં અસાધારણ બન્યું હતું. તે સમયની દુનિયામાં ચીનની સરકારનું તંત્ર સર્વોત્કૃષ્ટ દેખાતું હતું. એ બધી આબાદીના શિખરપર મંગલદેવતા રાજ્ય કરતો હતો. એ રાજ્ય કવિતાઓ લખતો હતો તથા દૂરના દેશો પર આક્રમણ કરતો હતો. એણે ટક્કી પરિધા અને સમરકંદ પર અધિકાર જમાવી તેમની પાસેથી ખંડણી લીધી. એણે દેર્દાતંદની શિક્ષા નાખ્યું કરી કેદખાનાં મુધાર્યા, અદાલતોને બેઠકો પર બેસાડી દેખાડી અને વિદ્વાનોને ઉત્તેજન આપ્યું. મંગીનની વિદ્યાપીઠો બંધાવી. એણે એક મરજનદીની જોમ રાજ્યની સરચાત કરી. રેશમમાં જાંતુઓની દિંસા થતી હોવાથી રેશમના કારખાનાં બંધ કરાવ્યાં રાજ્યદેશની બધી સ્ત્રીઓને સુંદર પોષાક તથા ઝવેરાત નદિ પહેરવાનો દુકમ ક્યો. પણ પછી ધીમે ધીમે એના મરજનદીપ્રજાનો અંત આવતો ગયો અને એના હજારના અંત મુખીમાં એ આનંદો બોમવનારો તથા દલા ને વિહારના ઉપજોમ કરનારો બની ગયો. ઉપરે એને એની રાજ્યગાદીનો એક માંગ પી-ટ્ટી નામની બાઈના મોદને લીધે ત્યામ કરવો પડ્યો. ત્યારે એ એને એ પહેલીવાર મળ્યો ત્યારે એને સાઠ વર્ષનો દનો ને બાર્ધ સનાવીય વર્ષની હતી. દસ વર્ષ મુખી એ બાર્ધ એના અદારમા

છોકરાની જખાત તરીકે રહી હતી. શહેનશાહ પણ એ સ્ત્રીને ચલાતો હતો કાનૂલ કે તે જાણી હતી મહત્વાકાંક્ષી હતી સત્તાધીશ હતી અને મિથ્યાભિમાની હતી શહેનશાહ મીંગ એ સ્ત્રીને મહાન પવિત્ર કહેતો હતો શહેનશાહે એની સોમતમા રાજતત્ર તમ્બ બેઠકાગ રહેવા માડ્યું તથા મરકારી બધી સત્તાઓ એણે એ મહાન પવિત્ર સ્ત્રીના બાઈના હાથમા સોપી દીધી જ્યારે એની આસપાસ વિનાશના પગ્થિગો જામતા હતા ત્યારે એ દિવસ ને રાત વિલાસ અને આનંદમા મશગુલ રહેવા લાગ્યો એક લુ—શાગ નામનો દુનિયારી પણ એ યાગ વી રીને ચલાતો હતો તથા પોતે ઉત્તરના એક ઇલાકાનો ગવર્નર હતો એણે એકાએક બળવો પોકાર્યો તથા પોતાની જાતને શહેનશાહ તરીકે જાહેર કરી મીંગ પાટનગરમાથી નીકળી ગયો એના સિપાઈઓએ એની સામે જ પેલી બાઈને કાપી નાખી એ બળગામા ઇશુ કરોડ ને ૬૦ લાખ લોકોનો નાશ થયો. પછી ૭૬૨ માં એ બળવો શમ્યા પછી શહેનશાહ મીંગ પાટો પાટનગરમા આવ્યો ને મરણ પામ્યો.

પછી ઈ. મ. ૧૭૫૫ ની આસપાસ વેનિસના સુવર્ણ યુગના મમયમા ધસાઈ ગયેલા ને ધગડા લાગતા બે માણસો ચીથરેલા અવસ્થામા વેનિસને આગણે ઉતર્યા હતા તથા ૭૫૧ વર્ષ પહેલાં વેનિસના જે મરમાથી એ લોકો મુસાફરી કરવા નીકળી ગયા હતા તે ધગમા ફરી પાટો પ્રવેશ જામતા હતા એ કહેતા હતા કે તેમણે ધણા ભય કર મનુષ્યોપર સફર કરી છે જોયા પર્વતો ઝોળ ગયા છે, મેદાનો ને રણો પરથી મુસાફરી કરી છે, તથા ચાર રખત ચીનની મહાન દીવાલમા ચઢી ગયા છે ને વીસ વર્ષ સુધી ચીનમા રહ્યા છે એ લોક કહતા હતા કે એમણે દુનિયાના સૌથી મહાન સત્તાધીશ એના ગજની નોકરી કરી છે તથા એ લોકો યુરોપને ખ્યાલ પણ ન આવે એના મોટા મોટા નગરોવાળા સામ્રાજ્યમા રહ્યા છે. માણસના માથા કળા ધણા મોટા એવા ફળ ખાધા છે.

ગોના ॥ હગના જેવા છે તથા એના પ્રદેશમાં રહ્યા છે કે બધા લોક પટેના મૈનારાવધ્યા મગી જતી હતી તથા બધા લોકો પોતાની દીકરીઓ અને સ્ત્રીઓનો ઉપભોગ મહેમાનોને ધુપથી કરવા દેતા હતા એવી એવી અનેક વિચિત્ર વાતો પોતાને ત્યાં ઘટાડીમાં આવીને કે ત્યાં ત્યાં એ વાતો કુમારામાના એકને તેની વિચિત્ર વાતોને અનુરૂપ એવા મોઢાં મીઠીયન્સ નામથી ઓળખતા હતા.

જે મોઢાં એના બાપા સાથે સત્તર વર્ષની ઉંમરે લીલાનોન પર્વટોત મોગ ગીને મેમોપોટેમીઆ ચક્રને પરિચયન અખાત તરફ ગયો ત્યાં અને ત્યાંથી પર્વટોત ખુગમાન અને બાતુ ચક્રને પામીગના ઉચ્ચ પ્રદેશ તરફ ગયો હતો ત્યાંથી એ લોકો વણઝાગઓ માટે ધીમે ધીમે કાશ્ગર અને ખોટાન તરફ પહોંચ્યા હતા અને ગોમીના મુશ્મી ચક્રને શાન્દુની મહાન દિવાલમાં પેકા હતા હાના મોત અને તેમને પશ્ચિમના નમ્ર પ્રતિધિનિ તરીકે આવશ્યક આપ્યો હતો એ ખાન કુબ્લાઈ ખાન હતો તથા ચીનનો માસિક બની ખેડો હતો ઇતિહાસ કહેતો હતો કે એણે અને એના મેગોલ પૂર્વજોએ ચીનને શત્રુ હતું મેગોલ લોકો ઉત્તર પશ્ચિમ તરફો પ્રદેશ છુ બની જતા ત્યાના મેગોલ અથવા મોગ લોકો નવા ખેતરો શત્રુ નીકળી પડ્યા હતા તથા એ વિજયી બનતા મેગોલ લોકો આખો એસિયા તથા મુરોપના થોડા ભાગો શત્રુ મુશ્મી અગ્રધ્યા નહોતા એમની કૂચ વડાં મુધી વિજયત આગળ ને આગળ વધતી હતી તથા એમની તરવારો અટક્યા વિના લોહી ટપકાવતી હતી એમનો એક બચકર સગ્દાર જગીસખાન નામનો હતો મુશ્મી માણસના લોહીની છોળ ઉઠાળવા જ જન્મ્યો હોય એવો એ પ્રચલ હતો એની તે વર્ષની ઉંમરે મેગોલ લોકોની જુદી જુદી ટોળાઓ એલો એક કરી હતી અને એ એમતા અને વિનાશમાં એનો ત્રાસના એ સૌથી સફળ હથિયાળ હતું એના હાથે જે મરતા નહીં તે કેદ પડતા અને જે કેદ પડતા તેમને લાકડાના

અધિક માથે જકડી બાધવામા આવતા તથા તેમના શરીરના દેહડા
 રી નાખવામા આવતા હતા અને તેમને ઝવતા ને ઝવતા કઠ ઈમા
 ઉકાળવામા આવતા હતા

એણે એટ દિવસ નીચ-ઝુગ નામના ચીનના શહેનશાહનો
 સદનો મેળવ્યો હતો ચીનના શાહે લખેલા પત્રમાથી એ શહેન-
 શાહ જગીસખાનને પોતાને શરણે આવવાની માગણી કરતો હતો
 એ માગણી વાચીને સળગી જિરો જગીસખાન એક ગફસી
 સાપના આઠાગવાળા સિંહામન પંચી ચૂંચે અને એણે
 એના લશ્કરને તાળડતોળ તૈયાર ચવાનો હુકમ કર્યો બાગ્સો માઈલ
 વિગ્તા પામેલા ગોખીના રણ પગથી લસકરી ફૂચ શર થઈ ગઈ
 અને ત્યાંથી ચીનના પશ્ચિમ ઇલાકાએ પણ જગીસખાનની જગી
 સેનાના પગલા ખખડ્યા ચીનના નેતુ નગર એવાતો તારાજ
 કરવામા આવ્યા હતા કે એ નગરો હતા ત્યાં મનુષ્યની વસતીનો
 એકે અવશેષ દેખાતો ન હતો તથા એ પાદર અનેના ચીની
 નગરોમા થઈને અધારામા પણ તે ફૂચ સદળ થઈ ચકી હતી પોતાને
 આખી માનવજાતના શહેનશાહ કહેવાવતા એ જગીસખાને ઉત્તર
 ચીનને પણ ઉજ્જડ કરી દીધુ પગી એના વાગ્સદારોમા મોગો-
 ગઈ, મશુ અને ડુખ્સાઈ એવા તથા જણુ હતા વેનિસમા પાઠે
 આવેતો માર્ગપોતો દુખ્સાઈખાનની વાત કરતો હતો એ દુખ્સાઈ
 ખાને પણ જગીસખાને શર કરેલો મદાર આગળ ધખાવ્યો હતો
 સદાસ માગે અન્તે એવી રીગતા બતાવીને ચીનના નર નારીઓ
 દોગાઈ જતા હતા જુનીચ-કુ નામના એક રથગને ત્યાર
 દુખ્સાઈખાને ઘેરો ઘાત્યો ત્યારે ત્યાંના ચીના લોક એકએક પુર
 મગ પામતા ચુધી વડયા જતા નારની દિવાલ પાળળ એની
 ખીઓ ઝાલતી હતી એ ઓઓ આખા નગરને મળગારી ઝવતી
 સળગી ગઈ હતી એટલે પામે એ દુખ્સાઈખાનના લશ્કર આવતા
 એ મોગોન વિજેતાને ત્રણે મ્પાઈ મગા જતા એક સાખ ચીનાઓ

દરિયામાં ડૂબી ગયા હતા. એ રીતે આંખા ચીન પર સત્તા બેસાડતા બહારથી આવેલા મોંગોલ લોકોએ સો વર્ષ સુધી ચીન પર રાજ્ય કર્યું.

૫મી ધીમે ધીમે એ મોંગોલ લોકો ચીનની સંસ્કૃતિ સ્વીકારવા લાગ્યા અને ચીનાઓ સાથે સંપર્કથી બળી જઈ એક પ્રજા બનવા લાગ્યા તથા પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ પોતે સ્વીકારેલા ચીનની સમૃદ્ધી વધારવા કરવા લાગ્યા.

માર્કોપોલોએ કુખ્સાઈખાન સાથે રહીને ચીનના ઇતિહાસનો અભ્યાસ કર્યો હતો તથા એણે તે સમયના ચીનના લંગાણુ વર્ણન કર્યા છે. એ કુખ્સાઈખાનના અંગત જીવનનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે ખાને ચીનની ચઢિયાતી સંસ્કૃતિનો સ્વીકાર કર્યો હતો તથા પોતાના લોકોના રીતરિવાજો ચીની પ્રજાના રીતરીવાજો સાથે ભેળવી દીધા હતા. એણે જુદાજુદા ધર્મો તરફ અસહીષ્ણુતા કેળવી હતી, મોટા મોટા રસ્તાઓ, નહેરો, અને બંડારો બંધાવ્યા હતા. દુધાળાના સમય માટે એણે અનાજના કોઠારો ભરી રાખ્યા હતા. નિરાધાર તથા વૃદ્ધ લોકોને રાજ્ય તરફથી આધાર આપ્યો હતો. વિદ્યાકળાને ઉત્તેજન આપ્યું હતું. ખાનનું અંગત જીવન વિલાસની પરાકાષ્ઠા જેવું હતું. એની ચાર સ્ત્રીઓ રહેનશાહબાનુઓ કહેવાતી હતી. એ ઉપરાંત દર બીજે વર્ષે એ સ્ત્રીઓ ખાનના ઉપભોગ માટે આણુવામાં આવતી હતી. એ સ્ત્રીઓની બહુ ગ્રીલુવટથી પરીક્ષાઓ લેવામાં આવતી હતી. તથા જેમના શરીર શ્વાસ અને અવાજ ઉત્તમ લાગતા તેમને જ ખાનની સેવામાં ચોજવામાં આવતાં હતાં. એક સ્ત્રીને ત્રણ દિવસ અને ત્રણ રાત્રી ખાન સાથે રહેવું પડતું. જે દરમ્યાન ખાનની પશુ વૃત્તિ તેનો યથેચ્છ ઉપભોગ કરતી.

૫મી યુરોપ અને પશ્ચિમ એશિયામાં ધીમે ધીમે મોંગોલ લોકોનો પરાજય થવા માંડ્યો અને તેની અસરરૂપે ચીનમાં પણ

યુઆન વશનું પતન શરૂ થયું. મોંગોલ લોકો ચોધાઓ હતા પણ રાજનીતિનું ન હતા. એટલે ચીના લોકોએ એ વિજેતા ઉપર પોતાની સત્તા જમાવવા માડી ધીમે ધીમે ચીની પ્રજાએ મોંગોલ સાથે સમન્વયકારો કરવા માડ્યા, તેમને સુધારવા માડ્યા અને તેમની પાસેથી ગજસત્તા પડાવી લેવા માડી ઈ સ ૧૩૬૮ માં બળવો થયો અને એ બળવાના નાયક એક બૌદ્ધ ભિક્ષુએ પોતાની જાતને શહેનશાહ તરીકે જાહેર કરી અને પોતાના વશને મીંગ વશ કહ્યો. એના પછીના યુગ-એ નામના શહેનશાહની હકુમત નીચે ચીન ફરીથી આગાહ થવા લાગ્યું પણ બહુ થોડા સમયમાં એક નવા લોકોનો ધમારો ચીનની દિવાલમાં પેડો અને પેકી ગને ઘેરો ધાલવામાં આવ્યો. એ લોકો મન્યુઓ હતા તથા મન્યુઓ નામના પ્રદેશમાંથી આવતા હતા એ લોકોએ પોતાની સત્તા ઉત્તરમાં આમુર નદી સુધી સ્થાપીને દક્ષિણના ચીનાઈ પાટનગર સુધી ફેરવ કરી છેલ્લા મીંગ-શહેનશાહે પોતાના કુટુંબને ભેગું કર્યું અને પોતાની મહારાણીને આપઘાત કરવાની આજ્ઞા કરી અત્યુગની સ્ત્રીઓએ પણ પોતાની જાતને મારી નાખી પછી શહેનશાહે પોતાની જાતને સ્વેચ્છાએ કાસીના માચડે લગાવી દીધી મન્યુ લોકોએ એ શહેનશાહના શમને દફનાવ્યું અને શીંગ વશની સ્થાપના કરી

મન્યુઓ પણ બહુ થોડા સમયમાં ચીના બની ગયા અને એ વશના બીજા શહેનશાહ કાંગ-શીએ ચીનને ચીની ઇતિહાસમાં સૌથી અદિયાતી એવી રાજવ્યવસ્થા આપી એ શહેનશાહ સાત વર્ષની ઉંમરે ગાદીએ આવ્યો હતો તથા તેર વર્ષની ઉંમરે તેણે પોતાની હકુમતની શરૂઆત કરી હતી એના કાસુ નીચે ચીન ઉપગત મોંગોલિયા, મન્યુશિયા, કોરિયા, ઈન્ડોચીના, ઇનામ, તિમેટ અને તુર્કસ્તાન હતા તે સમયે તે સુધી મહાન સામ્રાજ્ય હતું અને વમતીમાં ખૂબ વિશાળ હતું તે સમયની દુરિયામાં એ શહેનશાહના સમકાલીનો ચૌરંગઝેંગ અને લુઈ ચૌઓ હતા એણે

૧૬૬૧ થી ૧૭૨૨ સુધી રાજ કર્યું તથા ચીનના ઇતિહાસમાં ચીનના રાષ્ટ્રને અન્નેડ એવી આગાહી આપી. આખી ચીની પ્રજાને ચેતવણીરૂપ એણે મરતાં મરતાં હેલ્લા શબ્દો કહ્યા કે “આપણે બીરા જેવું અને ચિંતા કરવા જેવું છે. થોડાક સૈન્યો પછી ચીન પર હુડકાટ કરવા સમુદ્રો ઓળંગીને પશ્ચિમની પ્રજાઓ આવી લાગશે એમ મને લાગે છે.”

ત્યારપછી ચીંગ-લુંગ નામનો એક શહેનશાહ ગાદીએ આવ્યો. એણે ચીન પર લાંબો સમય રાજ્ય કર્યું તથા પંચાશી વર્ષની ઉંમરે સ્વેચ્છાએ રાજગાદી છોડી. એના જીવનના હેલ્લા વર્ષમાં એક બનાવ બન્યો જેણે શહેનશાહ કાંગ-શીએ બાબેલું બવિધ સાચું પડશે એવી આગાહી આપી. અંગ્રેજોએ ચીનમાં અપ્રીય ઉતારવા માંડ્યું. તથા ૧૭૮૬ માં એક કમિશન શહેનશાહ શીંગ-લુંગ પાસે વેપારી કરારો કરવા મોકલ્યું. તથા શહેનશાહ પાસે અંગ્રેજ વેપારીઓને ચીન સાથે વેપાર કરવા દેવાની છૂટ માંગી. તે વખતે ઇંગ્લાંડની ગાદી પર રાજ્ય જ્યોર્જ ત્રીજો હતો. શીંગ-લુંગે જ્યોર્જ ત્રીજાને નીચે પ્રમાણે પત્ર લખ્યો. “બીજા દેશોમાંથી ઉત્પન્ન થતી વસ્તુઓની અમારે કિંમત નથી. તથા તમારા દેશમાં બનતી વસ્તુઓની અમને જરૂર પણ નથી. તેથી આપ નામદારની વિનંતિને મારો એ જવાબ છે કે આપના પ્રતિનિધિની અમારા દરબારમાં નીમજૂંક કરવી તે અમારા રાજકીય સિવાજથી વિરુદ્ધ વસ્તુ છે. મેં આપ પાસે મારા દષ્ટિબિંદુઓ વિગતવાર મૂક્યાં છે. તથા આપ નામદારે મોકલેલા પ્રતિનિધિઓને શાંતિથી ઘેર પહોંચી જવા રવાના કર્યાં છે. મારી લાગણીઓને માન આપવું તથા આપણા અંદરના તથા આપણા સ્વદેશના જ રાજ્યવહીવટને મુંબાળવો એજ આપણા માટે યોગ્ય છે.”

આવા મગરૂર શબ્દોમાં ચીને યુરોપથી આવતી ઔદ્યોગિક ક્રાંતિના આક્રમણને પાછું વાળવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

પ્રકરણ ૬

લોક જીવન

ચીનના લોકજીવનમાં સૌથી આગળ તરી આવતું અમ ચીનની ઉભગાઇ જતી વસતી છે. ઈ. પૂ. ૨૮૦માં ચીનની વસતી લગભગ ૧,૪૦,૦૦,૦૦૦, ઈ. સ. ૨૦૦ માં ૨૮૦,૦૦,૦૦૦; ઈ. સ. ૭૨૬ માં ૪,૧૫,૦૦૦૦૦ તથા ઈ. સ. ૧૬૬૪ માં ૮,૬૦,૦૦,૦૦૦ તથા ૧૭૪૩ માં ૧૫,૦૦,૦૦,૦૦૦ થઈ અને ઈ. સ. ૧૯૧૯ માં ચીનની વસતી ૩૩,૦૦,૦૦,૦૦૦ મુધી પહોંચી. ચીનમાં સૈકામાં એક મુરોખીઅન મુસાફરે વેનીસથી મોટાં એવા બે મો શહેરની ચીનમાં ગણતરી કરી હતી. આજે એમ મનાય છે કે ચીનમાં ૪૦,૦૦,૦૦૦૦૦ જેટલી વસતી છે. ચીનાઈ લોકો કદમા દક્ષિણ વિભાગમાં ટૂંકા અને નબળા છે. ઉત્તરમાં હોયા અને મજબૂત છે. પણ સામાન્ય રીતે આખા એશિયામાં ચીની પ્રજા સૌથી વધારે પ્રાણુવાળી છે. એ પ્રજાને અરીણુ મારી નાંખી શક્યું નથી તથા આટઆટલાં દુઃખ અને હેરાનગતી પડી પણ એ પ્રજાનો નાશ શક્ય બન્યો નથી. ચીનના લોકોનો ચહેરો દેખાવમાં પૃથ્વી પરની બધી પ્રજા કરતાં સૌથી વધારે પુદ્ગિમાન દેખાય છે. ચીનના ખેડૂતોની સ્ત્રીઓ પુરષો જેટલી જ મુદર અને મજબૂત છે. સ્ત્રી પુરષો જાનેના વાળ સખત હોય છે.

તથા સ્ત્રીઓને ફૂલોનો ખૂબ શોખ હોય છે. ઈ. સ. ૯૭૦ માં ચીની પ્રજામાં છોકરીઓના પગ બાંધવાનો રિવાજ શરૂ થયો. સાત વર્ષની ઉંમરથી છોકરીઓના પગ બાંધી દેવામાં આવતા હતા તથા પુરુષોને જાતીય આનંદ આપે એવી રીતે નાના પગ વાળી સ્ત્રીઓ ચાલતી હતી. એવા સ્ત્રીના પગ વિશે વાત કરવી કે પગ તરફ જોવું તે અવિનય મનાવા માંડ્યો એટલું જ નહિ પણ સ્ત્રીના પગના જુદી વાત કરવી તેમાં પણ જાતીય સંકેત સેવાવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે પગ બાંધવાનો એ રિવાજ આખી ચીની પ્રજામાં ફેલાઈ ગયો અને મંચુ તથા તાતાર લોકોએ પણ તે રીતકાર્યો. યહનશાહ કાંગશીએ એ રિવાજને બંધ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તેને નિષ્ફળતા મળી. આજે ચીનના જીવનમાં ચાલી રહેલી ક્રાન્તિ તેનો નાશ કરી રહી છે.

ચીનાઈ ભાષા દુનિઆની બીજી ભાષા કરતાં ખૂબ જુદી પડતી હતી. એ ભાષાના શ્રુણુઓ હતા નહિ, જોડણી હતી નહિ; બ્લાંકશબ્દ હતું નહિ. આ બંધાં ભાષાનાં અંગ શિવાય પૃથ્વી પરની સૌથી જૂની અને સૌથી વધારે વસતી વાળી એવી ચીની પ્રજાએ વાણીનો બ્યવહાર ચલાવ્યો છે. એ ભાષાનો દરેક શબ્દ નામ ક્રિયાપદ વિશેષણ કે ક્રિયાવિશેષણ એના અવાજ કે ઉચ્ચાર પ્રમાણે બની શકે છે. એક એક શબ્દના ચારથી નવ સુધીના જુદા જુદા અવાજો હોય છે જે પ્રમાણે તેનો અર્થ કરવામાં આવે છે. હું શબ્દ અગણોતર અર્થવાળો છે. શી શબ્દના ઓગણસાક અર્થ છે તથા કે શબ્દના ઓગણત્રીસ અર્થ છે. દરેક અર્થ સાથે ઉચ્ચારનો અવાજ બદલાય છે. ચીનની સખાણુભાષા ચિત્રો કે આકૃત્તિઓમાં બનેલી છે. એ ભાષામાં છસો ચિહ્નો મુખ્ય છે. દરેક શબ્દ ઉપરાંત એકે એક વિચારનું પોતાનું સ્વતંત્ર ચિહ્ન છે. દાખલા તરીકે એક ચિહ્નનો અર્થ ઘોડો થાય છે. બીજાનો અર્થ ઘોળો ઘોડો થાય છે. તથા ત્રીજાનો અર્થ કપાળમાં ઘોળા ચિહ્નવાળો ઘોડો એવો થાય છે. પક્ષી અને માદાનો અર્થ નાવું એવો થાય છે. છાપરા નીચે બેઠેલી સ્ત્રીનો અર્થ

શાંતિ થાય છે. સ્ત્રી અને પુરુષ સાથે બિભેલા હોય એવા ચિત્રોનો અર્થ વાચાળ એવો થાય છે સાવગણી લાંબને બિભેલી સ્ત્રીનો અર્થ પત્નિ એવો થાય છે તથા એ ગોઠા વાળી સ્ત્રીનો અર્થ કંઞઓ કરવો એવો થાય છે સામાન્ય વ્યવહારમાં સામાન્ય માણસ પણ કે ચાર હજાર ચિહ્નો લખાયો હોય છે વિચારમાં બોલાતી આ બાબતો એક જાણ એ છે કે ચીનાઓની જેમ જ જાપાની અને કોરિયન લોકો પણ તેને જલદી વાચી શકે છે તથા એ ઉપરાંત ચીનના પ્રદેશ પર જુદી જુદી બાબા બોલતી પ્રજાને લખવાની એક પ્રયા આપી શકાય છે, તથા બોલાતી ભાષા બદલાવા કરતી છતાં લખાણની ભાષા જેવીને તેવી કાયમ રહે છે ચીનની સંસ્કૃતિમાં ચીનની ભાષા એ એક તેની વિશેષતા છે

આમજીવન

ચીનના પ્રાચીન વતનીઓ જ ગણે અને પશુઓ તથા જીવ જીવુઓ સામે જીવનકલહમાં લડ્યા હશે તથા જમીનના માલિક બન્યા હશે એક નખત એવો હશે જ્યારે ચીન બચકર એવું જ ગણ હશે અને ચીનના પ્રાચીન મનુષ્યોની જાત મહેનતે એ જ ગણનો નાશ કરી તેને હજીર જમીન બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હશે એ સમયનો જીવનકાળ ખૂબ વિકટ અને બચકર હોવો જોઈએ કારણ કે કોઈ પણ પગે તે સમયના લોકોને જ ગલી માથુસો અને જ ગલની પરિસ્થિતિ સામે લડ્યા જ કરવું પડતું હતું શરૂઆતમાં ચીની ખેડૂતો જુદા જુદા ધરોમાં રહેવાને બદલે ટોળીમધ રહેતા તથા ગામોની આમપાસ દિવાલો ચણતા હતા તથા જમીનને ખેડવા એક સાથે જતા હતા

તે સમયનો તેમની જમીન ખેડવાની રીતમાં અત્યંત સાદી હતી અને તો પણ તે આજની રીતમાંથી ઘણી જુદી જુદી ન હતી ખેડૂતો પત્થર અને લાંડાના તથા લોખંડના હથેલી વાપરતા હતા તથા જમીનમાં ખાતર નાખતા હતા ખૂબ જૂના વખતથી એ

જેહૂત લોગે સંખ્યાગ્રધ નહેરો ખોદતા હતા અને ચોતાના ખેતરોને ફળદ્રુપ કરતા હતા એ સમયની ચીનની ખેતી ખાસ કરીને ચોખાની હતી તથા ઓઝા પ્રમાણમાં ધઉ અને જવની પેદાશ પણ થતી હતી ચોખાનો ઉપયોગ ખોરાક તરીકે તથા દારૂ મનાવવા માટે થતો હતો પણ ચીનના જેહૂનો વધારે દારૂ પીતા નહોતા-કાગળ કે ચીનની જનતાનું માનીતું પીણું ચહા હતી પગ્ગા સૈકા મુધીમાં આખા દુરૂ પૂર્વને ચહા પીવાનો નશો ચલ્યો હતો તથા ચહાપણીની મીન બાનીઓ સામાજિક કૃમ જન્મે હતો લોકો માસાહાર પણ કરતા હતા પરંતુ ખોરાકમાં માસ વરતા માછલાનો ઉપયોગ ખૂબ કમવામાં આવતો હતો ચોખા અને માછલાઓ ગરીબ લોકોનો મુખ્ય ખોરાક હતો તથા મગધા અને બતમ્બો શ્રીમતોને બારે માખ હતો

ચીનના દરેક જેહૂતનો ખોરાક સાદો સગા હતો અને છતાં પણ ચીનનો જેહૂત આખો દિનસ સખત મહેનત કરતા ભૂખમગ માથી ટાઈપિયુ દિવસ સવામત નહોતો મગજન આં દોશિયા મણસો ધીમે ધીમે જેહૂતોની જમીનના મોટા જમ્યા પચાવી પાવતા હતા તથા દેશની બધી દોલત મુગીમગ માલિકોના હાથમાં પડેલી હતી શહેનશહ સી હુઆંગ-ગીના મમયમાં માલિકોએ પચાવી પાડેલી ચીનની ધગીને ફરી પાછી જેહૂતોને વહેલી આપવામાં આવી હતી પરંતુ ધરતીને જે ના પામેજ જમીનની માલિકી ગ્દે એનુ કોઈ ત્રણ નક્કો થયેનું ન હોવાથી ખરીવાર પાછી જમીનની માલિકી શાહુકારોના હાથમાં આવી પડ્યા લાગી તથા ચીનની વમતી ખુબ જોગ્યી વધતી જતી હોવાને લીધે જેહૂતોની જમીન તેમના ધણા દોષ્ટાઓમાં ફેકડા જતી વહેચાઈ જવા લાગી પશ્ચિમે વખત જતા જમીનની માલિકી શાહુકારોના હાથમાં જવા લાગી જમીનદારોની જમાતો જમવા લાગી તથા પરાધીન દિદેશ વિના પૃથ્વીના બીજા કોઈ ખૂણામાં નહિ દેખાયેલી એવી અવહેણ ગરીબાર્થ ચીનના જેહૂતોને ચૂસી ગઈ ચીનની વધતી જતી વમતીમાંથી દેગ

વર્ષે ભુખમરને લીધેજ લાખો માણસો મરી જવા લાગ્યાં. વીસ
 મૈકાઓ સુધી દરવર્ષે ચીનમાં દુષ્કાળ પડવા લાગ્યા. દુષ્કાળનું કારણ
 ખેડૂતોને ચૂસતા માલિકોનું શોષણ હતું તથા એ શોષણને લીધે
 વેગન બની જતી જમીન હતી. એ ઉપરાંત ચીનની ધરતીને પાણીના
 ખૂં પણ પાપમાલ કરતાં હતાં જમીનદાર અને સરકારી મહેસૂલી
 અમલદારોએ કિસાનોની મોડેલી લૂંટ પછી જે રહેતું તે પાણીના
 ખૂંમાં તથાઈ જતું તથા દર વર્ષે હજારો ગામડાંઓ અને
 લાખો ખેડૂતો પાપમાલ યઈ જતા હતા. ચીનની જનતાનો એ
 સમયનો કાળ અંધારકાળ હતો અને તેથી લાખોની કચરધાણ
 વાળતાં કુદરત અને માલિકોના જુઓ ચીનની કિમાન જનતા મૂંગે
 મોઢે સહન કરતી હતી કારણકે ચીનના લોકસમાજની તે સમયની
 વિચારસરણી એમ કહેતી હતી કે મનુષ્યનું જીવન ક્ષણમયુર છે,
 તથા મનુષ્ય પોતે કર્મના કાયદા પ્રમાણે મુખી દુખી થાય છે. અને
 તે સમયની ચીનની કહેવતો ખેડૂતને મૂરખ બનાવતી જીવનની બેહદી
 સાદાઈ ઉપદેશતી કહેતી હતી કે ખૂન સાફું જીવન અધ્યાત્મિક છે
 તથા માણસની જરૂરિયાત માથા ઉપર મૂકવાની એક ટોપી અને
 ઓખાની રામનો એક પ્યાલો એટલીજ હોવી જોઈએ. આ અંધાર
 વિચારણામાં અંધ બનેલી ચીની જનતા આરામ કે રજના દિવસો
 દેખ્યા વિના સખત જીવન જીવતી હતી, દતકથાઓ સંવતી હતી.
 તથા કોઈ કોઈવાર આખા દિવસનો થાક ઉતારવા નાચતી હતી
 અને વધારે થાકતી હતી. જ્યારે શિયાળો પૂરો થતો અને બરફ
 ઓગળતો હતો ત્યારે બરફ પીધેલી જમીન વસંતના વર્ષોદ નીચે
 સુરાંળી બનતી હતી ત્યારે ચીનનો બહોબોબો ખેડૂત આનંદમાં
 આવી જઈ જમીનને ખેડતો લોકમીતો ગતો હતો અને બૂધી જતો
 હતો કે એની જાતમહેનત માટીમાંથી માલના જે ઢગલાઓ
 પકવશે તે બધા સરકાર ને શાહુકારની નાગચૂડમાં ઝડપાઈ
 જવાનાં છે.

ઉધોગ

પછી ધીમે ધીમે ચીનના જીવનમા ઉધોગ ઊગતો હતો, શહેરોમા હસ્તઉધોગોનો વિકાસ અને વેપાર શરૂ થતો હતો મુખ્ય ઉધોગો વણાટના તથા રેશમના જાતુઓ ઉછેરવાના હતા તથા એ બન્ને ઉધોગો પોતાની ઝૂપડીઓમા ખેડૂતની સ્ત્રી કરતી હતી રેશમ વણવાનો ઉધોગ ચીનમા ઇશુના જન્મ પહેલાં ધણી વર્ષ પૂર્વે શરૂ થઈ ચૂક્યો હતો ઇશુના જન્મ પહેલાં સૈકાઓ પૂર્વે રેશમના વણાટની દુકાનો શહેરોમા હતી તથા ઈ.પૂ. ૩૦૦ વર્ષ પગ એ ઉધોગના સંખ્યામધ્ય મજૂરોના મજૂરમંડળો પણ બધાયા હતા કુશ્માર્થ ખાનના સમયમા એ ઉધોગના હાજરો કાગખાના ચાલતા હતા તથા દરેક કાગખાનામા દશથી ચાવીશ મજૂરો કામ કરતા હતા પણ ચીનની વિચારસંજ્ઞા ત્યાગી ઇતિહાસના પરિણામે જીવનના જોખમે ફરજ ન પાડે ત્યાગી ચીનમા આવતી ઔદ્યોગિક ક્રાન્તિને અટકાવતી હતી તે સમયના હસ્તઉધોગોવાળા ચીનમા મજૂરના મજૂરમંડળજન હતા અને માલિકોએ નીમેલા લવાદ પચથી કામ કરતા હતા મજૂરો ઉપગત ચીનમા હાજરોના, કુલીના, સોયાના તથા બીખારીના પણ મંડળો હતા મજૂરોમા મજૂરગુનાઓ પણ હતા જેમાનો મોટો ભાગ શ્રીમત કુટુંબોની સેવા કરતો હતો તથા ગુનામીમા બને ત્યાગી જાકાર્થ રહેવાને બધાયો હતો કુશ્માળના સમયમા ચીનના ખેડૂતોની દીકરીઓ ખુલ્લી રીતે બજારમા વેચાતી હતી તથા ઓઝામા ઓછી કિંમતે ખરીદાઈ જતી હતી અને પૈસાદાર માલિકની આખા જીવન પર્યંત ગખાત કે ગુનામ બનતી હતી

તે સમયનો માલ લઈજવા લાવવાનો વ્યવહાર માણસની પીઠપગ થતો હતો માલ ઉપગત પૈસાદાર લોકો મજૂરોની પીઠપગ તાણી બાધેલી ખુરશીઓ પર બેસતા હતા અને શહેરમા ફરતા હતા કોઈ કોઈવાર ગધેડાથી હાકતા ગાડાઓમા માલ લઈ જતાતો

લવાતો હતો પણ ઘણી ખરી ગાડીને જે ચનાગ મજૂરોનું હતું. ચીનમાં માણસની મહેનત કે માણસની માસપેશીઓ એટલી તો સોધી હતી કે માલિકોને પશુઓ કે યજ્ઞોથી પોતાની જાત કે માલને ઉપડાવવાની પરવા ન હતી.

ચીનમાં પહેલું વહેલી રેલ્વે યુરોપીઅન મૂડીથી ૧૮૭૬માં શાંગ-હાઈથી હુશંગ સુધી દસ માઈલ જેટલી લાંબી શરૂ થઈ પણ એ યત્રસામે લોકોનો રોષ એટલો તો ફાટી નીકળ્યો કે સરકારે એ રેલ્વે ખરીદી લેવી પડી અને રેલ્વેના બધા સાધનો દુનિયામાં નાખી દેવા પડ્યા શી હુ આગ-ટી અને કુન્દાઈ ખાનના સમયમાં પત્થરથી ચણાચણા મોટા મોટા રસ્તાઓ હતા પણ આજે તેની રેખાઓનું માત્ર માલમ પડે છે શહેરની શેરીઓ અને બજારો સરેજના તાપથી બચવા માટે આઠ ફૂટનું પહોળા બાધવામાં આવ્યા હતા પૂતો પુષ્કળ હતા અને મુદર હતા, વેપાર અને મુસાફરી માટે જમીનમાર્ગ જેટલાજ જળમાર્ગ વાપરવામાં આવતા હતા. પચીસ હજાર માઈલો જેટલી નહેરો રેલ્વેની ગરજ સારતી હતી. સૌથી મોટી નહેર હેંગકાઈ અને ટીનસીનની વચ્ચે બાધવામાં આવી હતી અને હસો પચાસ માઈલ જેટલી લાંબી હતી નદીઓ પર અને નહેરો પર હજારો શેમ્પન ફરતા હતા તથા તે માલના વાહનો બનવા ઉપરાંત લાખો ગરીબોના ઘરની ગરજ સારતા હતા.

વેપાર

ચીના લોકોની વિચારસરણીએ સરઘાતમાં વેપારીઓને હડધૂત કરવા માડ્યા, સરખારી અમલદારોએ પણ તેમાં સાથ દીધો. હાન શહેનશાહોએ તેમના પર બારે કર નાખ્યા તે સમયની ચીનાઈ સમાજ રચનામાં વિદ્વાનો, શિક્ષકો, અમલદારો સૌથી ઉચ્ચધર્મના ગણાતા હતા, જેકુતો બીજા વર્ગમાં અને કારીગરો ત્રીજામાં આવતા હતા તથા વેપારીઓ સૌથી નીચલા વર્ગના મનાતા હતા કારણકે વેપારીઓ બીજાઓની જાતમહેનતની આપલેના નફા પર જીવતા.

હતા અને તો પણ આર્થિક પરિસ્થિતિએ વેપારી વર્ગનીજ આખાદી બાબતી હતી. વેપારીઓ ચીનની જનતાનાં હિતપાલન એશિયાના ખૂણે ખૂણે સર્જી જતા હતા, અને ધીમે ધીમે સરકારનો આર્થિક પાયો બનતા હતા. ચીનનો અંદરનો વેપાર 'લી કીન' (મનુરો પરનો માયાદીક કર) કરથી રૂંધાતો હતો, બહારના વહેપારમાં જમીન અને દરિયાઈ લુટારૂ ટોળાઓનો ભારે ભય હતો. પણ ચીની વહેપારીઓએ મક્કાપા પેનીનસ્યુલાની આસપાસનો દરિયાઈ માર્ગ ગોળી કાઢી એ ભયને દૂર કર્યો. તથા હિંદનાં માલ સર્જી જવા માટે તુર્કસ્તાનમાં યત્નને જતો જમીન માર્ગ પસંદ કર્યો. એજ રસ્તેથી ચીની વહેપારીઓ પરશિયા, મેસોપોટેમિયા અને રોમ પહોંચતા હતા. રેશમ અને ચાહ, ચીનાઈ વાસણો અને કાગળ, ખીર અને એપ્રીકોટ, દારૂગોળો અને રમવાનાં પત્તાં એ વેપારની મુખ્ય વસ્તુઓ હતી. એના બદલામાં ચીની વેપારીઓ ખીજ દેશે પાસેથી કાચ, કેસર, અને તબક્કું ખરીદતા હતા.

પ્રાચીન સમયની શાહુકારી અને નાણાં પદ્ધતિથી વેપારને ઉત્તેજના મળતી હતી. ત્રીસથી સાઠ ટકાના વ્યાજના દરથી વેપારીઓ અંદર અંદર ધીરધાર કરતા હતા. તે સમયની ચીની કહેવત કહેતી હતી કે લુટારૂઓની ટોળાઓ જ ધીરધાર કરવાની ખેંકા ખેંસતી હોય છે. ચીનમાં ચલણી નણાંની શરૂઆત ઈ. સ. પૂર્વે પાંચમા સદીથી થઈ. લીન બેટમાં સોનાના સીકાણું ચલણુ શરૂ થયું. શહેનચાહ તુન્ડીના સમયમાં એક ફૂટ લાંબા એવા ચામડાના સીકા શરૂ કરવામાં આવ્યા જે કાગળની નોટોના સર્જક બન્યા.

વિજ્ઞાન

ચીનના વૈજ્ઞાનિકોએ ટાંગ શહેનચાહોના સમયમાં દારૂગોળાની શોધ કરી પણ તેનો યુદ્ધમાં ઉપયોગ ૧૧૬૧માં જ કરવામાં આવ્યો. પછી આરબોને ચીની વેપારીઓના વેપારી સંપર્કથી દારૂગોળાની

નવ્ય ધર્મ અને એ વેપારીઓએ એ જ્ઞાનને પશ્ચિમમાં પહોંચાડ્યું. રોગ એકને દાડગોગો યનાવવાની કળાનું જ્ઞાન આરબોનાં પુસ્તકોમાંથી લઈ, ઈ સ પૂર્વે ૧૧૧૫માં મહેનશાદ ગેગનામના સમયમાં વહાણવટામાં માર્ગદર્શક એવો કપામ ચીની વિજ્ઞાને નોંધી ઠાડ્યો હતો. તે સમયના ચુના ઠાંડેરે પરદેશના પ્રતિનિધિઓને દરેકને દક્ષિણ તરફ બતાવના એવા કપાસ બેઠ ધર્મી હતા. 'લોડગોન' ના લોકચુબક ગુણોનું જ્ઞાન પ્રાચીન ચીનને હતું તે વિશે શંકા નથી. ઈ સ પૂર્વે પાચમાં મૈકામાં લખાવવા શુગન્ડ નામના એક ઐતિહાસિક ગ્રન્થમાં કપાસનું મરસ વર્ણન કરવામાં આયુ છે એ કપાસનો ઉપયોગ બારમાં સૈકાના આરબ વેપારીઓ દ્વારા કરતા હતા. તથા યુરોપને એની જાણ ઈ સ ૧૧૮૦ સુધી નહોતી થઈ.

ચીનની શોધકૃતિએ એ રીતે દુનિયાને કપાસ અને દાડગો-જાની, કાગળ અને રેશમની તથા હાથવાની કળા અને ચીનાઈ માગીની બેઠ ધરી છે. પણ એ પ્રજા ૧૮૧૨ પહેલાં પોતાની પ્રાચીન આર્થિક ધનાથી જાતુષ્ટ થયેલી તથા એણે એના પોતાના જોખમે ઔદ્યોગિક વિકાસ તરફનો તિરસ્કાર કેળવેલો અને તેઓ ચીની પ્રજા જગીનમાંથી નીકળતા કેલસાનો ઉપયોગ કરવામાં પહેલી હતી. કેલસાની ખાસોની શરૂઆત ચીને ઈ સ પૂર્વે ૧૨૨માં કરી પણ આ ઉદ્યોગના વિશ્વાસ મટે એ વગેરે તરફ નવળી એ પ્રજાને કાચ બનાવવાનું જ્ઞાન હોવા છતાં ચીની લોકો કાચના વાસણો પશ્ચિમ પાસેથી ખરીદવા લાગ્યા હતાં. મહેનશાદોના ઉદર અને મચ્છુઓના પતન સુધીના બે હજાર વર્ષ સુધી ચીન ઔદ્યોગિક જીવન આગળ વિકાસ પામ્યા વિનાનું હતું તેવું મધુ વિજ્ઞાન અને ઉદ્યોગવાદના ધાધલીઆ જીવન વસ્તા ચીને જૂના રીતગિજોને ૩૬ થયેલું સાત જીવન પસંદ કર્યું. ઈ પૂ. જસો નાં પહેલાં બેતીવાડી વિજ્ઞાનમાં ખૂબ શોધખોળો કરતું છતાં, ઔદ્યોગિક જ્ઞાનમાં

સર્વોપરી મનાતું છતાં, ગણિત, અંશર ગણિત અને ભૂમિતિમાં ઉત્કૃષ્ટ છતાં, ચીન ઔદ્યોગિક ક્રાન્તિમાં આગળ ન ધપી શક્યું. પણ ચીની સોફા આદર્શવાદી ચિંતનોમાં, હેંગની ક્ષીપવેલી યોગવિદ્યામાં તથા યાંગ અને ચીનના આ અધ્યાત્મશાસ્ત્રમાં આયડ્યા કર્યા. કન્ફયુ-શિયસના સમયમાં ખગોળશાસ્ત્રીઓ મહાશૂની ગતિ જાણતા હતા. તે હોડાએ દિવસ ને વરસના બાર ભાગ પાડ્યા હતા પરંતુ ચીનની એ ખગોળશોધક વૃત્તિ પર આકાશમાં દેખાતી હતી તેવી એકતાનતા માનવ જીવનમાં ઉતારવા સૂર્યચંદ્રની ગતિ પ્રમાણે ઉગ્મણીના દિવસો નક્કી કરતી હતી તથા એ આકાશી પદાર્થના નિયમને મનુષ્યના નૈતિક આચારમાં ઘટાવવાનો મિથ્યા પ્રયત્ન કરતી હતી.

વૈદક

ચીનના વૈદકશાસ્ત્રની શરૂઆત ચીનના ઇતિહાસઆલેખન પહેલાંની છે. હીપોક્રેટસના જમાના પહેલાં ચીનમાં જન્મરા મોટા વૈદો થઈ ગયા હોવાના ઇતિહાસના પૂરાવા છે. ઇશુ પહેલાંના એાથા સૈકામાં એક ચીના સુખાએ ચાલીશ દેહાંતકંઠ પામેલા યુને-ગારોનાં શરીરોને વૈદકીય તપાસ માટે 'ડીસેક્શન' કરવાનો હુકમ કર્યો હતો. યાંગ-યુગર્નીંગ નામના એક મોટા વૈદકીય વિદ્વાને વૈદકશાસ્ત્ર પર મહત્વનાં પુસ્તકો લખ્યાં હતાં જે આજ સુધી જળવાઈ રહ્યાં છે. ઇશુ પહેલાંના ત્રીજા સૈકામાં એક ડોક્ટરે 'સર્જરી' પર પ્રમાણભૂત ગ્રંથો લખ્યા હતા, તથા તે સમયે એક જાતના દારૂથી દરદીને બેભાન કરી વાદ કાપ કરવામાં આવતી હતી. ઈ. સ. ૩૦૦ માં વાંગ-શું એ નાટી પારખવાની કળા પર ગ્રંથ લખ્યો હતો અને ઈ. સ. ૬૬૧ મેકામાં ટાઓ-દુંગ-ચીંગે, ૭૩૦ દવાઓનો પરિચય આપતું પુસ્તક લખ્યું છે, ત્યાર પછી મો વંરસે ચાઓ-યુઆન-ફાંગે ખાસ કરીને સ્ત્રી અને બાળકોનાં દરદો-ની ચિકિત્સા વિશે પુસ્તકો લખ્યાં હતાં. યુગ વચમાં ચીનમાં એક ઝોટી વૈદકીય વિદ્યાલય બાંધવામાં આવી હતી. ચિકિત્સાશાસ્ત્ર

પૂન્ય વિગતવાર સ્વચામાં આવ્યું હતું અને નાડી પાઞ્ચવાની ચોવીશ પદ્ધતિઓ નક્કી કરવામાં આવી હતી.

ધર્મ

ચીની સમાજજન્યનાનું નિર્માણ વિદ્યાનપર નહિ પણ ધર્મ, નીતિ અને ચિંતનના વિચિત્ર મિશ્રણ પર થયું હતું. ઇતિહાસમાં આવા વહેળા, આટલા નાસ્તિક અને સાથે આટલા ધર્મધેયા અને તોય આવા યુદ્ધિપ્રધાન લોકોને હિંદના લોકો સાથે જ સરખાની શકાય જેમ હિંદમાં તેમ ચીનમાં લોકો પોતાના વર્તનને ધર્મપ્રધાન માને છે, અને જેમ હિંદમાં તેમ ચીનમાં લોકોપર દેવદેરીઓની શૂળક ત્રાસ વરતાવે છે અને જેમ હિંદમાં તેમજ ચીનમાં પણ ગરીબાઈના અકથ્ય દુઝોમાં લોકોને મગેલી વિચારમગ્ણી સ્વર્ગના ઘેલઝાબપી તરંગોમાં લોકોને રાચતા બનાવે છે.

ચીનના ધર્મની શરૂઆતમાં પ્રાણીઓની પૂજા, કુદરતના પદાર્થોમાં શુદ્ધ એવા સર્વો (spirits) ની બપાકુલ ભક્તિ જમીનના ઉત્પાદન પરિચયો તરફ કવિતામય માનભાવ તથા અહો-ભાવપૂર્વકની આકાશની પૂજા તથા આકાશમાથી ઊતરતા વગસાદની જાતીયપૂજા વિગેરે સ્વરૂપો માલમ પડે છે. એ રીતે શરૂઆતમાં ચીની લોક મેઘ, પવન, ઝારો પર્વતો, અજગરો, સાપો વિગેરેને પૂજતા હતા મોટી મોટી ધાર્મિક મીળબાનીઓ કુદરતના ઉત્પાદનના ચમત્કારી પ્રકારો સાથે જોડાયેલી હતી વસતત ઝગતુમાં આવતી એ ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં જીવન છોડગાળીકરીઓને ખેતરમાં લઈ જવામાં આવતા અને નચવવામાં આવતા તથા જમીનની ફળદ્રુપતા વધારવા એ જીવનના ધાર્મિક વિધિપૂર્વક ખેતરોમાં સભોગ કરતા તથા તે રીતે પૃથ્વી માતાને ફળદ્રુપ બનતા શિખવે છે તેમ માનતા. તે સમયના રાજાઓ અને ધર્મગુરુઓ લગભગ સહચારી હતા તથા રાજાઓ દબદબા બરી પૂજાઓથી ભગવાનની મદદ લઈ ચુક્યા.

ઊતરતા ને સંહાર જમાવતા. એકેએક દેશમાં ધર્મગુરુઓની પ્રાર્થના દ્વારા રાજસેડોના લસ્કરમાં ભગવાનોએ સાથ આપ્યો છે.

ચીની ધર્મની વિચારણાની શરૂઆતમાં આકાશ અને પૃથ્વીને એક મોટી રચનાના બે સરખા ભાગ તરીકે માનવામાં આવતાં. એ બંનેના સંબંધને સ્ત્રીપુરુષ જેવો સંબંધ માનવામાં આવતો તથા એકને આંગ અને બીજાને ચીન કહેવાતાં. આકાશી ક્રમ કે આકાશની એકતાનતાને નૈતિક આદર્શ તરીકે સ્વીકારવામાં આવતો તથા તારાઓના આકાશ સાથેના સંબંધની જેમ નીતિને મનુષ્યના સમાજ સાથેના સંબંધ તરીકે ઓળખવામાં આવતી. સૌથી વડો ભગવાન અનંત આકાશ અથવા સર્વોત્કૃષ્ટ નીતિક્રમ છે એમ મનાતું. નીતિને એક દૈવી ક્રમ તરીકે સ્વીકાર્યા પછી ચીનાર્થ સમાજે બાળકોની માયાપ તરફની, સ્ત્રીઓની તેમના ધણીઓ તરફની, કિસાનોની જમીનદારો તરફની, અમીર હમરાવોની શહેનશાહ તરફની અને શહેનશાહની ભગવાન તરફની નીતિના નિયમો ધડવા માંડ્યા હતા. નીતિની આ કલ્પના એક મોટો ગૂંચવાડો છતાં ખૂબ વિશાળ એવો તરંગ હતો તથા જીવનના સંલેગોના ક્રમ પ્રમાણે વિકાસ પામ્યો હતો.

ધર્મની આવી નમ્ર શરૂઆતમાંથી ચીનના બે ધર્માધ મતોનાં તત્ત્વો ઊગવા માંડ્યાં. એક આખી પ્રજામાં ફેલાઈ ગયેલી જૂતપૂજ (ancestor worship) અને બીજી કનફ્યુશિયસે પ્રમોધેલી આકાશની અને મહાપુરુષોની પૂજા. એવી પૂજાને વરેલી ચીનીપ્રજા દરરોજ પોતાના પૂર્વજોને ખોરાકનાં બલિદાન અર્પણ કરતી હતી. એ પૂર્વજપૂજા ચીનાર્થ માયામાં પાછી વળીને જ્યાં જૂનવાણી સ્વરૂપે તે જળથી રાખવાનું, જૂના રીતિરિવાજોને માન આપવાનું મુચન કરતી હતી. એ રીતે આગળવધતા જીવનનાં પરિવર્તનોને અટકાવવામાં આવતાં હતાં તથા તે સમયની માલિકશાહીનાં સ્વરૂપોને જળવાઈ રહેવાની જોગવાઈ થતી હતી. રાજાદીપ વિચારણા અંબવાઈ જતી હતી, તથા જૂની રીતો અમલ-કરતી હતી.

ધીમે-ધીમે ચીનની ધાર્મિક વિચારણાએ ઠ-દુશિયસને દેવ જેવો બનાવી મૂક્યો. એકેએક ધર્માધિતા એના નામમાં થવા લાગી, સરકારી કાયદાઓ એના નામમાં ઘડાવા લાગ્યા. એકેએક શાળામાં એના નામના લેખ કેાતરાયા, એકેએક શહેરમાં એના નામનું મંદિર ચણાયું, અને નિયત સમયે પર શહેનશાહ અને અમલદારો એના મગ્ન પામેલા આત્માને અપારે ધૂપ અને બલિદાનો દેવા લાગ્યા. ચીનનો એ પયગંબર ભગવાનની ગાદીપર બેસી ગયો.

પણ ચીનીસોફોને વખત જતાં જીવનની સકારણતાને સાદાઈ તથા શિસ્ત પ્રબોધતો ઠ-દુશિયસનો ધર્મ મર્યો નહિ. એમાં ચીની જનતાની આશાઓ ને તરંગો પોષાતાં નહોતાં, એમાં ચીની સોફોના વહેમ અને ખીકાને ઉત્તેજનારૂં તત્ત્વ નહોતું. એમાં વાસ્તવદર્શન હતું. આદર્શવાદી કવિતાઓ નહોતી, એમાં નીતિના ઉપદેશો હતા, આનંદભાવને ઉત્તેજનારી દંતકથાઓ નહોતી. એટલે ચીની લોક સમાજ જોધીઓ પાસે વિપ્લના લેખ વંચાવવા જવા લાગ્યો, દુશ્મનોને મઢાત કરવા જીકુમરોની શુભ વિચારો સાંભળવા લાગ્યો, આડા દિવસે જન્મેલાં છોકરાંને બમાકૂસ ચીનાસોફોએ ભારી નાખવા માંડ્યાં, દિકરીઓ દૂધ પીતી થવા લાગી. એ પરિસ્થિતિમાં ચીની જનતા આ જન્મનાં દુઃખનો દિલાસો આવતા જન્મનાં આશ્વાસનમાં શોધી રહી. એ પરિસ્થિતિમાં લાઓ-ઝીનો પંથ શરૂ થયો અને જોતજોતામાં એક નવો-ધર્મ બની રહ્યો.

એ નવા ધર્મ પર લોકોના સમુદાય ઉઠટયા. એ નવા ધર્મે ગૂઢ વિદ્યાઓના ધર્મંડ રચ્યા. રોમ નિવાસ્તાનાં જન્મો શોધી કાઢ્યાં. લાઓ-ઝી નવો ભગવાન બની રહ્યો. એના નામની આસપાસ ગૂઢ દંતકથાઓ વિંટાઈ રહી. પછી એનો અંતપણ આવ્યો. નવી પરિસ્થિતિઓએ સામાન્ય માણસને પણ કોઈ જાતની ગૂઢતા વિના આશ્વાસન આપે તેવો ધર્મ માગ્યો. એવો ધર્મ દિંદમાંથી ચીનમાં આવતો હતો. એ ધર્મ જુદ્ધધર્મ હતો તથા ઈશુ પછી પાંચસો

વરસે ચીનમાં આવતો હતો. એ ધર્મ જુદની મહાયાન શાખાને ધર્મ હતો તથા સામાન્ય માણસની લાગણીમાં ઉત્તેજનો તથા તરંગી આનંદભાવ જન્મવતો હતો. એ ધર્મે ચીનીપ્રદેશ પર માણસ જેવાં અંગત દેવદેવીઓને ફરતાં મૂકી દીધાં, સ્વર્ગના (અમિતભા) કુઆન-ચીન ભગવાનને સૌનો સર્વોપરિ જનાવ્યો. ચીનની ધરતી પર એ નવા ધર્મે પહેલાં સિદ્ધાર્થ સાથે ફરતા અને હમણાં મરણ પામેલા અદાર વિદ્યાર્થીઓને અર્હિનો જનાવી પીડિત માનવજાતને મદદ કરવા આઠે પહેર ફરતા કરી દીધા. ત્યારે એવો કાળ હતો. જ્યારે આશાઓ અદ્વજ નિવડી હતી. ધર્મે આપેલાં વચનો જુઠાં પડ્યાં હતાં. ત્યારે કુખી જનતાને કોઈ અર્હત ઉગારી દેશે એમ મનાવા લાગ્યું. રાજકીય અંધેરમાં અસલામતી અને સંહાર ચીની પ્રજા પર ચોમેરથી તૂટી પડ્યાં. પછીના શહેનશાહોએ જુદ-ધર્મ પર જુદમ વરસાવવા માંડ્યો. પણ ધર્મની આશાઓમાં વાસ્તવતાથી જયવા માર્ગના લોકસમાજ જેરથી જકડાઈ ગયો હતો. સરકારને લોકોનાં દેવદેવીઓ સાથે સંધિ કરવી પડી. જુદ સાધુઓને તેમનાં મંદિરો બાંધવા દેવા પડ્યાં. ધીમે ધીમે યુરોપમાં ઈશુની જેમ જુદનો બોધ ચીન પર ફરવા માંડ્યો.

આજે એ જુદ-ધર્મ ચીનના રાષ્ટ્રીય જીવનમાં ઊતરી ચૂક્યો છે. અને તો પણ ધર્મનાં યુદ્ધો કે સંહારો ચીનમાં ન ઉતર્યા હોવાથી સ્વાભાવિક રીતે ચીની પ્રજા અંદર અંદરની ધાર્મિક બિન્નતાને સહી લે છે તથા એકજ વ્યક્તિ એક સાથે ચીનના બધા પંથામાં માનભાવ રાખી શકે છે. જ્યારે ચીનના અમજીને રોડલી ને રહેણાણ મળી રહે છે ત્યારે તેને કોઈ ભગવાન કે દેવદેવીઓ માફ આવતાં નથી, ત્યારે તે પૂર્વજોની પૂજા કરીને સંતોષ મેવે છે નથા ધર્મો અને મંદિરો એ ધર્મશુરુઓ અને સ્ત્રીઓનાં રહેણાણો છે એમ માની લે છે. જ્યારે ચીની આદમી હવે ભગવાનને પ્રાર્થના કરે છે ત્યારે તે સ્વર્ગનાં મુખ માગતો નથી પણ દરેકજના જીવનો.

જુખમરો ઓઠો કરવાનું કહે છે પણ બે એણે ધરમાં રાખેલી ભગવાનની મૂર્તિ એની પ્રાર્થના પ્રભાણે કરતી નથી તો તે એને પાણીમાં પધરાવી દે છે. ચીની કહેવત કહે છે કે “કાષ્ટપણ મૂર્તિ ધરના મૂર્તિને પૂજતો નથી કામણે તે ચાની બનેલી છે તેની તેને ખમર છે.” એવા ચીની માનમને ઈસ્લામ કે ખ્રિસ્તીધર્મ સ્વીકારવાનું મન થતું નથી કારણકે બુદ્ધધર્મે જે વચનો એને આપ્યા છે તેથી વિશેષ વચનો કે ત્રિથ્યા આશાઓ ખીજો કાષ્ટપણ ધર્મ આપી શકતો નથી, તથા અતમા ધર્મના બધા વચનો એક સરખાજ દોષ છે એમ એને જ્ઞાન છે

નીતિ

કન્દરુશિયમે આપેલી જૂતપૂજા (ancestor worship) ચીનના નીતિના આચારનું સૌથી અગત્યનું અંગ બની રહ્યું મા-ખાપો પોતેપોતાના બાળકોને પૂર્વજપૂજાની નૈતિક ભાવના વારસામાં સોંપતા જવા લાગ્યા ચીની સમાજના બદલાતા આર્થિક ને રાજકીય સ્વરૂપોમાં ચીની પ્રજાએ પૂર્વજપૂજાને જેવાને તેવા અરૂપમાં સાચવી રાખવા માઢી

પછી નૈતિક વિચારણાની શરૂઆતે સમજાવવા માડ્યું કે નીતિના નિયમનો હિદેશ જાતીય સબધોના અધેગને બદલીને બાળ બહેન અને બાળકોને જન્માવવાની સરથાને વધારે વ્યવસ્થિત કરવામાં છે એ નૈતિક સિદ્ધાંતની શરૂઆત સાથે ચીનના જીવનમાં પૂર્વજપૂજાએ વશવેલો અમર રાખવા પોતાના પછી પોતાની પૂજા કરનાર બાળકોને મૂઢી જવાની પ્રત્નેત્પત્તિની ક્રિયાને હિંદુઓની જેમ નીતિમાન, ધાર્મિક અને અનિવાર્ય બનાવી મૂખ મેનશિયસે કહ્યું હતું કે ત્રણ વસ્તુઓ મનુષ્યના જીવનમાં સૌથી ખગમ છે અને તેમાં પણ બાળક નહોવા એ ત્રણમાં સૌથી વધારે ખરામ છે

દીકરાઓને માટે નીતિમાન ચીની માખાપો પ્રાર્થા રહ્યા તથા જે સ્ત્રીને દિકરા ન જન્મતો તે કલકી મનાતી દીકરાઓ જન્માવ-

વાની નીતિ પાછળ આર્થિક કારણો એ હતાં કે દીકરાઓ દીકરીઓ કરતાં ખેતરોમાં વધારે સારી રીતે મજૂરી કરી શકતા, તથા મુદ્દમાં વધારે સારી રીતે લડી શકતા. આવાં કારણોએ જાણતાં અજાણતાં ચીનનાં નીતિમાન માન્યપોમાં દીકરાની મહત્તા વધારી મૂકી અને પછી તે નીતિએ એમ નક્કી કર્યું કે પૂર્વજોને બાંધે આવવા માટે દીકરી નહિ પણ દીકરોજ લાયક છે. હિંદુસમાજની જેમ ચીની સમાજે દીકરાને ગાદી વારસ ઠેરવ્યો અને પછી દીકરીને બેભાન રૂપ માનવા માંડી, કારણકે દીકરી પારકું ધન હતી અને તેમના ધણીનું ઘર માંડવા જન્મતી હતી તથા બીજાંઓનો વંશ સાચવવા છોકરાં જન્માવવાની હતી. હિંદની જેમ ચીની પરિસ્થિતિએ પણ નીતિના સ્વરૂપમાં દીકરીના નફોટાટાની ગણતરીનો પ્રવેશ કરાવ્યો તથા જીવલેણ ગરીબાઈમાં દીકરીનું અર્થશાસ્ત્ર નીતિના નામમાં નફાના અર્થમાંજ અંકાયું. દીકરી પારકી મિલકત બનવાની હોઈ અને દીકરી બીજાના ઘરની મજૂરી કરનાર બચ્ચાંઓ જન્માવવાની હોવાથી વધારે પડતી દીકરીઓનો જન્મ અનિષ્ટ મનાવા લાગ્યો તથા ધાર્મિક ચીનાઓ પણ તરતની જન્મેલી દીકરીને પાપ માન્યા વિના મરી જવા માટે ધરના વાડામાં મૂકી દેતા. એ પરિસ્થિતિમાં ચીની સમાજમાં જે જાળકો જીવતાં તે અયોગ્ય ઊછેરને લીધે તથા વડિલોના મારને લીધે મોટા પ્રમાણમાં મરણ પામતાં. ચીની ઘરમાં શુભામ બનેલી ચીના ખંડમાંજ મિલકત બનેલાં જાળકોને રાખવામાં આવતાં તથા સાતવરસની ઉંમર સુધી પુરુષગતવું કોઈપણ પ્રાણી તેમની સાથે હળવું મળવું નહિ. આર્થિક દ્રષ્ટિએ જે કુટુંબોને પાસવતું તે પોતાનાં દીકરાઓને સાળામાં મોકલતા અને દીકરીઓને તેમનાથી જુદી પાડી દેતા.

ખાસ કરીને છોકરીઓને માટે જનીય પવિત્રતા ખૂબ સખતાઈથી જાળવવામાં આવતી અને એ સખતાઈ એટલી પાતકતા સુધી પહોંચી હતી કે ધણી ખરી છોકરીઓ પરપુરુષનો પોતાને રપથ

યતા પોતાની જાતનો આપઘાત કરીને અત આણુતી બીજા બાળુએ
ચીંટી જાતીય નીતિ નદિ પરણેલી સ્ત્રીમા કોઈપણ જાતની જાતીય
પવિત્રતાનો આગ્રહ નાખતી નહિ, એ ઉપરાંત ચીનીસમાજ પુરુષો
માટે વેસ્થાઓનો ઉપભોગ કુવ્વાની ક્રિયાને તદ્દન સ્વાભાવિક અને
આવશ્યક લેખતો. પુરુષની એ સ્વાભાવિકતા કે જાતીય બૂખને
પોષવા ચીની સમાજરચનામા ઠેઠે વેસ્થાવાડા ખોલવામા આવ્યા
હતા. પુરુષ માટે લગ્ન પહેલાનો જાતીય સંબંધ ખૂબ છૂટવાળો
હતો, પણ સ્ત્રીઓ માટે એવોજ સંબંધ એવી તો મખતાઈથી નિષે
ધયો હતો કે લગ્ન પહેલા કોઈપણ ઊંઝરીમા મુક્તપ્રેમ કે પ્રેમ
સંબંધનો અવકાશ જગ સરખો પણ આપવામા આવતો નહોતો.
શરૂઆતમા ઊંઝરા-ઊંઝરીઓના એવા પ્રેમનું સ્થાન સાહિત્યમા
પણ નહોતું. પરંતુ ટાંગ શહેનશાહોના સમયમા ઇન્દ્રિયપહેલાના છટકા
સેવામા સ્ત્રીપુરુષની એ પ્રેમોભિ સાહિત્યમા દેખાવા માંડી હતી.
વીરોગની એક દત્ત યા તે સમયમા ખોલવાની પહેરીવાર દિમત
ઠગતી હતી. એણે પૂલ નીચે તેને મળવાનું વચન આપ્યું હતું
એ તના આવીને નિમેતે સમયે હોમો ગલ્લો પણ એ આવી શકી
નહિ, અને તોય એણે તેની મિથ્યા રાહ જોવા કરી પછી પાણી
ચાપુ તોય એણે ગાલ જોયા કરી અને પછી પાણી એના માથા
ઉપર ચઢી ગયું તોય એણે રાહ જોયા કરી અને તેતો ન આવી
તે નજ આવી

એવા જગકામદેસર મળતા અને પ્રેમ કરતા જુવાનોને જાળવી
ગળવા તથા જુવાનીની મુગ્ધ અવસ્થામાથી જિગારી લેવા જુવાનોના
માનિક માખાપો જુવાન ઊંઝરાઊંઝરીઓને જરા પણ ભેગા થવા
દેતા નહતા. તો પણ તે સમયમા ચીનના સાહિત્યમા કવિઓ
અને લેખકોએ એક બીજા સાથે પ્રેમ કરતા ઊંઝરાઊંઝરીઓની
ઠમિઓ આલેખવા માંડી હતી.

અને તોપણ ચીની સમાજરચનામાં લમને પ્રેમ સાથે
 ખૂમ ઓછો સંબંધ હતો લમનું ધ્યેય સ્ત્રી પુરુષની શારીરિક અને
 માનસિક કે આધ્યાત્મિક એકતા ન હતું પરંતુ મનુષ્યની કન્યા અને
 વશ ગર્ભનારા છોકરાઓ જન્માવવાનું જ હતું એક તરફ છોકરા
 છોકરીઓને એક બીજાથી જુદા ગણવામાં આવતા હતા અને
 બીજી તરફ જુવાનોને જુદા રાખવામાં માનતા બાપાઓ વધારે ને
 વધારે છોકરાઓ જન્માવવા માટે અનેક ગંધારો ગંધારો હતા લમ
 ન કરવું એ પુરુષો માટે અનીતિમાન લેખાતું હતું આજીવન
 બ્રહ્મચર્યનો ખ્યાલ પૂર્વજો, ચરકા અને સમાજ સામે પાષ મનાતું
 હતું પરંતુ વિના મહેવાની ધર્મગુરુઓને પણ છૂટ નહોતી.

પોતાના બાળકોનું નાની ઉંમરમાં જ તેમના માતાપો વેવીશાળ

જાતીય સંબંધ ચીનમાં પામરતાની પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યો હતો. એ સંબંધનું લક્ષણ પુરુષની માસિકી અને સ્ત્રીની ગુલામી એ એકજ હતું અને તો પણ મનુષ્યનો સ્વભાવ એટલો બધો તો સંયોજક હોય છે કે સ્ત્રીઓ એ ગુલામીમાં ટેવાઈ નર્મ પુરુષોમાં રહી શક્તી હતી. હિંદ અને ચીનના સ્ત્રી સમાજે ગુલામીની, પામરતાની પરાકાષ્ટાએ પહોંચી અત્યંત ગલીય અને પામર એવા ત્યાગની ઉવટની હદ બતાવી છે.

સરકાર

ચીની સંસ્કૃતિનું અસરકારક સ્વરૂપ તેની સરકાર હતી. ચીનની વ્યક્તિ સૌથી પ્રથમ પોતાના અંગત કુટુંબની બનતી હતી તથા પોતાના પૂર્વજો સાથે બંધાયેલી હતી. એ ઉપરાંત ચીનની એકેએક પુરુષ વ્યક્તિ લોકનિયુક્ત કામને કામ ખાનગી સંસ્થાની સભાસદ હતી. એવી સંસ્થાઓનો હિદેશ ચીનની સરકારના નરમ કાપડામાં સુવ્યવસ્થા જળવી રાખવાનો હતો. ચીનની ભૌગોલિક પરિસ્થિતિમાં એક શહેર બીજા શહેરથી ઘણું દુર હોવાથી તથા ચીનના આખા પ્રદેશ પર મોટી મોટી નદીઓ, ગાઢ જંગલો તથા વિશાળ પર્વતો પથરાયેલા હોવાથી દ્રષ્ટી પ્રવાસ કરી શકવાની અશક્યતાને લીધે તથા ચીનની મીઠી વસતી પર કોઈ એકજ સત્તાનું આધિપત્ય જળવવાની મુશ્કેલીને લીધે મધ્ય સરકારને ચીનના જુદા જુદા વિભાગો ને રાજતંત્રની સ્વતંત્ર સત્તા આપવી પડતી હતી.

દરેક ગામ પોતપોતાનું તંત્ર ચલાવતું. દરેક ગામમાં સરકારે નીમેલો એવો એક મુખી હતો તથા ગામની પોતાની ગ્રામસભા હતી. એકથી વધારે ગામનું સંયુક્ત તંત્ર [હીન] શહેરમાં ચાલતું હતું. તે સમયે ચીનમાં એવા તેરસો કર્યાઓ હતા. એક કે બે કર્યાઓ એકલા મળી પોતાનું તંત્ર કોઈ એક નગરમાં સ્થાપતા હતા. એ નગરની વ્યવસ્થાપક મંરથા કુ કહેવાતી હતી.

એકથી વધારે કુ ટાઓ જનની હતી. તથા એકથી વધારે ટાઓનો રોડા અથવા ઇલાકો જનનો મયુ સહેનશાહોની સગર નીચે અગદ ઇલાકાઓની ચીની સહેનશાહત હતી. દરેક ઇલાકા માટે એક મુખ્ય ન્યાયાધીશ, એક કોપાધ્યક્ષ તથા એક મુખ્ય નિમાતો હતો. આ અમલદારો કુ ઉધરાવી સતોષ માનતા હતા. તથા સોકનિયુક્ત મરથાઓ ન પતાવી શકે તેવા દાવાઓ પત્વતા હતા એ ઉપગતની બધી આત્મવ્યવસ્થા સોકરદિ, શુદ્ધ સમ્યા તથા

રાજ કરવાને નાલાયક ઠેરવતો હતો તથા લોકો એવા શહેનશાહને નીતિ કે ધર્મનો અપરાધ કર્યા સિવાય પદબ્રષ્ટ કરી શકતા હતા.

એવો શાહી ચોકીદાર શહેનશાહ ઉપરાંત એકેએક અમલદારોની ટીકા કરી શકતો અને તેના અમલદારો નિરીક્ષણ કરી શકતો. ચીનના ઇતિહાસમાં એકથી વધુ વખત એ શાહી ચોકીદારે શહેનશાહને રાજ કરવાને નાલાયક ઠરાવ્યો છે અને પદબ્રષ્ટ કરાવ્યો છે. દાખલા તરીકે ૧૭૮૬ માં શુંગ નામના શાહી ચોકીદારે શીઆ-શીંગ નામના શહેનશાહને વિનય અને માનથી માદી છોડી દેવાનું કહ્યું હતું. કારણ કે શહેનશાહ દારૂડીઓ હતો અને બેહદ રીતે વિકાસી હતો.

શાહી સરકાર એ રીતે એક મોટું વૃત્ત જેવું તંત્ર હતું. તાજથી સૌથી નજીક રાજસભા હતી ને તેમાં ચાર મોટા પ્રધાનો હતા. વડો પ્રધાન રાજનો પાટવી કુંવર હતો. એ સભા વહેલી સવારમાં દરરોજ મળતી હતી તથા રાજવહીવટની વિચારણા ચલાવતી હતી. એ સભાના હાથ નીચે બીજી એક આંતર રાજસભા હતી. એ સભા પાસે ૭ ખાતાઓ હતાં, જેમનું એક આંતરવ્યવસ્થા ખાતું હતું, બીજું મહેસૂલ ખાતું હતું, ત્રીજું પરદેશ ખાતું હતું, ચુદ્ધખાતું હતું, અદાલતખાતું હતું અને જાહેર ગાંધકાગખાતું હતું.

સરકારની નઅગાઈ એની બૌગોલિક પરિસ્થિતિમાં હતી, ખૂબ જૂન એવી રાજ્યની આવકમાં હતી તથા ચીનના દેવી દેશની બીજા દેશો સાથે વ્યવહાર ન રાખવાની મિથ્યા મોટાઈમાં હતી.

પશ્ચિમના પાશમાં

એ પરિબળો ઔદ્યોગિક ક્રાન્તિનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને આવ્યાં. પુરોષે વરાળની શક્તિ શોધી કાઢી હતી ને મોટા મોટા સંચાઓને ગતિમાં મૂક્યા હતા. દરરોજ વધતી જતી એ ચંત્રગળમાં વધારે ને વધારે વસ્તુઓ નીપજતી હતી તથા દુનિયાના જે દેશો હસ્ત-ઉદ્યોગ પર નબળા હતા તેમને મદાત કરતી હતી. વિકાસ પામતા

ઉદ્યોગવાદને તરતજ દેખાઈ ગયું કે પોતાને ત્યાં પકવેલો માલ પોતાની પ્રજા ખરીદી શકે તેથી ઘણો વધારે છે. તથા પોતાના બજારો પોતાની ઉત્પાદનશક્તિ માટે ખૂબ ટૂંકા પડે તેવાં છે. પછી એ ઔદ્યોગિક ક્રાંતિમાં માલિકને પોતાના માલ માટે પરદેશના બજારો શોધવાની જરૂર જણાઈ. એ બજારો ત્યાં હતાં ત્યાં ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ પહોંચી ન હતી. એશિયાના બધા દેશો હસ્તઉદ્યોગની સાદાઈમાં શાન્ત અને સંતોષી હતાં. પણ એક દિવસ ઉત્પાદક સંસ્થાઓનાં પરિજોગથી દોરાર્થને પશ્ચિમની પ્રજાએ પરદેશમાં બજાર શોધવા દૂર દૂરના દરિયામાં ધૂમવા માંડી. આગણીસમું શતક નવા અને જૂનાની ઝપાઝપી જેવું ત્યાંત્યાં દેખાવા લાગ્યું. ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ કરતા અને બજારો શોધતા યુરોપ સાથે હસ્તઉદ્યોગ કરી કરીને યાદી ગએલો એશિયાનો વૃદ્ધ દેહ અધંડાઈ રહ્યો. એશિયાની રાજસાહીવાળી અને હસ્તઉદ્યોગના અર્થકારણવાળી સંસ્કૃતિ યુરોપની યાંત્રિક સંસ્કૃતિની હરોળમાં જૂની જણાઈ. જાણે ઐતિહાસિક વિકાસક્રમનાં પરિજોગ આગણું પગણું યુરોપ પર માંડતાં હતાં, યુરોપ નહું થતું હતું. એશિયા જૂનો બનતો હતો.

સોળમી સદીની શરૂઆતમાં સાહસિક શીરંગીઓ દિંદમાં પોતાનું યાણું જમાવીને મલાકાને જીતતા હતા, મલાયાની સામુદ્ધ્રુની સર કરતા હતા અને તેમના પાખી પર ચીતરી કાઢ્યાં હોય તેવાં વહાણો અને બધંકર તોપો સાથે ઈ.સ. ૧૫૧૭ માં ચીનના કેન્ટોન બંદર પર ઊતરતાં હતાં.

એ સાહસિકો હતા. યુરોપના બીજા દેશોમાં પણ એવાજ સાહસિકો એશિયા પર પોતાની ગૃહવૃત્તિની પાંખો ફેલાવી રહ્યા હતા.

એ સાહસિકો હતા અને પૂર્વના ઝોકોનો શિકાર કરવો, પૂર્વનાં પ્રદેશોને રંગડવા અને પૂર્વના નગરોને તારાજ કરવાં તથા પૂર્વની સંપત્તિની લૂંટ ચલાવવી તે એમના સાહસના એક બીજાથી અધિવાતા પ્રકારો હતા.

એવા એ સાદચિકો હતા અને હરિવાઈ ચાંચીઆઓથી જગાયે ગદિપાતા ન હતા. પછી એ સાદચિકોનાં જહાજો ચીનના કિનારા પર ભમવા લાગ્યાં. પોતાનાં જંદરો પર શિકારની શોધમાં ભમતા અને માદસો શોધતા એ મહેમાનોને ચીના લોકોએ પકડી પકડીને પોતાના કેદખાનામાં પૂગવા માંડ્યા તથા તેમના માલિક ગત્તાધીમોની માંગણીઓ અને કોલકગરો નકારવા માંડ્યા. તોયે ધીમે ધીમે એ માદચિકોએ ચીનના કિનારા પર પોતાની ઢાલીઓ જમાવવા માંડી અને ચીની પ્રજાએ વખતોવખત પોતાનો વેપારી શિકાર કરવા આવેલી એ પ્રજાઓની કતલ કરવા માંડી.

પણ પછી ૧૫૫૭ની માલ આવી અને ચીની મગકારને મહાઓમાં શીરંગીઓને ગ્લેચની તથા વેપારની છટ આપવી પડી. ત્યાં એ લોકોએ અશ્વીણનાં મોટાં કારખાના બાંધ્યાં. એ કારખાનામાં હજારો સ્ત્રી પુરુષો અને બાળકો કામ કરતા હતાં. ત્યાંનું એક કારખાનું તે સમયમાં શીરંગી સગકારને દર વરસે ૧,૫૫,૦૦૦ સેન્ટ કર આપતું હતું એટલું મોટું હતું.

૧૬૧૫ ની સાલમાં શીલીપાઇન્સની ધરતી પર ત્યાંના વતનીઓનો મંદાર કરીને રખેનના માલિક લોકોનાં જહાજ ચીનના જંદર પર લંબગયાં.

નવા મહેમાનોએ ચીનના ફારમોઆ નામના ટાપુમાં પડાવ નાંખ્યો પછી મોડા પડી જવાની ધાકમાં વસણ લોકો ચીનને આગળે આવી પહોંચ્યા અને એજ શિકારની શોધમાં ફક્ડી જિટેલા શહવાળાં અંગ્રેજ જહાજો ઈ. સ. ૧૬૩૭ માં નદી માર્ગે કેન્ટોન પહોંચ્યાં. અંગ્રેજ જહાજો પાસે વેપારી સામાન હતો પણ ચીનની પ્રજાને વેપારી શિકાર પહેલાં ખાઈ જનારી ભયંકર એવી તોષો હતી.

શીરંગીઓએ ચીના લોકોને તંબાકુ ખરીદતાં અને ધુમાડા કાઢતાં દીખવ્યું હતું અને ૧૮ માં સૈકાની શરૂઆતમાં એજ લોકોએ

હિંદમાંથી અફીણનાં વહાણો ભરીને ચીની પ્રજાને કમુગા પીતી કરી મૂકી હતી. પણ તે સાથે તરતજ ચીની સરકારે લોકોને અફીણનો ઉપયોગ ન કરવાનું ફરમાન કાઢ્યું હતું. પરંતુ એકલું ફરમાન ચાલી શકે તેમ ન હતું કારણકે ફીરંગી વેપારીઓએ ચીની પ્રજાના અમુક ભાગમાં અફીણનું ઝેર ઉતારી દીધું હતું.

પછી નેરશોરથી હિંદને આંગણે ઊતરી પડેલી અંગ્રેજ શાહીવાદી ચાંચીયાદત્તિએ ચીનને અફીણના ઘૂંટડા પાવા માંડ્યા.

ઈ. સ. ૧૮૩૮ માં ચેકોંગ સરકારે પોતાના કિનારા પર અફીણ ઉતારવા સામે સખત ફરમાન કાઢ્યું. કેન્ટોનની વેપારી કોમ્પાનીમાં જોડેલું અફીણ હોય નેટલું પોતાને હવાલે કરી દેવાનો હુકમ કર્યો.

લીન-ઝી-શુ નામના એક ચીનાઈ અમલદારની આંખ પોતાને આંગણે આંધી પોતાની પ્રજાનો શિકાર ખેલતી અંગ્રેજ ભૂનાવજ સામે તતડી ઊડી. બ્યારે કેન્ટોનના અંગ્રેજ વેપારીઓએ ચેકોંગ સરકારને બધું અફીણ સોંપી દેવાની ના પાડી ત્યારે, એ અમલદારે એ વેપારીઓના બધા કાદારોમાંથી અફીણ બગલખરીથી કબજે કર્યું અને એ બધાનો નાશ કર્યો પછી અંગ્રેજ શાહીવાદ પોતાની વેપારી જનતાની વારે ધાયો અને હોંગકોંગમાં અંગ્રેજ સરકાર જમા થયું. એ પહેલું અફીણ યુદ્ધ હતું.

અંગ્રેજોએ ચીનના કિનારાપરનાં બંદરોને તારાજ કર્યાં. પછી નાનકોંગ મુકામે ચીની સરકારને સલાહ કરવાની દરજ પડી. આખો હોંગકોંગનો ટાપુ અંગ્રેજોને આપવામાં આવ્યો. અંગ્રેજ વેપારને માટે કેન્ટોન, અમેચ કુઆકિ, નીંગ્પો, અને સાંગતાઈ બંદરો ખુલા મુકાવાં. એ ઉપરાંત આખા યુદ્ધનો ખર્ચ ચીનને માથે પડ્યો અને ચીની સરકારે નાશ કરેલા અફીણની કિંમત ચીને ચૂકવવી પડી તથા ચીનમાં રહેતા અંગ્રેજોને જો ચીનનો કાવરો તોડે તો તેમનો ન્યાય અંગ્રેજ અદાલતો ચૂકવે એમ હતું. અંગ્રેજ શાહીવાદની ૧૧૩માં

ચીનને જોઈને અમેરીકા અને ફ્રાન્સના મુખમાં પણ પાણી છૂટ્યું-
એ જાંઝે શાહીવાદોએ પણ લાગ સાધીને ચીન સાથે વેપારી કરે!
મેળવી લીધા.

આ પહેલા અહીંથી યુદ્ધે ચીનની પ્રાચીન પદ્ધતિને બાગી નાખી.
ચીનની સરકારે જોઈ લીધું કે પોતે યુરોપનાં સાહીવાદો સામે સફળ
સંઘામ ખેલી શકશે નહિ. એ જૂની સરકારે શરૂઆતમાં વેપારી
શિકાર માટે આવતાં એ યુરોપીય ધાડાઓને મૌથી પહેલા તિરસ્કારી
ઠાઠવા હતાં, પણ પછી એમને તેમની માથે મુકાવતો કરવો પડ્યો,
અને પશ્ચિમમાં હારવું પડ્યું. ચીનની સરકારની હારના સમાચાર
જેમ જેમ ચીન પર પથગતા ગયા તેમ તેમ એ સરકાર માથેના
બળવાઓ પશ્ચિમોએ માથું ઊંચકવા માડ્યું. ૧૮૪૩ની સાલમાં
ચીનની સરકાર સામે પેર્સીંગના યથેવા બળવાનું નામ ટાઈપીંગનો બળવો
હતો. અને તેજ મથકે જ્યારે એ બળવો શરૂ થયો ત્યારે તે સમયે
ઈ. સ. ૧૮૫૬માં બીજું અહીંથી યુદ્ધ શરૂ થયું. અંગ્રેજ વેપારીઓ
આખા ચીનને અહીંથી પહોંચાડવાના આગ્રહ માટે યુદ્ધ કરવા તૈયાર
થયા હતા અને આ સમયે અંગ્રેજ શાહીવાદની ડુમકે ફ્રાન્સ અને
અમેરિકાના સરકારો આવી પહોંચ્યા હતા ચીની પ્રજાએ એ ત્રણે
વેપારી જમાતોની જરૂરવાદી માગણીઓ સ્વીકારવાની ના પાડી પછી
અંગ્રેજ અને ફ્રેન્ચ સરકારોએ કેન્ટોન છોડ્યું. અને ત્યાંના વાઈસ-
રોયને લોખંડી ખેડીઓ પહેગની હિંદમાં મોકલ્યા. પછી એ શાહીવાદી
સરકારોએ ટીનસનના કિલાઓ કમળે કપાં અને ચીનના પાટનગર
પેર્સીંગ પર ચઢાઈ કરી ફરીવાર ચીનને હાથ ખાલી પડી, અને
સલાહ કરવી પડી એ સલાહમાં ચીને શાહીવાદી વેપારીઓ માટે

શરને રવીકારવી પડી. એ બધા ઉપરાંત યુરોપ અને અમારકાના પાદરીઓ ને ચીનનો કાયદો તોડે તો તેમનો ન્યાય ચૂકવવા માટે ચીની અમલદારો નાસાવક મનાયા એટલું જ નહિ પણ યુરોપ અને અમેરિકાના ચીનમાં રહેતા વતનીઓને ચીની કાયદાઓથી મુક્ત મળવામાં આવ્યા. જાણે એટલું ઓછું દોષ તેમ આ સમયે અંગ્રેજ શાહીવાદે ચીન પાસેથી હોંગકોંગની સામે આવેલો ચીનનો એક મોટો પ્રદેશ પડાવી લીધો. અશીષુના વેપારને કાયદેસર જાહેર કર્યો તથા મુદ્દમાં થયેલો બપોઃ ખર્ચ ચીન પાસેથી લેવાનું કરાવ્યું.

પ્રદેશ બની રહ્યું તથા ચીનને પોતપોતાનું જખર જનાવતી યુરોપ, અમેરિકા અને જાપાનની વેપારી મુશ્કેલી મારકણા દાવ ખેલી રહી.

એ જ સાથે ચીન પર એક ખીજી રમત પણ ચીનના ઇતિહાસમાં ખેલાઈ રહી હતી. ૧૮૬૦માં જ્યારે ખીજી અશીલુસુદ્ધના શાહીવાદી વિજેતાઓ ચીનની લોહી નીંગળતી ધરતી પર સંહાર ખેલતાં પગલાં મૂકતા હતા ત્યારે ચીનની સરકારનો જીવાન શહેનશાહ જેહોસ તરફ નાસી છૂટ્યો અને ત્યાં એક વરસ જીવીને મરણ પામ્યો. પછી ચીનની સરકાર વતી એ રાજની રાણી ગભ્ય કરી રહી. પણ ત્યારપછી તરતજ ચીનપર જાપાનનું આક્રમણ આવ્યું અને યુરોપની વેપારી સરકારોના પંજા ચીનપર પથરાવા માંડ્યા. શાહીવાદોની લૂંટની નીતિથી આઘાત પામેલી ચીનની રાજ્યકર્તા રાણીએ પોતાનાં સરકારને પરદેશીઓને હાંકી કાઢવા માટે ઉસ્કેરો પડીમર રાષ્ટ્રવાદનો જૂની આવેગ ચીનપર પથરાઈ રહ્યો. ચીનના ટેટલાક ભાગોમાં પરદેશીઓની કતલ ઇ. સ. ૧૯૦૦ માં શરૂ થઈ. શાહીવાદી સરકારે પોતાની ચઢિયાતી યુદ્ધ સામગ્રીથી ચીનને તારાજ અને મહાત કરતાં ફરી વળ્યાં અને પાટનગર પેકીંગ સુધી પહોંચ્યાં ચીનની છેલ્લી રાણી ડાવગેર અને તેના દરબારીઓ શીઆનકુ તરફ નાઠાં અને ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ, રશિયા, જર્મની, જાપાન તથા અમેરિકાનાં સરકારોએ એકઠાં મળીને પેકીંગનાં નરનારીઓની કતલ કરી, પેકીંગને રસ્તે રસ્તે ચીનના લોહીની છાજો છાજી તથા આખા નગરને લૂટ્યા પછી સળગાવી મૂક્યું.

ચીનનો એ નાશ હતો. એ નાશ ઇતિહાસની આગેદૂરમાં અટકી જઈ હસ્તહિંદોગેથી આગળ ન વધનાર ચીનપર અનિવાર્ય રીતે આવ્યો હતો. ઇતિહાસના ક્રમ સાથે જે દેશો આગળ વધ્યા હતા તે શાહીવાદી દેશોએ ચીનના એ નાશને આવેલો હતો પણ એ નાશમાં જ ચીનની જૂની મંસ્ફૂતિનો વિનાશ હતો. ચીનના જીવના અર્થકારણનો અંત હતો. ચીનની રજવાડાશાહીનો વિનાશ

હતો તથા ચીનના જૂના રીતરિવાજોનો અંત આવવાનો હતો અને તેમાંથી જ ત્યારે ખચર નહોતી તેવું ચૂલન સંસ્કૃતિના ઊગમવાળું રાતું ચીન જનમવાનું હતું.

જૂની સંસ્કૃતિનો વિનાશ અને નૂતન ચીન

શાહીવાદે અસાવેલા ચીનના સમગ્ર જીવનના શોષણ સાથે ચીનમાં નવો પ્રાણ જાગતો હતો. ચીનમાંથી હજારો જુવાનો પોતાને જીતનાર શાહીવાદી દેશોને સમજવા પરદેશમાં ઉપડી જતા હતા. એવા સેંકડો જુવાનો ઇંગ્લેન્ડ, જર્મની, અમેરિકા અને જાપાનની વિદ્યાપીઠોમાંથી બહીંગણીને ઘેર આવવા લાગ્યા અને ચીનમાં પોતાની સાથે પરદેશમાંથી વિજ્ઞાન, યંત્રવાદ અને ઇતિહાસની પ્રક્રિયાઓની સમજ લાવવા લાગ્યા. ચીનના જુવાનોએ યુરોપ, અમેરિકા અને જાપાનના જીવનને અહોભાવ પામીને પણ આત્મવિશ્વાસથી જોયું. એમને યુરોપની મગફળી પોતાના માથામાં પર ઉતારવાનું મન થયું. એમને પરદેશનું વિજ્ઞાન ચીનમાં વહેતું મૂકવાના વિચાર આવ્યા. એમણે ઘેર આવીને પોતાના બાપદાદાઓની ધાર્મિક માન્યતાઓને સવાસો પૂછ્યા તથા જૂના રીતરિવાજો કમાવી દેવા માંડ્યા તથા એ જાગેલા જુવાનોને ચીનપર પથરાયેલી જૂની સંસ્કૃતિના જાળાંઓને સજાગી મૂકવાનું મન થયું. દરેક વર્ગે એવા હજારો જુવાનો પશ્ચિમનો પ્રકાશ સર્જીને ચીનની ધરતી પર ઊતરવા લાગ્યા તથા ચીનના એકેએક શહેરમાં અનેક સવાસો જગાવતા ક્રાન્તિનો નાદ જન્માવી રહ્યા.

એવો ક્રાન્તિનો સાદ જગવનારાંઓ ખૂબ નાની લઘુમતિમાં હતાં તેપણુ પ્રવર્તનથીજ હોવાથી જૂના ધર્મની જડ ઊખેડવામાં જૂની નીતિના મૂળ પર યા કટ્ટરતા તથા જૂના સોફા સામે નવી જુવાનીને જગાડવામાં હતોદ પામતા હતા. પશ્ચિમના સંપર્કમાં આવ્યા પછી ચીનાઈ જુવાનોમાંનો કોઈએક પ્રિરિત થયેલો જુવાન

કેન્ટોનની પાસેના મામનો ખેડૂત હતો. ઈ. સ. ૧૮૬૬ માં એ ખેડૂતને ઘેર એક દીકરો જન્મ્યો જેનું નામ તેણે સુન-યાત-સેન પાડ્યું. એનો એ દીકરો નાનપણમાં જ દેવજોયા જઈ મૂર્તિઓને ખગાડવા માડ્યો. પછી એના બાપાએ એના મોટા ભાઈ સાથે એને હવાઈમાં મોકલી દીધો અને ત્યાં સુન યાત સેને પોતાનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. ચીનમાં આવ્યા પછી સુન યાત સેને બ્રિટિશ મેડિકલ કોલેજમાં જોડાયો અને પછી એણે એના વિચારો ધીમે ધીમે ક્રાન્તિ તરફ દોરવા માંડ્યા. એક દિવસે એ સ્ટીમરમાં બેઠો અને ૧૬૦૦ માઈલ દૂર ઉત્તરમાં ચીનના ગજકતૌ પાસે દેશને સુધાગ્વા માટેની પોતાની યોજનાઓ મૂકવા ઉપડી ગયો. પણ એને મુલાકાત આપવામાં આવી નહિ અને તેણે ચીનની ક્રાન્તિ માટે પૈગા ઉધગ-વવાની શરૂઆત કરી.

પછી એ અમેરિકા ને યુરોપ ગયો. લંડનમાં એને ચાર્લિનીઝ સીંગેશને ગેગકાયદેમત રીતે ક્રેદ કર્યો પણ એક વેપારીએ એને છોડા-વ્યો અને ૫૬૦ વર્ષ સુધી એ દુનિયાના એક શહેરથી બીજો શહેર ખટક્યો. તે દરમિયાન એણે ચીનની ક્રાન્તિ માટે પાંચ લાખ ડોલર એકઠા કર્યા હતા એ સાથે એકાએક તેને સદેશો મળ્યો કે ક્રાન્તિકારી ટૂંકડીઓએ હક્ષિણુ જીત્યું અને ઉત્તર તરફ કૂચ કરી હતી તથા એને ચીનાઈ સામ્રાજ્યના પ્રમુખ તરીકે પસંદ કર્યો હતો. ચીનાઈ અઠવાડિયા પછી તરતજ એ હોમકોંગ ગત્યો તે સમયે ચીનની ગણી ડાવાગેર મરણ પામી હતી તથા તેની જગ્યાએ મચૂકાનો શહેનશાહ પુર્ષ ગાદી પર આવ્યો હતો.

આ નવા શહેનશાહની સગકારે દેશમાં ઘણા સુધારા શરૂ કરી દીધા. નીચ ત્રિત ગભ્યતત્ર કમવાનાં વચન આપી દીધાં. એકેએક વ્યક્તિને મતાધિકાર આપવાનું નક્કી કર્યું પણ તેથી ક્રાન્તિનો જીવાળ અટકે એમ ન હતું. ૧૯૧૨ ના ફેબ્રુઆરી મામના આગમાં દિવસે જીવાળ શહેનશાહની ચારેકોર ખળવાની નોખતો વાગી ગઈ. શહેન-

ચાહના સરકારે સરકારનું રક્ષણ કરવાની ના પાડી. ચહેનશાહે રાજગાદીનો ત્યાગ કર્યો. ક્રાન્તિકારીઓ ચહેનશાહ તરફ ઉદારતાથી વર્ત્યા. તેમણે ચહેનશાહનું જીવન લીધું નહિ. ઉલટું એને જીવવાની જોગવાઈ કરી આપી.

પછીની પરિસ્થિતિઓમાં સુનવાતસેન પોતાનું જૂનું સ્થાન ટકાવી શક્યો નહિ. તેણે ખુશ્હી રીતે સામ્યવાદનો સ્વીકાર કર્યો તેથી તેના મધ્યમવર્ગી સડાપોકો નાસીપાસ થયા. ચીન પાસે બધા વર્ગોને અનુકૂળ થઈ પડે તેવી સરકાર હતી નહિ.

ચીનની ક્રાન્તિએ રાજસાહીના રૂપકને બાંગી નાખ્યું હતું. શિદિ અને કાયદા તરફની વફાદારીને તોડી નાખી તથા રાષ્ટ્રવાદમાં બંગાળ પાડ્યું હતું. પરિણામે ઉત્તર સામે દક્ષિણ આંતરવિગ્રહ ઘાટી નીકળ્યો. વર્ગવિગ્રહ બમૂડી ઊઠ્યો તથા અંગત મિશ્નકત સામે જીખમરો અને ધરડાંઓ સામે જીવવાનો માથું ઊંચકીને ઊભા થઈ ગયા. સાહસિકોએ સરકારે જમાન્યા અને છૂટાછવાયા ઇલાકાઓ પર કર નાખી રાજ કરવા માંડ્યા. ચીન ઉપર અંધ કારનું આવરણ પથરાઈ ગયું. એક પછી બીજો સરદાર તેના પર આવતો ગયો અને પડતો ગયો. લૂંટફાટ દરેજોજનો નિયમ બન્યો. જૂએ મરતા માણસ સામે લૂંટાર કે સરકારના સિપાઈ બન્યા વગર બીજો કોઈ માર્ગ ખુલ્લો રહ્યો નહિ. લોકોએ સાચવી રાખેલી મિશ્નકતો લૂંટાઈ ગઈ અને જ્યાં એવી લૂંટ ચાલી નહિ ત્યાં વિજેતા સરદારોની જમીનો ખેસી ગઈ. એ રીતે ચીનમાં શરૂ થયેલી ટિસાનો અને કામદારોની માલિકો સામેની ક્રાન્તિ વેડફાઈ ન જાય એવા ઉદેશથી રશિયાએ ઈ. સ. ૧૯૨૨ માં પોતાના બે રાજકારણમાં કુશળ એવા માણસો મોકલ્યા તેમાંનો એક કારખાન અને બીજો જોદી હતો. બંનેને રશિયન સરકારના એવા હુકમ હતા કે ચીનમાં સામ્યવાદી ક્રાન્તિ સફળ બનાવવી. કારખાને ચીનની સરકાર સાથે સંધિ કરીને રશિયન સરકારની હકુમતનો સ્વીકાર કરવાની ક્રાન્તિ

માટેનો રસ્તો મોકળો કર્યો. બ્રેરીએ સુનવાતસેન સાથે વાઢાધાટો શરૂ કરી. છેવટે સોવિયેટના સિતેર અમલદારો માથે એક રાષ્ટ્રીય સમૂહ તૈયાર કરાવવાનો સ્વીકાર કરાવ્યો. પરંતુ એ સરકાર માઈકલ ખોરોડીન નામના એક ગણિતન સલાહકારની દોરવણી નીચે હતું. હતાંપણ તેનો સગદાર સુનવાતમેનનો એક વખતનો મરદાર ચાંગ-કાર્મ-ગેક નામનો હતો. ચાંગ-કાર્મ-શેકની સરદારી નીચે આ ક્રાન્તિના સરકારે કેન્ડોનની ઉત્તર તરફ કૂચ કરી તથા તે બાબુના શહેરો છૂટવા માંડ્યાં તથા છેવટે પેટ્રોગ્રામાં સત્તા સ્થાપી એ રીતે બ્યારે ક્રાન્તિ વિજયી બની તેજ સમયે ચાંગ-કાર્મ-શેકે ક્રાન્તિને દગો દીધો. ખેડૂતો, મજૂરો અને સામ્યવાદીઓની કતલ કરાવી. મૂડીવાદી દુશ્મન નીચે સરકારી મરમુખત્યારી સ્થાપી દીધી તથા સામ્યવાદી અળવળનો અત આણુવા દબનધારાઓ શરૂ કરી દીધી.

જા પા ન

પ્રકરણ ૧

બૌદ્ધ જાપાન

જાપાનની સૌથી પુરાણી દતકથા એવું છે કે સરઆનમાં જાપાનની જ્ઞમિ પર દેવસેકો વસતા હતા અને તેઓ જનમના હતા ને મરતા હતા. જનમના ને મરતા દેવદેવીઓમાથી બાળી બે ગણા એક ઇજાનાગ્રી અને બીજી ઇજાનામી બન્ને બાઈગિફેન હતા. બન્નેને જાપાનને જન્માવવાનો ઇશ્વરી આદેશ મળ્યો બન્ને સ્વર્ગના પૂજ પગ િબા અને નીચેના સમુદ્રમા એક જ્વલજ્વલિત બાસો ધોર્યો, પછી એ બાસાને આકાશમા અદ્વ બે ચકચો. પછી બાસામાથી જે ટીપા ટપકયા તે પવિત્ર ટાપુઓ બની ગયા. પછી પેલા બે બાઈ-બહેન પરપ્રયા. અને આ બહેને જાપાની પ્રજા જનમી ઇજાનામીની ડાબી આખમાથી સુગ્રહેવીનો જન્મ થયો અને પછી એ સુપ્રવંશ-માથી જાપાન પગ દેવી હક્કવાળો રાજવંશ દેલાયે.

વાત તો એમ હતી કે જાપાનના ટાપુઓ ધરતીકપમાથી ફૂટી નીકળ્યા હતા, અને આજ સુધી એ ટાપુઓ ધરતીકપના બનકર આચકાઓ સહન કરતા આવ્યા છે. ઈ સ. ૫૬૬મા ડાહલી ધ-

તીએ જપાનના ગામોને વિકરાળ ઝોલા ખવડાવ્યા હાથે જપા-
નીઓના દેવમૂર્તિનું નામ રમી ગયા ૧૭૦૩મા જીને કપ થયે
અને એકલા ટોકિયોમા ૨૨,૦૦૦ જનને જમતો ગયો. ઈ સ
૧૮૮૫મા પાછું જપાની પાટનગર ક્વિયોગે ચઢ્યું અને ફાટલી
ધગતીમા હજારો હજાર થઈ ગયા અને મડદાના દગનાંગ ગાડામા
ભરાઈભગઈને દફનાયા ૧૮૨૭મા ફરીવાર ધગતી મૂછ અને
ધગતીના પેટમાથી ચિચિવારી કરતી જ્વાલાઓ ભમૂખી બેઠી ટોકિ
યોમા એક સાખ માણસ મરણ પામ્યા અને ચેકોહામામા
૩૭,૦૦૦ થમી ગયા તમા જુદા ભગવાનને વહાણ એવું કાળાકુરા
આખું જૂસાઈ ગયું જપાનના લોકોએક પછી એક દોડ્યા આવતા
આ દગતી આક્રમણથી અગ્નાઈ મના અને ઘણાખરાને તો ભગ
વાને ખાસ બનાવેલા જપાની ટાપુઓ માટે નિગણા બેપડ પણ
છેવટે લોખંડ્યાએ આ કુદગતી સકટેને દતકયામા વણી લીધા અને
કહ્યું કે — ટાપુઓની નીચે કાઈ દેવી માછલી જગી જરી છે અને
આગસ મગે ઈ ત્યારે મધા ટાપુઓ હગમચી બે છે એની અનેક
રીતોથી જપાનના વતનીઓએ પોતાના મન મનાવ્યા અને જપાનના
ધરમાર ડોડ્યા નહિ પત્રી ધીમે ધીમે જપાન ધ તીપથી ટેવાઈ
ગયું અને જપાનની નિરાજમા બહુતા છોકરાઓ પણ ધરતીકપથી
થતા અવાગનવાર આચકાઓને હસી કાઢવા લાગ્યા પછી આખી
પ્રજા ધીગજથી, હિ મતથી અને મદાદુરીથી ધરતીકપના ઝોલા ખાતી
હિંમોગવાદ તરફ બેધે માથે આજે ધમી રહી ■

એવા જપાનના મૂળ વતનીઓ કોણ હતા અને કયાથી
આવ્યા તે સવાત કાર્પણ સમૃત્તિની શરૂઆતનો પ્રથમ પ્રશ્ન કહેવાય
પણ જપાનની પ્રજાની શરૂઆતમા એવા સવાલો જોઈએ તેટલા
સ્પષ્ટ નથી એમ લાગે છે કે જપાનમા પણ તરવો એક પ્રજા
બનીને રહ્યા છે એમાનુ પહેલું તત્ત્વ ઐતરમા થઈને જપાનમા
પહેલા પ્રાથમિક દશાના ગોરા લોકોનું છે એ લોકો આમુજ નદીના

પ્રદેશમાં ચર્ચિતે આવ્યા દેવાનું લાગે છે. ત્યારપછી ઈશુ પહેલાં સાતસો વર્ષ ઉપર પીળાં માંગોલ લોકો આવ્યા હશે અને મલાયાના દક્ષિણના દાણુઓમાંથી જૂના રંગના લોકો પણ જાપાનમાં ઊતરી આવ્યા હશે. આ ત્રણે તરવોની એક ઘટના આજે એક સંસ્કૃતિ અને એક પ્રજા બની રહી છે.

જાપાનીસ પ્રજાનો પૂર્વ ઇતિહાસ જોતાં જણાય છે કે કુદરતના તરવો અને પશુઓની પૂજા જૂના જાપાનીસ લોકો કરતા હતા અને સાથે સાથે તે વખતની ધાર્મિક જરૂરિયાતો, જાતીય પૂજા અને પૂર્વજપૂજાની પણ હતી. તારાઓમાં, ગૃહોમાં, આકાશમાં, વનસ્પતિમાં અને જીવજંતુઓમાં, ઝાડમાં અને પશુઓમાં તથા માણસોમાં પણ જાપાનની ધાર્મિકદૃષ્ટી દૈવી શક્તિનાં દર્શન કરતી અને તેને પૂજતી. સમયની એ ધાર્મિકતાએ એકેએક ધરપર અને ધરવાસીઓ પર દેવદેવીઓની જૂનાડ બટકતી કરી મૂકી હતી. તથા અમિની જ્વાલામાં અને જાતીની જ્યોતમાં પણ જાપાનવાસીઓને દેવદેવીઓ અબ્ધતાં લાગ્યાતાં હતાં. દૈવીપૂજના પ્રકારમાં કાચબાની પીઠ અને હરણનાં હાડકાં સગમાલીને સાઈ નરમું નસીજ જેવાની ધાર્મિક વિધિઓ થતી હતી. મરી ગયેલાં માણસો જીવતાંને ડરાવતાં હતાં અને પૂજનઅર્થેન કરાવતાં હતાં. કબરોમાં પછી કિંમતી વસ્તુઓ મરણ પામેલા માણસ માટે મૂકવામાં આવતી હતી. પુરુષની કબરમાં તલવાર અને સ્ત્રીની કબરમાં અરીસો એ મુખ્ય વસ્તુ હતી. જમીનદારો અને કાંકોરો મરણ પામતા ત્યારે તે તેમની કબરમાં જીવતાં દાસદાસીઓને જળજળરીયી ચણી સેવામાં આવતાં હતાં અને તેપણુ અનેક દેવદેવીઓની આરાધના કરતો જાપાનીસ સમાજ કુદરતની અનેક આક્રંતોથી પીડાતો જ હતો. કોઈવાર કુધ્કાળ તે કોઈવાર અતિદૃષ્ટિથી જાપાનની જનતા વિનાશ પામતી હતી અને એ સ્ત્રીમાં ધરતીકંપ તો હંમેશનું સંકટ હતું. એવા બપાકુળ સંજોગોમાં જાપાનના લોકો બીજાના માથો પોતાના દેવદેવીઓને પ્રસન્ન રાખવા માણસોના બોગ પણ ધરાવતા હતા.

પ્રાથમિક દશાના એ ધાર્મિક આચારોમાથી જાપાનનો ધર્મ ફેરતો હતો એ ધર્મનું નામ શીટો હતું એ ધર્મે ભગવાનોને મુખ્ય તથા ભાગમા વહેચી નાખ્યા હતા એક સ્થેલા વિભાગમા ઠકુરમા મગી ગયેલા પૂર્વજો ભગવાનો હતા બીજા વિભાગમા જાતિઓના મળુ પામેલા મહાપુરુષો સામાન્ય ભગવાનો બન્યા હતા તથા ત્રીજા વિભાગમા શહેનશાહોને જન્મ આપનાર ભગવાન હોવાથી બધા શહેનશાહો ભગવાનો હતા તે ભગવાનોની ખાસ પૂજા ગળા મુદ્દમા ઊતરતો ત્યારે ચતી જાપાનને એવા શીટો ધર્મમા ઠાઈ ખાસ પ્રતિજ્ઞાઓ પાળવાની ન હતી કોઈ સવિશેષ વિધિ રિવાજો કરવાના ન હતા નીતિના કોઈ ખાસ કાયદા પ્રમાણે વર્તવાનું ન હતું તથા એ ધર્મમા કોઈ ખાસ અધિકારવાળા ધર્મગુરુઓની જગ્યાતે બીજી ધર્મ નહોતી અને એ ધર્મમા અમૃતત્વની કોઈ આશ્વાસન આપે તેવી માન્યતા ધડી કાઢવામા નહોતી આવી એ ધર્મમા માત્ર એકજ વિધિ હતો એ રિધિ પૂર્વજોને, શહેનશાહોને તથા જૂત-કાળની બધી વસ્તુઓને પૂજવાનો હતો.

ત્યાર પછી ઈ. મ. ૫૨૨ માં બુદ્ધ ધર્મે ચીનમાથી જાપાનમા પ્રવેશ કર્યો બુદ્ધ ધર્મને અનુરૂપ એવા બે કારણો જાપાનની પરિસ્થિતિમા હતા પહેલું કારણ લોકોની ધર્મની જરૂરિયાત હતી અને બીજા કારણ મરજારની રાજાનીય જરૂરીઆતો પણ હતી હિંદુમાથી ચીનમા ધર્મને આવેલો એ બુદ્ધ ધર્મ મૂળ અજ્ઞેયવાદી નિરાશાવાદી આચારસુદ્ધ તથા નિર્દોષના ચિંતનનાઓ ન હતો જાપાનમા આવેલો બુદ્ધ ધર્મ મહાયાન શાખાનો હતો જે શાખામા બુદ્ધ ધર્મના નામમા ઓક દેવદેવીઓ મનુષ્યના આત્માનો ઉદ્ધાર કરતા દેખાતા હતા તથા અગત અમૃતત્વના તગો પ્રવેશ પામી ચૂંચ્યા હતા, એ ઉપરાંત એ ધર્મમા દાન, દયા, શાંતિ આજ્ઞાધારકતા, અને એવા બીજા સદ્ગુણો જે મરકારોને શાસન માટે ખૂબ જરૂરના જણાયા છે તે પણ તે શાખામા હતા એ ધર્મ ગંભીર લોકોને એમના પર

યતા જીવમો સહન કરવા માટે મિથ્યા આશા અને આશ્વાસન આપતો હતો તથા પોતાની જે સ્થિતિ હોય તેમાં સંતોષ માનવાનું કહેતો હતો. એ ઉપરાંત એ ધર્મમાં કચડાતી માનવ જાત માટે કવિતાઓના તરંગો, દંતકથાઓ, પ્રાર્થનાઓનાં આશ્વાસનો તથા ધાર્મિક ઉત્સવોના ઘેલછાબધી નાટારંગો પણ હતા. દુનિયાના દરેક દેશમાં સમયના માલિકોને ખુશ કરી તથા કચડાતી માનવ જાતની માલિકો તરફની વફાદારી સાચવી રાખીને ધર્મે આવું એક જાતનું મિથ્યા શિક્ષણ જનતાને આપ્યું છે તથા એવા શિક્ષણને હમેશાં રાજપટ્ટ વ્યક્તિઓએ આવકાર્યું છે એટલું જ નહિ પણ તેને સરકારી કાયદો, સામાજિક વ્યવસ્થા તથા રાષ્ટ્રીય એકપને ટકાવી રાખનારૂં માન્યું છે.

જાપાનમાં બુદ્ધ ધર્મને વિજય અપાવનાર લોકોની ધાર્મિક જરૂરિયાત તો હતી જ પરંતુ એ વિજયે જાપાનની દૈવી શહેનશાહતાને વિજય અપાવ્યો છે. ઈ. સ. ૫૮૬માં ન્યારે શહેનશાહ યોની મરણ પામ્યો ત્યાર પછી બુદ્ધ ધર્મના આશરો હેઠળ સોટાકુ પોતાના હરીફને હરાવી વિજય પામ્યો અને એણે ઓગણીસ વર્ષ સુધી દેવના દીધેલા એવા જાપાનના પવિત્ર દાણ ઉપર રાજ્ય કર્યું. એણે જાપાન આખામાં બુદ્ધ ધર્મનો પ્રચાર કર્યો તથા એ પોતે જાપાનના અસોક જેવો બની રહ્યો. એણે કલા અને વિજ્ઞાનને પણ વિકસાવવા કારિયા અને ચીનમાંથી કારીગરોને બોલાવ્યા, ઇતિહાસ લખાવ્યા તથા ચિત્રો દોરાવ્યાં પણ એના મરણ પછી કામાટારી નામના એક ઉમરાવે. જાપાનના રાજકીય ઇતિહાસમાં ક્રાંતિ કરી. એણે રજાદીના વારસદારનું ખૂન કરાવ્યું. એક દીગલા જેવા રાજાને ગાદી ઉપર બેસાડ્યો અને પોતે મુખ્ય પ્રધાન બન્યો તથા જાપાનને રાજકીય દ્રષ્ટિએ એક શહેનશાહના સીધા કાણુ નીચે મૂકી એક બનાવ્યું. જાપાનનો શહેનશાહ ટેન્સી (દેવનો દીકરો) અથવા ટેનો (દૈવી રાજા) અને પછી મિકાડો કહેવાવા લાગ્યો.

એવા જાપાની રાજાનો વચ સતત ચાલુ રહે તે માટે શહેનશાહ પોતાની ઇચ્છામા આવે તેટલી સ્ત્રીઓ રાખી શકે એવું નક્કી થયું તથા શહેનશાહના અનેક છોકરાઓમાથી સૌથી વડો દીપ્તેરો હોય તેજ નહિ પણ જેને શહેનશાહ અથવા તે સમયના સત્તાધીશે હરાવે તેજ ગાદી ઉપર આવતો શરૂઆતના દીવસોમા ખુદ ધર્મની અસર નીચે શહેનશાહો ધાર્મિકદૃષ્ટિવાળા થયા કેસાકોએ તો એમા ખુદ માધુ યદા માટે ગજગાદીનો ત્યાગ કર્યો તથા માણસા માગવાના ધધાને પણ બધ કર્યો પણ રાજાશાહીના અનિષ્ટો અને જુદાંજુદાં મૂર્તિ જેવો એક થોજી નામનો શહેનશાહ સૌમા અપવાદરૂપ હતો એણે પોતાના બાણનું નિશાન તાકવા લોકોને ઝાડ પર લગાડાવ્યા અને વીધી નાખ્યા એણે કુમારીકાએને ગત્તા પર પડી ગળડી એણે સ્ત્રીઓને દોગ્ધાથી બાધી તળાવમા ડુબાડી દીધી એ શહેનશાહની મચારી ત્યારે પાટનગરના ગત્તા પરથી પમાર થતી હોય ત્યારે એ શહેનશાહને લોકોને દટકા મારવાનો શોખ થતો હતો પછી જાપાનમા અગ્નેહ અને અપવાદરૂપ એવી દિગત કરી શહેનશાહો ભગવાન માની પૂજનારા જાપાનના લોકોએ કઢાણી બગવો કર્યો તથા થોજી ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મૂક્યો ઈ સ ૭૬૪મા જાપાનનું પાનગર નાગને બલે નાગાઓવા મખરામા આન્યુ અને ત્યાં પછી ક્યોટો (સાતિનું નગર) જાપાનની રાજધાની બન્યું

પછી ઈ સ ૧૧૮૦ મા ક્યોટોમા પાત્ર લાખ લોકો રહેતા હતા જો તે સમયનું ક્યોટો નીકલ અને કોર્ડાવા મિત્રાપના સુરોપના નગરોમાથી સૌથી મોટું હતું એ ક્યોટાના મોટા બાગમા ગરીબોના ઝૂપડા તથા કોટડા હતા એમા રહેતી ગરીબ જનતા ખુદ ધર્મના આશાસનથી ગીમાઈને ચૂંદો માનીને આવતા જનમની આશાઓ સેવતી નથતા અને સતોતથી રહતી હતી નગરનો નાનો બાગ મોટા થતા બાગ બગીચા અને મહાલ થોથી શણગારેલો હતો ત્યાં અખીર ઉમંગવો અને દરમારો રહેતા

હતા. એ કાળ એવો હતો જ્યારે જાપાનના જીવનમાં દોહનના દરજ્જા પ્રમાણે માલિકો અને દાસોની અસમાનતા શરૂ થઈ ગઈ હતી.

એક હજાર વર્ષથી જાપાને ચીનમાંથી સંસ્કૃતિ પોતાને ત્યાં લાવવાની શરૂઆત કરી દીધી હતી તથા ચીનની સંસ્કૃતિના અવશેષો પોતાને ત્યાં ઉતાવળા માડ્યા હતા હસ્તઉઘોગોનું શિક્ષણ ઈ સત્રીજ સૈકાથી જાપાને કાગિયા પાસેથી સીખવા માડ્યું હતું. પોતાને ઘેર હસ્તઉઘોગો કરનાર અતઃત્ર એવો કારીગર વર્ગ હતો અને તે ઉપરાંત જમીનદારો તથા ઠાકોરો ઘણા શુભામો જાપાને ઉઘોગો કરાવતા હતા.

ચીન જેવા સુધરેલા અને સંપર્કથી થયેલા પોતાના પાડોશીને દેખીને ઉત્તેજિત થયેલ જાપાન હવે જોને એ સુવર્ણ યુગ કહે છે તેમાં પ્રવેશતું હતું. જાપાનમાં દાન એકઠું થતું હતું તથા જાપાનનો ઉમરાવ વર્ગ દાઢી અને વિલાસથી જીવતો હતો ક્યેટો જાપાનનું પેરીસ બની ગયું હતું તથા ક્યેટોના નગરીઓ રીતમાત અને કલામાં તથા ખાનપાન અને જીવનના બીજા વ્યવહારમાં મોખીન અને રંગીલા બનતા હતા.

મોગી મોટી મીજગાનીઓ અને ઉત્સવો જાપાનના જીવનમાં પ્રવેશી ચૂક્યા હતા જાપાનના શ્રીમંતો સુદૃઢ એવા રૈયમી વંશો પહેરતા હતા જાપાનના રાજાઓમાં રાજાઓ કાગાના નમૂનાઓ અબખી રહ્યા હતા. જાપાનના મહિરો અને મદાસયો મગીત અને નાચથી ડોળી ઊઠ્યા હતાં કવિતા અને સાહિત્ય વિકાસ પામતા હતા જાપાનનો એ વીલાસકાળ હતો ૫-૬ મનસઅયથી આવતા વિલાસમાં ઠળાનો નાશ કરનારા કારણો પણ સાથે જન્મતા હોય છે કાંઈ પણ પગે એ વિલાસના સાધનો વ્યાપારી પરિવર્તનો માથે નાશ પામતા હોય છે કે સોલિ જનતાના જળવામાં વિનાશ પામતા હોય છે અથવા તો વેપારી મુદ્દોમાં જ વેડફાઈ જતા હોય છે. જાપાનના એ કાળમાં શ્રીમંતોને ઘેર જોઈએ વિલાસ વધવા માડ્યો

તેણે જ પ્રમાણુમાં સમાજમાં ગુન્હાઓનું પ્રમાણ પણ વધવા
 માડ્યું. જપાનની જમીન પર અને પાણી પર હુટારાઓ અને ચાચિ-
 યાઓના જૂથ બમણા માંડ્યા સ કાની ખજાનાઓ પણ હુટાવા
 માડ્યા જપાનના નગરોમાં અને પાટનગરોમાં પણ ધારો પડવા
 માડી મોટા મોટા શીશતો અને ઉભગવોએ પોતપોતાના હરકર
 જમાવવા માડ્યા. હકગતોએ મધ્યમ સરકારને પોતપોતાની ઠગી
 પ્રમાણે વશ વર્તોવવાના વેશ બજાવવા માડ્યા જપાનની સરકારે
 અને સમાજવ્યવસ્થા એ એક વિકટ અમયમાથી પરાગ થઈ
 ગયા હતા

પ્રકરણ ૨

લશ્કરી સરમુખત્યારો

આવી પરિસ્થિતિમાં લશ્કરી સરમુખત્યારોનો એક વર્ગ ઊભો થયો તથા તેણે જાપાનના બીજા વર્ગો ઉપર અધિકાર જમાવવા માંડ્યો. શહેનશાહ ઓછામાંઓછા ખર્ચે નબાવી શકાય એવી એક દેવી મૂર્તિ બની રહ્યો. ખેડૂતોએ શહેનશાહને કર આપવાને બદલે શોશુન અથવા સેનાપતિઓને કર આપવા માંડ્યા. ૧૧૯૨માં પીના જાતિના એક યુરીટામો નામના માણસે પોતાની આસપાસ લશ્કર જમાવ્યું અને એક સત્તાકેન્દ્ર બિંદુ કંઈ. જે દાપાકુરા બકુ-કુના નામથી ઓળખાવા માંડ્યું. બકુકુનો અર્થ લશ્કરી સંસ્થા એવો થાય છે. એ રીતે શરૂ થયેલો લશ્કરવાદ એ જાપાની સરકારનું નવું સ્વરૂપ હતું. ત્યાર પછી મહાન યુરીટામો મરણ પામ્યો અને તેના મરણ પછી દોઢસો વર્ષે ચીનના મહાન કુજલાઈખાનને જાપાન જીતવાની ઇચ્છા થઈ આવી. કુજલાઈખાને એકે ખૂબ મોટો એવો દરિયાઈ કાફલો બાંધવાનો દુકમ કર્યો. કુજલાઈખાન પાંચસો જહાઝો અને એક લાખ માણસનું લશ્કર લઈ જાપાન પર ચડ્યો. ઈ. સ. ૧૨૮૧માં કુજલાઈખાનનું દરિયાઈ લશ્કર જાપાનને કિનારેથી દેખાયું. બહદુર જાપાનવાસીઓ એક નાનો સરખો કાફલો લઈ કુજલાઈખાન

મેટા કરવા બહાર નીકળ્યા અને એકએક જાપાનની મદદે મહાન વંદોળિયો આકાશમાંથી જનરી પડ્યો. કુઅલાઈખાનનાં જહાજો ખડકો સાથે પહોંચીને તૂટી ગયાં. એના સીતેર હજાર દરિયાઈ સૈનિકો દરિયામાં જ ડૂબી ગયા અને ગાળી રહ્યા તે જાપાનમાં જીવન-ભર શુભામ જનવા પકડાઈ ગયા.

હવે લશ્કરી સરદારો પણ સત્તાના મદમાં અને શ્રીમંતાઈના વિકાસમાં ચકચૂર બન્યા હતા એ સરદારોમાં ટાકાટોટ્ટી નામનો એક હતો. એને કુતરાઓનો અજબ શોખ લાગ્યો હતો. એણે ખેડૂ-તોને કરના બદલે કુતરાઓ આપવાનો હુકમ કર્યો હતો. સોનાચાંદીના આવરણોથી શણગારેલા પાંચ હજાર ચિકારી કુતરાઓ એ પોતાની પાસે રાખતો તથા તેમને પક્ષીઓ તથા જીવંત માછલીઓનો ખોરાક આપતો. લશ્કરવાદની આ દશા જોઈને તે સમયના શહેન-શાહ ગોડીગોને શાહીસત્તાનો પુનઃ ઉદ્ધાર કરવાનું મન થયું. વિનામેટો અને આશીકાગા નામની બે જાતિઓના સરદારોએ શહેનશાહને મદદ આપવાનું વચન આપ્યું. શહેનશાહે લશ્કરવાદ સામે જંગ માંડ્યો અને લશ્કરવાદનો મુખી ટાકાટોટ્ટી અને એના બીજા આડસો સીતેર સરદારો હાર્યા અને દેવળમાં ભરાઈ ગયા. ત્યાં તેમણે શેક નામનો દારૂ છેલીવાર પીધો અને દારાકાનીથી (જાપાનના ક્ષાત્રવટની પોતાની જાતે પોતાનાં આંતરડાં બહાર ખેંચી કાઢી આત્મધાન કરવાની ક્રિયા) પોતાની જાતનો અંત આણ્યો. પણ પછી આશીકાગાના સરદાર ટાકચુએ શહેનશાહ સામે જ હથિયાર જિંચકયું. શહેનશાહ ગોડીગોને પદઅષ્ટ કરી એક કઝોન નામના શહેનશાહને ગાદી પર બેસાડ્યો અને કથાટોમાં એણે આશીકાગા સ્યોટુંનીનો લશ્કરવાદ શરૂ કર્યો. ત્યાર પછી બસો પચાસ વર્ષ ફરીવાર જાપાનમાં અંધા-ધુંધીનો કાળ આવ્યો. એ અંધાધુંધીનો નાશ કરી નવા લશ્કરવાદમાં જાપાનમાં ફરી કાયદો અને વ્યવસ્થા સ્થાપવાનો નિર્ધાર ત્રણ સેના-પતિઓએ કર્યો. તેમાંના એક નોપુનાગા, બીજો હીડીયોસી તથા ત્રીજો

આમેવાસા હતો. નોબુનાગાએ પ્રયત્ન કરી બેથો. પણ તેને સફળતા મળી નહિ, હીડીયોસીને ફત્તેહ મળી પણ એ તરતજ મરણ પામ્યો. છેલ્લા આમેવાસોએ ટાકુગાવા સોગુનેટની સ્થાપના કરી તથા જાપાનના ઇતિહાસમાં હાંમે કાગ સાથે એવો કાયદો અને વ્યવસ્થા સ્થાપ્યાં.

એ રીતે બ્યારે ઇચ્છેડમાં રાણી ઇલીઝાબેથ રાજ કરતી હતી અને દિલમાં અકબરનું સાસન ચાલતું હતું ત્યારે જાપાનમાં મહાન હીડીયોસી અધિકાર જમાવતો હતો. એને જાપાનના લોકો વાંદર મુખે (સરએમ કાંગા) કહેતા હતા. કારણકે મોટાની વિરૂપતામાં એ કન્દુશિપસને પણ ટપી જાય તેવો હતો. જાણપણમાં જ એની તોફાની વૃત્તિને શાંત પાડવા એના માથાપે એને એક ધાર્મિક શાળામાં બંધવા મૂક્યો. પણ એણે શાળામાં બૌદ્ધ ધર્મગુરુઓની ઠેકડીથી માંડીને તે અનેક જાતની ધર્મ વિરૂદ્ધ ક્રિયાઓ કરવા માંડી અને તેથી તેને શાળામાંથી હાંપી મૂકવામાં આવ્યો. પછી એના માથાપે એને ઠેકાણે પાડવા બત્રીસવાર જુદાજુદા ધર્મામાં ધકેલ્યો. પણ એ ઠેકાણે પણ જગાએ કયાંય આવ્યો નહિ. છેવટે એણે જાપાની લશ્કરવાદે ઊભા કરેલા સેમુરાઈ નામની જમાનમાં નોકરી લીધી. એણે સેમુરાઈ બન્યા પછી એના માલિકની છાંદગી એક વાર બચાવી. પછી એ નોબુનાગા સાથે બેઠાયો અને એણે નોબુનાગાને પોતાની બુદ્ધિ અને હિંમતથી મદદ કરી અને ૧૫૮૨માં બ્યારે નોબુનાગા મરણ પામ્યો ત્યારે એ બજવાબોરો સાથે બેઠાઈ મયો. પરંતુ ત્રણ વર્ષમાં એ હીડીયોસીએ પોતાની જાતને લશ્કરી વડા તરીકે લાયક બનાવી લીધી તથા તે સમયના એક દૌગલા જેવા શહેનશાહની સ્તુતિ પણ પોતાને માટે સંપાદન કરી. એને લાગ્યું કે એ પોતે કારિયા અને ચીનને હજમ કરી જવાને લાયક થયો છે. એણે રાજગાદી પર ગોઠવાયેલા શહેનશાહને સમજાવ્યું કે બે કારિયાનાં લશ્કરો એની હકુમત નીચે આવી જાય તો એ ચીનને છૂટી શકે. પછી એણે સખત પ્રયત્ન કર્યો અને કારિયા પર લશ્કરો ઉતાર્યાં. કારિયા અને

જાપાન વચ્ચે દરિયામાં મોટું યુદ્ધ ખેલાયું. એકજ દિવસમાં બહાદુર
કોરિયાવાસીઓએ જાપાનના ૭૨ જહાજો ડૂબાવી દીધાં તથા ૪૮
જહાજો કબજે કર્યાં. કોરિયાનાં પાણી લોહીથી રાતાં થઈ ગયાં.
જાપાનના અનેક જહાજો સળગી ગયાં. જાપાની લશ્કરવાદે વીસમી
સદી સુધી કોરિયા અને ચીનને જીતવાનું માંડી વાળી પર તરફ હંકાર્યું.
જ્ય લઈને નાહેલા હીડીયોસીએ કોરિયાના રાજાને કહ્યું કે :
“અમારે તમને જીતવા નહોતાં માત્ર દરિયો માપવો હતો.”

ત્યારપછી હીડીયોસીએ જાપાનમાં જઈને આરામ લેવાને
વિચાર કર્યો અને એણે ત્રણસો સ્ત્રીઓને અંતઃપુરમાં રાખી તથા
પોતાની જૂની ખેડૂત સ્ત્રીને છૂટાછેડા આપ્યા. પોતે લશ્કરમાં
નેહાતા પહેલાં જે વેપારીનો નોકર હતો તેના ઉછીના લીધેલા
પૈસા તેને વ્યાજ સાથે પાછા વાપ્યાં. એ પોતે લશ્કરી વડો
અથવા શાયુન બની રહ્યો.

સેઈન્ટ ક્રાન્સીસ ઈ. સ. ૧૫૪૯માં જાપાનમાં ખ્રિસ્તી
ધર્મ લઈને આવ્યો. જોતજોતામાં એણે અને બીજા સીતેર પાદરી-
ઓએ જાપાનમાં દોઢ લાખ લોકોને ખ્રિસ્તીઓ કરી દીધાં.

નાગાસાકી નામના વિભાગમાં ખ્રિસ્તીઓની સંખ્યા એટલી
બધી થઈ ગઈ કે ત્યાંનું બંદર ખ્રિસ્તી બંદર બની ગયું તથા ત્યાંના
ઓમુટા નામના રાજકુતી પાસે તે લોકોએ સરકારી રીતે ખ્રિસ્તી
ધર્મ ફેલાવવાની માગણીઓ કરવા માંડી. નાગાસાકી નિસ્લામાંથી
બૌદ્ધ સાધુઓને હાંકી કાઢવામાં આવ્યા તથા તેમના પર જુલમો
થવા લાગ્યા. પશ્ચિમથી આવતા આ ધાર્મિક આક્રમણને હીડીયોસી
એકદમ ઓળખી ગયો તથા તેની પાછળ રાજકીય આક્રમણ પણ
આવશેજ એમ તેને જણાયું.

હીડીયોસીએ જાપાનના ખ્રિસ્તી સમાજના વડા પાસે એક
ફત્વો પાંચ સવાલો લઈને મોકલ્યો એ પાંચ સવાલો નીચે
પ્રમાણે હતા.

- (૧) શા માટે અને કઈ સત્તાથી તમે અને તમારા પાદરીઓ અમારી પ્રજાને ખ્રિસ્તી બનાવો છો ?
- (૨) શા માટે તમે તમારા શિષ્યોને અમારા જૂનાં મંદિરોનો નાશ કરવાનું સમજાવો છો ?
- (૩) બૌદ્ધ સાધુઓ ઉપર શા માટે જુદાઈ વર્તીવવામાં આવે છે ?
- (૪) અમારા ખેડૂતોને ઉપયોગી એવા ગાય અને બળદોને તમે લોકો અને ફિરંગીઓ શા માટે ખાઈ જાઓ છો ?
- (૫) જાપાની પ્રજાના વહેપારીઓ અને જાપાની ખેડૂતોને પકડીને ઇંડીઝમાં ગુલામો તરીકે વેચવા માટેની પરવાનગી શા માટે આપો છો ?

હીડીયોસીએ પૂછેલા આ સવાલોના જવાબો આપ્યા પછી તેથી એને સંતોષ થયો નથી. એણે ૧૫૮૭ માં સરકારી જાહેરાત કરી કે:—

“અમારા વફાદાર અમલદારો પાસેથી અમને ખંખર મળ્યા છે કે અમારા રાજ્યમાં પરદેશીઓ આવ્યા છે અને તે લોકો જાપાનના કાયદાથી જુદો એવો ઉપદેશ કરે છે. એટલુંજ નહિ પણ અમારા દેશના ભગવાનોના મંદિરોનો નાશ કરવા માટે પણ લોકોને ઉશ્કેરે છે. આથી તે લોકો સખતમાં સખત શિક્ષાને પાત્ર હોવા છતાં પણ અમારી સરકાર તેમના તરફ દયા બતાવીને તેમને વીસ દિવસમાં જાપાનને છોડી દેવાનો હુકમ કરે છે. એ વીસ દિવસ સુધીમાં એ પરદેશીઓને કોઈપણ જાતનું નુકસાન કે ઈજા કરવામાં આવશે નહિ. પણ તેટલી મૂઠત પૂરી ચતાંજ એ અમારી હદમાં તેમાંનું કોઈપણ દેખાશે તો તેમને ગિરફતાર કરવામાં આવશે તથા બપંકરમાં બપંકર ગુન્હેગારોને કરવામાં આવતી શિક્ષાઓ તેમને કરવામાં આવશે.”

જાપાનને બીજા એશિયાના દેશોની જેમ હલ્કા કરી જવા માગતા યુરોપી શાહીવાદના સચારને એ રીતે હીન્દીયોસીએ ગ્લાનગી આપી દીધી તથા ત્યાગપછી એ પોતે ૧૫૬૮માં પોતાના મરણ પછી ચેડો પાસે ટાકિયોની નવી રાજધાની બાંધવાનું વચન લઈ મરણ પામ્યો.

હીન્દીયોમાના મરણ પછી આમેવાસુ સત્તા પર આગે. એણે પોતાની બધી શક્તિથી અને કૂરતાથી જાપાનમાં શાંતિ ગ્લાપી તથા લોકોને માટે નીતિના કાયદો પણ ધન્ય લશ્કરી મત્તાથી દેશ પર અધિકાર જમાવ્યા પછી એને જણાયું કે જાપાન પર હવે યુદ્ધની જરૂર નથી એકની તત્કાલ પર મુસ્તાક રહેતા પોતાના સામુનાઈ લોકોને એણે માહિત્ય અને ચિંતન તરફ દોગ્ધા માડ્યા તથા તેમને કલા તરફ પણ આકર્ષવા માડ્યા એના અધિકાર દગમિયાન જાપાનમાં સમૃદ્ધિના અરૂપો ખીલવા માડ્યા તથા લશ્કરગ્વાદ મડવા લાગ્યો અને તોપણ એ લશ્કરગ્વાદના વડા પાસે લોકશાસનના ખ્યાલ હતા નહિ એણે જાહેર કથું કે પોતાના ઉપરીની આજ્ઞાની અવમણના કરવી એ સૌથી મોટો અપરાધ છે જે માણસ પોતાના દગ્ગળની બહાર આવવા પ્રયત્ન કરે છે તેને કાપી નાખવો જોઈએ તથા મરકા સામે ગળવો કગ્નારના આખા કુટુંબનો નાશ કરવો જોઈએ માણસોના મમાજને માટે રાજ શાહી અને લશ્કરગ્વાદ એજ મૌથી સાગમાં સારી વ્યવસ્થા છે એમ એ માનતો એણે રાજશાસનનું તત્ત્વ ખૂગત વ્યવસ્થિત બનાવ્યું ગજકારણી પુરગોની જેમ ધર્મને એ સામાજિક શિગ્ત જાળવવાનું સાધન માત્ર માનતો એના નજકારણી મનને જાપાનના જૂના ધર્મો, જૂની નીતિ તથા સ્વદેશભક્તિ એ બધા પ્રજા કીવ ઐક્ય માટે અનિવાર્ય દેખાવા ઈ મ ૧૬૧૪માં એણે જાપાનમાં ખ્રિસ્તી ધર્મનો ઉપદેશ ગેરકાયદેસર ઠરાવ્યો તથા ખ્રિસ્તી બનેના બધા જાપાનીઓને પોતાના જૂના ધર્મને ફરીવાર

અગીકાર ન કરે તો જાપાન છોડી જવા ફરમાવ્યું. પણ પાદરી-
ઓએ એના આ ફરમાનનો સવિનયભંગ કર્યો. એણે એવા
સોકોને કેદખાને પૂર્ણ પણે એના મરણુ પત્રી ખ્રિસ્તી ધર્મ સામે
ધાતકી વર્તાવ શરૂ થયો અને જાપાનમાંથી ખ્રિસ્તી ધર્મની જડ
ઊખડી ગઈ. ઈ.સ. ૧૬૭૮માં શામાગારાના પ્રદેશ પર માડત્રીમ
હજાર ખ્રિસ્તીઓ એકઠા થયા તથા ત્યાં તેમણે પોતાનું ગૂંથણ કરવા
કિલ્લેનું બંધી કરી તથા ધાર્મિક સ્વાતંત્ર્ય માગ્યું. આમેવાસુ આ સમયે
મગણુ પામ્યો હતો અને એના પત્રી સત્તા ઉપર આવેતા આમે-
મીત્સુ નામના દોકગએ સીમાઆગ પર હસ્તકર મોકલ્યું. સીમા
આ.મા.જમા થયેલા સાડત્રીસ હજાર ખ્રિસ્તીઓની કતલ કરવામા
આવી. ત્યારપછી સીમાઆગમા માત્ર એકસો પાંચ માણસ બચી
અપા હતા.

પ્રકરણ ૩ “લોકજીવન”

મોથી શરૂઆતમાં જાપાનના ગજકારણો મોખરે દેવી ગણા-
યેલો એવો શહેનશાહ હતો. પરંતુ એ પછી શહેનશાહના નામમાં રાજ્યની
મધી મત્તાઓ દાદમાં નાખતો મોશુનેટ નામનો એક સશક્તી અમલ
હારે નો વર્ગ હતો એ મોશુનેટ લોકમાનસને રાજશાહીના પ્રતીકથી
જમ્મિતમાનવાળું ગખના શહેનશાહ અને તેના રસાલાના ખર્ચ માટે
વરખ દીવમે મહુ નજીવી જેવી રકમ આપતો હતો તેથી શહેનશા
હના પ્રખ્યાતના કેટલાક લોકોને પોતાનું પોણું કંઈ ગૃહલઘોગો
કરવા પડતા હતા કેટલા બીજાઓ બનાવતા હતા ગમનાના પત્તા
બનાવતા હતા તથા એક કે બીજી વસ્તુઓ તૈયાર કરતા હતા ટોકુ
ગાવા મોશુનેટ શહેનશાહ પાસે ઘાઈ પણ સત્તા રહેવા દીધી
નહોતી તથા શહેનશાહ નામો પડ તવા ધગદાપૂર્વક તેો લોકોથી
જુદો ગખવામાં આવતો હતો તથા તેની આસપાસ ઓઓ ગખ-
નામાં આવતી હતી અને તેને અજમ બનાવવામાં આવતો હતો.

શહેનશાહની એ દયા કરીને સંકારીત નના માત્ર માલિકો જે
સમ્પત્તી સરદારો બન્યા તે મોશુનો કહેવાતા હતા તે લોકો એકઠી
દત્તી દોલતને લીધે જિલાસમાં જિંડા ને જિંડા બિતરતા હતા તથા જે

ખાસ હક્કો પહેલાં સહેનશાહના હતાં તે શોશુનો ભોગવતા હતા. ત્યારે કોઈપણ શોશુનની સવારી રસ્તામાંથી નીકળવાની હોય ત્યારે રસ્તાપરના એકેએક ઘરપરે પોલીસની ચોક્કી બેસી જતી. ઘરની બારીઓના પડદા નંખાઈ જતા, ઘરની અંદર સજગતા અમિને ઓણવી નાંખવામાં આવતો, બધા ફતરા અને બિલાટીઓને પૂરી દેવામાં આવતાં અને બધા લોકોને રસ્તામાં હારદોર બિમા રહી જમીનપર હાથ અડકાવી અને હાથપર માથું ટેકવી શોશુનને નમસ્કાર પડતું. દરેક શોશુન પાસે તેનો પોતાનો ઘણો મોટો અંગત રસાલો રહેતો. એના રસાલામાં ચાર ત્રિફુલકો રહેતા તથા આઠ સંસ્કારી સ્ત્રીઓ કોઈપણ જાતના સંકેત ચિન્હો એની સેવામાં તૈયાર રહેતી. દરેક શોશુન પાસે સલાહ આપનાર બાર મંત્રીઓ હતા. એ ઉપરાંત જાપાનની સમાજજન્યનામાં નાનામોટા કાકિરો અથવા ઉમરાવો હતા. દરેક ઉમરાવ પાસે પોતપોતાના સેમુરાઈ (જાપાનની ક્ષત્રિય કોમનું નામ) હતા. એ ઉમરાવોના બધા મળીને સેમુરાઈની સંખ્યા દશ લાખ સુધી પહોંચતી હતી. દરેક સેમુરાઈ પોતાના માલિકની સેવા કરવા માટે તલવાર સાથે તૈયાર રહેતો. જેમ ચીનની અંદર દરેક નાગરીક વિદ્વાન હોવો જ જોઈએ એમ બનાવું તેમ જાપાનની અંદર નાગરીકનું લક્ષણ વિદ્વાન થવામાં નહિ પણ તલવાર લટકાવવાનું કે સામુરાઈ થઈ લડવાનું હતું. સેમુરાઈ લેખિ વિદ્વાને ધિક્કારતા હતા અને તલવારને આદરતા હતા. એકેએક સેમુરાઈ સરકારી કરવેરામાંથી મુક્ત હતો. તથા પોતે જે લોકની સેવા કરતો હતો તેની પાસેથી અનાજ મેળવતો હતો. કોઈ કોઈવાર રથ-ખૂમીપર પોતાના માલિક માટે માથું આપી દેવાની મહેનત સીવાયનો બીજો કોઈપણ શ્રમ સેમુરાઈને કરવાનો નહતો. સેમુરાઈની તલવાર એને તો શણગાર હતી. જાપાનના લોકરવાદે સેમુરાઈની તલવારને યથેચ્છ વિહાર પણ આપ્યો હતો. સેમુરાઈની તલવાર ત્યારે નવી હોય તથા એ તલવારની ધાર બેવાનું એને મન થયું હોય ત્યારે કોઈ-

પણ મેમુનાઇ જોટલી મહેલાઈથી જાપાનના રજ્તાપર ફરતા હતા અને
 કાપી નાખી શકે તોટલીજ મહેલાઈથી તે રજ્તાપર ફરતા બિખા-
 રીને કાપી નાખવા જોટલો નિરુદ્ધ હતો એ ઉપરાંત જો કોઈપણ
 સેમુરાઈને જાપાનમાં નીચ ગણાતા મજૂર કે ખેડૂત માથે તકરાર
 થતી તો તે તેને કોપિય મ મની કાયદાની ધાક વિના કાપી નાખવા
 જોટલી વર્ગીય મતા ધરાવતો હતો લાગે છે કે - ' એક
 વખતે એક પ્રખ્યાત મેમુગઈ પાસે નવી તનવાર આવી એ તકવાર
 લઈને તનવારની ધાર જોવા નીહાન ખામ નામના એક એડોના
 પૂછે છે તેને પછી અચાનક એક જડો મેડૂત ત્યાંથી પસાર થતો હતો.
 સેમુ ઇતિ તનવાર ખેડૂતના મા ને મગ ને વરમાથી કાપી સીધી
 ને પગ નીચેથી નીચળી ગઈ ને ખેડૂતના દેહ તનવારની એ માળુએ
 એ ભાગમાં નહેચાઈ ને પડ્યો મેમુનાઈની આ અવગત અને નિર-
 રુદ્ધ મતા જાપાની લશ્કરનાઈની ધાતકતાનો પ્રખર નમૂનો હતો પણ
 મેમુનાઈ પાસે આવી નિરુદ્ધ સત્તા એવી નહોતી એની પાસે
 એના પોતાના પ્રમાણનો કાયદો હતો એ કાયદો જુમીડોના નામથી
 ઓળખાય છે અને એનો અર્થ મામતના આચાર એવો થાય છે
 એ આચાર માલિક અને પ્રમાણ માટે બ્યારે જરૂર પડે ત્યારે પોતાની
 જાતે જ પોતાનો જાન આપવાનો હતો મેમુગઈનો એ સદ્ગુણ
 મનાનો જો મેમુગઈના જીવનનું એ વ્યવહારસૂત્ર લેખાતું એ ઉપ-
 રાંત મેમુગઈનું જીવન સ્વદુર્ગ જો મખન હતું મેમુરાઈના વચનની
 કિમત લેખાતી હતી મેમુગઈને જે શરણે આવતું તેને તે જીવ-
 નના જોખમે જાળવતો મેમુગઈ જધા દુ ખો લાગણી વિના અને
 શાંતિથી મહન કરવામાં માનતા હતા મેમુગઈની ઓળખ પોતાનો
 ધર્મી ગુણભિષક મળ્યું પામ્યો છે એમ જાણતી ત્યારે આનંદ પામતી
 મેમુગ ની વશદારી તેના માનિક તરફ હતી, કેઈવાર મેમુગઈનો
 ઉમગવ કે હાર મળ્યું પામતો તો પોતાના માલિકની પગલોમાં
 પણ મેવા કે વા મેમુગઈ પોતાની જાતે જ પોતાના આત્મકા જદાર

ખેંચી કાઢી મરણ પામતો ન્યારે અધિભીતું નામનો શોશુન ૧૬૫૧માં મરણ પામતો હતો ત્યારે તેણે પોતાનો જે મુખ્ય પ્રધાન હતો તેની પાસે પોતાની પરબોક્કમાં સેવા કરવા માટે મરણ પામવાની મદદ માગી. એકપણ શબ્દ બોલ્યા સિવાય હાટોએ પોતાનું પેટ ચીરીને આંતરડાં બહાર કાઢી નાખ્યાં તથા બીજા અનુચરોએ પણ તેજ પ્રમાણે કર્યું. ન્યારે શહેનશાહ મુન્યુહીટો ૧૬૧૨ માં એના પૂર્વજને પાસે ચાલ્યો ગયો ત્યારે સેનાપતિ નોગી અને તેની સ્ત્રીએ પણ શહેનશાહ સાથે જવાને આપઘાત કર્યો.

દુનિયામાં અજોડ એવો એ માલિક તરફની શુંદામોની વંશદારીનો ખુસીડો નામનો જપાની નિયમ હતો.

એ નિયમ પ્રમાણે કેટલાયે સેમુરાઈ પોતાનું પેટ ચીરીને આંતરડાં કાઢી નાંખવાની ક્રિયા જે હારાકારીના નામથી ઓળખાય છે તે કરતા હતા. એવી ક્રિયા જપાનના સમાજમાં સામાન્ય બની મઈ હતી. જે કોઈ સેમુરાઈને અથવા જોયા દરજ્જાના માણસને સરકાર તરફથી દેહાંત દંડની શિક્ષા થતી તો તેવો અપરાધી પોતાની જાતે જ પોતાનું પેટ ચીરીને મરણ પામતો. જે કોઈ સામુરાઈ યુદ્ધમાં હાર પામતો કે સરણ સ્વીકારતો તોપણ તે હારાકારીની ક્રિયાથી આત્મઘાત કરતો. ૧૮૬૫ની સાલમાં જપાનની હારની શરમમાં આક્ષીસ સરકરી અમલદારોએ હારાકારીની ક્રિયા કરી હતી. ૧૯૦૫ના રશિયા સાથેના યુદ્ધમાં જપાનના કેટલાયે સરકરી અમલદારોએ અને સૈનિકોએ કેદી બનવા કરતાં હારાકારીની ક્રિયાથી મરણ સ્વીકાર્યું હતું. જપાની જુવાનના શિક્ષણની આસપાસ અન્યાસક્રમમાં પેટ ચીરીને મરણ પામવાની એ ક્રિયા પ્રથમરથાન બોમ્બની હતી. જપાની રજવાડાશાહીના જમાનામાં એ રીતે સીપાઈને મૃત્યુથી નદિ ડરવાની તાલીમ મળતી હતી, તથા એ રજવાડાશાહી સમાજરચનામાં જપાની સરકાર પોલીસની સંખ્યા ધણી ઓછી રાખતી હતી.

તથા ખૂન સાટે ખૂન કરવાની વૈસ્વૃત્તિને તે સમયનો જાપાની ઠાપદો ફૂટ આપેનો હતો.

ઇતિહાસમા અત્રેડ એવી જાપાનની સેમુગઈ વીગકયાઓ જાપાની ઇતિહાસમા આતેખાઈ છે આયવાસુની સગકાગ જ્યારે સત્તા ૫૦ હતી તે મમથે ૨૪ અને ૧૭ વર્ષની ઉમરના એવા મીકોન અને નીખી નામના બે ભાઈઓએ આયવાસુનું ખૂન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો તેમ કરતા એ મને ભાઈઓ પકડાઈ ગયા અને બન્નેને તથા એ બેના એક આઠ વર્ષની ઉમરના હાસખશે નામના ત્રીજા ભાઈને પણ દેહાત દડની શિક્ષા કરી બન્ને ભાઈઓએ રમમાનથી મગના માટે પોતાની અને હાગમરીની ક્રિયા કરી પોતાનું પેટ ચીરીને આતગડા બહાર કાઢી નાખી મરણ પામવાની પરનાનગી માગી આયવાસુએ એ મન ની ભાઈઓને એવી પરવાનગી આપી, ત્રણે ભાઈઓ મરણ પામના માટે એક દારમા મેઠા હતા ત્યારે સૌથી મોટા સીકોને સૌથી નાના હાસખશે તેને કથ્થુ કે સૌથી પહેલા છ મરણ પામ કારણકે તેને તારી જાતે પેટ ચીરીને અમાનથી મગના આવડે છે કે અ તે હું જોવા માગુ છું

આઠ વર્ષના નાના હાસખશે જવાગ આવ્યો કે એ કહી હાનમીની ક્રિયા નહિ જોઈ દોવાથી તેકેમ કરવી તેની મને ખબર નથી તમે પહેલા તે કરી જતાવો એવે હું તે પ્રમાણે કરીશ મરણથી મદદ પણ કરના સિવાય પોતાના આઠ વર્ષના નાના જાર્ફી વા મામળતા સીકોન તથા નીખી બન્ને આસુથી ઉભગતી આમે હગ્યા અને બન્નેએ નાના ભાઈને પોતાની વચ્ચે મેસાડ્યો પડી સીકોને પોતાના પેગમા ડામી જાગ્રુથી ખજર જોખી દીધુ આ નાના ભાઈને તે શીખવતો જો-જો જો ધ્યાન ગમ્ય ખજર ઉંકુ જોડીશ તો તગતજ પડી જવાગે પડી નીખીએ પણ તેજ પ્રમાણે પોતાના પેગો ચીંગના આઠ વર્ષના નાનાભાઈને મમજણ આપી કે હું તાર ખજર તાગ પેગમા જો કે ત્યારે આમે ઉરાડી ગમજો

નહિ તો મરતાં મરતાં મરણ પામતી સ્ત્રી જેવો લાગીશ. તારું ખંજર પેટમાં પેઠા પછી અટકી ન જાય પણ આરપાર નીકળી જાય તેની પણ કાળજી રાખજે. આઠ વર્ષનો હાસખંડો જન્મે બાઈ તરફ જોઈ રહી. એને એ ક્રિયા આવડી ગઈ હતી. શાંતિથી એણે પોતાનું ખંજર લિપાડ્યું અને જન્મે બાઈની વચમાં મરેલો પડ્યો.

જપાની લોકજીવનના સેમુરાઈ નામના ક્ષત્રિય વર્ગની એ વાત મધ્ય. પણ જપાનના રજવાડાશાહી સમાજમાં જપાનનો સમાજ આઠ સ્ત્રી અથવા જાતિઓમાં વહેંચાયેલો હતો. ત્યાર પછી એ અષ્ટ જાતિ-એને બદલે ચાર જાતિઓજ રહી. એક સેમુરાઈ, બીજી કારીગરોની જાતિ, ત્રીજી ખેડૂતો અને ચોથા વહેપારોઓ. આ ચાર જાતિઓ ઉપરાંત આખી વસ્તીના પાંચ ટકા જેટલા શુદ્ધાત્મો હતા. એ શુદ્ધ-ત્મોથી નીચી એવી એક જાતિ હતી જે ઇંડા કહેવાતી હતી. હિંદમાં જે પહેલાં ચંડાળોના નામથી ઓળખાતાં હતાં ત્યાં આજે હરિજનો કહેવાય છે એવા એ જાતિના લોકો હતા. આ બધી જાતિઓમાં સત્તાવાન એવા જર્મીનના માલિકો અથવા જર્મીનદારો હતા. અ ઉપરાંત થોડી થોડી જર્મીનના માલિક એવા ખેડૂતો પણ હતા. દરેક ખેડૂતને એક વરસમાં ત્રીસ દિવસની સગતની વેડ કરવી પડતી હતી. એ વેડ કરતી વેળા જે કોઈ પણ ખેડૂત એક પગવારનું પણ આજસ જનાવે તેને તેને બાંસો મરી મારી નાખવામાં આવતો હતો.

ધર્મ

જપાનીસ લોકો હિંદુઓના જેવા ધર્મધેણા નથી. જપાનમાં સ્ત્રીનમાંથી પુરુષ ધર્મ આવ્યો અને નિરાશા લાગ્યો. એણે શરૂઆતમાં માણસોને મરણ પામવા-નિર્વાણ પામવા બોલાવ્યા. જપાનનો લોક-સમાજ કોઈપણ જ્વતના નિર્વાણ માટે તૈવાજ નહતો. એટલે જપાનમાં આવેલા પુરુષ ધર્મની મહાધાન શાખા લોકોની જરૂરિયાતો જાણીને આગળ આવી. પછી તો જપાનનું આકાશ દેવદેવીઓ અને બોધિ-

સરવોધી ઊભરાઈ ગયું જાપાનની ધર્મસગ્યામાં આનંદદાયક વિધિ વિધાનો અને હિસવો ઊભરાઈ ગયા જાપાનના ધાર્મિકો માટે મરણ પછી મોજ માણવાનું સ્વર્ગ પણ બધાઈ ગયું. એ બધા ખ્યાલોમાં દેવદેવીઓ અને બોધિસત્ત્વના તરંગો માથે સાથે સ્વર્ગના ખ્યાલો પણ રાફ થયા તથા નર્કની ભાવના પણ વિદ્યમ પામી, શરૂઆતના બૌદ્ધ ભિક્ષુઓ વિદ્વાનો અને માયાળુ હતા અને તેમણે જાપાની કળા અને વિદ્વાનોને વિકાસ કર્યો ઘણાક તો મોટા ચિત્રકારો અને શિલ્પીઓ હતા. થોડાક આર્થ સાધુઓએ મોટા મોટા મંદિરોના બાંધતર કર્યા. પણ પછીના માધુઓ આગસુ, હોબી, અને ગાંજાપટ્ટની બનતા હતા એ હોકોએ સીધી રીતે લશ્કરી મગ્નુખત્યારી અને શ્રીમતાર્થને સાથ આપ્યો અને ગરીબોને પગ-હોંઘાના મીઠા સ્વખામાં સડવા દીધા ગેડુમાવા સોગુનેનના સમયમાં બુદ્ધ માધુઓ ગળા સુધી દારૂ પીતા હતા, ખાતો રાખતા હતા તથા નાગખટપટોમાં છૂટકો ભાગ લેતા હતા અદારમાં સૈન્યમાં બુદ્ધ ધર્મ જાપાનીમાં પ્રજા પરનો પોતાનો કાનુ શુભાઓ ગોચરો (લશ્કરી સરમુખત્યારા) કન્દુચુરીયસ તથા સીન્ડો તરફ રહ્યા તથા વિદ્વાનોએ ધર્મની સજા છુટીકા કરવા માટે બીજી મંત્રિઓની જેમ ધર્મથી શરૂ થયેની જાપાની મંત્રિતિ પણ ચીનમાં પરિણામ પામતા હામી

પછી ધીમે ધીમે જાપાનમાં વિચાર અને વિદ્વાતા વધવા માટે ઇટાજીના નામના એક વિદ્વાને જાપાનના જુવાનોને શિક્ષણ આપવાની શાળા ખોલી જીજી ઘણું કરીએ હતો અને જાપાનના જુવાનોને વિચાર કરતા કરતા હતા એની ગરીબાઈ એટલી તો વધી પડી કે એને બીજા દિવસનું ખાવાનું પણ રહ્યું નહોતું એ રીતે જીજીએ ચાલીસ વર્ષ સુધી બાવણો આપી પણ હમર વિદ્યાર્થીઓને ચિંતા સીખવું

ચિંતન

ધર્મની જેમ ચિંતન પણ જાપાનમાં ચમકી આવ્યું. સોળા સૈકાના મધ્યકાળમાં યુઝીવાળા સીગ્વા નામનો એક જાપાની સાધુ પોતાને મળતા જ્ઞાનથી સંતોષ માની અને ચીનના મંડા ચિંતકોના ખ્યાલથી આકર્ષાઈને ચીનમાં જવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો. પણ તે સમયની જાપાનીસ સરકારે ચીન સાથે કાઠપલ્લ સંબંધમાં ઊતરવાનો મનાઈ દુકમ કરતી હતી. પરંતુ પેલા જીવા સાધુએ છુપીરીતે ચીનમાં પહોંચી જવાનું ઠાવતું કયું. પણ સફળ થયો નહિ. પરંતુ એણે ચીનના એક ચિંતનનું પુસ્તક મેળવી લીધું અને તેનો અભ્યાસ કર્યો. તેણે પોતાની આસપાસ વિદ્યાર્થીઓ એકઠા કરવા માંડ્યા. જાપાનની સરકાર સીગ્વા સામે પગલાં લે તે પહેલાંજ એ એકાએક મરણ પામ્યો. પછી એના વિદ્યાર્થીઓમાંથી એક રૈઝન નામનો ચિંતક થયો. એણે ખ્રિસ્તીધર્મ અને બુદ્ધધર્મ બન્નેની ટીકા કરવા માંડી અને કયું કે એ બન્ને ધર્મો જાપાનીસ પ્રજાને પામર બનાવશે. એણે એ બંને ધર્મોની નમ્રતા અને વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય પર ઘા કર્યો તથા લશ્કરવાદને ગમી જાય એવા ચબ્દો કીધા. એણે કયું મેં ઘણો અભ્યાસ કર્યો છે અને મને માલમ પડ્યું છે કે મનુષ્યને માટે પોતાના માલિક તરફની વફાદારી સિવાય બીજો એકે માર્ગ છે નહિ. લશ્કરી સરમુખસારીનો સાથીદાર એવો એ ચિંતક ટોકિયોમાં ૧૬૫૭ની સાલમાં એક ઘરમાં બરાબર બેઠો હતો ત્યારે એ ઘરને આગ લાગી એના વિદ્યાર્થીઓએ અને ઘરમાંથી બાગી જવાનું કહ્યું પણ એ એક પુસ્તક વાંચતો હતો અને વાંચવામાં ખલેલ પહોંચે તે માટે પોતાની આસપાસ સળગના અગ્નિને બાળતો છતાં પણ ખસ્યો નહિ. પણ એના વિદ્યાર્થીઓએ એને જાળજવરીથી જાંચકીને બહાર આણ્યો. ત્યાર પછી ત્રીજો દિવસે એનું મરણ થયું. પછી એક ઇયુસે નામનો ચિંતક થયો જેણે જાપાનમાં

ચારિત્ર વિકસાવવાના ઉપદેશો આપ્યા. સાર પછી એક ઇકેન નામનો ચિંતક પાઠ્યો. એના જમાનાનો એ સૌથી મોટો વિદ્વાન હતો. એણે સૌ કર્તા વધારે પુસ્તક લખ્યાં. ઇકેન તું ચિંતન ચારિત્ર્યનું હતું. એ કહેતો હતો કે મૂઝપ માણસો સુખ મેળવવા ભગવાનની પ્રાર્થના કરતા હોય છે. એની દૃષ્ટિએ અનુભવને ઝહાપણમાં સ્થાપ્યું ને તેવી ઇચ્છાનું ચારિત્ર્યમાં સંકલન કરવું તેજ ચિંતનનું ધ્યેય હોવું જોઈએ. એ પછી ઈ. સ. ૧૬૦૭ માં નાકાઈ-તોળુ નામનો એક આદર્શવાદી ચિંતક થયો. એણે કહ્યું કે દુનિયા બે તરવાનું એકથ છે. નાકાઈ પોતે એક સાધુપુરુષ હતો. પણ એના ચિંતને લોક યા સરકાર કોઈને ખુશ કર્યા નહિ. એણે શીખવ્યું હતું કે માણસજ પોતાની જાતનો ચૂકાદો આપી શકે તેમ છે તથા સાદું અને ખોટું એ મનુષ્યે પોતે નક્કી કરેલી અને બદલી શકાય તેવી જાવનાઓ છે. એના આવા ઉપદેશથી તે સમયની લશ્કરી સરમુખત્યારી ચગકી જીડી. પછી એક બીજા બેન્ઝીક નામના વીચારકે ચિંતનમાંથી રાજકારણમાં આવી એમુરાઈ લોકોની ટીકા કરવા માંડી. એ ટીકાના જવાબમાં સરકારે એની ગિરફતારી કરવા માટેનો હુકમ કર્યો. તે બેન્ઝન પર્વતોમાં નાડો તથા ધણી વસ્તો સુધી ચુપ રહ્યો.

ખેડૂત પાસેથી સરકાર ઘણી જાતના કરવેશ લેતી હતી. પોતાની જાતમહેનતથી ખેડૂત જે કાંઈ ઉત્પાદવતો હતો તેમાંથી છ ટકા જેટલો ભાગ સાતમા સૈકાના સમયમાં સરકાર કર તરીકે લેતી હતી. પછી બારમા સૈકામાં એકર ખેતર ટકા જેટલો વધી ગયો અને ઓગણીસમા સૈકામાં ચાલીસ ટકા જેટલો હતો. એના એ ખેડૂત પાસે જમીન ખેડવાનાં સાધનો ખૂબ સાદાં અને પ્રાથમિક હતાં. ખેડૂતનું ઘર અરધા અડવાળિયામાં બાંધી શકાય તેવું બૂંપડું હતું. ખેડૂતનાં કપડાં સિયાળાની કડકડતી ટાલમાં પણ નહિ જેવાં હતાં. એના રાચરચીલામાં ચોખા રાંધવાનું એક વાસણ માત્ર

હતું તથા થોડાક વાટકાઓ હતા. એવું કંગાળ જાપાનના ખેડૂતનું જીવન પણ ધરતીકંપના આંચકાથી, કુદરતી સંકટોથી તથા સરકારી જુલમોથી હચમચી જીતું હતું તથા એનું પોતાનું શરીર સતત ચાલતા દુષ્કાળમાં ખખડી જીતું હતું.

ચીનમાં હતી તે જાંબી ફળાઓ અને ઉઘોગો ધીમે ધીમે જાપાનમાં આવતા હતા. જેમ આજે જાપાન ઉઘોગશાસ્ત્રમાં પશ્ચિમની દરીદ્રાર્થ કરવા ઝિનરી પડ્યું છે તેમ ટોકુગાવા શોગુનેટના સમયમાં જાપાનના હસ્તઉઘોગો ચીન અને કોરિયાના હસ્તઉઘોગોની દરીદ્રાર્થ કરતા હતા.

કુટુંબજીવન

પૂર્વના દેશોમાં વ્યક્તિ કરતાં કુટુંબની મહત્તા વધારે હતી. જાપાની સમાજ વ્યવસ્થામાં પણ કુટુંબવ્યવસ્થા સખ્ત અને સિસ્તવાળી હતી. એ વ્યવસ્થામાં સ્વાતંત્ર્યનો ખ્યાલ વ્યક્તિના નામમાં નહિ પણ કુટુંબના નામમાં થતો હતો. કારણકે સમાજવ્યવસ્થામાં વ્યક્તિ નહીં પણ કુટુંબ આર્થિક કેન્દ્ર હતું. કુટુંબના માસિક જાપની સત્તા જુલમી હતી. પરંતુ એ જુલમી સત્તાની આસપાસ કોઠરદિએ સ્વાભાવિકતા, અનિવાર્યતા અને કહેવાતી માયુસાઈના ખ્યાલો જાપા દતા. જાપ પોતાના જમાઈ કે દીકરાની સ્ત્રીને ઘરમાંથી કાઢી મૂકી શકતો અને પોતાના કોઈપણ જાળકમાં જાતીય અશુદ્ધિ દેખતાં ખારી નાખી શકતો. કુલપતિ પિતા પાસે પોતાના જાળકોને શુભાશીમાં કે વેસ્વાવાડમાં વેચવાની સત્તા હતી. આખા કુટુંબનો એ માસિક પોતાના જાળકોની માતાને એકજ ચબ્દથી તસ્લાક આપી શકતો. ગરીબ શોકો એકથી વધારે સ્ત્રીઓ રાખી શકતા નહિ પરંતુ સ્ત્રીમંતો પોતાની ધરજેડી સ્ત્રી ઉપરાંત અનેક સ્ત્રીઓને રાખતા. જાપાનમાં જ્યારે ખ્રિસ્તી ધર્મની અસર આવી ત્યારે તેણે જાપાનની કુટુંબ સંસ્થામાં રખાણી રખાણો અને વેસ્વાવૃત્તિ કરતા ખાટ

વેચાતી છોકરીઓ સાથે વાંધો હોયો હોતો અને તેથી જાપાનની કુટુંબવ્યવસ્થાની શાંતિ જોખમાશે એમ જાપાનના કુલપતિઓને લાગ્યું,

ચીનની જેમ જાપાનમાં પણ સ્ત્રીનું સ્થાન ખૂબ જૂના કાળમાં વધારે સમાનતાભર્યું અને ઉચ્ચ હતું. શરૂઆતના સમયમાં જાપાનની સ્ત્રી સામાજિક અને સાહિત્યવિષયક પ્રવૃત્તિમાં ખૂબ છૂટથી ભાગ લઈ શકતી. લગ્નસંસ્થામાં અને સ્ત્રીપુરુષ સંબંધમાં પણ સ્ત્રીને દરજ્જે પુરુષ સાથે સમાન હતો પરંતુ રાજ-શાહીએ એલા સરકારવાદની સરમુખત્યારીના કાળમાં સ્ત્રીને સ્ત્રોતમાં જકેડી રાખવાની વાત તથા શુદ્ધામ જનાવવાનું વહેપારી સૂત્ર અમલમાં આવ્યું. સમાજનો માલિક પુરુષ બન્યો તથા સ્ત્રીને ત્રણ આજ્ઞાધારકતામાં ધોક્કી દેવામાં આવી.

સ્ત્રીની પહેલી આજ્ઞાધારકતા પિતા તરફની હતી. ખીજી પતિ તરફની અને ત્રીજી પોતાના દીકરા તરફની ગણાતી. હિંદની જેમ જાપાનની સ્ત્રી પણ સરકારી સરમુખત્યારીના સકળ નીચે શુદ્ધામ બન્યા પછી બાળ્યુને નાસાયક મનાઈ તથા એના માનસિક અને આધ્યાત્મિક વિકાસને અવરોધી કુટુંબના માલિક ભોક્ષાએ એને માંસનો ભોગો બનાવી એક તરફથી લગ્નના દાનમાં દેવા માંડી અને ખીજી બાજુ એને એક કે ખીજી રીતે વેચાટવૃત્તિમાં ધોક્કવા માંડી. લગ્નમાં દેવાયેલી સ્ત્રી પાસે એ માલિક ભોક્ષાએ માલિક તરફની વફાદારીના નામમાં શિસ્ત માગ્યું અને એ શિસ્તમાં જરાપણ દોષનો મરણની શિક્ષાથી બદોષ લીધો. જાપાનની કુટુંબ ધારાઓમાં જે કોઈપણ પતિ પોતાની સ્ત્રીને જિનવશદાર દેખતો તો તેને મારી નાંખવાની સત્તાવાળો હતો. હમેશાં માલિકભોક્ષને વફાદાર એવા કહેવાતા ચિંતકોના ઉલ્લેખોની જેમ તે સમયનો એક ઉકેલ નામનો ચિંતક બોલતો હતો કે જે કોઈપણ પરણેલી સ્ત્રી મોટા સાદે કે લાંબો વખત પરચુરુપ સાથે વાત કરે તો તેના

પતિએ તેને હાંકી કાઢવી જોઈએ. પણ જો પુરુષ બેવશ અને ધાતકી માલમ પડે તો સ્ત્રીએ ખૂબ નમ્રતાથી અને માયાળુપણાથી તેવા પોતાના પતિનો હૃદયપલટો કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કુટુંબવ્યવસ્થાના આવી સરકરી શિરત નીચે ગુલામ બનેલી જાપાની સ્ત્રી દુઃખ વેઠવાને વધારે સાચક બની, જીલ્લો સહન કરવાને વધારે ઉદ્યોગી બની, વધારે વફાદાર અને આત્માધારક થઈ.

એ રીતે વિકાસ પામતી વિપરીત જાતીય નીતી એક તરફથી સતિત્વના નામમાં અસાચાર ગુજારતી હતી અને બીજી બાજુ દર-રોજ વિસ્તાર પામતા વેસ્થાવાડામાં વ્યભિચાર ખેલતી હતી. સ્ત્રીની પામરતા વધે જતી હતી અને દિંદની સ્ત્રીઓની જેમ સતિત્વના બમ આતર પોતાની જાતનો ધાત કરવા સુધી પહોંચી હતી. બીજી બાજુ રવજાંઢ બનતો માસિક પુરુષવર્ગ પોતાની બધી ઈચ્છાઓને રવામાસિક ગણતો હતો. તથા ટોકિયો જેવા મોટા નગરમાં જોને કુશળ સત્તાઓ કહેવામાં આવતા હતા એવા વેસ્થાવાડામાં પૈસા ખર્ચી શકે તેવા ટોકિયોના શ્રીમંતોના છોકરાને પૈસા સર્જીને સ્ત્રીઓ પોતાના શરીરના ઉપભોગ આપતી હતી, તથા નાચગાન ખેલતી હતી. એવો ધંધો કરનારી છોકરીઓ ગ્રીસા નામથી ઓળખાતી હતી. એકબાજુ વધતી જતી શ્રીમંતાઈમાં વિલાસ વધતો જતો હતો ત્યારે બીજી તરફ ખુવાર ક્યેલા કિસાનોમાં બૂખમરો વધતો હતો. શ્રીમંતાઈની સરખુખત્યારી વ્યભિચારીના વિલાસ ખેલવા ગયી પડી હતી ત્યારે બીજી બાજુ માલિકોની જીલમજાંગીરીનો ભોગ બનતા અને રોજનેરોજ ધાતકી બૂખમરામાં ધકેલાતા ખેડૂત માખા-પોને બૂખમરામાંથી જયવા માટે પોતાની દીકરીઓ વેચવાની ફરજ પડતી હતી.

પ્રકરણ ૪

નૂતન જાપાન

જાપાનનો બુદ્ધિમાન વર્ગ આતુરતાથી યુરોપના દેશોની વડેપારી કુનેદ અને ઉદ્યોગવાદથી વધતી દોસતની વાતો સાબળતો હતો એ અગસામા ૧૮૫૭ની માલમા જાપાનમા એવા સમાચાર પહોંચ્યા કે એક અમેરિકન દરિયાઈ કાફલો જાપાનના નિરોધોની અવગણના કરી ઊરાગાના અમલમા પેટો હતો તથા એ કાફલો અમેરિકન સેના પતિ જાપાની સરકારના વડાની મુલાકાત માગતો હતો ને કહેતો હતો કે અમેરિગ્ન સરકાર અમેરિકાના વહેપાર માટે જાપાનના નિારા પર થોડાક બદલે ખુલા મુકવા મિલાય ખીન્નુ કશુ જ વધારે માગતી નથી એ અમેરિકન સરદારનુ નામ પેરી હતુ એને આ માગણી ક્યાં પછી અમેરિકાની લાગતગના ચીનના પ્રદેશમા બળવો થવાથી તરતજ પાછા ફરવુ પડ્યુ પણ ખીન્ને જ વગસે એ વધારે મોટા દરિયાઈ લશ્કરી કાફલો લઈને તથા અત્તરો, ધધિાળો અને બ્હીરકીની જોટ લઈને જાપાનના કિનારે આવી પહોંચ્યો જાપાનની સરકારે તે સમયે એમેરિકા સાથે સલાહ કરી તથા, અમેરિકાની બધી મગશીઓ કળૂન ગખી આવી અમેરિગ્ન સરદાર પેરી ખુશ થઈ ગયો અને એણે જાપાનીસ સેકોના વિનમને

વખાણીને કહ્યું કે જો જાપાનીસ વહેપારીઓ અમેરિકાના કિનારા પર આવશે તો તેમને માટે અમારો કિનારો ખુલ્લો હશે. જાપાને એ પણ કહ્યું કે યુરોપિયનો અને અમેરિકનો અમારા પ્રદેશ પર અમારો કાયદો તોડશે તો તેમનો ન્યાય નેમની અદાલતે ચૂકવશે. અને જાપાન હવે પછીથી પોતાને ત્યાં ખ્રિસ્તી ધર્મ સામેનું દરમાન નાખૂંદ કરશે. આ બધાના બદલામાં જાપાને અમેરિકા પાસેથી દારૂ-ધારો માગ્યાં, લડાયક જહાજો માંગ્યાં અને પોતાની પાસીરીક પ્રજાને યુદ્ધકલાની તાલીમ આપે એવા અમલદારો માગ્યા.

જાપાનને આત્મસત્વરતા સાક્ષતી હતી. અને જાપાનનો આત્મા યુરોપના ખીજ દેશો સાથે સમાનતા માગતો હતો. જાપાનમાં કેટલાક એવા લોકો પણ હતા કે જેઓ કાષ્ટપિયુ જેખમે પરદેશીઓ સાથે યુદ્ધ માગતા હતા. તથા તેમાંના એકેએકને જાપાનની જમિનપરથી નાંકી કાઢવા માગતા હતા. પણ ખીજાઓ જેઓ વધારે વિચારણા કરતા તથા પશ્ચિમનું ઔદ્યોગિક પરીગણ સમજતા હતા તે લોકો પશ્ચિમનો બદલિકાર કરવાને બદલે તેનું અનુકરણ કરવા માગતા હતા. એ ભંકિને સમજાઈ ગયું હતું કે યુરોપના દેશો જેવી રીતે ચીનનો સ્વીકાર કરે છે તેવી જ રીતે જાપાનને પણ ન અડધી જાણ તે માટે જાપાને પશ્ચિમના દેશોની જેમ પોતાને ત્યાં ઉદ્યોગવાદ ખીજવો જરૂર છે તથા યુદ્ધકળા વિકસાવવી પડશે.

એ ખીસરખી અને વિકાસ માટે જાપાનના માસિક વર્ગોએ જાપાનની લોકની સરમુખત્યારીને અંતરાય રૂપ દેખી. ઈ. સ. ૧૮૬૭ માં અમીર હમદાનો અને મીમનોએ હેલ્યા સરમુખત્યારને પદમટ કર્યો તથા મદેનશાદનો મના પર આખી મદેનશાદની મનાનો ઉપયોગ સરમુખત્યારીને નાખૂંદ કરવા માટે કર્યો. ૧૮૬૮ના જાન્યુઆરીના પહેલા દિવસે જાપાનમાં પાઠો મદેનશાદનો નવો મુખ સર મેત. યોગિનો નવો ધર્મ પુનઃ ઉદ્ધાર પામ્યો અને હરીવાર પાત્રુ રાજની દિવ્યતાનો ભેદોમાં પ્રચાર થવા માગ્યો.

પછી તરતજ જાપાને પશ્ચિમના નમૂના પર પોતાને ત્યાં નવીનતા શરૂ કરી દીધી. જાપાનના જીવનનો યુરોપના ઉદ્યોગો અને સંસ્કૃતિઓનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા તથા ત્યાંના જેવી આગ-આગીઓની જાળ જાપાન પર ગિછાવવા લાગ્યા. જાપાનને આંગણે મોટી મોટી સ્ટીમરો પણ બંધાવા લાગી. તાર દપાલ નંખાઈ ગયા તથા લડાયક જહાજો બંધાવા લાગ્યા. જાપાનનો રાષ્ટ્રવાદ યુરોપનું અનુકરણ કરી ગયો. અંગ્રેજ ને અમેરિકન ઇજનેરો જાપાનના નવા બાંધકામ માટે જિતરી આવ્યા. ફ્રેંચ અમલદારો જાપાનના લશ્કરને તૈયાર કરવા લાગ્યા. જર્મન ડોક્ટરો જાપાનમાં આરોગ્ય અને દવા-ખાનાની ચોજના કરવા લાગ્યા. જાપાનમાં નિરક્ષરતાને ટાળવા માટે ઠેરઠેર નિશાળો ચોજવામાં આવી. ઇટાલિયન કલાકારો અને શિક્ષકો જાપાનને સુંદરતા શિખવી રહ્યા. જાપાનની જીવનવાણીએ આ નવીનતા સામે થોડોક ઉઠાપોહ કર્યો ખરો પરંતુ છેવટે પશ્ચિમમાંથી આવતા ઉદ્યોગવાદના યંત્રોનો જાપાનમાં વિજય થયો.

જાપાનમાં આ નૂતન સર્જનથી એક નવીન માસિકવર્ગ જન્મ પામવા લાગ્યો. માસિકોનો એ વર્ગ વેપારીઓનો, શાળાકારોનો અને કારખાનાના માસિકોનો હતો. જાપાનમાં નવા જન્મતા આ મૂઠી-વાદે જાપાનમાંથી રજવાડાશાહીનો નાશ કરવા માટે પોતાના સાધનોનો ઉપયોગ કરવા માંડ્યો. ઈ. સ. ૧૮૭૧ માં જાપાનની સરકારે જાપાનના જૂના ઉમરાવો પાસેથી તેમના જીના ઇલકાઓ, જૂના હથોળો ને જૂની જમીનો ખેંચી લેવા માંડી એ ઉમરાવો પણ માસિકવર્ગ સાથે આર્થિક રીતે જોડાયેલા હતા તથા દકરાતી સમાજ-રચનાને જાળવી રાખવા માટે લડવાની તૈયારી કે ઉત્સાહ વાળા ન હતા. ઇટા જે યુરોપથી તાજે જ જાપાનમાં આવ્યો હતો તેણે જર્મનીની જેમ જાપાનમાં માસિકવર્ગોના વિભાગ પાડવા માંડ્યા. આ નવો માસિકવર્ગ જાપાનમાં યતી ઔદ્યોગિક ક્રાંતિનો મિત્ર હતો.

છટાએ જાપાનની સરકાર વધારે પડતી પ્રજાતંત્રવાદી ન થ
જાય તે ખ્યાનમાં રાખીને જાપાનનું સરકારી તંત્ર માસિકતર્ગ
આર્થિક જરૂરિયાત પ્રમાણે બદલવાનો નિર્ધાર કર્યો. એણે ૧૮૮૯ મ
નવું રાજબંધારણ ઘડી કાઢ્યું. એ બંધારણને મોખરે શહેનશાહ
હતો અને બંધારણના સાચા અર્થમાં એ કેવળ નામનોજ હોય
બંધારણની ક્રિયાના એક પ્રાણુ દિનાના રૂપક જેવો હતો. ઇંગ્લેન્ડ
પાર્લામેન્ટ જેવી રીતે દીંગણા જેવા રાજનું નામ સાચવી રાખ્યું છે
તે પ્રમાણે જાપાનના શહેનશાહનું નામ પણ નામ ખાતર જ સર્વોપરી
હતું. નામ માત્રમાં જાપાનનો શહેનશાહ જાપાનમાં બધા પ્રદેશો
માસિક હતો. જમીનનો અને દરિયાર્ધ સરકારનો સેનાપતિ હતો.
પણ જાપાનના બંધારણમાં મોખરે બેઠેલા એક શહેનશાહને અંગ્રેજ
શહેનશાહની જેમજ બે સભાઓવાળી એક રાજસભાને અનુસરવું
પડતું હતું. રાજસભા બે પેટા સભાઓની બનેલી હતી. એક ઉમ-
રાવોની સભા અને બીજી પ્રતિનિધિઓની સભા. શહેનશાહ પ્રધા-
નોની નિમણૂક કરતો અને પ્રધાનોને જયજ્ઞદાર લેખાતો.

રાજસભાને ચૂંટનાર સાઝાચાર લાખ મતાધિકારીઓ હતા
અને મતાધિકાર શ્રીયતોને જ મળ્યો હતો.

૧૯૨૮ માં એ મતાધિકારની સંખ્યા ૧,૨૦,૦૦,૦૦૦ જેટલી હતી.

આ નવા રાજબંધારણમાં જાપાનની નવી રચના શરૂ થઈ ગઈ
હતી. એને ૧૮૫૦ માં થયેલું અપમાન સાક્ષત્ હતું. યુરોપના
દેશો જેમ આખી દુનિયાને પોતાનું બાજર બનાવવા મથતા હતા
તેમ જાપાનની અદ્વત્વાકાંક્ષા પૂર્વના માસિક બનવાની હતી. દુનિયાને
આશ્ચર્યમાં નાખી દે તેવા મંઠાખૂંટી એણે પોતાની મતા જમાવવા
માંડી તથા પદદેશીઓની દરોજમાં ઊભા રહેવા માંડ્યું. એની નજર ચીન
પર પડી. યુરોપ ચીનને આખું બળી જવાના મનોરથ લાંગ્રા કાઢ્યો
સેવતું હતું પણ આજ સુધી તેમાં સફળ થયું નહોતું. તે જાપાને
કરવાનું થાયું. ૧૮૯૪ માં એણે એના નૂના શિક્ષક ચીન તરફ

લડાઈનો મોકા મેળવી લીધો. કારિયા ચીનની હકુમત નીચે હતું. ચીને કારિયામાં જાગેલો જળવો પતવવા લશ્કર મોકલ્યું. જપાને કારિયાના રવાત ચીનો સૂર કાઢીને કારિયાને પોતાને વિસ્મય કરી મૂકી, ચીન સાથે લડાઈ જાહેર કરી, દુનિયા આખીને હેતભાં નાખી દીધી એ લડાઈને અતે જપાને ફેમોસા અને પોટ આર્થર્ને પડાવી લીધા અને, ૨૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ટેલ્સની લડાઈની તુકસાની વસૂલ કરી પોતાના મુરુદેવ ચીન સામે સવાયો નિવડેલો જપાની ચેલો યુરોપીય શાહીવાદી લુટાગની હરોળમાં ઉભો ગ્લો. ક્રાન્સ અને જર્મનીના શાહીવાદોએ જપાને ઝડપેલા શોહીઆળ કોળીઆમાં ઝારીરટ રશિયાનો ભાગ માગ્યો. પોટ આર્થર્માંથી ખસી જવાને જપાન કખૂમ થયું પણ તેમ કરવા માટેનો બદલો મળે તો જ. ચીનને ચૂંચવા મેડેલા શાહીવાદી લુટાઈએએ એ ભાગ તરીકે ચીન પાસેથી, ૩૦,૦૦૦,૦૦૦ ટેલ્સની તુકસાની વધારે લેવી એમ ઠરાવ્યું પણ તોય જપાનને એ બદલો સાલતો હતો. પોટ આર્થર્ છોડી દેવું એને ગમ્યું નહોતું, અને તોય રશિયા અને તેના મિત્રો પાસે એને નમવાની ફરજ પડી હતી એ માયુ ઉચકવાની ગહ જોઈ રહ્યું.

એ સમયથી જપાન પોતાની શાહીવાદી મુરાદોમાં આડે આવતા રશિયા સામે માથ બીડવાની બપાનક તૈયારી કરી રહ્યું. એને ખતર હતી કે ઈંગ્લેન્ડને રશિયા હિન્દુસ્થાનમાં ઉતરી પડે એવી ધાક હતી ૧૯૦૨ માં જપાને એ દરિયાની રાણી સાથે સલાહ કરી એમાંથી કાઢીને પણ કોઈ ત્રીજી સત્તા સાથે લડાઈમાં ઉતરવાનું થાય તો જન્નેએ એકજીમને મદદ કરવી એમ ઠપ્પું. ૧૯૦૪ માં રશિયા સાથે જપાનનું યુદ્ધ શરૂ થયું. અંગ્રેજ અને અમેરીકન બેકરોએ જપાનને ઝાર સાથે લડવા માટે જંગી રકમો ધીરી નોગીએ પોટ આર્થર્ જીતી લીધું અને પોતાના

લસકરને મુકડેન તરફ હાંક્યું. મુકડેન મુકામે વિશ્વમુદ્ધ પહેલાંની સૌથી મોટી કલ્લેઆમ શરૂ થઈ. જર્મની અને ફ્રાન્સે રશિયાની મદદે આવવાની તૈયારી બતાવી, પણ પ્રેસીડેન્ટ રૂઝવેલ્ટે જાણી દીધું કે તેમ થશે તો પોતે જાપાનની મદદે જશે. જાપાનને તેના ખોતાના જ પાણીમાં બીડવા રશિયાએ મોટા દરિયાઈ કાફલા સાથે કેપ એન્ડ ગુડહોપની પ્રદક્ષિણા કરી હાંતી કુચ કરી. જાપાનનો વડો એડમીરલ ટોગો હતો. ટોગોએ રેડીઓનો પહેલીવાર ઉપયોગ કર્યો અને રશિયાની નૌકા સેનાની હોદ્દાયાલ પર ચોકી રાખી. ૧૯૦૫ ના મેની ૨૭ થી તારીખે એ રશિયા પર ઘુટી પડ્યો. એણે એકે એક સેના નાવકને સાદ દીધો કે જાપાનની શહેનશાહત આ મુદ્દામાં જ વિકાસ પામશે કે વિનાશ પામશે. જાપાનના ૧૧૬ સિપાઈઓ મરાયા અને ૫૩૮ ઘરાયા, જ્યારે રશિયાના ૪૦૦૦ મુડદાં દરિયા પર તરતાં હતાં, અને ૭૦૦૦ કેદીઓ પકડાયા હતાં. રશિયાના દરિયાઈ કાફલામાંથી તથા જહાજ અસ્તં પાછાં ગયાં.

જાપાનના સમુદ્રમાં થયેલી આ લડાઈએ ઇતિહાસને નવું મૂલ્ય આપ્યું. પૂર્વમાં પથરાતા યુરોપીય સાહિત્યકર્તાને અટકાવી દીધો, અને એશિયાબરમાં ક્રાંતિનું આદેશન જન્મ્યું. આજનો યુગ એ આદેશનથી તરબોળ થયેલો દેખી શકાય છે. એશિયાએ આખું ઉપાડી જોડું કે એશિયાનો જ એક નાનો સરખો ટાપુ યુરોપની મદાન સત્તાને હરાવી શકે છે. ચીન અને હિન્દને સ્વાતંત્ર્યનાં સ્વપ્નો આવવા માંડ્યાં.

પણ જાપાનને એશિયાનાં ઘોઘ પણ દેશની રસ્તાંત્રતાની પડી ન હતી, અને યુરોપની જેમ એશિયામાં ચરચા નીકળતું હતું. દારેલા રશિયા પાસે જાપાને કારિયાની અંદર પોતાની સર્વોપરિતાનો સ્વીકાર કરાવ્યો. અને ૫૫૧ ૧૯૧૦ માં જ એણે ખૂબ પ્રાચીન

અને ઉચ્ચ સંસ્કૃતિવાળા ડોરિયાને ઝડપી લીધું. ૧૯૧૨ માં જ્યારે જાપાનનો શહેનશાહ મીઝુ મરજુ પામ્યો ત્યારે એ જાપાનના ભગવાનો પાસે ખુશ ખમર લાઇ ગયો કે પોતે જાપાનને હેવાન બનેલા પશ્ચિમના પાસમાંથી છોડવી શક્યો હતો તથા પૂર્વના પ્રદેશોમાં જાપાનને સર્વોપરિ જનાવી શક્યો હતો.

સ્વદેશી ઓ. કે. ની ચાહ

પીવો.

ખુશખોદાર, સ્વાદિષ્ટ અને તાજગી ભરેલી ચાહ માટે ફક્ત “ઓ. કે.”ની ચાહ માંગો; ખીજી બહુતી ચાહના ડબ્બા અને પડીકાઓ કરતાં માલ વધુ સારો આવે છે. વળી માલ ન પસંદ પડે તો પાછો લેવાની ગેરંટી આપીએ છીએ. “ઓ. કે.”ની ચાહના પડીકામાં આખી ચાહ આવે છે જ્યારે ખીજી બહુતના પડીકામાં ‘બ્રોકન’ યાને ટુકડી ચાહ, જે કીંમતમાં આખી કરતાં ઘણી સસ્તી હોય છે, તે આવે છે.

સોલ એજન્ટ, જહાંગીર બ્રધર્સ

સ્ટેશન સામે, અમદાવાદ.

મુલભ અંથમાળાનું બીજું પુસ્તક

જીવનની જવાબાઓ

[ભાગ પહેલો]

આ પુસ્તક પછી તરત જ બહાર પડશે

લેખકે આમાં

જીવન માણસોના કેટલાયે પ્રશ્નોની
ચર્ચા કરી છે દરેકે વાચવા જેવી
નવલકથા કે જે લખાયેલી આ
નાની પુસ્તિકા જરૂર ખરીદશે

મળવાનું ઠેકાણું

૧ ભારતી મુદ્રણાલય,

ખાડિયા, ગોલવાડ, અમદાવાદ.

૨ પ્રસ્થાન કાર્યાલય,

ચાર રસ્તા, અમદાવાદ.

શુદ્ધલક્ષ્મી ગ્રંથમાળા

ગૂજરાતભરમાં જાહેરાતો ફેલાવો પામેલી આ ગ્રંથમાળાની હજારો પ્રતો અધી ગઈ છે !

જેણે નૂતન યુગના યુવક યુવતીઓમાં નવચેતન પ્રકટાવ્યું છે જેણે સામાજિક અને રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોની નિર્માપણે છણાવટ કરી છે. જેણે આગતી કાલની સમાજ રચના અને સંસ્કારનું નિરૂપણ કર્યું છે જેણે સંયમ અને શ્રેષ્ઠ માનવતાની ઉચ્ચ ભૂગિકાનું દર્શન કરાવ્યું છે.

— તેના —

સુદર મનોહર છપાઈવાળાં દ્વિરંગી પૂઠાના ૪ થી ૫ પુસ્તકોમાં ૧૦૦૦ પાનાનું શિષ્ટ અને સંસ્કારી વાચન રૂ. ૪) ના નહિ જેવા લવાજમે તમને ઘર બેઠા પહોંચતા કરે છે.

એના અનેરા પ્રકાશનો

તારાગીતી ૦-૧૦	આરામ ૧-૦	દત્તા ૧-૧૨
જનિની ૦-૮	પ્રીતમની પ્રયામ ૧ ૦	અતુરસાધા ૧ ૪
રામનાથિની ૧-૦	આનંદમત્રીસી ૧ ૪	દિગ્ગત ૧-૪
ફાઈના-કામી ૧-૪	રાસરંજના ૧ ૦	યોગી કોણુ ૧ ૦
કવિવર દાગોર ૦ ૧૨	આજકાલ ૧ ૦	ઉમા ૧-૪
શવ તજવાવા ૦ ૮	એકાગ્રી ૧-૦	શોભા ૨-૮
મદારમાલા ૦ ૧૨	વલ્લભ ૦-૧૨	નિર્મળા ૧-૪
પાકુ પૂકુ રૂ. ૫-૦-૦	આદક થવા આજેજ લખો -	

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર રજપ લદ્દ, અમદાવાદ.

BHAVAN'S LIBRARY

This book should be returned within a fortnight from the date last marked below

Date of Issue	Date of Issue	Date of Issue	Date of Issue
16 FEB 1960		22 NOV 2000	
28 MAR 1961		28 DEC 2000	
1 JUL 1961		27 DEC 2000	
29 SEP 1961			
14 OCT 1961			
8 DEC 1961			
1 JUL 1964			
27 SEP 1964			
4 FEB 1976			
6 SEP 2000			